

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı
Halkla İlişkiler Yüksek Lisans Programı

TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE İLETİŞİM ELEŞTİRİSİ OLARAK
ÜTOPYA VE KARŞI-ÜTOPYA:
ALDOUS HUXLEY'İN 'CESUR YENİ DÜNYA' ROMANI
ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nükhet Münevver ERKMEN

DANIŞMAN
Doç. Dr. Emet GÜREL

İZMİR-2008

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Toplumsal Değişim ve İletişim Eleştirisi Olarak Ütopya ve Karşı-Ütopya: Aldous Huxley’in ‘Cesur Yeni Dünya’ Romanı Üzerine Bir İnceleme” adlı yüksek lisans tezimin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Nükhet Münevver ERKMEN

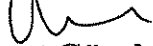
İmza

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 11/07/2008 tarih ve 28/17 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Halkla İlişkiler ve Tanıtım anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Nükhet Münevver Erkmen'in aşağıda (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve adayı 06/08/2008 günü saat 11:00'de ...60 dak... süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN

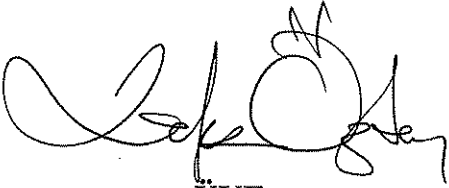

Doç.Dr.Emet Gürel (Danışman)

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

ÜYE

Prof.Dr.Zafer Özden

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

ÜYE

Doç.Dr.Bilgehan Gültekin

Başarılı

Başarısız

Düzeltilme (Üç ay süreli)

Tezin Türkçe Başlığı :

Toplumsal Değişim ve İletişim Eleştirisi Olarak Ütopya ve Karşı-Ütopya: Aldous Huxley'in 'Cesur Yeni Dünya' Romanı Üzerine Bir İnceleme

Tezin İngilizce Başlığı :

Utopia And Dystopia: An Analysis of Aldous Huxley's 'Brave New World' As A Critique of Social Change And Communication

-
- * 1. Yüksek Lisans Tezi savunma süresi asgari 45 azami 90 dakikadır.
2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) bilgisayarda doldurulmalıdır.
3. Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.
4. Yüksek Lisans Tez savunmasında üyelerden en az birinin anabilim dışından olması zorunludur.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜTOPYA VE KARŞI-ÜTOPYA

I. ÜTOPYA KAVRAMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE UNSURLARI	10
A. Ütopya Kavramı	10
B. Ütopya Kavramının Tarihsel Gelişimi	15
1. Antik Çağda Ütopya Anlayışı	15
a. Homeros ve ‘Odysseia’ Destanı’nda Ütopya	17
b. Hesiodos’un Ütopik Düşünceye Katkısı	20
c. Platon’un Yaşamı ve ‘Devlet’ Diyalogu	22
2. Thomas More ve Ütopya: Ütopya’nın Kavramlaştırılmasında Bir Kilometre Taşı	29
a. Thomas More: Yaşamı, Eserleri ve Düşün Dünyasındaki Önemi	30
b. İdeal Düzene İlişkin Bir Sembol Olarak Thomas More’un Ütopyası.....	34
c. Platon’un ‘Devlet’ Diyalogu ile Thomas More’un ‘Utopia’ Eserinin Karşılaştırılması.....	45
3. Ütopyacılığın Modern Zamanlarda Yükselişi: On Dokuzuncu Yüzyılda Ütopya	46
a. On Dokuzuncu Yüzyıl Avrupa’sında Ütopya	46
b. On Dokuzuncu Yüzyıl Amerika’sında Ütopya.....	51
c. Meta-ütopya Olarak Amerika.....	53
4. Yirminci Yüzyılda Ütopya.....	54
a. Bilim ve Ütopya	57
b. Herbert George Wells ve ‘A Modern Utopia’ Eseri	58
C. Ütopyanın Unsurları	60
1. Ütopya’da ‘Hayal’ ve ‘Gerçek’ Kavramları	61
2. Ütopya’da ‘Altın Çağ’ Kavramı.....	62

3. Ütopya’da Geçmişin ve Geleceğin Cenneti Olarak: ‘Binyıl İnancı’	63
4. Ütopya’da ‘İdeal Kent’ Teması.....	65
D. Ütopik Yaklaşımda Mekân ve Zaman Algısı.....	67
1. Ütopik Yaklaşımda Mekân Algısı.....	67
a. Ütopik Yaklaşımda Ana Mekân Olarak Ada Kavramı	68
b. Yazında Ada Kavramının Özellikleri.....	71
b.1. Ada-Dünya İlişkisi	73
b.2. Ada - İnsan - Dünya İlişkisi	74
2. Ütopik Yaklaşımda Zaman Algısı.....	76
a. Şimdiki Zaman Algısı	76
b.1. Bilimkurgu Kavramı	78
b.2. Bilimkurgu Edebiyatının Tarihsel Kökenleri.....	82
b.3. Bilimkurgu Edebiyatının Ortaya Çıkmasındaki Etmenler	87
II. KARŞI-ÜTOPIYA KAVRAMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE UNSURLARI.....	92
A. Karşı-ütopya Kavramı	92
B. Karşı-Ütopya Kavramının Tarihsel Gelişimi	96
1. Karşı-Ütopik Düşünce.....	96
2. On Dokuzuncu Yüzyılda Karşı-ütopya.....	97
3. Yirminci Yüzyılda Karşı-ütopya.....	100
C. Karşı-ütopyanın Unsurları	105
1. Tehdit	106
2. Korku	106
3. Karamsar Gelecek Tasarımı.....	108

İKİNCİ BÖLÜM

ÜTOPIK VE KARŞI-ÜTOPIK YAKLAŞIMLARIN TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE İLETİŞİM İLE OLAN BAĞLANTISI

I. DEĞİŞİM VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM KAVRAMLARI	109
A. Değişim Kavramı	110
B. Toplumsal Değişme Kavramı.....	112

C. Üretim ve Tüketim İlişkileri Açısından Toplumsal Değişmenin Aşamaları.....	115
1. Sanayi Öncesi Toplumda Değişme	116
2. Sanayi Toplumunda Değişme	119
a. Fordist Üretim	120
b. Tüketime Kitleleşmesi.....	124
3. Sanayi-Sonrası Toplumda Değişme.....	130
a. Post-Fordist Üretim	131
b. Tüketime Postmodernleşmesi.....	135
II. Toplumsal Değişme ve İletişim İlişkisi.....	140
A. İletişim Kavramı.....	141
B. İletişim Teknolojilerinin Toplumsal Değişmeye Etkileri.....	143
C. Bir Ütopyalar Evreni Olarak Halkla İlişkiler ve Reklamın Çağcıl Düzendeki	
Üstlendikleri Rol	149
D. Bilimsel Gelişmelerin Toplumsal Değişmeye Etkileri.....	152

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALDOUS HUXLEY’İN ‘CESUR YENİ DÜNYA’ ROMANININ TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE İLETİŞİM ELEŞTİRİSİ OLARAK ÇÖZÜMLENMESİ

I. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ	156
A. Aldous Huxley ve Karşı-Ütopyacılıktaki Önemi	156
1. Aldous Huxley’in Yaşamı ve Eserleri.....	156
2. Aldous Huxley’in Karşı-Ütopyacılıktaki Önemi	158
II. ‘CESUR YENİ DÜNYA’ ROMANININ ANALİZİ.....	160
A. Araştırmanın Amacı	160
B. Araştırmanın Kapsamı.....	161
C. Bir Karşı-Ütopya Başyapıtı Olarak Cesur Yeni Dünya Romanı.....	163
1. Cesur Yeni Dünya Romanının Kurgusu ve Atmosferi	165
2. Cesur Yeni Dünya Romanında Karakter Analizi.....	166
D. Cesur Yeni Dünya Romanında Ada Kavramı ve Ütopik Ada Kavramından	
Farklılıkları	170

1. Cesur Yeni Dünya Romanında Ada Olgusu	170
2. Cesur Yeni Dünya Romanında Ada'nın Ütopik Ada Ortamından Farklılıkları.....	171
E. Cesur Yeni Dünya Romanında Toplumsal Değişme.....	173
1. Cemaat, Özdeşlik ve İstikrar İlkesi	173
2. Teknoloji ve Bilimsel Gelişmeler Sonucunda Değişen Toplum.....	175
3. Hedonizm ve Hedonist Toplum	177
4. Soma.....	179
5. Yıkılan Değer ve İnançlar	181
a. Din.....	181
b. Aile ve Cinsellik.....	182
c. Edebiyat ve Sanat	184
F. Cesur Yeni Dünya Romanında İletişimin ve Bilimsel Gelişmelerin Boyutları....	185
1. Bokanovski Yöntemi ve Etkileri.....	185
2. Hipnopedya Yöntemi ve Etkileri	187
SONUÇ.....	191
KAYNAKÇA	200
ÖZGEÇMİŞ.....	217
ÖZET.....	218
ABSTRACT.....	219

GİRİŞ

Tarih boyunca, kendini güvende hissedebileceği, mutlu ve adil bir ortamda yaşayabileceği düzenleri özleyen insan, umutsuzluğa düştüğü anlarda bile, kendini sınırlayan duvarları aşma umudunu hiç kaybetmemiştir. Kusursuz bir toplumu ya da ideal bir devleti betimleyen ütopya kavramı, insanoğlunun en derin arzularının, en soylu düşlerinin ve en yüksek özlemlerinin gerçekleştiği hayali bir toplum olarak anlam bulmaktadır.

Antik dönem uygarlıklarından bu yana düşünürler, yaşadıkları toplumda gözlemledikleri mevcut düzenlerin çelişki ve aksaklıklarını sorgulamışlar ve söz konusu düzenlerin yerine, uzun vadede gerçekleşmesi arzulanan ideal bir toplum düşünür seçenek olarak sunmuşlardır. Ütopya sözcüğünü ilk kez kavramsallaştıran düşünür Thomas More'dur. More tarafından 1516 yılında kaleme alınan *Utopia* isimli eserden türetilen bu kavram, daha sonraları yaygınlık kazanarak zaman içinde bir yazın türünün genel adı haline gelmiştir.

Her ne kadar More, ütopya kavramını literatüre ilk kez sokan düşünür olsa da, ütopyalar tarihinde kendi düşsel ideal düzenini sistematik bir biçimde ilk ortaya koyan Platon'dur. Platon felsefesinin temelde insan sorunuyla ilgili olduğu göz önünde bulundurulursa, insanın mutluluğunun araştırılmasına ve bunun koşullarının saptanmasına yönelik olarak ortaya koyduğu ütopyasının temelinde de, mutluluk ve ideal düzen arayışının yattığını ifade etmek mümkündür.

Bu ideal düzen arayışını, *Devlet*'te toplumu bilgelerin ve filozofların yönetmesi gerektiği düşüncesi ile ortaya koyan Platon'a göre, devlet yaşayan bir bütündür. İdeal bir düzenin oluşması için devletin, bilgelik, erdem, yiğitlik ve ölçülülük gibi erdemlere sahip olması gerektiğini savunan Platon, bilgeliğin yöneticilerde başka bir ifadeyle filozoflarda bulunduğunu öne sürmüştür. Bu bağlamda toplumsal adaletin, özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıyla sağlanacağı düşüncesinden hareketle Platon, ütopyaların temelinde yatan eşitlikçi düzenin özel mülkiyetin yerini ortak mülkiyetin almasıyla oluşacağı üzerinde durmuştur.

Thomas More'un ideal düzen arayışı olarak sunduğu *Utopia* eseri, siyasal anlamda *Devlet*'te olduğu gibi özel mülkiyetin olmadığı, herkesin topluma karşı görevini yerine getirdiği demokratik bir düzen olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla halkın yönetime katılımının ve demokratik bir düzenin temel taşlarının *Utopia* Adası'nın siyasal yapısında mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Platon'un *Devlet* isimli diyalog biçiminde yazılmış ütopyasından etkilenen More için söz konusu eser bir ilham kaynağı niteliği taşımaktadır.

Thomas More'dan itibaren ütopya kavramı, tüm hayali ve ideal toplum tasvirlerinin adı haline gelmiştir. More'dan itibaren kaleme alınan ütopyalar, siyasal planda da Platon, Proudhon ve Saint-Simon gibi düşünürler tarafından temsil edilmiştir. Süreç içerisinde on dokuzuncu yüzyıl, ütopyanın yeni bir tarihsel ve bilimsel formda yükselişine sahne olmuş ve bu bağlamda Avrupa toplumlarının bilinci de önemli bir değişime uğramıştır.

Buradan hareketle, hiçbir yerde olmayan başka bir deyişle yok ülkeleri betimleyen ve bir tür düşçülük olarak da adlandırılabilen ütopyaların, her ne kadar bir tarafı hayali bir nitelik taşısa da diğer tarafı gerçekliğe dayanmakta ve ondan güç almaktadır. Yazıldıkları döneme bir eleştiri niteliği taşıyan bu tasarılar, mevcut dönemin aksaklıklarına bir başkaldırı niteliği taşımakta ve toplumsal değişmeye neden olabilmektedirler.

Mekân ve zaman algısının dışına taşan ütopyalarda genellikle mekân olarak ada ortamının yer aldığı görülmektedir. Dünyanın karmaşasından ve kötülüklerinden uzakta coğrafi olarak dışarıya kapalı bu ada ortamı, mutlu ve ideal düzen arayışlarının ana mekânı olarak kurgulanmaktadır. Bu nedenle, insanoğlu yüzyıllardan beri mutluluk, dirlik düzen ve ölümsüzlük gibi özlemlerini çoğunlukla uzak bir ada imgesiyle birleştirmektedir.

Yazıldıkları dönemin aksaklıklarına bir başkaldırı niteliği taşıyan ütopyalar mevcut dönem ile gelecek arasında bir köprü vazifesi üstlenmektedirler. Bu bağlamda ütopya ve bilimkurgu, kurgulanan tasarıların gelecek zaman ile bağlantısı nedeniyle birbirleriyle karıştırılan kavramlar olarak ifade edilebilmektedir. Fakat bu iki kavramın

arasında temel farklılıklar da bulunmaktadır. Bilimkurgu ütopyik düşünceden beslendiği gibi karşı-ütopyik düşünceden de beslenmekte ve konularını her iki düşünceden de almaktadır.

Ütopyik düşünce tarihi ele alındığında on dokuzuncu yüzyılda ütopya, bilimsel gelişmelerin ve aklın ışığında, Avrupa düşüncesine değişim, evrim ve ilerleme kavramlarını getirmiştir. Bilimin kolektif bir güç haline dönüşeceğini ileri süren Condorcet, bu gücün durmaksızın dünyayı dönüştüreceğine, değişmeye yol açacağına ve nihayetinde ilerlemenin oluşacağına dikkat çekmiştir.

İnsanoğlunun mutlu, huzurlu, herkesin eşit olduğu bir toplumda yaşama düşü ütopik düşünceye her zaman güç vermiştir. Özellikle yirminci yüzyılda yaşanan 1. ve 2. Dünya Savaşları, teknolojik ve bilimsel gelişmelerin olumsuz etkileri nedeniyle hem düşünür ve yazarların, hem de insanoğlunun ideal toplum düzeni düşü yavaş yavaş yok olmaya başlamıştır. Umudun yok olması, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin aydınlık yüzünün yanı sıra karanlık yüzünün de ortaya çıkmasıyla ütopya kavramı farklı bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda karşı-ütopya (dystopia) kavramı ortaya çıkmıştır.

Anti-ütopya ya da distopya olarak da ifade bulan bu kavram, her ne kadar 'karşı' ön ekiyle kullanılsa da, ütopyanın karşıtı olan bir kavram olarak ele alınmamaktadır. Ütopya olmadan karşı-ütopyanın var olamayacağı düşüncesinden hareketle bu iki kavramın dikotomik kavramlar olduğunu ifade etmek mümkündür. Karşı-ütopya; sosyo-politik kurumlar, normlar ve toplumsal ilişkilerin yazarın kurduğu toplumda mükemmele yakın olarak örgütlendiği, genellikle gelecekte geçen, bireyin özgürlüğünün temelden reddedildiği, bunalıcı ve baskıcı bir toplumun kurgulanması olarak tanımlanmaktadır.

Ütopyalar ideal ve mutlu bir düzen vadetmekte, karşı-ütopyalar ise bu ideal ve mutlu düzenin gerçekleşememe nedenlerini insanlığın toplumsal, teknolojik ve sosyolojik gelişimini temel alarak karamsar bir sunumla açıklamaktadır. Yevgeni Zamyatin'in *Biz*, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*, George Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, Ray Bradbury'nin *Fahrenheit 451*, William Golding'in *Sineklerin*

Tanrısı ve Anthony Burgess'in *Otomatik Portakal* adlı karşı-ütopik eserleri toplumsal yapıların nasıl değiştiğini ortaya koymada bir yol haritası niteliği taşımaktadırlar.

Tüm bunlardan hareketle, umut vadeden ütopik düşüncenin umutlarını tüketerek karamsar, korku ve tehdit dolu gelecek tasvirlerine yönelmesi gibi Antik dönemden günümüze bu bağlamda birçok unsurun ve yapının değiştiğini ifade etmek mümkündür. Değişimin daha da hızlandığı bir dünyada toplumların temel yapısında oluşan değişimler de farklı bir boyut kazanmaktadır. Üretim ve tüketim ilişkileri sanayi öncesi toplumdaki, sanayi toplumuna sonra da sanayi-sonrası topluma dönüşerek beraberinde farklı birçok unsurun da değişmesine neden olmaktadır.

Bu bağlamda özellikle tüketim kavramının farklılaşması ve tüketimin kitleselleşmesiyle bu kavram dünyanın her yerinde bireylerin yaşamında gittikçe daha önemli bir role sahip olmaya başlamıştır. İhtiyaçlar ve tüketim üzerine yapılan her söylemin ardında mutluluğa duyulan doğal eğilimin antropolojisi yatmaktadır.

Tükettikçe varolan bireylerin oluştuğu çağcıl tüketme güdüsü kendi tatminini imkânsız kılmaktadır. Bireyin sahip olduğu özgürlükten daha fazla özgürlüğe ihtiyaç duyması gibi, sürekli olarak tüketen birey de hiç bitmeyen ve doymayan bir arzuya sahiptir. Bu arzu, oluşturulan yeni tüketim ve kitle iletişim araçlarıyla bireyin çevresinin her geçen gün daha da kuşatılmasına yol açmaktadır.

Sadece ama sadece tüketmek başka bir ifadeyle bireyin sorgusuz sualsiz bir şekilde tüketmesi, onun neyi tükettiğinin bile farkında olmaması durumunu yaratmaktadır. Bu durumun altında yatan esas amaç ise sorgulamayan bu bağlamda düşünmeyen bireylerin yaratılmasıdır. Sistemin talep ettiği insan tipi, sorgulamayan insan tipidir.

Postmodern dönemde birey, imaj ve sembollerin anlamlarının üretiminde yer alan aktif bir taraf olarak deneyimlerin üreticisi haline gelmektedir. Tüketiciler ürünü sadece işlevsel özelliklerinden dolayı değil, sembolik değerlerinden ve imajlarından dolayı da satın alıp tüketmektedirler. Bu bağlamda satın alınan bir bakıma nesnelere değil imajlar ve bu imajlar vasıtasıyla da kimliklerdir. Postmodern tüketim anlayışında kadın-erkek, kent-kır, kamu-özel gibi ayrımlar silinmekte, sadece tüketim ön plana

çıkarılmaktadır. Bu bağlamda herkes tüketicidir ve tüm ayrımlarda bu noktada anlamsızlaşmaktadır. Sanal bir dünyada sanal kimlikler ve sanal tüketimler söz konusudur.

Bu bağlamda tüketim nesneleryle kuşatılmış ve sadece tüketime yönlendirilmiş tüketim toplumunun bir parçası olan bireyin mevcut dönemde hedonist bir bireye dönüştüğünü ifade etmek mümkündür. Kültür endüstrisi çerçevesinde zevkin ve eğlencenin ön planda olduğu bu tüketim ve haz toplumunda birey giderek mevcut gerçekliklerden uzaklaşmakta ve sanal mutluluklara yönlendirilmektedir. Kendisine başka bir deyişle insani özüne yabancılaşan bireyin bu durumda giderek yalnızlaşması söz konusudur.

Toplumsal yaşamın ve iletişimin katalizörü olarak önemli bir rol üstlenen kitle iletişim araçlarıyla dünyaya ilişkin ideolojik söylemler gün geçtikçe değişmektedir. Bu bağlamda özellikle reklam ve halkla ilişkiler bu süreçte başat bir rol oynamakta ve sahip oldukları önem özellikle çağcıl dönemde daha da artmaktadır. Dolayısıyla söz konusu değişimler; hem bireyleri hem toplumları hem de onların gerçekliği algılama kalıplarını da biçimlendirmektedir.

Yeni iletişim teknolojilerinin hayatın hemen hemen her alanında vazgeçilmez bir rol üstlenmesiyle birlikte, bireyler artık bilgi alışverişinde, günlük ve iş yaşamlarında, boş zaman değerlendirilmede bu teknolojileri kullanır hale gelmiştir. Böylece sosyal yaşam, gündelik alışkanlıklar ve her türlü iletişim biçimi bu teknolojilerin insan hayatında konumlanan yerine göre biçimlenmektedir.

Tüm teknolojik ve bilimsel gelişmenin kullanımında olduğu gibi, yeni iletişim teknolojilerinin de iki farklı boyutu bulunmaktadır. Hayatı kolaylaştıran bu teknolojiler, aynı zamanda gündelik yaşamda bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Söz konusu ortamın neden olduğu olumsuzluklar arasında yeni düzene adaptasyon sorunu, iletişim teknolojilerinin insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri, sanal ortamla birlikte bireyin yalnızlaşması ve yabancılaşması, kimlik karmaşaları ve bilinçsiz tüketim anlayışı gibi konular yer almaktadır.

Kitle iletişim araçları ve yeni iletişim teknolojileri bir endüstri olarak ürettikleriyle bireyin yaşamının her alanına girmekte ve bireye kendi yaşamını gerçekleştirme özgürlüğüne sahip olduğunu unutturmaktadır. Yeni dünya düzeninde sosyal bağın, bireyler ya da toplumsal gruplar arasındaki karşılıklı bağımlılık biçimlerinin değişmesi kitle iletişim araçlarının etkinlik alanlarını genişlemektedir. Bu bağlamda kitle iletişim araçları; bireyin sosyalliğini, gündelik yaşam yetisini yitirmesine, kendisine ve topluma karşı yabancılaşmasına ve yalnızlaşmasına neden olmaktadır.

Ütopya ve karşı-ütopya kavramlarının tarihsel süreç içerisinde gelişimlerinden yola çıkılarak, bir toplumsal değişim ve iletişim eleştirisi sunmayı amaçlayan bu çalışmada Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* isimli romanı bir örnek olarak incelenmiştir. Ütopik ve karşı-ütopik düşünce çerçevesinde bir toplumsal değişim ve iletişim eleştirisi ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Bu doğrultuda 'Ütopya ve Karşı-ütopya' başlıklı birinci bölüm kapsamında öncelikle ütopya kavramına açıklık getirilmiş ardından tarihsel gelişimi ve unsurları konu edilmiştir. Ütopya kavramının tarihsel gelişim süreci Antik çağ ile birlikte, Homeros'un *Odyssesai* destanı, Hesiodos'un eserleri, Platon'un *Devlet* isimli ütopyası ve Thomas More'un *Utopia* 'sı ile detaylandırılmaktadır.

Ardından modern zamanlarda ütopik düşüncenin yükselişiyle birlikte on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl ütopyaları ele alınmaktadır. Ütopik düşüncenin arketipini oluşturan unsurları; 'hayal ve gerçek', 'Altın çağ', 'Binyıl İnanıcı' ve 'İdeal Kent' olarak detaylandırılmakta, ütopik yaklaşımda mekân ve zaman algısı üzerinde durularak ütopik düşüncenin bilimkurgu kavramıyla farkları incelenmektedir. Karşı-ütopya kavramının açıklanmasının ardından, kavramın tarihsel gelişiminde on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar temel alınmakta ve karşı-ütopyayı besleyen tehdit, korku, karamsar gelecek tasarımı gibi unsurları detaylandırılmaktadır.

'Ütopik ve Karşı-ütopik Yaklaşımların Toplumsal Değişim ve İletişim ile Olan Bağlantısı' başlığını taşıyan ikinci bölüm kapsamında, öncelikle değişim ve toplumsal

değişim kavramları tanımlanmakta, üretim ve tüketim ilişkileri açısından toplumsal değişimin hangi aşamalardan geçtiği konusuna açıklık getirilmektedir. Toplumsal değişimi meydana getiren en önemli etkenlerden biri olarak iletişimin toplumsal değişimle bağlantısı; özellikle yeni iletişim teknolojilerinin bireysel ve toplumsal etkileri kapsamında incelenmektedir. Sanayi öncesi toplumsal değişimden hareketle, sanayi toplumunda temellenen Fordist üretim tarzı ve tüketimin kitleleşmesi üzerinde durulmakta ve sanayi-sonrası toplumsal değişim aşamasında Post-Fordist üretim ile tüketimin postmodernleşmesi irdelenmektedir. Ardından toplumsal değişimle girift bir ilişki içinde olan iletişim olgusuna, iletişim teknolojileri ve bilimsel gelişmelerin toplumsal değişime etkilerine ve bir ütopyalar evreni olarak halkla ilişkiler ve reklamın çağcıl düzende üstlendikleri role yer verilmektedir.

Çalışmanın roman analizini içeren Aldous Huxley'in '*Cesur Yeni Dünya*' Romanının Toplumsal Değişim ve İletişim Eleştirisi Olarak Çözümlemesi" başlıklı üçüncü ve son bölümde eser mercek altına yatırılmaktadır. Örnek olarak bu romanın analizinin yapılmasının ana nedeni; *Cesur Yeni Dünya* eserinin bir karşı-ütopyik eser olarak toplumsal değişime, iletişime, tüketim toplumuna, kültür endüstrisine, teknolojik ve bilimsel gelişmelere bütünsel açıdan eleştirel bir bakış ortaya koymasındır. Günümüz toplumlarıyla birebir örtüşen saptamalar içeren *Cesur Yeni Dünya* eseri aynı zamanda, tüketim toplumuna, kitle iletişim araçlarının hipnopedik sloganlarla zihinleri uyuşturmasına ve prozac toplumuna da eleştirel bir perspektif oluşturmaktadır.

Bu bölümde, bir sosyal hiciv ustası olarak nitelendirilen Aldous Huxley'in karşı-ütopyacılıktaki önemi, yaşamı ve eserleri ele alınmaktadır. Çalışmaya örnek teşkil eden *Cesur Yeni Dünya* romanının kurgulanışının, nasıl bir atmosferde geçtiğinin üzerinde durulmakta ve karakterlerinin analizi yapılmaktadır. Bir karşı-ütopyik eser olarak *Cesur Yeni Dünya*'da kurgulanan ada ortamının ütopyik düşüncedeki ada ortamından farklılıkları incelenmektedir.

Romanda 'Cemaat, İstikrar ve Özdeşlik' ilkeleriyle sağlanan toplumsal yapının bütünlüğü toplumsal değişim çerçevesinde irdelenmekte ve eserde yer alan bilimsel ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda değişime uğrayan toplumun açmazlarına yer

verilmektedir. *Cesur Yeni Dünya* romanında tasvir edilen hazcı toplumun hedonist temellerine, bu toplumda yok edilen aile, din, sanat, edebiyat gibi değer ve inançlara değinilmektedir. ‘Bokanovski’ ve ‘Hipnopedya Yöntemi’ gibi bilimsel ve teknolojik yöntemlerin eserdeki açılımları eleştirel bir bakışla incelenmektedir.

Özet olarak bu çalışma; toplumsal değişimin önemli katalizörlerinden iletişim olgusunun ve tekniklerinin çağcıl düzende, bireysel ve toplumsal anlamda etkilerini, Antik çağdan günümüze değin süregelen ütopyik ve karşı-ütopyik düşünce ile bağlantılandırarak ortaya koymada yeni sayılabilecek bir eleştirel bakış olarak nitelendirilebilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM:

ÜTOPYA VE KARŞI-ÜTOPYA

Yazıldığı mevcut döneme bir eleştiri niteleği taşıyan ve ideal düzenleri konu olan düşsel tasarımlar olarak ütopya, Antik Çağdan itibaren insanoğluna umut dolu aydınlık bir gelecek tasarımı sunmuştur. Antik dönem uygarlıklarından bu yana ütopyik düşünce temelinde kaleme alınan eserler toplumsal, siyasal, sosyal ve ekonomik bağlamda tarihsel süreci şekillenmesinde rol oynamışlardır. Değişim yaratma umudunu besleyen ütopya toplumsal yapıların da değişmesine katkıda bulunmuşlardır.

Mutlu, eşitlikçi ve refah düzenlerin kurgulandığı ütopya düşsel toplumsal düzenlerdir. Fakat daha iyi dünyada yaşama umudu insanoğlunun düşlerini beslemekte ve mevcut düzenlerin aksaklıklarını daha net bir biçimde görmelerini sağlamaktadır. Bu bağlamda düşünülen bu düzenler mevcut dönem ile gelecek arasında bir köprü kurmaya yardımcı olmaktadır.

Uygarlık tarihi boyunca, yaşanan umut kırıcı savaşlar, bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucunda insanoğlunun yavaş yavaş umut, ideal düzen ve mutluluk düşlerini yitirmeye başlamasıyla ütopya kavramı farklı bir boyut kazanarak karşı-ütopyik toplum tasarımlarına dönüşmektedir.

Tüm bu gerçeklerden hareketle, ‘Ütopya ve Karşı-ütopya’ başlığı altında öncelikle ütopya kavramı, bu kavramın tarihsel gelişimi Antik çağdan yirminci yüzyıla kadar Avrupa ve Amerika olmak üzere iki farklı coğrafyada incelenmekte ve ütopya kavramını besleyen unsurlar ele alınmaktadır. Ütopyik düşüncede mekân ve zaman algısı ada ortamı ve bilimkurgu kavramı üzerinden detaylandırılmakta ve ütopyik düşünce ile bilimkurgunun benzerlik ve farklılıkları ortaya konmaktadır. Ardından karşı-ütopya kavramı, bu kavramın tarihsel gelişimi, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl sürecinde incelenmektedir.

I. ÜTOPYA KAVRAMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE UNSURLARI

Günümüz toplumlarının siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik ve coğrafi olarak daha iyi, adil ve mutlu bir biçime ulaşmasında ütopya kavramının üstlendiği rol tartışılmaz niteliktedir. Her toplumun ihtiyaç duyduğu eleştirel bakışı, ortaya koyduğu ideal toplum düzeniyle eleştiren ütopya, yüzyıllar boyunca insanoğluna umut vermiştir.

Ütopik temaların Antik çağdan itibaren ele alınmasıyla şekillenen ütopik düşünceye damgasını vuran iki isim Platon ve Thomas More'dur. Ütopyanın tarihsel gelişimi içinde bu iki düşünürün tasarladıkları ütopyalar detaylı olarak ele alınmaktadır. On dokuzuncu ve yirminci yüzyılda bilimsel gelişmelerin etkisiyle başkalaşan ütopik düşünce onun arketipini oluşturan unsurlar çerçevesinde irdelenmektedir.

A. Ütopya Kavramı

Ütopya, yazarının hem kendi toplumuna hem de diğer tüm toplumlara örnek olmayı amaçlayarak tasarladığı, toplumların gerek tamamlanmış ve kusursuz, gerekse bitmemiş ama geleceği parlak esin ya da düşlerini dile getiren düşünsel üretimler bütünüdür. Tasarımsal, belki de gerçekleştirilmesi olanaksız bir toplumsal durumu betimleyen felsefi ve düşünsel bir yapıt olarak ütopya, toplumsal konularda gerçekleştirilemez olduğu savlanan, ancak imge gücüyle tasarlanabilen, kusursuz bir yönetim, mutluluk ve refah düzenini betimlemektedir.¹

Mümkün olmayan, ancak insanın bulunmak ve içinde yaşamak için heves ettiği bir dünyanın varlığını bilmek ya da mutluluk ve refahın hüküm sürdüğü bir ideal düzenin parçası olmak, ütopya kavramının doğuşunda önemli bir rol oynamaktadır. Mutluluk ve ideal düzen arayışı, ütopyanın kelime anlamıyla özünü oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ütopyanın hayal niteliğinde bir kavram olarak algılandığını söylemek mümkündür. Fakat ütopyalar tarihinde yazılmış birçok ütopyanın hayali özelliklerinin yanı sıra gerçekçi tarafları ile de günümüze ışık tutmaktadır.

---

¹ Özer Ozankaya; **Toplumbilim**; Cem Yayınevi; Sermet Matbaası; İstanbul; 2007; s. 518.

Ütopya kavramı, ilk kez Thomas More tarafından 1516 yılında kaleme alınan *Utopia* isimli eserde kullanılmıştır. Thomas More'dan itibaren ütopya kavramı, tüm hayali ve ideal toplum tasvirlerinin adı haline gelmiştir. Ütopya sözcüğü, Yunanca *topos* (yer) sözcüğüne olumsuzluk öneki eklenmesiyle türetilmiştir. “İyi anlamına gelen *eu* takısını alarak ‘iyi yer’ anlamındaki *eutopos*, *ou* takısını kullanarak ‘hiçbir yer’ anlamını taşıyan *outopos* kelimelerinin birleşiminden oluşturulmuştur”.²

More'un *Utopia* eseri çalışmanın ileriki bölümlerinde de ayrıntılandırılacağı üzere, bu sözcüğün yazın alanında kavramlaştırılmasının ilk örneğidir. Eserinin sonunda More, düşlediği *Utopia* isimli adasında tasvir ettiği gibi mutluluk ve refah dolu bir toplumun oluşmasının altında yatan nedenleri ve gerekleri kendi kentlerimiz için de dilediğini ifade etmektedir.³ Bu durum, ütopya hayal ve arzuları tatmin etmenin imgelem alanına sokmaktadır. Dolayısıyla More'un ütopya kavramını seçerken, hayalindeki düzeni anlatmakla kalmadığını, aynı zamanda bu hayal ülkesinin en iyi ve en mutlu yer olduğunun da altını çizdiğini ifade etmek mümkündür.

Ütopyaların ortak ilham kaynağı, insanların adil bir toplumda, mutlu yaşamaya lâyık olduğu inancıdır. Ütopya yazarları, yaşadıkları toplumların özelliklerini, açmazlarını, eksikliklerini ve yaşam biçimlerini gözlemlemekte, yaşadıkları çağın sorunlarını ve bu sorunlar karşısında duydukları kaygılarını yansıtmakta ve var olan sorunlara farklı çözüm arayışları getirmektedirler. Bu seçenekleri oluştururken ise, zamandan ve uzamdan sıyrılabilmekte ve dünyayı diledikleri şekilde özgürce tasarlayabilmektedirler.

Ünsal Oskay ütopyaları, yazdıkları döneme eleştirel bir karşı çıkış olarak tanımlamaktadır.⁴ Örneğin Platon kendi yaşadığı toplumu gözlemleyerek, toplumu savaşçılar, din adamları, el işçileri ve köleler olmak üzere yetkiler dizisi olarak

---

² Azmi Aksoy; **Yunanca-Türkçe - Türkçe - Yunanca Sözlük**; Alfa Basım Yayım Dağıtım; Nobel Basımevi; Ankara; 2003; ss. 176-522.

³ Thomas More; **Utopia**; Çevirenler: Sabahattin Eyüboğlu-Vedat Günyol- Mina Urgan; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; Altan Basım; İstanbul; 2006; s.104.

⁴ Ünsal Oskay; “Ütopik Düşünce İle Distopyen Düşünce ya da Batılılaşmanın Yolunun Açıldığı Toplumlar ve Açılmadığı Doğulu Toplumlar”; **Varlık**; Sayı: 1025; Varlık Yayınları; Kurtiş Matbaası; İstanbul; Şubat 1993; s. 6.

nitelendirmiş ve *Devlet* isimli ütopyasında, bir toplumun ancak, her insanın kendi üstüne düşen görevleri yerine getirerek ideal düzene kavuşacağını ileri sürmüştür.

Ütopyaların amacı, toplumsal sorunları bir kez ve tümüyle olumlu bir sonuca ulaştırmak ve toplumun son durumunu tahmin etmektir. Bu toplumsal düzen bir kez kurulduktan sonra, bir daha değişikliğe ihtiyaç duymamaktadır. Kurgulanan ütopyik düzen en mükemmeli olduğu için, üzerinde yapılacak en ufak bir değişiklik onu olumsuz bir yapıya dönüştürebilmektedir. Bu nedenle ütopyalarda özgün bireysel düşüncelere, duygulara ve davranışlara yer yoktur. Bireylerden, toplumun bütün kurumlaşmasını koşulsuz kabul etmesi beklenmektedir. Ütopya en iyiyi başardığını iddia ettiğinden, başarılı olmuş olandan başka şeyleri kavramaya çalışmak hem mantıksız hem de gereksiz olarak görülmektedir.⁵

Eleştirel bir yaklaşım içeren ütopyaların birçok ortak özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Ütopyalar; mutlu, eşitlikçi ve ideal bir düzene işaret etmektedirler. Herkesin eşit olduğu, sosyal, ekonomik, siyasi ve dini anlamda mutlu ve rahat yaşadığı toplum tasvirleridir.

- Ütopya yazarları zihinlerindeki ütopyaları düşlerken içinde yaşadıkları dönemin toplumsal, siyasal, ekonomik koşullarından etkilenmekte ve kaleme aldıkları ütopyalarda bu düzeni eleştirmektedirler. İçinde yaşadıkları toplumların aksaklıklarına göz yummayan ütopya yazarları, bu toplumları eleştirmenin ve sorgulamanın yolunu kendi düşsel ideal düzenlerini tasarlamada bulmuşlardır.

- Ütopyalar, her ne kadar düşsel devlet tasarıları ya da siyasal ve toplumsal düşünce yazıları olsalar da, yön gösterici bir hedef taşımaktadırlar. Değişim yaratma çabası içinde yazılan bu ütopyalar planlı toplumsal değişimi ve toplumsal gelişmeyi anlatan toplum mühendiliği kavramı ile yakından ilintilendirilebilmektedir. Bir toplumun genel olarak his ve davranışlarını toplu şekilde etkilemek için devlet ya da özel kuruluşlarca yapılan hareketlerin tümüne verilen isim olarak toplum mühendisliği

---

⁵ Nail Bezel; **Yeryüzü Cennetleri Kurmak**; Say Yayınları; Çark Matbaası; İstanbul; 1984; s. 9.

gibi ütopyalar da süreç içerisinde toplumsal değişmeye yol açabilecek öngörüler olarak nitelendirilebilmektedir.

- Ütopyaların betimleme alanı, genellikle zamanın ve mekânın dışındadır. Var olmayan adalar ve düş ülkelerde kurulan bu ideal düzenler mekân ve zaman algısının ötesinde bu gün ile yarın arasında bir köprü vazifesi görmektedir.

- Ütopyalar, genellikle ada ortamının dış dünyanın etkilerinden uzakta, kapalı ve soyutlanmış olmasından ötürü bir ada ortamında kurulmaktadır.

- Ütopyalar insanlığın sınırlarını zorlamasına yardımcı olmaktadır. Düş ülkelerin başka bir ifadeyle yok ülkelerin en ince ayrıntısına kadar detaylandırılarak anlatılması insanoğlunun mevcut sınırlarının dışına çıkmasını sağlamaktadır.

- Ütopyalar, toplumsal ve siyasal sorunları tümüyle olumlu bir sonuca ulaştırma amacı taşımaktadırlar.

- Ütopyalar, insanlığı her anlamda ileri seviyeye taşımaya hizmet etmektedirler. Çünkü sundukları ideal düzen aynı zamanda mükemmel bir düzen olarak ortaya konmaktadır.

- Ütopyalar, geleceği arzulanır kıldıkları gibi, geleceğin biçimlenmesinde de söz sahibidirler. İnsanoğluna her zaman umut veren bu tasarılar, yarının daha iyi olacağına dair inancı kuvvetlendirmektedirler.

- Ütopyalarla tasarlanan düzenler zaten bütünlük içinde ve ideal örnekler olarak ortaya konulduğundan, ütopyaların kendilerini yeni öneri ve değişimlere kapattıklarını ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda ütopyalar, toplumların deneyimleyerek ulaşabilecekleri ideal düzenler yerine alternatif düzenleri hazır bir biçimde insanoğluna sunmaktadır.

Louis Marin'e göre ütopyalar, tamamen farklı bir yere yapılan yolculuk düşüncesini içermektedir. Ütopya, alansız bir alan, zamansız bir an ve kurgunun içindeki gerçektir.⁶ Bu saf alanda gerçek dünyadaki çatışmalar, düşmanlıklar alt edilebilmektedir. Ütopyalarda gerçekliğin yarattığı hayal kırıklıklarına ve yanılgılara yer yoktur. Ütopyanın kapsadığı alanda, olabileceklere ilişkin sınırlamalar ve yasaklar bulunmamaktadır. Ütopyanın arzusu böyle bir yerle bütünlük içinde olmaktır. Bu açıdan bakıldığında ütopyanın her yerin bir 'ötekisi' olduğu söylenebilmektedir.

Ütopya kavramı tarihsel perspektiften incelendiğinde, genellikle birbirine zıt eğilimli iki güdü içermektedir. Bu iki güdü, hayal ve gerçektir. Kumar'a göre; bir ütopya ne kadar geniş kapsamlı olursa olsun, sadece reform yapmayı amaçlayan toplumsal ve siyasal bir metin değildir. Doğrudan uygulanabilir olanın daima ötesine uzanmakta ve uygulanması tamamen imkânsız hale gelecek kadar ötelere de gidebilmektedir. Fakat ütopya, asla basit bir hayalden ibaret değildir. Her zaman bir tarafı gerçeğe dayanmaktadır.⁷

Ütopyanın değeri, onun olası bir gelecekle olan ilişkisinde kendini bulmaktadır. Ütopyayı güçlü kılan, hayali ve uygulanamaz niteliğinin ta kendisi olsa da, ütopyanın hiçbir yerdeliği insanoğlunu onu aramaya teşvik etmektedir. Ütopya, imkânsız bir mükemmellik halini anlatmaktadır ancak mevcut zaman için mümkün olmasa da ilerisi için erişilemeyecek bir düzen değildir.⁸ Tüm bunlar ütopyanın da sınırları olduğunu göstermektedir. Ütopya, imkânsız mükemmelliğin herhangi bir hayali değildir. Dünyaya ve kendine özgü tarih ve karakteri olan bir bakış açısıdır.

Özellikle, ütopya kavramına yönelik iki farklı bakış açısı söz konusudur. Makro anlamda, ütopya bir kurgu olması itibariyle ideal toplumun farklı türlerinden, toplumsal ve siyasal teorinin öteki çeşitlerinden ayrılmaktadır. Tüm ütopyalar tanımı gereği birer

---

⁶ Krishan Kumar ve Stephen Bann (Edited); "The Frontiers Of Utopia"; **Utopias and Millenium**; Reaction Books; London; 1993; ss. 11-14

⁷ Krishan Kumar; **Ütopyacılık**; Çeviren: Ali Somel; İmge Kitabevi Yayınları; Tipo Matbacılık; Ankara; 2005; s. 12.

⁸ Colin Davis; **Utopia and the Ideal Society: A Study of English Utopian Writing 1516-1700**; Cambridge University Press; Cambridge; 1983; s. 20.

kurgudur. Bu kapsamda da hayale dayalı edebiyatın tüm türlerine benzemektedirler.⁹ Gerçeği ve kurguyu bir potada eriten ütopyalar, tüm iletişim ortamlarına uyarlanabilen, kendine özgü takipçi kitlesi olan bir türü ortaya koymaktadırlar. Birçok kişinin gözünde imkânsız ya da en azından gerçekleşmesi çok zor olanları kapsayacak şekilde geleneksel kurgunun sınırlarını genişletmektedirler. Başka bir ifadeyle kurguları, geleneksel gerçekçilik ve doğallık üzerine kurulu romandan çok bilimkurgu türüne aittir. Ancak ne olursa olsun kurgu dünyasında kalmakta ve onun temel özelliklerini taşımaktadırlar.

Colin Davis, ütopya kavramının içeriğini ve sınırlarını şu cümlelerle ifade etmektedir: “Tüm siyaset felsefesi, egemenlik, diyalektik, genel irade, kuvvetler ayrımı, kamuoyu, ortak çıkar gibi kurgularla uğraşmaktadır. Kurgu, tüm siyasi teoriyi nasıl niteliyorsa, ütopyayı da öyle nitelendirir.”¹⁰

Kurgu ile gerçeğin, iyimser bakış açısı ile eleştirel bakışın bir arada düşünüldüğü ütopyalar bir tür düşçülük olarak da nitelendirilebilmektedir. Fakat bu düşçülük tamamen gerçek dünyadan soyut bir düşçülük olarak nitelendirilmemeli bugün ile yarın düş ile gerçek arasında bir köprü olarak düşünölmelidir.

B. Ütopya Kavramının Tarihsel Gelişimi

Ütopya kavramının tarihsel gelişimi ele alındığında, ütöpic düşöncenin tohumlarının Antik dünyanın kadim uygarlıklarına dayandığını söylemek mümkündür. Homeros’tan, Hesiodos’a Solon’dan, Lycurgus’a Platon’dan, Thomas More’a, Campanella’ya kadar değinilen bu ütöpic temalar ideal düzenlerin, yasaların, siyasal ve sosyal bir temele dayandığını işaretleri olarak göölebilmektedir.

1. Antik Çağda Ütopya Anlayışı

Doğa olaylarıyla ve insanlık tarihiyle ilgili hayal ürünü öykülerin toplamı olan mitoloji kavramı aslında tıpkı bilim gibi, insanın evreni ve dünyayı anlama çabasının bir ürünüdür. Bir ulusa ya da bir dine ait mit ve efsaneler bütünü olan mitoloji (mythology); etimolojik köken itibariyle ‘mythos’ ve ‘logos’ kelimelerinin

⁹ Darko Suvin; **Metamorphoses of Science Fiction**; Yale University Press; New Haven; 1979; s. 131.

¹⁰ Colin Davis; **a.g.e**; s.17.

birleşmesinden oluşmuştur. Mythos, doğa güçlerini ve doğaüstü varlıkları konu alan hayal ürünü bir öykü olarak insan düşgücünün ve imgeleminin bir ürünü şeklinde tanımlanmakta, logos ise, gerçeğin insan sözüyle dile gelmesi anlamına gelmektedir.¹¹

Bu bağlamda Yunan ve Roma mitolojisi, insan soyunun yüzyıllar önce neler düşünmüş ve neler duymuş olduğu, doğa ile ilişkilerin nasıl biçimlendiği ve insanlık tarihinin evrimsel çizgisinin nasıl oluştuğu hakkında bilgi vermektedir. Yunan mitolojisinde görülen insana benzer tanrılar başka bir deyişle insan biçimindeki ölümsüzler, temelde dünyaya akılcı bir düzen getirme çabaları içinde olmalarından ötürü ütöpik yaklaşımla ortak bir amaca hizmet etmektedirler.

Ütopya, Thomas More ile birlikte on altıncı yüzyılda kavramsallaştırılmış olsa da, kavramın tarihsel çizgisi Antik çağa dek uzanmaktadır. Bu bağlamda her ne kadar sistematik bir ideal düzen ortaya konmamış olsa da, Antik çağda ütöpik temaların kullanıldığını ifade etmek mümkündür.

Efsanevi Antik Çağ kahramanlarının yanısıra Antik Yunan'da ütöpik düşünceye katkıda bulunarak tarihe geçmiş önemli isimler de yer almaktadır. Bu isimlerden biri, İ.Ö altıncı yüzyılda yaşamış Atina'lı Solon'dur. Solon'un, yaptığı reformlarla Atina demokrasisinin temelini attığı kabul edilmektedir. Bu reformların arasında, çiftçinin borçlarının kaldırılması, asillerin etkisini azaltılması adına toplumun dört sınıfa ayrılması ve bu sınıflara üyeliğin kan bağı yerine maddi varlığa bağlanması yer almaktadır.¹²

Bu isimlerden diğeri ise, İ.Ö yedinci yüzyılda yaşamış olan Sparta'nın efsanevi kanun koyucusu olarak nitelendirilen Lycurgus'tur. Lycurgus'un ortaya koyduğu yasalar ve askeri yönetim şekli ütöpik düşüncenin Antik Çağda atılan yönetim ve düzene dair temelini bir parçasını oluşturmaktadır.

Ütöpik ve karşı-ütöpik düşüncenin tarihsel gelişim süreci bağlamında Antik çağdan beri işlenen, ele alınan ve ortaya atılan umut, yasa, kötülük, üstün soy gibi

---

¹¹ Faruk Zeki Perek; **Latince-Türkçe Sözlük**; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları; No: 507; İstanbul; 1952; s. 126.

¹² John Ferguson; **Utopias of the Classical World**; Thames and Hudson Publishing; London; 1975; s. 48.

konuların ütopya ve karşı-ütopya tarihini etkilediği tartışılmaz bir gerçektir. Ütopik düşünce tarihi her ne kadar Platon'un *Devlet* diyalogu ile başlasa da o döneme değin Platon'u ve diğer ütopik ve karşı-ütopik yazarları besleyen dönem Antik çağdan başlamaktadır. Bu bağlamda söz konusu yasa koyucularının da ideal bir düzene ve yönetime karşı oluşturdukları yasalar mutlu toplum tasvirlerinin temelinde yerini bulmaktadır.

a. Homeros ve 'Odysseia' Destanı'nda Ütopya

Hâkim Batı paradigmasına göre, mitoloji anlayışının temelinde Yunan ve Roma dünyaları yer almaktadır. Sanat, bilim, siyaset, demokrasi, kültür ve yönetimin beşiği olarak Antik Çağ Homeros destanlarıyla başlamakta ve sözlü kültürden yazılı kültüre geçişi simgelemektedir.

Bu bağlamda, Antik Yunan kültürünün ve Yunan mitolojisinin en önemli ozanlarından biri olan ve İ.Ö. 850 yıllarında yaşadığı sanılan Homeros'un *İlyada* ve *Odyseai* destanlarının önemi büyüktür. *İlyada* bir olayın, *Odyseai* bir kişinin destanı olarak ifade edilmektedir. Homeros'un destanlarında yer verdiği Olimpos; on iki tanrının yaşadığı bir dağ olarak nitelendirilmekte ve burada yaşayan tanrıların genç ve güzel olduklarından, ambrosia içip, nektar ile beslendiklerinden söz edilmektedir.¹³ Olimpos'un bu bağlamda yapılan tasvirlerinin ütopik düşüncenin cennetvari, mutlu ortamıyla paralellik gösterdiğini ifade etmek mümkündür.

Odyseai destanı, beş ayrı destan parçasından bir araya getirilmiştir. Bu beş ana bölümden birinci, ikinci, dördüncü ve beşinci bölümler *Odyseai*'nin ozanı tarafından, asıl *Odyseai* destanı olan Odysseus'un Serüvenleri'nin anlatıldığı dördüncü bölüm ise, Odysseus'un kendisi tarafından anlatılmıştır.

Destanın hikâyesinde, Troya Savaşı biteli nerdeyse on yıl geçmiş fakat İthake Kralı Odysseus, yurduna dönmemiştir. Karısı Penelopeia'ya talip olan İthake ve komşu ülkelerin gençleri, Odysseus'un sarayına yerleşmişlerdir. Odysseus'un öldüğü

---

¹³ Colette Estin - Hélène Laporte; **Yunan ve Roma Mitolojisi**; Çeviren: Musa Eran; Tübitak Popüler Bilim Kitapları; Ankara; 2002; s. 100.

söylentileri ortaya çıkınca oğlu Telemakhos babasıyla ilgili bilgi edinmek için Troya'dan dönmüş olan Akha önderlerine gider. Bu arada Olympos'taki tanrılar, yedi yıldır Kalypso adasında tutuklu bulunan Odysseus'un artık yurda dönmesine karar vermişlerdir. Odysseus kendine bir sal yaparak denize açılır. Böylece Odysseus'un üç yıl süren deniz yolcuğu ve atlattığı tehlikelerin serüveni başlamış olur.

Odysseus ülkesine dönmek için çıktığı bu yolcuğunda birçok doğa ve insanüstü varlıklarla karşılaşmış ve bu varlıkların Odysseus'a yolculuğunda çıkardığı zorluklar, yaptıkları kötülükler yolculuğu boyunca devam etmiştir. Makro perspektiften ele alındığında, Odysseus'un uğrak noktalarının kötülük ve kâbus dolu yerler olması bakımından karşı-ütopik bir nitelik taşımaktadır. Yolculuk boyunca Odysseus'un uğradığı adalar ve ülkeler, distopik ve ütopik nitelikler taşımaları nedeniyle kavramın tarihsel gelişiminde önemlidir. Söz konusu ülkeler şu şekilde özetlenebilmektedir:

Kikonlar: Kikonlar destanda, Odysseus'un dönüş yolculuğunda ilk uğrak noktası olan İsmaros kentinde yaşayan bir boyun ismi olarak ifade edilmektedir. Bu kentte Odysseus ve adamları ilk saldırılarına uğramışlardır.

Lotophagoi (Lotosiyenler): Lotophagoi, *Odysseai* Destanı'nda konu edilen ve 'lotosiyenler' olarak Türkçeleştirilebilen bir boydur. Troya'dan ayrıldıktan sonra Trakya kıyılarına uğrayan Odysseus'un gemileri, oradan yelken açınca bir fırtınaya yakalanarak Lotosiyenlerin ülkesine varmışlardır. İlkçağ bilginleri, Lotosiyenlerin ülkesini kuzey Afrika'nın Trablusgarp kıyılarının karşısına denk düşen Cerba adası olduğunu kabul etmektedirler.¹⁴

Bu adada, lotus çiçekleri yiyerek tüm dünyevi kaygılardan arınmış bir halk yaşamaktadır. Bu insanlar iyi yürekliliklerinden dolayı, sofralarını paylaşan her misafire bu çiçeklerden ikram etmektedirler. Misafirler lotus çiçeğinin tadına bir kere baktıktan sonra ülkelerine dönme arzularını yitirmekte ve hafıza kaybına uğramaktadırlar.

Kyklopes (Kikloplar): Türkçe'ye Tepegöz olarak çevrilen Kyklop'lar yuvarlak tek gözlü, güçlü ve vahşi devler olarak tanımlanmaktadır. Yunan mitolojisinde bu

---

¹⁴ Azra Erhat; **Mitoloji Sözlüğü**; Remzi Kitabevi Yayınları; İstanbul; 2003; s. 195.

yaratıkların üç tür olduğundan söz edilmektedir. Bunlar; Gaia ile Uranos'un oğulları olarak nitelendiren göksel Kykloplar, *Odysseia*'da adı geçen Polyphemos gibi Sicilyalı Kykloplar ve kaynakları Lykia'da bulunan Kykloplardır. *Odysseia*'da sözü geçen bu devler hayvancılıkla geçinmektedirler.¹⁵

Aiolos Adası: Aiolos Ada'sı destanda, Akdeniz'in batı ucunda bulunan ve yüzen bir olarak yer almaktadır. Bu ada yıkılmaz tunçtan yapılmış duvarla çevrili bir kayadan oluşmaktadır. Rüzgârlar Kralı Hippotesoğlu Aiolos'un bu kayanın ortasında ailesiyle bir sarayda yaşadığı ileri sürülmektedir. Kralı memnun eden ziyaretçilere öküz derisinden yapılmış, şiddetli rüzgârlarla dolu tulumlar verilmektedir. Rüzgârlar söz konusu tulumlara konulmadığı takdirde ziyaretçilerin eve dönüşünü engelleyebilmektedir.¹⁶

Laistrygonlar: Laistrygonlar; *Odysseia*'da adı geçen bir diğer efsanevi bir boydur. Odysseus, gemileriyle rüzgârlar kralı Ailos'un adasından ayrıldıktan sonra altı gün yol alıp, Telepilus (Telepylos) adında bir liman şehrine varmıştır. Bu limanın Akdeniz sahilinde, Sicilya ya da İtalya'nın güneyinde bulunduğu ileri sürülmektedir. Büyük bir kaya, denizden içeri tek bir dar giriş bırakacak şekilde her yandan tehlikeli kayalarla kuşatılmış limanın üzerinde yükselmektedir. Şehrin sakinleri olan Laistrygonlar güvenilirmezdirler; ziyaretçiler kendilerini, ana yemek halini aldıkları kanlı bir şölende bulabilmektedirler.¹⁷

Kirke (Aiaie Adası): Büyücü tanrıça Kirke tıpkı Kalypso gibi Odysseus'un serüvenlerinde başlıca rol oynayan kişiler arasında yer almaktadır. Efsaneye göre Kirke, söz konusu Aiaie Ada'sında oturmaktadır. Bu adanın Akdeniz'in en doğu ucunda bir ada olduğuna inanılmaktadır. Büyük bir vadinin ortasında bulunan, sık çalılıklar ve ağaçlarla çevrili, cilalı taştan yapılmış bir evde oturan büyücü Kirke ile hizmetkârları dışında yaşayan kimse bulunmamaktadır. Seyyahlar, Aiaie'ye yapacakları bir ziyaretin hayata bakışlarını değiştireceği konusunda uyarılmaktadırlar. Çünkü büyücü tanrıça Kirke konuklarını çoğu zaman kurtlara, aslanlara, domuzlara dönüştürmektedir.

---

¹⁵ A.g.y; a.g.e; s. 414.

¹⁶ Alberto Manguel- Gianni Guadalupi; **Hayali Yerler Sözlüğü Cilt I**; Çeviren: Sevin Okyay - Kutlukhan Kutlu; Yapı Kredi Yayınları; Üç-Er Ofset; İstanbul; 2005; s. 27.

¹⁷ Azra Erhat; a.g.e; s. 191.

Kalypso (Ogygie Adası): Ogygie Adası'nın efsaneye göre Batı Akdeniz'de bir ada olduğu varsayılmaktadır. Pontin Bataklığı'nın aşağı kıyılarına bakan Terracina ve Gaeta yakınlarında yer alan ve günümüzde Monte Circeo olarak adlandırılan adadır.¹⁸ Adanın uçsuz bucaksız suları adayı, hem insanlardan hem de tanrılardan ayırmaktadır.

Ütopyalarda tasvir edilen adalar gibi hiçbir yerde olmayan bu adada zaman diye bir kavram yoktur. Bu adada, akça ağaç, titrek kavak ve mis kokulu servilerden oluşan bir ormanın çevrelediği bir mağarada su perisi Kalypso yaşamaktadır. Kalypso ismi Yunanca'da saklamak, gizlemek anlamına gelen 'kalytein' fiilinden türemiştir.¹⁹ Burada Odysseus'a sonsuza kadar bu adada yaşaması ve ölümsüz olması teklif edilse de O evine dönmeyi seçmiş ve yeni serüvenlere atılarak yoluna devam etmiştir.

Phaiaklar: Odysseus, yıllarca denizlerde mücadele verdikten sonra Skherie adı verilen bir adaya çıkmıştır. Burası denizci bir boy olan Phaiakların ülkesidir. Ülkenin kralı, Nausithoos'un oğlu Alkinoos'tur. Uygur bir boy olan Phaiaklar iyi denizcilerdir. Odysseus Skherie adasına çıkıp orada konukladıktan sonra Phaiaklar tarafından bir gemiye bindirilerek, bir gece içinde İthake'ye bırakılmışlardır.

Tüm bunlardan hareketle, Odysseus'un ülkesine dönmek için çıktığı yolculuğunda Antik Yunan'dan uzak olması nedeniyle çok büyük zorluklarla karşılaşmış, insana ait olmayan, başka dünyalara adım atmıştır. Bu dünyalar; Antik Yunan'a özgü demokrasinin beşiği olarak kabul edilen dünyanın tam tersi özellikler taşımaktadır. Büyük fırtınaların Odysseus ile denizcilerini attığı bu evren, insana özgü olan dünyanın tam tersi niteliklere sahip bir dünya olarak kimi zaman ütöpik kimi zamansa karşı-ütöpik temalara öncülük etmektedir.

b. Hesiodos'un Ütöpik Düşünceye Katkısı

Antik Çağda her ne kadar tam anlamıyla sistematik bir ütopyaya rastlanmasa da ütöpik temalar kullanılmıştır. İ.Ö. sekizinci yüzyılda yaşadığı varsayılan Hesiodos, Yunan mitolojisinde Homeros'tan sonra ikinci en büyük kaynak olarak

---

¹⁸ Pierre Grimal; **a.g.e**; s. 389.

¹⁹ Jean Pierre Vernant; **Evren, Tanrılar, İnsanlar**; Çeviren: Mehmet Emin Özcan; Dost Kitabevi Yayınları; Pelin Ofset; Ankara; 2001; s.103.

nitelendirilmektedir. Hesiodos Yunan didaktik şiirinin önde gelen isimlerinin başında yer almaktadır.

Hesiodos yazdığı iki büyük eseri *Tanrıların Doğuşu* ve *İşler ve Günler* ile ün kazanmıştır. *Tanrıların Doğuşu* adlı eserinde tanrı soyları üzerinde durmuş, tanrıların yetki alanlarını ve kişiliklerini betimlemiştir. *İşler ve Günler* adlı eserinde ise, çiftçilik üstünde durarak tarımsal anlamda yılın çeşitli dönemlerinde ne gibi işlerin yapılması gerektiği ve bunların üstesinden nasıl gelineceği konusunda ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur.

Hesiodos, *Theogonia* eserinde; ilk insanın yaratılması ve mitolojik tanrıların doğuşu ile aralarında nasıl bir ilişki olduğunu ele almıştır. Eserde farklı mitoslara da değinen Hesiodos; 'Soylar Mitosu' olarak adlandırılan bir mitostan söz etmektedir. Bu mitosa göre, insanlar altın soy, gümüş soy, tunç soy ve demir soy olarak sırayla yaratılmışlardır. İlk yaratılan ve en iyi soyu olarak nitelendirilen soy, altın soyudur. Çalışmanın ileriki bölümlerinde ütöpik düşüncenin arketipini besleyen bir unsur olarak nitelendirilen Altın Çağ kavramının temellenmesinde yer alan bu mitos daha detaylı olarak ele alınmaktadır.

Hesiodos, *Theogonia* eserinde ele aldığı 'khaos' kavramı felsefi düşüncede de önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda mitolojik düşünüşten felsefi düşünüşe geçişin yaşandığını başka bir deyişle felsefi düşüncenin uyanmaya başladığını ifade etmek mümkündür. Hesiodos'a göre başlangıçtan beri yer alan 'khaos' kavramı açık ve boş anlamına gelmektedir.²⁰ Boşluk ile birlikte hiçliği, uzayı, zamanı ve her şeyin içinde yer aldığı düzensiz ve karmaşık bir yığılı düşünürden söz konusu kavram felsefi düşüncenin bir parçasını oluşturmaktadır.

Hesiodos'un bir diğer önemli eseri *İşler ve Günler* tarım alanında ne gibi işlerin yapıldığını, yılın hangi döneminde hangi işlerin yapılması gerektiğini konu alan tarıma dayalı daha eşitlikçi bir toplumun nasıl olması üzerinde durulduğu ve bu bağlamda ütöpik temalara yer verildiği diğer bir önemli eserdir. Hesiodos'un şiirlerini

---

²⁰ Azra Erhat; **a.g.e**; s.172.

Homeros'un kilerden ayıran en büyük özellik ise, Homeros'un eserlerinde kahramanlığa ağırlık vererek aristokratik bir tutum sergilemesi, Hesiodos'un ise çalışkanlık erdemini işleyerek daha eşitlikçi bir anlayışa sahip olmasıdır.

c. Platon'un Yaşamı ve 'Devlet' Diyalogu

İ.Ö. 427 yılında Atina'da aristokrat bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Platon'un aristokratik ve elitist tavrının kökenlerini böyle bir aileden gelmesinde aramak mümkündür. Platon'un eserlerine yansıyan realizm etkisi, düşün dünyasına armağan ettiği İdealar Felsefesi'nde olduğu kadar siyaset felsefesinde de görülmektedir. Bu bağlamda, Platon'a göre ideal bir devlet yaratmanın yolu bu devletin akıl ve mantıkla yönetilmesinden geçmektedir. Bir bedende beynin vücudu yönetmesi gibi, toplumu yönetenler de filozoflar olmalıdır.

Platon'un felsefesi, temelde insan doğasıyla ilgilidir; insanın mutluluğunun araştırılmasına ve bunun koşullarının saptanmasına yöneliktir. Ütopyaların temelinde yatan mutluluk ve ideal düzen arayışı, Platon'un devlet anlayışına, toplumu bilgelerin ve filozofların yönetmesi gerektiği yolundaki düşüncelerine de yansımıştır. İnsan, ahlâksal ve psikolojik bir varlık olmasının yanında, aynı zamanda siyasal bir varlıktır. İnsanın polisten soyutlanamayacağını savunan Platon'a göre, bireyin ruhsal yapısından ve eylemlerinden doğan sorunlar ile toplumsal ve siyasal düzenin sorunlarını ayrı bir biçimde düşünmemek gerekmektedir.

Platon'a göre bir devletin yurttaşının içsel düzeni, aynı zamanda o devletin siyasi düzenine de bağlıdır. Bu bağlamda bireyin mutlu olması öncelikle kendi ruhunda birlik ve dinginliği bulmasında sonra da bağlı olduğu devletin akılsal ilkelerle yönetilerek genel düzeyde adaletin, birliğin ve uyumun sağlanmasıyla ilgilidir. Platon, bu ideal düzenin yapısını farklı boyutlarda *Devlet (Politeia)*; ütopyasında ortaya koymaktadır.

Siyasal düşünüşünü ve idealar felsefesini oluştururken Sokrates^{*}'ten etkilenen Platon, yirmili yaşlarında tanıdığı bu filozofun çevresine girerek, felsefi sorunlarla uğraşmaya başlamıştır. Platon yirmili yaşları boyunca, zaman zaman politikaya atılmayı düşünmüş, fakat bu isteğini gerçekleştirebileceği ortamı bir türlü bulamamıştır.²¹ Rasyonalizmden etkilenen Platon için Pythagorasçılığın^{*} da önemli bir yeri vardır. Pythagorasçıların çalışmalarını yerinde ve yakından görmek için Güney İtalya'ya giden Platon, Pythagorasçılar gibi gerçeğin kilidini açacak anahtarın matematik ve geometri olduğuna inanmaktadır.

Platon'un eserlerini karakteristik özellikleri ve yazılış tarihleri itibariyle, üç evrede incelemek mümkündür. Gençlik dönemine ait birinci evre eserleri, soru cevap şeklindeki diyaloglar halindedir. Sokrates'in etkisi altında ve onun ağzından kaleme alınan bu diyaloglar, 'Sokratik Diyaloglar' olarak da bilinmektedir. İkinci evre eserleri, diyaloglar halinde olmayıp Platon'un kendi düşünce sistemini ortaya koyar niteliktedir. Yaşlılık dönemine ait üçüncü ve son evre eserlerde Platon, tekrar diyalog yöntemine dönmektedir. Platon'un üzerinde en çok tartışılan diyalogları *Devlet (Politeia)*, *Devlet Adamı (Politikos)* ve *Yasalar (Nomoi)*'dir.

Ütopyalar tarihinde ortaya konmuş ilk sistematik ideal düzen tasarısı olan *Devlet*, aynı zamanda ütopya sözcüğünü ilk kez kavramsallaştıran Thomas More için de bir esin kaynağı niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda, çalışmada Platon'un eseri, devletin yapısı, toplumsal düzenlerin sistematize ediliş biçimi ve bu yapıyı yönetecek devlet adamının ne gibi vasıflara sahip olması gerektiği bakımında ayrıntılandırılmaktadır.

İdeal Devlet Yapısı ve Toplumsal Düzen: Platon, ideal devlet anlayışını ortaya koyarken toplumu bilgelerin ve filozofların yönetmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu

---

* **Sokrates:** İ.Ö. 449-399 yılları arasında yaşamış, Yunan felsefesinin kurucularındandır. Her türlü bilgiyi yadsıyan bir düşünceden yola çıkan yöntemiyle, diyalektik yoluyla insanlara bilgiye sahip olduklarını sandıklarını ancak sahip olmadıklarını kanıtlamıştır.

²¹ Alaeddin Şenel; **Siyasal Düşünceler Tarihi**; Bilim ve Sanat Yayınları; Cantekin Matbaacılık; Ankara; 1996; s. 142.

* **Pythagorasçılık:** Pythagoras öncülüğünde İ.Ö. 6. yüzyılda ortaya çıkmış bir düşünce sistemidir. Evrenin ana ilkesinin sayılar olduğunu düşünen Pythagorasçılar idealist felsefenin temelini atmışlardır. Onlara göre gerçek varlıklar sayılar olup, evrende de sayısal bir düzen bulunmaktadır.

görüşünün temelini oluşturmada ise aklın üstünlüğüne dikkat çekmekte ve yönetimin akla ait olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla Platon'a göre ideal devlet yapısı ve toplumsal düzeni, filozofların yönetimi ile mümkündür.

Platon, *Devlet'te* insanın siyasal bir kimliğe sahip olduğunu, siyasal bir birimin üyesi ve polisin yurttaşı olduğunu ifade etmiştir. İyi bir insan, iyi yurttaş demektir. Platon'a göre iyi yurttaş, ancak iyi bir devletin içinde var olabilmektedir. Bu bakımdan, biri özel diğeri kamusal olmak üzere birbirinden kopuk iki alandan, iki yaşam düzeyinden söz edilememektedir. O'na göre kamusal yaşam yozlaşmışsa, özel yaşamın gelişip ereğine ulaşması olanaklı değildir.²²

Bu nedenle Platon, adaletsizliğin ortadan kaldırılması için atılacak ilk adımın toplumsal ve siyasal düzensizliğin ele alınması olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda toplumsal ve siyasal düzenin özgül koşullarının, biçimlerinin ve boyutlarının incelenmesi gerekmektedir.

Ütopyalar tarihinin önemli kilometre taşlarından olan Platon; ideal ve eşitlikçi bir düzene ulaşmanın yollarını belirlerken, bilgeliğe ve erdeme büyük anlamlar yüklemektedir. Geleceğe dair daha iyi ve daha eşit bir düzenin tasarımı olarak Platon'un *Devlet* ütopyasını bu bağlamda kendi felsefi düşünüş biçiminden farklı görmek mümkün değildir.

Platon'un ideal *Devlet'*inde, iş bölümü büyük önem taşımaktadır. Çünkü iş bölümü sayesinde herkes belli bir iş alanında uzmanlaşmakta, işler rasyonel bir şekilde yürütülmekte ve bu da topluma birçok ekonomik yarar sağlamaktadır. O'na göre, toplumu oluşturan etmenlerden biri, insanların kendi kendilerine yeterli olmayıp yaşamak için başka insanlara olan gereksinmeleridir. Toplumu yaratan bu iş bölümüdür. Bu iş bölümünden yola çıkılarak sınıflı toplumun yapısı oluşturulmaya çalışılmaktadır.²³

---

²² Mehmet Ali Ağaoğulları; **Kent Devletinden İmparatorluğa**; İmge Kitabevi Yayıncılık; Zirve Ofset; Ankara; 2000; s. 200.

²³ Platon; **Devlet**; Çevirenler: Sabahattin Eyüboğlu - M. Ali Cimcoz; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; Altan Basım; İstanbul; 2006; s. 126.

İnsanların yaradılıştan birbirlerine benzemediklerine, herkesin yatkınlığının farklı olduğuna inanan Platon, bu farklılıklar sayesinde toplumda, dayanışmanın ve birliğin daha kolay sağlanacağı inancındadır. Çünkü herkesin kendi doğal eğilimine, yeteneğine uygun bir iş yapması sonucunda, insanların birbirlerine gereksinimi artmakta, bu da karşılıklı yükümlülüklerin doğmasına neden olmaktadır. O'na göre devletin temel görevi, insanların ortak yaşam düzenini kurmak ve mutluluklarını sağlayacak şekilde bir düzen kurmaktır.²⁴

Devletin yaşayan bir bütün olduğunu ifade eden Platon için, toplumun sınıflı bir yapıya sahip olması, adaletin başka bir deyişle doğruluğun gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda iyi bir düzene sahip devlette dört erdem bulunmalıdır. Bunlar; bilgelik, yiğitlik, ölçülülük ve doğruluktur.

Platon'a göre bilgelik, yöneticilere eşdeyişle filozoflara özgüdür. Yiğitlik, koruyucuların başka bir deyişle askerlerin erdemidir. Ölçülülük ise bütün toplumu kapsamaktadır ve filozofların yönetimi altında bütün yurttaşlar arasında tam bir düzenin kurulmasından oluşmaktadır. Bir devletin doğru olabilmesi için, yurttaşların vesınıfların kendilerine özgü yerde kalmaları gerekmektedir.²⁵

Platon, iş bölümüne ve doğuştan kalıtımsal farklılıklara dayandırdığı sınıflı toplumu, akıllıdan akıllı, güçlüden güçlü çocukların doğacağını söylediği bir 'ırk öğretisi'nin yardımıyla, sınıflar arasındaki geçişkenliğin az olduğu bir yarı kast toplumu biçimine sokmaktadır.

Platon ütopyasında, ideal devletin yurttaşlarına sınıflı toplum yapısını benimsetmek amacıyla 'Metaller Mitosu' olarak da bilinen 'Üç Cevher Mitosu'nu ortaya atmıştır. Buna göre, bütün yurttaşlar aynı topraktan doğdukları için kardeşirler. Fakat onları yaratan Tanrı, hepsini bir tutmamış, her birinin mayasına üç ayrı cevherden birini katmıştır. Bunun sonucunda, doğalarındaki cevherin belirlediği, ayrı işleri yapan üç farklı sınıf belirmiştir. Bu sınıflar toplum önderleri ve yöneticilerinden oluşan 'Altın

---

²⁴ Macit Gökberk; **Felsefe Tarihi**; Remzi Kitabevi; İstanbul; 1999; s. 60.

²⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları; **a.g.e**; s. 220.

Cevherliler', koruyuculardan oluşan 'Gümüş Cevherliler', çiftçiler ve işçilerden oluşan 'Demir' ya da 'Tunç Cevherliler'dir.²⁶

Bu üç sınıflı sistem, sürekli olarak kendini yeniden üretmektedir. Çünkü aynı cevhere sahip olan insanlardan doğan çocuklarda, genellikle bu cevher bulunmaktadır. Çok ender olarak bir uyumsuzluk ortaya çıktığında, yöneticiler gereken düzenlemeyi yapıp sistemin bundan etkilenmemesini sağlamaktadırlar.

Platon'a göre, yönetilenler bu mitosa, bu 'yararlı yalana' inandırıldığında düzen daha kolaylıkla sürdürülmekte ve süreklilik güvence altına alınmaktadır. Ancak bu yalana, özellikle de mitosun içerdiği farklı metallere oluşan insanların birbirleriyle karışmaması ilkesine, ilk önce yönetenlerin inanması gerekmektedir. Çünkü devletin bozulmasını belirleyen temel etken yönetenlerin iç birliğinin yıkılması olduğundan, önemle üzerinde durulması gereken nokta, bu birliği sağlam tutmaktır.

▪ **Koruyucular Sınıfı:** Platon'a göre, koruyucu olmayı belirleyen ilk koşul, doğuştan belli niteliklere sahip olmaktır. Eğitilecek çocuklar, doğuştan üstün olanlardır; aksi halde verilecek eğitimi alamamakta ve koruyucu olamamaktadırlar.

Platon'un koruyuculara verdiği büyük önem, onun, yöneticilerin herhangi bir şekilde karşılaşacağı sorunların zorunlu olarak devlete de yansıtacağı inancından kaynaklanmaktadır. Koruyucular, doğrudan doğruya devlet yönetiminde bulunmasalar da, yönetici-filozoflar onların içinden çıkmaktadır. Daha doğrusu gereken bütün sınavları geçen her koruyucu elli yaşından sonra filozof olabilmektedir. Koruyucular ile yöneticilerin bireycilikten, bencillikten, kişisel çıkarılıktan, tutkulardan arınması, uyumlu bir bütün olarak davranması ve de devleti en yüce değer olarak görmesi gerektiğini savunan Platon, ancak bu sayede ideal devlet ütopyasının ayakta kalacağını belirtmektedir.²⁷

Platon için eğitim, bireysel değil, kamusal düzeyde yürütülmeli, yalnızca toplum yaşamına yönelik olmalı ve bütünü iyiliğini gözetmelidir. Ancak bu şekilde olduğu

---

²⁶ Platon; a.g.e; s. 127.

²⁷ A.g.y; a.g.e; s. 111.

zaman bireyler eşitlikçi bir düzende daha mutlu yaşabilirler. Bu nedenle ideal devlette koruyuculara verilen eğitim, ahlaklı, akıllı ve ölçülü insanlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır.²⁸

Eğer iyi yaşam belirli bir toplum ya da devlette yaşanacaksa, bu devletin kurumlarının iyi bir eğitimin devamına olanak sağlaması gerekmekte ve bunun mümkün olması da, bilgi sahibi olanların yönetim mekanizmasının sorumluluğunu üstlenmesiyle mümkün olmaktadır.

Eğitim ile koruyucularda gerekli özellikleri geliştirmek ve koruyucuların yaşamlarını belli bir biçimde düzenleyerek onların kötülöklere kapılmalarını engellemek gerektiğini ifade eden Platon'a göre, kız ve erkek çocukların aynı eğitim sürecinden geçirilmeleri gerekmektedir. Dönemindeki hâkim ideolojiye ters düşen bu düşünce çatısı altında Platon, kadın-erkek eşitliği savunmaktadır.²⁹

Devlet'te belirtildiği üzere, çocukların savaşa götürülmesi eğitimin bir parçasıdır; böylece geleceğin koruyucuları, savaşı izleyerek savaş sanatı üzerinde doğru bilgiler elde etmektedirler. Bütün denemelerden başarıyla çıkanlar, öğrenime devam etmektedir. Otuz yaşında yine bir sınavdan geçirildikten sonra başarılı olanlar, bilimlerin doruğu olan diyalektik eğitimi almaya hak kazanmaktadırlar.

Zenginlik tutkusunun ve servetin devlet üzerinde yıkıcı etki yaptığını inanan Platon, bu kötülüğü ortadan kaldırmak için, elit sınıf içinde parayı ve serveti yok etmekten başka bir çare bulamamıştır. Bir başka deyişle, özel mülkiyete son vermiş ve onun yerine ortak mülkiyeti koymuştur. Bu bağlamda, ütopyaların genel karakteristiği olarak nitelenebilecek toplumsal adaletin ve eşitliğin sağlanması durumu özel mülkiyetin ortadan kaldırılarak yerini ortak mülkiyet anlayışına bırakması ile sağlanmış olacaktır.

Platon aileyi, bireyciliği köruklediği, kişisel tutkuları artırdığı savıyla ortadan kaldırmaktadır. Bunun sonucunda, ailelerin yok olmasına karşın, bir bakıma bütün

---

²⁸Richard Mervyn Hare; **Platon**; Çeviren: Işık Şimşek - Bediz Yılmaz; Altın Kitaplar; Akdeniz Yayıncılık; İstanbul; 2002; s. 84.

²⁹Platon; ; **a.g.e**; s. 159.

koruyucular sınıfını kapsayan tek bir büyük aile oluşmakta; koruyucular birbirlerine aynı ailenin üyeleriymiş gibi sıkı sıkıya bağlanmaktadır. Bu da, koruyucular sınıfının iç birliğinin güçlenmesi anlamına gelmektedir.

▪ **Filozof Devlet Adamı:** Platon, *Devlet* ütopyasının gerçekleşmesinin zor olduğunu belirtmektedir. Kurulması çok zor da olsa, bu devlet hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir düş ürünü değildir. O'na göre, sorunun temeli siyasaldır; bu nedenle de sorunun çözümü siyasal yönetimde aranmalıdır. Siyasal alanın toplumsal yapı üzerindeki belirleyiciliği bulunmaktadır. Bu nedenle, siyasal erk, felsefeye gönül vermiş gerçek devlet adamlarına, başka bir deyişle filozoflara verildiğinde, sorun kendiliğinden çözüme kavuşmuş olacaktır.³⁰

Platon için kötü bir devlet, en iyi bireyler üzerinde bile bozucu bir etki yapmaktadır. Bu nedenle bir filozofun yozlaşmadan, bilgelik doğasını yitirmeden varlığını sürdürebilmesi, kısacası hâlâ filozof kalabilmesi çok güçtür. Kişinin, kendini kötülüklerin ve bunlardan kaynaklanan bozulmanın dışında tutabilmesinin tek yolu, politikadan uzak durup kendi köşesine çekilmektir.³¹

O'na göre gerçek bilge, yalnız kendini düşünen değil, tüm toplumun mutluluğunu amaçlayan kişidir. Bu nedenle *Devlet* ütopyasında, devletin başına geçmesi gerekenlerin filozoflar olduğu savında bulunmaktadır. Filozof, bütün tehlikelere göğüs gererek, büyük bir özveride bulunarak, insanların arasına inmeli ve onlara doğruyu, gerçek siyasal düzeni göstermelidir. Bu nedenle filozof, ya doğrudan doğruya politikaya girip siyasal iktidarı ele geçirecektir ya da politik etkinliğini dolaylı bir yoldan yürütüp kralları ve kral olabilecek gençleri eğitecek ve onları filozof yapacaktır.³²

Platon, ideal devlet biçimini ortaya koyarken filozof-yasa ilişkisini ve yasanın ne anlama geldiğini iyi saptamak gerektiği üstünde durmaktadır. Bunu yapabilmek ve bu konudaki görüşlerinin doğruluğunu kanıtlayabilmek için, ilk önce var olanı çürütme

---

³⁰ Mehmet Ali Ağaoğulları; **a.g.e**; s. 241.

³¹ Platon; **a.g.e**; s. 156.

³² Alaeddin Şenel; **a.g.e**; s. 149.

yoluna gitmektedir. Bir başka deyişle, döneminin yasa koyucularını ve yasa anlayışını eleştirip kötölemekle işe başlamaktadır. Ona göre görülen bütün devletlerde, yasaların her tür sorunu çözeceğine, her şeyin üstesinden geleceğine ilişkin yanlış bir kanı yerleşmiştir.

Yasalar, ister demokrasideki gibi uzlaşmaya dayalı olsun, ister tiranlıktaki gibi tek bir kişinin iradesinden kaynaklansın, her iki durumda da yönetim biçimlerinde ki bozukluğu yansıtmaktadır. Bozuk devletlere iyi yasalar verilmeye kalkışlsa bile, gereken toplumsal koşullar yaratılmadığından, eğitim yoluyla ahlaksal değişim gerçekleştirilmediğinden, bu yasalar yaşayamamaktadır.

Platon'a göre sorun, toplumsal düzeni ve durağanlığı sağlamaktır. Polisin bozulan özgün ve geleneksel yapısını yaşatmak, ancak ona yepyeni bir biçim kazandırmak ve bunu mutlak değerler doğrultusunda düzenlemekle mümkün olmaktadır. Bunun için ise, yeni bir ilkeyi, 'akıl üstünlüğü' ilkesini mutlak bir biçimde toplumda hâkim kılmak gerekmektedir. Devlet sınıfsal ya da kişisel çıkarlar ya da uzlaşmalar üzerine değil, akıl ve felsefe üzerine kurulduğu zaman düzen sağlanmaktadır.

2. Thomas More ve Ütopya: Ütopya'nın Kavramlaştırılmasında Bir Kilometre Taşı

Thomas More, ütopyanın kavramlaştırılmasında bir kilometre taşıdır. Çünkü More, 1516 yılında yayımlanan ve düşün tarihinde ütopya türünün isimlendirilmesini sağlayan *Utopia* isimli yapıtında, bu kavramı ilk kez kullanmış ve bir imgelem ürünü olan diğer bir deyişle hiçbir yerde bulunmayan mutlu bir toplumu dile getirmiştir. Bununla birlikte ütopya sözcüğü, ilk başlarda yalnızca düşsel gezileri anlatan belli bir edebiyat türünü tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Thomas More'un isim babalığını yaptığı ütopya kavramı, daha sonra var olmayan, ancak düşüncede kurulan bir toplum düzenini ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.

Thomas More, *Utopia* isimli eseriyle, hem yeni bir kavramın doğmasına hem de Antik Yunan'dan beri süregelen 'ideal site' kavramı üzerinde yeni bir tür yaratılmasına

öncülük etmiştir. More, kurgu ile siyaseti bu şekilde birleştirerek, yeryüzünde eşitlikçi, adil ve mutlu bir toplumun nasıl gerçekleşebileceğini gözler önüne sermiştir.

a. Thomas More: Yaşamı, Eserleri ve Düşün Dünyasındaki Önemi

Thomas More, 7 Şubat 1478'de Londra'da doğmuştur. Sekiz yaşındayken girdiği St. Anthony Okulu'nda dört yıl okuduktan sonra, babası tarafından Kardinal Morton'un evine yerleştirilmiş, böylece ülkenin önde gelen isimlerini yakından tanıma fırsatını yakalamıştır.

On dört yaşında Kardinal Morton tarafından Oxford'a gönderilen Thomas More; orada Linacre, Grocyn ve Colet gibi çağın en ünlü hümanist düşünürlerinin öğrencisi olarak, Latince ve Yunancasını ilerletme fırsatını yakalamıştır. O'nun hümanist kişiliğinin ve düşün dünyasının şekillenmesinde bu düşünürlerin de etkisi bulunmaktadır. Bir dönem rahip olmayı düşünen More çağının din adamları ahlaki açıdan yanlış davrandıkları ve dinsel coşkularını yitirdikleri için, rahip olmaktan vazgeçmiş ve Oxford Üniversitesi'nde eğitim görmeye başlamıştır.

Thomas More'un yakın arkadaşı olan Erasmus*'un bir mektubundan anlaşıldığı üzere, Oxford'da kalıp Yunanca ve felsefeyle ilgili çalışmalarını sürdürmek isteyen More'a yargıç olan babası karşı çıkmış ve More'u kendi mesleğine yöneltmek istemiştir. Bu nedenle More daha sonra Londra'ya dönerek burada hukuk öğrenimini tamamlamıştır.³³

Oldukça genç bir yaşta, yirmi beş yaşında parlamentoya giren More'un, siyasal yaşantısında hiçbir ödün vermeye yanaşmayacağı daha o sıralarda anlaşılmıştır. Yaşadığı dönemin İngiltere'sini, feodalizmden kapitalizme geçişin sancılı dönemini

---

* Günümüzde, Rönesans'la birlikte ortaya çıkan hümanizm akımının yaratıcılarından ve en büyük temsilcilerinden biri olarak bilinen *Rotterdamlı Desiderius Erasmus* (1465-1536) Hollanda'nın Rotterdam kentinde doğmuştur. Bu nedenle Rotterdamlı Erasmus olarak da bilinmektedir. Erasmus, papalığın düşünceler üzerinde kurduğu hegemonyaya karşı çıkarak, gerçek Hıristiyanlık ruhunu antik çağın yalınlığında aramıştır. Güzel sanatların ve bilimlerin yayılmasını, Avrupa'nın ortak bir sanat ve bilim anlayışının çatısı altında birleşmesini, hümanizmin birinci koşulu saymıştır. Özgün yapıtlarıyla ve çevirileriyle antik çağ düşüncesinin Avrupa'da yayılmasına katkıda bulunmuştur.

³³Raymond Wilson Chambers; **Thomas More**; Jonathan Cape; London; 1976; s. 24.

eleştiren Thomas More, bu eleştirilerini 1516 yılında yayımlanan *Utopia* adlı yapıtında da ortaya koymuştur.

More'un düşün dünyasının yanında insanlığa ve döneminin İngiltere'sine de katkıları büyüktür. İngiliz halkının geleneksel bayramlarından birinin kutlandığı 1517 tarihinde, Londra'nın yoksul halkı ayaklanmıştır. Bu ayaklanmanın az kan dökülerek bastırılmasında halk ve iktidar arasında bir köprü kuran More'un rolü büyüktür.

Thomas More bu ayaklanmadan bir yıl sonra sekizinci Henry'nin danışmanı olarak görev almıştır. 1518-1529 yılları arasında hızla yükselen More, 1521'de Şövalye ilan edilerek Sir ünvanını almıştır. 1523'te Kardinal Thomas Wolsey'in desteğiyle Avam Kamarası'nda meclis başkanı olmuştur.

1529 yılında ise başbakanlıkla eşdeğer bir göreve atanan More; baş yargıç sıfatıyla tüm adalet mekanizmasını denetimi altında bulundurmuş, sarayın başdanışmanı olarak en önemli belgelere basılan devlet mührünü elinde tutmuştur. Avam Kamarası'ndan çok daha önemli olan Lordlar Kamarası'na başkanlık etmiştir.

More'un Başbakanlık (Lord Chancellor) görevinde kaldığı iki buçuk yıl içinde, Yedinci Henry'nin oğlu Arthur, İspanyol Prensesi Aragonlu Catherine ile evlenmiş, bir yıl içinde de ölmüştür. Sekizinci Henry adıyla tahta geçen kardeşi, siyasal nedenlerden ötürü ağabeyinin dul eşiyle evlenmek durumunda kalmıştır.

Daha sonraları Sekizinci Henry ölen ağabeyinin eşiyle evlenmesinin dinsel yasalara aykırı düştüğü bahanesiyle eşinden boşanmak istemiştir. O dönemde Katoliklerin boşanmaları, ancak papanın nikâhı bozmasıyla gerçekleşebildiğinden papaya danışılmış fakat papa bu yetkisini kullanmamıştır. Bunun üzerine Sekizinci Henry 'Act of Supremacy' denilen bir yasa ortaya çıkarmıştır. Sekizinci Henry, bu yasa ile papalığın egemenliğini hiçe sayarak hükümetin kendisinden üstün olduğunu ve kendisinin İngiliz Kilisesi'nin başı olduğunu ilan etmek istemiş ve dini yasalara bağlı olan More bu olaydan sonra başbakanlık görevinden çekilmiştir.³⁴

---

³⁴ A.g.y; a.g.e; s. 138.

1533 yılında yeniden evlenen Kral Sekizinci Henry, bu özel yasayı baskı yoluna başvurarak parlamentodan geçirmiş ve ülkenin ileri gelenlerinden bu yasaya boyun eğecekleri konusunda ant içmelerini istemiştir. Böyle bir ant ise, Katolik olan ve papayı tüm Hıristiyan dünyasının başı sayan Thomas More'un vicdanına aykırı düşmüştür.

1534 yılında, Londra Kulesi'ne kapatılan More, ölünceye kadar hapis yatmıştır. 1535 yılında mahkeme önüne çıkarılmasına rağmen, tutumunu değiştirmeyip yine ant içmemiş ve ölüm cezasına çarptırılmıştır. More, ölüm cezasına çarptırıldıktan sonra, Kral'ın çıkardığı yasanın, Tanrı'nın ve Kutsal Kilise'nin yasalarına ters düştüğünü ifade etmiştir. İngiltere'nin tüm parlamento üyelerinin, en dini bütün ve bilgili Katoliklerinin bu yasaya karşı koymadıklarını belirtmiştir. More, Hıristiyan dünyasını bir bütün olarak görmüş ve vicdanını bir tek ülkenin verdiği karara bağlamak zorunda olmadığını düşünmüştür.³⁵ More, tek başına Londra kenti tüm İngiltere'de geçerli sayılabilecek bir yasa çıkarmayacağı gibi, İngiltere'nin de yeryüzünde tüm Hıristiyan ülkeleri adına bir yasayı yürürlüğe koyamayacağını savunmuştur.

Erdemli ve hümanist bir yapıya sahip olan More'un içinde yaşadığı dönemin siyasal, dini, ekonomik sorunları O'nu daha iyi, adil, mutlu ve eşit bir toplum yaratma düşüncesine götürmüş ve bu ideal toplum düşüncesini etkileyen dönemin gelişmelerinin de ışığı altında ütopyasını oluşturmuştur. On altıncı yüzyılda tüm Avrupa'yı etkileyen *Rönesans*, *Reform* ve *Hümanizm* gibi hareketler Thomas More'un yaşamını, eserlerini ve ütopyaya bakışını da etkilemiştir.

Bu hareketlerden Rönesans, eski Yunan ve Roma uygarlığının kalıtımını koruyan İtalya'da on dördüncü yüzyılda başlamış, on altıncı yüzyılda ise etkilerini tüm Avrupa'ya taşımıştır. Rönesans, 'yeniden doğuş' anlamına gelmektedir. Orta çağ ile yeniçağ arasında bir köprü olan Rönesans ile birlikte insan; birey olarak toplumdaki ayrı bir varlık olarak görülmeye başlanmıştır. Rönesans Avrupa kültürünün gelişmesinde baştan aşağı bir yeniden doğmadır.

---

³⁵ Thomas More - William Roper; **More's Utopia**; Çeviren: Ralph Robinson; Kessinger Publishing; London; 2007 s. 145.

Rönesansla birlikte yaşanan yeniden doğuşun altında yatan nedenlerden biri, Hıristiyan dünyasını egemenliği altında tutan Katolik Kilisesi'nin, ortaçağın bitmesiyle baskı gücünü kısmen yitirmiş olmasıdır. Orta Çağ'da din adamlarını yetiştiren manastır ve katedral okullarında işlenen kilise öğretilerinin ve baskının hafiflemesiyle birlikte, doğayı ve insanları kalıplaşmış geleneklerin dar sınırları içine hapseden Skolâstik Felsefe gözden düşmüştür.

On beş ve on yedinci yüzyıllar boyunca Katolik Kilisesi'ne karşı yapılmış dinsel bir hareket olarak *Reform*, tüm Avrupa'yı etkisi altına almıştır. Katolik Kilisesi'nin yozlaşması, siyasi ve toplumsal etkinliklerle daha az ilgilenir olması, birçok din adamının tepkisini çekmiş ve reforma neden olmuştur. 'İnsan' sorununu ve 'insanın özü' ile bu dünyadaki yerinin, anlamının ne olduğu üzerinde duran *Hümanizmin* hayatın en yüksek değeri olan ruh dinginliğine, insanın dış etkiler ile tutkularından kendini kurtarmasıyla ulaşabileceği üzerinde durmuştur.

Rönesansla birlikte ortaya çıkan hümanizm akımının temsilcilerinden biri olarak bilinen Erasmus yapıtlarının en ünlüsü *Deliliğe Övgü*'yü* Thomas More'a adamıştır. Erasmus eserini 1509 yılında More'un evinde konuk kaldığı sırada, yedi günde tamamlamıştır.

Ortaçağa hâkim olan düşünce sisteminde, insan yaradılıştan kötü olduğuna inanılan bir varlıktır. Bu düşüncenin temelinde, ilk insanın yaradılıştan günahkâr olduğu inancına dayanan 'ilk günah' düşüncesi yatmaktadır. 'İlk günah' inancına göre, birey ancak günahlarının cezasını çektikten sonra, öteki dünyada mutlu olabilmektedir. Oysa tüm Rönesans aydınları gibi geleceğe umutla bakan More'a göre, insan yaradılışında hiçbir kötülük yoktur. Tam tersine, insan Tanrı'nın yarattığı yüce bir varlıktır ve aklını kullanarak, karşısına çıkan engelleri aşarak, kusursuz toplumlar kurabilmektedir.³⁶

---

* Erasmus'un 1509 yılında yazdığı *Morias Enkomion Seu Laus Stultitiae*(*Deliliğe Övgü*) canlılığını ve geçerliliğini günümüze değin değişmeden koruyabilmiş bir yapıttır. Esere egemen olan iki temel görüş bulunmaktadır. Bunlardan birine göre gerçek bilgelik, deliliktir. Öteki görüşe göre ise kendini bilge sanmak, gerçek deliliktir. Deliliği konuşurma kisvesi altında Erasmus, çağının kilisesine ve o kilisenin mensuplarına en acımasız eleştirileri yöneltir. Bu niteliğiyle '*Deliliğe Övgü*' çağlar boyunca bağınazlığa karşı kaleme alınmış en yetkin düzeydeki başyapıtlar arasındadır.

³⁶ Thomas More; **a.g.e**; s. 111.

Rönesans, Reform ve Hümanizm gibi hareketlerin yanı sıra Thomas More'un ütopyaya bakış açısını şekillendirmede rol oynamış, döneme damgasını vuran başka gelişmelerden de söz etmek mümkündür. 1477'de, Thomas More'un doğumundan bir yıl önce William Caxton'un İngiltere'de ilk matbaayı kurması, bilginin yayılmasına yardımcı olmuştur. Nicholas Kopernik'in astronomi alanında görüşleri ve uzak denizlere açılan yolcuların bilinmedik ülkeler bulmaları, Rönesans insanın yalnız iç dünyasına değil, içinde yaşadığı evrene de yeni boyutlar kazandırmasına olanak sağlamıştır.

Halkın içine düştüğü yoksulluğun boyutlarını iyi bilen More, en ağır eleştirisini yeni doğmakta olan kapitalizme yöneltmiştir. More'a göre toplumsal yapıdaki bozukluk, kralın, soyluların, mülk sahiplerinin mülkiyet edinme tutkusunun halkı yoksulluğa itmesinden kaynaklanmaktadır. Böylece sınıflar arasındaki uçurum büyümekte ve adaletsizlik topluma egemen olmaktadır. İngiltere'nin içinde olduğu bu durum More'un yaşamını olduğu kadar eserlerini de etkilemiş ve kendi toplumundaki bozuklukları eleştirmesine ve kendi zihnindeki ideal düzeni oluşturmasına neden olmuştur.

b. İdeal Düzene İlişkin Bir Sembol Olarak Thomas More'un Ütopyası

Sir Thomas More tarafından 1516 tarihinde kaleme alınan '*Utopia*' isimli eserden türeyen ütopya kavramı, daha sonraları yaygınlık kazanarak zaman içinde bir yazın türünün genel adı haline gelmiştir. Eser ilk olarak Latince yayımlanmıştır. More'un kendi anadili yerine Latince'yi tercih etmesinin nedeni, Latince'nin on altıncı yüzyıl başlarında Avrupa aydınlarının ortak dili olmasıdır. Bununla birlikte yayımlanmasının ardından geniş kitlelerin dikkatini çeken ve Avrupa dillerine çevrilen bu büyük eserin, İngiltere'de Latince'si bile yayımlanmamıştır.

Eser, 1551'de yazarın ölümünden on altı yıl sonra İngilizce'ye çevrilmiştir. İngiliz yöneticiler *Utopia*'yı bir süre için ancak okuyup yazarların anlayabileceği bir dilde bırakmakta yarar görmüşlerdir. *Utopia*'nın 1551 yılına kadar İngilizce yayımlanmamasının altında yatan neden, Thomas More'un eserinde, bir ülkede ulusal

servetin ortaklaşa paylaşılmasını önermesi ve İngiltere'nin siyasal ve toplumsal düzenini ağır bir dille yermesidir.³⁷

Utopia'nın birinci bölümünü Platon'a bir atıf niteliği taşıyacak şekilde diyalog biçiminde kaleme alan More; bu bölümde Avrupa, özellikle de İngiltere hakkındaki düşüncelerini ve eleştirilerini kurgusal bir karakter olan Raphael Hythloday'ın ağzından ortaya koymaktadır. *Utopia*'nın ilkin ikinci bölümünü yazan More, 1516'da birinci bölümünü yazarak, eserini iki yılda tamamlamıştır.

Önce ikinci, sonra da birinci bölümü yazmasının altında bazı nedenler yatmaktadır. More'un öncelikle ikinci bölümü yazmasının nedeni; düşlediği kusursuz düzeni anlattıktan sonra, kendi ülkesindeki ve tüm Avrupa'daki durumun, *Utopia*'nın düzeniyle karşılaştırıldığında ne denli kötü olduğunu anlatmak istemesidir. More, ikinci bölümü bu amaçla sonradan yazıp kitabının başına koymuştur. Böylece okuyucu *Utopia*'nın sakinleri ile İngiliz halkının durumunu karşılaştırabilecektir.

Thomas More, kendi zihninde kurduğu kusursuz devleti ortaya koyduğu *Utopia* isimli yapıtına; İngiltere Kralı Sekizinci Henry tarafından Antwerp'e gönderildiği sırada Peter Giles ile kurduğu dostluktan söz ederek başlamaktadır. More, Peter Giles'in yanında, denizci olduğu anlaşılan Raphael Hythloday adında bir yabancı ile tanışmakta ve Peter Giles, eserde anlatacağı öykünün tanığı olarak kullanılmaktadır. Kendisini ve Giles'i kitabına birer dinleyici olarak yerleştiren More, *Utopia* ülkesini gezip görmüş olan Raphael Hythloday'den dinlediklerini okuyucuya aktarmaktadır

Kitabın kahramanının ilk adı olan Raphael, büyük bir olasılıkla, 1498'de Hindistan yolunu açan Vasco de Gama'nın gemisi 'Sao Rafael' den esinlenilmiştir.³⁸ Raphael eserdeki bir diyalog sırasında, doğrulukla ve akıllıca düzenlenmiş bir topluma tüm dünyayı gezdiği halde ancak *Utopia* adasında rastladığını ve bu adada kusursuz bir devlet gördüğünü söylemektedir.³⁹

---

³⁷ John Michael Parrish; "A New Source For More's Utopia"; **The Historical Journal**; Cambridge University Press; Vol. 40; No.2; Cambridge; June 1997; s. 494.

³⁸ James Romm; "More's Strategy Of Naming Utopia"; **Sixteenth Century Journal**; Vol: 22; No; 2; London; Summer 1991; s. 175.

³⁹ Thomas More, **a.g.e**; s. 36.

Utopia eserinde betimlenen ülke, Kral Utopus tarafından kurulmuştur. Platon'un ve hümanistlerin istediği gibi bir kral olan Utopus kurak ve çorak bir yarımada olan Abraxa*'yı ele geçirmiş ve burayı ada durumuna getirip ana karadan, bir başka deyişle dış dünyadan ayırmıştır. *Utopia*'da düzen şiddet kullanılarak kurulmuştur. Utopus'un savaşçıları Abraxa'lıları savaşta yenmişler ve böylece yarımada'yı silah gücüyle ele geçirmişlerdir. Bu toprakları karaya bağlayan kıstağın yarılmasıyla, yarımada adaya, Abraxa da *Utopia*'ya dönüşmüş; bunun sonucunda yerli halk, uygar insanlar haline gelmiştir.

İkinci bölüm, Raphael'in dilinden kaleme alınmış bir monologtur. Burada, *Utopia* ülkesinin bir betimlemesini yapan Raphael, More ile diğer bir deyişle anlatıcı yazar ile özdeşleşmiştir. More, birinci bölümde eleştirel bir üslup kullanırken, ikinci bölümde betimleyici bir üslubu yeğlemiştir. Bu bağlamda More'un yapıtının son sayfalarını böyle bir toplumsal yaşamın hangi koşullarda olası olduğunu göstermeye yönelik doğrulayıcı bir söyleme ayırdığı düşünülebilir.

Thomas More'un *Utopia* ülkesi, Hıristiyan Orta çağının cennet adaları gibi gerçeküstü bir dünyaya yerleştirilememektedir. Bunun nedeni More'un *Utopia* adasını gerçek bir adaymış gibi, en ince detayına varıncaya dek nesnel ayrıntılarıyla tasvir etmesinde yatmaktadır. *Utopia*'nın mekânsal diğer bir ifadeyle coğrafik temelli ada kurgusuyla sunulması, bir düş ülkesinin özü gereği dış dünya ile arasına belli bir sınır koymak zorunda oluşundan kaynaklanmaktadır. Çünkü bir ideal devlet olan ütopyanın varlığını sürdürmesi, bozulmadan, yozlaşmadan, bütün olumsuzlukları içeren dış dünyadan olabildiğince uzak kalabilmesine bağlıdır.

Hilâl biçimindeki adanın coğrafik yapısına bakıldığında, adanın dışarıya kapalı olduğu görülmektedir. Fakat bu kapalılık mutlak değildir. *Utopialılar*, kendi toplumsal düzenleri için bir tehdit ya da bir tehlike oluşturmayan yabancıları ve diğer ülkelerdeki yenilikleri seve seve kabul etmektedirler.

---

* Yunanca bir sözcük olan 'abraxas' eskiden, büyülü nitelik taşıdığı inancıyla muskalara, nazarlık ve değerli taşlar üstüne yazıldığı bilinmektedir. II. Yüzyılda kendilerini Abraxas'lılar olarak adlandıran kişiler agnostisist bir tarikat kurmuşlardır. Erasmus, *Deliliğe Övgü* adlı yapıtında Abraxaslılardan söz etmektedir.

Utopia adasının bu dışarıya kapalı, sınırlı, kesin geometrik yapısı, kentlerinin birbirine benzeyen düzenli kuruluşu, ütopyaların çoğunda ortak bir gelenektir. Bu bağlamda, usun nesnel ölçütleriyle yaratılmış ada ortamı, akılcı düzeniyle işleyen bir örnek toplumu çizmek isteyen ütopya yazarının amacına en uygun düşen yer biçimidir.

Betimlenen *Utopia* adası doğal bir limana sahip bir iç denizdir. Kumluk ve sığ olan adaya giriş körfezinin ise tehlikeli olduğunu söylemek mümkündür. Yerli bir kılavuz olmaksızın limana güvenli bir şekilde girebilmek imkânsızdır. Kıyılardaki işaretler yol gösterici olsa da yerli gemiciler bile limana girmekte zorlanabilmektedir.⁴⁰

Thomas More'un *Utopia* eserindeki başkarakter Raphael Hythloday'e göre, İngiltere'deki hırsızlığın nedeni yoksulluktur; yoksulluğun başlıca nedeni ise toprağı tekellerinde tutan soylulardır. O'na göre, düzen bozukluğunun, haksızlığın, yoksulluğun tek nedeni, ulusal servetin tam bir eşitlik içinde bölüşülememesidir.

“Malın mülkün kişisel bir hak olduğu, her şeyin parayla ölçüldüğü bir düzende toplumsal adalet hiçbir zaman gerçekleşemez... Büyük çoğunluk yoksulluk içinde kıvranırken, doymaz bilmez bir avuç insana memleketin bütün zenginliklerini sömürten bir devlette mutluluk olamaz.”⁴¹

Mülkiyeti ortadan kaldırmak, ülkenin zenginliğini eşit ve doğru dağıtabilmenin ve bunun sonucunda insanlığı mutluluğa kavuşturabilmenin tek yoludur. Hythloday'e göre mülkiyet hakkı toplumsal yapının temeli oldukça, en kalabalık ve en yararlı sınıf, yoksulluk, açlık ve umutsuzluk içinde yaşayacaktır.

Bu bağlamda önemli bir kavram olarak karşımıza çıkan ve kişinin sahip olduğu taşınır veya taşınmaz mallar olarak tanımlanabilen özel mülkiyet, John Locke tarafından ortaya atılan ‘Doğal Haklar Kuramı’nda karşılık bulmaktadır. Bu kuram, mülk sahibi olmanın, bireyin doğal çevresindeki her şeyi kullanma hakkına dayandığını, ihtiyaçların tatmin edilmesi için gerekli sayıldığını ve bir insanın emek sarf ettiği her şeye sahip olma hakkı bulunduğunu ileri sürmektedir.

⁴⁰ Alberto Manguel - Gianni Guadalupi; **Hayali Yerler Sözlüğü - Cilt II**; Çeviren: Sevin Okyay - Kutlukhan Kutlu; Yapı Kredi Yayınları; Üç-Er Ofset; İstanbul; 2005; s. 805.

⁴¹ Thomas More, **a.g.e**; s. 99.

Locke'a göre, mülkiyetin adil biçimde dağıtılmasının üç ölçütü bulunmaktadır. Bu ölçütler; ihtiyaç, emek harcama ve kullanımdır. Özel mülkiyet kişinin kendi emeğiyle birleştirdiği bir şey olarak ele alındığından, toplumdaki az sayıdaki ayrıcalıklı insanın, çoğunluğunun emeğiyle yaratılan artı değere el koyması adil değildir.⁴² Raphael, ulusal servetin halk arasında eşitçe bölüşüldüğü bir ülkeyi görmüş ve *Utopia*'nın kurumlarını başka ülkelerle karşılaştırınca, bir taraftaki bilgeliğe ve insanlığa, öbür taraftaki akılsızlığa ve barbarlığa şaşmaktan kendini alamamıştır.

Kitabın ikinci bölümünde de görüleceği gibi, More'un *Utopia*'sındaki durum, dönemin Avrupa devletlerinde görülen durumun tam karşıtıdır. Avrupa'da zorbaca saltanat süren kralların baskısı vardır, oysa *Utopia*'da kralsız bir özgürlük hakimdir; Avrupa'daki yıkıcı kaos *Utopia*'ya ya hiç uğramamıştır çünkü *Utopia*'nın kusursuz bir düzeni vardır. Avrupa'da vicdan özgürlüğü yokken, *Utopia*'da dinsel açıdan hoşgörü vardır. Avrupa'da eğitim üst sınıfta tekeldedir. *Utopia*'da ise eğitim herkese açıktır. Avrupa'da küçük bir azınlık gereğinden fazla varlıklı ve büyük bir çoğunluk yoksulluk içindeyken, *Utopia*'da herkes ulusal servetten eşitçe yararlanmaktadır.

İki bölümden oluşan *Utopia*'nın birinci bölümünün sonunda, Raphael, More'un sanki kendi de, *Utopia* Adası da More'un hayal gücünün bir ürünü değilmiş gibi, "hayal gücünüz böyle bir devleti tasarlamaya yetmiyor"⁴³ ifadesini kullandıktan sonra orada beş yıl yaşadığını ve ancak *Utopia*'yı başka ülkelere tanıtmak amacıyla oradan ayrılabilmiş olduğunu belirtmektedir.

Thomas More'un ütopya tarihinde önemli bir yere sahip olan eseri *Utopia*'da ortaya konan ideal düzen; siyasal sosyal, coğrafi, mimari ve dini çerçevede ayrıntılandırılmaktadır.

Thomas More'un Utopia Adası'nın Coğrafi ve Mimari Yapısı: *Utopia*'nın adasının ideal bir düzeni yansıtmasında adanın coğrafi ve mimari yapısının payı büyüktür. Kral Utopus, önceleri bir yarımada olan *Utopia*'da kusursuz bir düzen

---

⁴² Gordon Marshall; **Sosyoloji Sözlüğü**; Çeviren: Osman Akınhay - Derya Kömürçü; Bilim ve Sanat Yayınları; Ertem Matbaası; Ankara; 2005; s. 519.

⁴³ Thomas More; **a.g.e**; s. 37.

kurmak istemiştir. Bu nedenle *Utopia*'yı bir ada yapmayı uygun bulan Kral Utopus, ele geçirdiği toprakları karaya bağlayan on beş millik kıstağı yok ederek *Utopia*'yı bir ada haline getirmiş ve adaya kendi adını vermiştir. Uzunluğu beş yüz mil, en geniş yeri iki yüz mil olan bu adada, elli dört tane büyük ve güzel kent bulunmaktadır. Kentler aynı plana uyularak kurulmuştur. Birbirinin eşi olan bu kentlerin her biri bir diğerinden yirmi dört mil uzakta olduğu için, bir günde yürüyerek birinden ötekine geçilebilmektedir.

Bunlardan Amaurote'nin (kelime olarak Latince'de açık seçik görülemeyen anlamına gelmektedir) başkent yapılmasının tek nedeni ise, adanın ortasında bulunması ve herkesin oraya kolayca ulaşabilecek olmasıdır. Amaurote, *Utopia*'nın öteki kentlerinden ne daha büyük ne de daha güzeldir, fakat surları, taş köprüleri, geniş ve çamursuz sokakları; rahat evleriyle, temizliği ve ferahlığıyla, on altıncı yüzyıl Londra'sına hiç mi hiç benzememektedir.⁴⁴

Önceleri *Utopia*'da evler, tek katlı kerpiç kulübelerden inşa edilmekteyken daha sonraları taş ya da tuğladan, üç katlı, sağlam ve rahat yapıların boy gösterdiği ifade edilmektedir. Her evin arkasında *Utopia* sakinlerinin çeşitli ağaçlar, yararlı bitkiler, meyveler ve çiçekler yetiştirdikleri büyük bahçeler yer almaktadır. Utopialılar her güzel şeye özen gösterdikleri için, bu bahçelerin de hoş ve bereketli olmasına önem vermektedirler.

▪ **Thomas More'un Utopia Adası'nın Siyasal Yapısı:** Thomas More, mutlak iktidara karşıdır. Bu nedenle de *Utopia*'ya hâkim olan iktidar modelinde siyasal karar alma mekanizması içinde halka da yer vermeyi uygun görmüştür. Siyasal olarak *Utopia* özel mülkiyetin var olmadığı ve herkesin topluluğa karşı görevini ciddiye aldığı bir cumhuriyettir. *Utopia* devletinin yönetimi demokratik bir düzen üzerine kuruludur. Her kentte, otuzar aile yılda bir kez, gizli oyla bir yönetici seçmektedir. Bu yöneticiler de halkın gösterdiği dört aday arasından, yine gizli oyla kent başkanını seçmektedirler. Bu bağlamda, halkın yönetime katılımının ve demokratik bir düzenin temel taşlarının *Utopia* Adası'nın siyasal yapısında mevcut olduğunu söylemek mümkündür.

---

⁴⁴ Alberto Manguel - Gianni Guadalupi; a.g.e; s. 806.

Halk, kent başkanını beğendiği takdirde, onu değiştirmek zorunda değildir. Ama başarılı olmayan yönetici gelecek yıl seçilememektedir. Kent başkanlarından oluşan bir kurultay, ülkenin durumunu gözden geçirip kararlar almak üzere her üç günde bir, gerekirse her gün toplanmaktadır. Halka zarar verebilecek herhangi bir kararın alınmasını önlemek amacıyla, kurultay üyelerinin toplantı yeri dışında bir araya gelmeleri yasaktır.

Bu yasağa uymayanlar ağır cezalara çarptırılmaktadırlar. *Utopia*'da bir çeşit senato sayılabilecek ikinci bir kurultay da bulunmaktadır. Bu kurultay, her yıl, başkentte toplanıp ülke sorunlarını görüşmek üzere, elli dört kentin her birinden seçilmiş üç deneyimli kişiden oluşmaktadır.

Utopia sakinleri, kusursuz bir düzende yaşamaları, geçim dertleri olmaması, toplumun verdiği güven duygusuna ve yasaların doğruluğuna rağmen yine de suç işledikleri takdirde, cezaların en ağırına çarptırılıp köle olmaktadır. Suçluluklarının utanç verici simgesi olarak boyunlarında altın zincirler taşıyan bu kölelere verilen tek ceza ise, diğer *Utopialı*lardan daha fazla çalışmaktır.

Ele geçirdikleri savaş tutsaklarına bile köleliği fazla onur kırıcı bir ceza bulan *Utopia* sakinleri, yabancı ülkelerde suç işleyenleri ara sıra köle olarak satın almaktadır. *Utopialı* olup da suç işleyenlere daha ağır davranan *Utopialı*lar bu kölelere karşı daha olumlu bir tutum sergilemektedirler. Öyle ki yabancı ülkelerin kimi yoksulları, kendi yurtlarında özgür yaşamak yerine, *Utopia*'da köle olmayı tercih etmektedirler. *Utopia* sakinleri bu kişilere ayrıca iyi davranmakta ve kendi yurttaşlarına gösterdikleri saygıyı göstermektedirler.

▪ **Thomas More'un Utopia Adası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı:** *Utopia*'nın en önemli özelliği, toplumsal yapının temel taşının ortak mülkiyet olmasıdır. Platon'da yalnız koruyucular sınıfı için öngörülen ve ahlaki-siyasal bir zorunluluktan dolayı benimsenen ortak mülkiyet ilkesi, More'da bütün toplumu kapsayan bir biçimde ele alınmaktadır. Mülkiyetin ortak olmasıyla birlikte, lüks mallara olan tutku da kendiliğinden ortadan kalkmakta ve tutumluluk halkın başat niteliklerinden bir durumuna gelmektedir.

Utopialılar, her on yılda bir kura çekip evlerini değiştirerek başka bir eve taşınmaktadırlar. Bu More'un insan denilen varlığın ruhbilimsel yapısını ne denli iyi bildiğini göstermektedir. Çünkü ömür boyu aynı evde oturan bir kişi, o evi artık kendi öz malı sayabilmek, böylelikle bir mülkiyet duygusu geliştirilebilmektedir.⁴⁵

Bu durum, eserde her ne kadar net bir ifadeyle belirtilmemiş olsa da mülkiyetin sahiplenilmesine bir engel taşıma amacıyla düşünülmüş bir uygulama olabilmesi yüksektir. Özel mülkiyet ve paraya yer vermeyen bu sistemde, sınıf ve sosyal çatışmalar görülmemektedir. Rekabetin, çıkar çatışmalarının ortadan kaldırılması, devleti klasik anlamda bir baskı aracı olmaktan kurtarmaktadır.

Paranın bir mübadele aracı olmadığı *Utopia* adasında, her evin başındaki kişi, çarşıya gidip istediği kadar eşya ve yiyecek alabilmektedir. Orada her şey boldur ve herkes yöneticilere güvendiği için, çarşıdan gerektiğinden fazla eşya ya da yiyecek almamaktadır. Yöneticilere güven duymakta da haklıdırlar, çünkü *Utopia*'nın ekonomik düzeni akıllıca planlanmıştır ve herkesin yiyeceği içeceği en ince hesaplamalarla belirlenmiştir. Yöneticiler çeşitli bölgelerdeki durumu inceleyip neyin nerede bol, nerede kıt olduğunu saptamaktadırlar. Belirli bir eşyanın ya da yiyeceğin bol olduğu kentler, bunların kıt olduğu kente hiçbir karşılık istemeden yardımda bulunmaktadır.⁴⁶

Atın ve altın gibi kıymetli madenlerin öncelikli bir niteliğe sahip olduğu, 'El Dorado'^{*} olarak adlandırılan altın dolu ülkelere ulaşma ve yağmalama hırsıyla yanıp tutuşulan bir çağda; *Utopialılar* inci ve elmas gibi mücevherlere aldırmadıkları gibi, altına da önem vermemektedirler. Bu nedenle *Utopia* sakinleri, tabaklarla kupalarını, güzel işlenmiş topraktan ya da camdan; lâzımlığı ise altından yaparak altına verdikleri değeri gözler önüne sermektedirler. Onlara göre altın ve gümüş gibi madenler salt nadir buldukları için, gerektiğinden fazlaca bir öneme sahiptirler. Oysa doğa, sevgi dolu,

---

⁴⁵ Thomas More; **a.g.e**; s. 168.

⁴⁶ Alberto Manguel - Gianni Guadalupi; **a.g.e**; s. 807.

* El Dorado, Amazon ile Peru arasında bir krallıktır. El Dorado'nun başkenti, Orinoco Nehri'nin kollarından Caroin'in kaynağındaki büyük bir altın kum gölünün kıyılarına, bizzat İnka'lar tarafından kurulmuş olan Manoa'dır. Bu ad, kralın yılda bir kez yağlanıp altın tozuna bulanarak El Dorado'ya diğer bir ifadeyle 'Altın Olan'a dönüştüğü eski bir adetten türemiştir. Şehirdeki her şey altından yapılmıştır.

üretken, doğurgan ve akıllıdır. *Ütopia* sakinlerine göre; hava, su, bitkiler gibi yararlı ne varsa yeryüzünde bırakılmış; yararsız nesnelere ise toprağın derinliklerine gömülmüştür.⁴⁷

Utopia'nın kusursuz düzeninde ölüm cezası seyrek uygulanmaktadır. *Utopia* sakinleri; biri suç işledi diye onu öldürmenin, hem bu insana haksızlık olduğuna, hem de topluma bir yarar sağlamadığına inanmaktadırlar. Onlara göre köle, topluma yararlı ve örnek teşkil edebilecek bir insandır. Çünkü aynı suçun bir daha işlenmemesi için köleler başkalarına örnek gösterilmektedir. Eğer bir köle, artık pişman olduğunu, iyiliğe doğruluğa yöneldiğini davranışlarıyla kanıtlarsa, başkanın ya da halkın isteğiyle özgürlüğüne kavuşabilmektedir. Ancak bir türlü yola gelmeyen, suç üstüne suç işleyen köleler, ölüm cezasına çarptırılmaktadırlar.

On altıncı yüzyıl İngiltere'sinde varlıklı sınıflar, soylular, toprak sahipleri, din adamları, kadınların çoğu, toplam nüfusun yarısından fazlası tamamıyla aylak gezerken; *Utopia*'da sağlık durumu engel olmadığı sürece, ister kadın, ister erkek olsun, her yetişkin kişi çalışmak zorundadır. Başka ülkelerde ise, çalışanlar değişik sınıflara bölünmektedir. Kimi toprağı işlemekte, kimi el emeği gerektiren zanaatlarda çalışmakta, kimi askerlik yapmakta, kimi de okuma yazma gerektiren işler görmektedir. Sınıfsız bir toplumdan oluşan *Utopia*'da ise; her erkek ve kadın, hem tarım işleriyle uğraşıp, hem bir zanaatta çalışıp, hem gereğinde asker olup, hem de okuma yazmaya bol bol vakit ayırmaktadır.

Utopia sakinlerinin başarılı olduğu diğer alanlar tarım ve hayvancılıktır. Örneğin *Utopialılar* tavukları çoğaltmak için, kuluçkalık yumurtaları tavuğun altına koymamakta; gerekli sıcaklığı kendileri sağlayarak civciv çıkartmaktadırlar. Havanın kötü etkilerini önlemeyi, bilimsel yöntemlerle toprağı değerlendirmeyi ve kıraç bölgeleri yeşertmeyi bilmektedirler. Bir sonraki yıl hasadın nasıl olacağı bilinmediği için, üretim *Utopia*'nın tüm gereksinimlerini iki yıl karşılayacak biçimde ayarlanmaktadır. Fazlası ise ya yabancı ülkelerin yoksullarına bedava dağıtmakta ya da insaflı fiyatlarla dış ülkelere satılmaktadır. Planlı tarım uygulamalarının ve bunun

---

⁴⁷ A.g.y; a.g.e; s. 810.

adanın ekonomisine olumlu ve olumsuz sonuçlarının hesaplandığı *Utopia*'da tarım doğanın rastgeleliğine bırakılmamış ve bilimsel yollara başvurulmuştur.

Utopia sakinleri; üç saat sabah, üç saat öğleden sonra olmak üzere günde yalnız altı saat çalışmaktadır. Dönemin ve günümüzün başka bir deyişle modern zamanların çalışma saatlerinden daha kısa olan bu sürede toplumu oluşturan tüm erişkin bireyler çalıştığı için oluşan emek gücü tüm ada halkının bolluk içinde yaşamasına fazlasıyla yetmektedir. Bu bağlamda Karl Marx'ın *Kapital*'de ileri sürdüğü görüşler, More'un görüşleriyle örtüşmektedir.

Marx'a göre çalışma saatleri, ancak kapitalist üretimin ortadan kaldırılmasıyla azaltılabilmektedir. Çünkü kapitalist üretim, hem aşırı bir rekabet hırsından ötürü emek gücünü boşuna harcamakta, hem de gereksiz bir yığın işkolu yaratmaktadır. Kapitalist toplumlarda bir sınıfın boş zamanı olabilmesi için, emekçi kitleler tüm yaşamlarını çalışmakla geçirmektedirler. Oysa herkesin çalıştığı bir toplumda çalışma saatleri doğal olarak azalacak ve bireylerin zihnen gelişmelerine zaman kalacaktır.⁴⁸

▪ **Thomas More'un Utopia Ada'sında Din:** Toplumun temel taşlarından din ve dinsel hoşgörü ilkesi *Utopia Adası'nın* Kral Utopus tarafından fethedilmesine kadar uzanmaktadır. Fetihten sonra Kral Utopus, herkesin kendi dinini seçmekte ve bu dinin gereklerini yerine getirmekte özgür olduğunu belirtmiştir.

More, dinsel bağnazlığın, ülke içinde çatışmalara, savaşlara yol açarak düzeni, birliği bozucu en büyük etkenlerden biri olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte düşsel ülkesini tek bir dinin egemenliği altına sokmadığı gibi, *Utopia*'nın Raphael'in gelişine dek Hıristiyanlığı tanımadığını da belirtmektedir.

Utopia'da Hıristiyanlıktaki gibi ayrıcalıklı bir sınıf olmayan ruhban sınıfı bulunmaktadır. Rahipler halkoyuyla seçilmekte ve evlenebilmektedirler. İstenildiği takdirde dul ve yaşlı kadınlara da rahip olma hakkının da tanındığı *Utopia*'da din ile siyasetin birbirinden ayrıldığı laik bir sistem bulunmaktadır. *Utopia* sakinleri ölümden

---

⁴⁸ Karl Marx; **Ücretli Emek ve Sermaye - Ücret, Fiyat ve Kâr -**; Çeviren: Sevim Belli; Sol Yayınları; Özyurt Matbaası; Ankara; 1976; s. 129.

sonra ebedi mutluluğa inanmaktadırlar. Çünkü onlar için cennet bu dünyadadır ve ölüm de bu dünyadaki mutluluğun ebedi mutluluğu dönüşmesidir. Bu nedenle ölen kişinin ardından yas tutmamaktadırlar. Bu bağlamda ütopyanın cennetin realize edilmiş hali olduğunu ifade etmek mümkündür. Çünkü More'un düşlediği *Utopia Adası*'nin ideal bir düzene dayalı cennetvari ortamında yaşayan yerli halkı için cennet *Utopia Adası*'ndan farklı bir yer olarak algılanmamaktadır.

Utopia sakinleri Hıristiyan inancından habersizdirler. Doğal erdemlerle yaşamaktadırlar. More, Kutsal Kitap ile aydınlanmamış bir toplumun, yalnız aklını kullanarak neler gerçekleştirebileceğini göstermekle, çağının Hıristiyan toplumlarına usun yanı sıra inançtan da yararlanarak çok daha önemli şeyler başarabileceklerini insanca bir yaşama düzeni kurabileceklerini sezdirmek istemektedir.⁴⁹

Bu bağlamda More, Kutsal Kitap ile aydınlanmamış bir toplumun yalnız aklını kullanarak neler gerçekleştirebileceğini göstermekle, çağının Hıristiyan toplumlarına dinsel inancın yanı sıra akıldan da yararlanılarak çok daha önemli şeyler başarabileceklerini, insanca ve adil bir yaşam düzeni kurabileceklerini ortaya koyma amacındadır.

Ay, güneşe ve diğer göksel sembollerin kültleştirildiği *Utopia*'da, insanlar iki mezhep dâhilinde yaşayabilmektedirler. Bu mezheplerden bir tanesi, etten bazı durumlardan bütün hayvani gıdalardan kaçınarak yaşamakta ve bu dünyanın zevklerine değil, öte dünyaya özlem duymaktadır. Diğer mezhep ise, çalışmaya engel teşkil etmediği sürece zevke karşı değildir. Evliliği onaylamakta ve üremenin ülkeye ve insan yapısına karşı bir görev olduğuna inanmaktadır.⁵⁰ Günümüzde vejetaryenlik alışkanlığının, hayvansal ürünlerden arınarak evrenle, doğayla ve diğer canlılarla barış içinde tüm kötülüklerden arınmış bir yaşam biçiminin temeli olduğu ve bu temelin *Utopia* eserinde görüldüğünü ifade etmek mümkündür.

---

⁴⁹ A.g.y; a.g.e; s. 128.

⁵⁰ Alberto Manguel - Gianni Guadalupi; a.g.e; s. 811.

Thomas More'un *Utopia* eseri aracılığıyla sunduğu ütopyası çağının akılcı ve hümanist düşüncelerinin etkisini taşımaktadır. More'a göre düşüncesinde yarattığı bu devlet yalnız devletlerin en iyisi değil, üstelik genel yarar ya da devlet adını almaya en layık olanıdır.

c. Platon'un 'Devlet' Diyalogu ile Thomas More'un 'Utopia' Eserinin Karşılaştırılması

Ütopik düşünce tarihinin kilometre taşları olarak nitelendirilen bu iki düşünürün eserlerinin bu düşünceye katkıları oldukça büyüktür. More'un *Utopia* eserini ortaya koymasında Platon'un etkilerinin olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu iki eser sistematik bir ideal düzen tasarımı ortaya koymada birbirleriyle benzerlik gösterebilirler de, birbirlerinde ayrıldıkları noktalar da bulunmaktadır.

Kusursuz devleti tasarlama düşüncesinde More'a öncülük eden Platon'un *Devlet* isimli eseri ile *Utopia*'yı karşılaştırıldığında, More'un Platon'un tersine aile kurumunu yok etmediği görülmektedir. Fakat *Utopia* sakinleri tıpkı *Devlet*'teki koruyucular sınıfı gibi fertlerinin birbirine bağlı olduğu tek bir aile gibi işlemektedir.

Utopia ülkesinden daha mutlu bir ülke olamayacağını savunan More, tıpkı Platon gibi, bu toplumun adaletin, doğruluğun üzerine kurulduğu için mutluluğa ulaştığına dikkat çekmektedir. Fakat Platon'da adaletin ve dolayısıyla da mutluluğun idealler evreninden inen moral bir düşünce olmasına karşın; More'da adalet, sınıfsız bir toplumla yani özel mülkiyete ve paraya yer vermeyen bir toplumla özdeşleştirilmektedir.

Utopia'da erdem ile mutluluk, ekonomik öğelerin ağır bastığı kurumlardan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla More'a göre, erdem, adalet, eşitlik, mutluluk gibi kavramların kendiliğinden hiçbir anlamı yoktur. Bu kavramların anlam kazanması ancak onlara somut bir temel vermekle oluşur. Bu temel ise, özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasıdır.

Bu noktadan hareketle Platon ile More arasında başlıca farklardan birinin Platon'un *Devlet*'inde sınıflı bir toplum yapısının, More'un *Utopia* eserinde ise, sınıfsız bir toplumun olduğudur. *Utopia*'da herkes eşitken, Platon'da seçkin yurttaşlar ve seçkin olmayan yurttaşlar ayrımının yapılmaktadır. Thomas More her ne kadar ideal bir düzen oluşturma fikrini, Platon'un ünlü ütopyası *Devlet*'ten almış olsa da iki eser temelde benzerlik göstermemektedir.

More; Avrupa toplumlarında anlamını yitirmiş erdemlerin, bozulmamış bir toplumdaki etkili durumunu çizmiştir. Çağın yeni bulunmuş ülkelerle ilgili coşkunluğunu Rönesans usçuluğuyla birleştirmiştir. Bu doğal erdemler üzerine temellendirilmiş bir düzen örneğinin Hıristiyanlığın bir takım Orta çağ kurumlarında küçük ölçüde de olsa gerçekleştiğini düşünmektedir. Bu kurumlardan biri on altıncı yüzyıl başlarında Avrupa'da olduğu gibi İngiltere'de de çözülmeye başlayan manastırlardır.⁵¹

3. Ütopyacılığın Modern Zamanlarda Yükselişi: On Dokuzuncu Yüzyılda Ütopya

Tarihsel gelişim süreci açısından ele alındığında, on dokuzuncu yüzyıl modern zamanların en ütopyacı yüzyılı olarak değerlendirilmektedir. Ütopyanın yeni bir tarihsel ve bilimsel formda yükselişiyle, Avrupa toplumlarının bilinci de önemli bir değişime uğramıştır. Ütopya bu yüzyılda yükselmekte ve aydınlanma düşüncesinin belli bazı öğelerinin yaratıcı bir sentezi yoluyla kendisini bir kez daha on altıncı ve on yedinci yüzyılda olduğu gibi, çağın düşünsel yaşamının merkezine koymaktadır.

a. On Dokuzuncu Yüzyıl Avrupa'sında Ütopya

On dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sında ütopya, insanlığı mutlu ve ideal bir düzene kavuşturma amacından sıyrılarak cenneti bu dünya üzerinde yaratma, eşitlikçi ve özgür olan tamamen insani bir toplum oluşturma amacına yönelmektedir. On dokuzuncu yüzyıl ütopyadan ideale, bireysel düştür kolektif politik harekete geçişin tarihi olarak

---

⁵¹ William Nelson; *Twentieth Century Interpretations of Utopia*; Prentice Hall Inc.; New Jersey; 1968; s. 25.

nitelendirilmekte ve komünizm bu yüzyıl ütopyasına ahlaki ve sosyal anlamda kaynak olmaktadır.

Komünizm kavramı, Karl Marx ve Frederic Engels'in 1848 yılında yayımlanan *Komünist Manifesto* isimli makalesinde açıklandığı üzere, bütün insanların eşitliği, eşit haklılığı ilkesine dayanan gelecekte sınıfsız bir toplumda, eşit yaşama koşulları içinde ekonomik, siyasal ve toplumsal bir eşitliği öngörmektedir. Çünkü Marx'a göre insanlık tarihi geçmişten günümüze kadar sınıfların çatışması çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bağlamda, komünizmin temelinde yatan neden, sınıfsız, ortak mülkiyete dayalı bir toplumun kurulması isteğidir.⁵²

On dokuzuncu yüzyılda ütopya, bilimsel gelişmelerin ve aklın ışığında, Avrupa düşüncesine değişim, evrim ve ilerleme kavramlarını katarak dinsel kadercilikten uzaklaşmakta ve tarihe bir amaç ve doğrultu veren yeni bir anlam kazanmaya başlamaktadır. Anne Robert Jacques Turgot, 1750 yılında ileri sürdüğü 'ilerleme' kavramıyla dünya tarihinin yapısını temelinden değiştirmiş ve modern zamanların ilerleme ideolojisinin ilk farklı yorumunu dile getirmiştir. Turgot, tarihin düz bir çizgide gittiğini ve tarihteki her aşamanın, bir öncekinden daha fazla gelişmişlik sergilediğini kesin bir ifadeyle ileri sürmektedir. Ona göre tarih, birikmeli olmanın yanında ilerlemeci bir nitelik taşımaktadır.

Turgot'a göre, insanın edindiği deneyimlerle eğitime kapasitesi göz önünde bulundurulduğunda, ilerlemenin kaçınılmaz ve sınırsız olduğu görülmektedir. İnsanlıkta tabiatı gereği harekete ve değişime yönelik bir eğilim ve doğuştan bir ilerleme fikri bulunmaktadır. Her kuşak, insanın birbirini izleyen çağlarının ortak mirası olan bir ortak hazineye katkıda bulunmaktadır. Böylece başlangıcından itibaren insan ırkı, ilerlemektedir.⁵³

---

⁵² Karl Marx, Frederic Engels; **Komünist Manifesto**; Çeviren: Levent Kavas; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2003; s. 32.

⁵³ John Bagnell Bury; **The Idea of Progress**; Dover Publishings; Greenwood Print; New York; 2006; s. 88.

İlerleme fikrini on dokuzuncu yüzyıl ütopyasının içine koyan, Aydınlanmanın 1743-1794 yılları arasında yaşamış olan ünlü düşünürü Marie Jean Antoine de Condorcet, insanın yetkinleşebileceğine ve insanlığın sonsuzca ilerleyebileceğine inanmaktadır. Condorcet 1793 yılında yayımlanan eserinde, ‘insanın kusursuzlaşabilirliği sınırsızdır’ düşüncesine varmaktadır. O’na göre eğitim, insanların zihinlerini genişletmekte, endüstri en az emek miktarı ile malların bolluğunu yaratmaktadır.

Condorcet, insanın gelecekteki (insan hayatının yaygın süresini sınırsız bir biçimde uzatma noktasına varacak kadar) mutluluğunun habercisinin bilim olduğuna inanmakta ve bilim adamlarından oluşan dünya çapında bir bütünün üstün yönlendirmesi altında bir toplumu beklemektedir. Bilimin kolektif bir güç haline dönüşeceğini ileri süren Condorcet, bu gücün durmaksızın dünyayı dönüştürüp ileriye götüreceğine inanmaktadır.⁵⁴

Çalışmanın önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere, ütopya kavramının kavramlaştırılmasında kullanılan ve iyi yer anlamına gelen *eutopos* kavramı, Turgot ve Condorcet ile birlikte, ‘iyi zaman’ kavramına dönüşmektedir. Artık ütopya uzak bir adada ya da saklı bir dağın vadisinde değildir. Bilinen dünyada, başka bir ifadeyle keşiflerle dünyanın her yerinin bilinir hale gelmesiyle ve dünyanın haritalandırılması ile birlikte ütopyanın vaat ettiği bilinmez toprakları bulmak gittikçe daha zor bir hale gelmektedir.⁵⁵ Böylelikle ütopya, mekânsal boyuttan zamansal boyuta geçmektedir. Başka bir deyişle mekânın işaret ettiği somutluktan soyut bir alana işaret etmektedir.

On dokuzuncu yüzyılda etkisini gösteren bu tarih anlayışıyla, değişime ve gelişmeye yönelik ilginin arttığını ifade etmek mümkündür. Endüstri Devrimi’nin etkisiyle birlikte artan beklentiler sonucunda ütopya, artık endüstriyel ve bilimsel bir forma dönüşmek zorundadır. Arzunun dinamik özelliğinden kaynaklanan sınırsızlığında esas olarak ihtiyaç ile özdeşleştirildiğinde, hızla büyüyüp gelişen bu arzuya ayak

---

⁵⁴ Mari Jean Antoine de Condorcet; **Sketch For A Historical Picture of the Progress of the Human Mind**; Translation: June Barraclough; Weidenfeld&Nicholson; Noonday Print; London; 1955; ss. 140-142.

⁵⁵ Ignatius F. Clarke; **Pattern of Expectation: 1644 - 2001**; Basic Books; New York; 1979; s. 120.

uydurmak, ekonomik, politik sistemlerinde yeniden düzenlenmesini beraberinde getirmektedir. Bütün bunlar da ütopyanın on dokuzuncu yüzyıldaki çehresini oluşturan önemli etmenler olarak değerlendirilmektedir. Ortaya çıkan bu değişimle ütopyalar da yeni olanaklar ve arzulara ayak uydurmak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda da on dokuzuncu yüzyıl ütopyaları, daha önce olmadığı kadar açık uçlu olmak durumundadır. Bireysel ve toplumsal, sonsuz yenilik ve büyüme gereksinimini karşılamakla yükümlüdür.

Karl Mannheim bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Her ütopya, gelişmenin sonraki bir basamağında oluşturulduğuna göre, tarihsel-toplumsal sürece daha yakın bir tahmin ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, topluma yönelik bilimsel kavrayışlara ve bunlar üzerine temellendirilmiş toplumsal hareketlere yolu açarak, ütopya en sonunda ortadan kaybolmaktadır”.⁵⁶

Tarihsel ve toplumsal süreçlerle iç içe bulunan ütopya on dokuzuncu yüzyılın sonlarına yaklaşıldığında edebi olarak tekrar yükselmiştir.1850’li yıllarda insan dâhil tüm canlı türlerinin doğal seçim yoluyla bir ya da birkaç ortak atadan evrildiğini öne süren Darwin’in etkilerini Edward Bulwer Lytton’un 1870 yılında yayımlanan *The Coming Race* eserinde görmek mümkündür. Lytton’un eseri; mücadele, hayatta kalma ve üstün ırk gibi kavramları ütopyaya kazandırmıştır.

Lytton *The Coming Race* isimli eserinde; uzak, yeraltında bir bölgede yaşayan Vrilya isminde gelişmiş bir ırkı anlatmaktadır. Lytton kaleme aldığı hikâyesinde gelecek bir ırkın mevcut ırkların yerini alacağı üzerinde durmaktadır.⁵⁷ Yine aynı yıl yayımlanan George Chesney’in *The Battle Of Dorking* insanoğlunu korkutan kitlesel

---

⁵⁶ Karl Mannheim; **İdeoloji ve Ütopya**; Çeviren: Mehmet Okyayuz; Epos Yayınları; İstanbul; 2002; s. 222

* Charles Robert Darwin, on dokuzuncu yüzyıla damgasını vuran İngiliz bir doğa bilimcidir. İnsan dahil tüm canlı türlerinin doğal seçim yoluyla bir ya da birkaç ortak atadan evrildiğini öne sürmüş ve bu teoriyi destekleyen pek çok kanıt sunmuştur. Darwin’in fikirleri üzerine inşa edilen modern evrim teorisi bugün biyoloji biliminin temeli ve birleştirici ögesidir.

⁵⁷ Edward Bulwer Lytton; **The Coming Race**; Wesleyan Books; Indianapolis; 2005.

imha silahlarının kullanıldığı bir savaştan, silahlanmalardaki hızlı gelişmelerden bahsetmektedir.⁵⁸

On dokuzuncu yüzyıl ütopyalarına eklenen üçüncü yeni konu, duyguların makineler tarafından yönetilmesidir. Bu konu Samuel Butler'ın 1871 yılında yayımlanan *Erewhon* isimli eserinde ele alınmıştır. Butler'ın eserine verdiği isim; İngilizce 'hiçbir yer' anlamına gelen nowhere kelimesinin harflerinin yer değiştirilmesiyle oluşturulmuştur. Eserde Butler, makinelerin mi duyguları, yoksa duyguların mı makineleri yok edeceği sorunsalı üzerinde durmaktadır.⁵⁹

On dokuzuncu yüzyılın sonunda yayımlanan iki eserin uyandırdığı yankılar diğer bütün eserleri geride bırakmıştır. Bunlar Edward Bellamy'nin 1888 yılında yayımlanan *Looking Backward* ve William Morris'in 1890 yılında yayımlanan *News From Nowhere (Gelecekte Anılar)* isimli eserleridir.

Bellamy'nin *Looking Backward* isimli eserinde, üst sınıftan Julian West isimli karakterin 1887 yılında uyuyup 2000 yılında uyanarak kendini sosyalist bir ütopyanın içinde bulması konu edilmektedir.⁶⁰ Eser yıllarca sosyal, politik ve felsefi açılardan tartışılmış ve ilk kapsamlı sosyalist ütopyanın bir Avrupalı tarafından değil de bir Amerikalı tarafından yazılmış olması nedeniyle büyük yankı uyandırmıştır. Üst sınıf ile alt sınıfın, zengin ile fakirin teknolojik ve endüstriyel gelişmelerin irdelendiği ve bu gelişmelerin yarattığı ikilemlerin ortaya konulduğu eserde 2000'li yıllara dair birçok öngörü de yer almaktadır.

William Morris'in *Gelecekte Anılar* eserinde, *Looking Backward*'da olduğu gibi uykuya dalan kitabın kahramanı Julian West uyandığında kendisini gelecekteki bir toplumun içinde bulması teması incelenmektedir. Bu toplumda, özel mülkiyet, metropol şehirler, otorite, parasal sistem, boşanma, mahkeme, hapisane, sınıf bulunmamaktadır. Morris tarafından kaleme alınan ütopyik eserde, sanayileşmenin beraberinde getirdiği

---

⁵⁸ George Chesney; **The Battle of Dorking**; Kessinger Publishing; Montana; 2004.

⁵⁹ Samuel Butler; **Erewhon**; Waking Lion Press; West Valley City; 2007; s. 155.

⁶⁰ Edward Bellamy; **Looking Backward**; Applewood Books; Bedford; 2000.

yüklerden arınmış, doğal yaşamla uyum içinde olan bir tarım toplumu konu edilmektedir.⁶¹

b. On Dokuzuncu Yüzyıl Amerika'sında Ütopya

'Yeni Dünya' olarak ifade edilen Amerika, sadece on dokuzuncu yüzyıl ütopyasına ilham kaynağı olmakla kalmamış, ütöpik düşünce tarihine de ilham vermiştir. Öyle ki Amerika'nın ütöpik karakterinin sürekliliğinden söz etmek ve günümüzde dahi bir esin kaynağı olarak var olduğunu ifade etmek mümkündür. Amerika Simone de Beauvoir'ın da belirttiği gibi, dünyada insanın geleceğinin söz konusu olduğu çok önemli bir noktadadır.⁶²

Başarı, refah, mutluluk, itibar ve şöhret vaat eden 'Amerikan Rüyası' gerçekleşmeyen bir vaat olarak kendini göstermekte ve insanlığın geleceğinde söz sahibi olmaktadır. Amerika'ya yönelik farklı şekillerde ifade edilen ütopyacı umutlar Avrupa uygarlığı kadar eskiye dayanmaktadır. Amerika sık sık dile getirildiği gibi, keşfedilmeden önce icat edilmiştir.

1492'de Cristopher Columbus Amerika'ya başka bir deyişle Batı'ya yolculuğa çıktığında, amacı Hindistan'a (Doğu'ya) varmaktı. Bu gün ise Hindistan veya Çin coğrafi olarak A.B.D'nin batısında yer almalarına rağmen, dünyanın doğusunda kabul edilmektedir. Ülkelerin bu konumlanış biçimi, insanı dünyanın merkezinin neresi olduğunu sorusuna yönlendirmektedir. Örneğin Platon, kaybolmuş Atlantis kıtasını oraya yerleştirmiştir. Bu anlamda Amerika bütün niyetlere ve amaçlara uygun boş bir kara parçasıdır.

Bu boş, bütün amaçlara uygulanabilir kara parçasının, zamanla nasıl büyük ve mükemmel Amerikan rüyasına dönüştüğünü irdelemek gerekmektedir. Öncelikle kıta engin ve insanı ürküten ıssızlığı, balta girmemiş ormanları, uçsuz bucaksız çölleri, dondurucu kışları ve kavurucu yazlarıyla ütöpik duyguyu besleyebilecek bir kaynak teşkil etmektedir.

---

⁶¹ William Morris; **News From Nowhere**; Wildside Press; Rockville; 2007; s.54.

⁶² Christiane Zehl Romero; **Simone De Beauvoir**; Çeviren: Canan Şöhret Dövenler; Alan Yayınları; Özyurt Matbaası; İstanbul; 1990; s. 95.

Bununla birlikte Amerika kıtasının uçsuz bucaksız çölleri her ne kadar ütopyik düşünceyi besleyen bir kaynak olsa da, Hıristiyanlığa bakıldığında çölün cennetvari olmaktan uzak bir anlam içerdiği görülmektedir. Hıristiyanlığa ters düşen bu ıssız çöl inancı, çölün yapıbozumuna uğratılmasıyla birlikte zamanla bir bahçe haline dönüştürülmüştür. Böylelikle bu ıssız çöllerin ortasında inşa edilen medeniyet ve uygarlıkla birlikte Amerika adeta ütopyik düşünceye kaynaklık eden ve cennet vadeden bir ‘Cennet Bahçesi’ haline gelmiş ve büyük ‘Amerikan Rüyası’na’ dönüşmüştür. “Amerika’nın sınırlarının gittikçe genişlemesi, endüstrisinin ve de teknolojisinin hızla ilerlemesiyle Amerikan gelişiminin bütün devinirliği daha sekülerize bir etki yaratmıştır. Bu bağlamda, Amerikan ütopyası on dokuzuncu yüzyılda ilerlemeye yönelmiştir.”⁶³

Amerika coğrafi konumu, teknik üstünlüğü ve vaat ettiği büyüleyici ütopyik ‘Amerikan Rüyası’ ile Baudrillard’a göre aslında ilkel bir toplumdur. İnsanı büyüleyen asıl şey, bu ülkenin geleceğin ilkel toplumu olarak; karmaşıklığın, büyük izdihamların, yüzeysel çeşitliliğinin merkezi olmasıdır. Amerika, sonuçları önceden kestirilemeyen, içkinliği insanı hayran bırakan ama üzerinde düşünülecek bir geçmişi olmayan, dolayısıyla temelden ilkel, tam bir meta toplumdur.⁶⁴

Tüm bunlardan hareketle, Amerika’nın ne bir düş ne de bir gerçeklik olduğu söylemek mümkündür. Çünkü Amerika bir hipergerçekliktir. Bu savın altında yatan en önemli gerçeklerden biri ise başlangıcından bu yana gerçekleşmiş gibi yaşanmış bir ütopya olmasıdır. On dokuzuncu yüzyılda Amerika’yı ‘geleceğin ülkesi’ olarak niteleyen birçok özelliğin arasında ticaretin yeni ve feodal-karşıtı gücünün yükselmesi ve zirveye ulaşması da bulunmaktaydı. Ataerkilliğin ve aristokrasinin temel ilkesi olan fiziksel güç yerini enformasyon ve bilim ile değiştirmekteydi. Bu yeni ticari ruh Amerika kıtasının varlığı, dünyada yeni bir söyleme işaret etmekteydi. Bu da Amerika’nın ‘insan ırkı’ adına konuşabilme potansiyeli ve gücüyü.

---

⁶³ Leo Marx; **The Machine in the Garden: Technology and the Pastoral Ideal in America**; Oxford University Press; New York; 2000; s. 197.

⁶⁴ Jean Baudrillard; **Amerika**; Çeviren: Yaşar Avunç; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 2006; s. 16.

c. Meta-ütopya Olarak Amerika

On dokuzuncu yüzyıl Amerika'sında ütopya, paradokslarla dolu bir kavram olarak nitelendirilebilmektedir. 'Amerikan rüyası' ve Amerika'nın geleceğin ülkesi olarak nitelendirilmesi Amerika'nın kendisine bir ütopya gözüyle bakılmasını sağlamıştır. Bunun dışında ütopyik düşünceye on dokuzuncu yüzyıl Amerika'sının önemli bir gelenek ya da biçim katmadığını belirtmek mümkündür. Çünkü Amerika; vadettiği mutluluk, refah ve özgürlükler ile ulusal ideoloji düzeyinde kendisini bir ütopya olarak sunmaktadır. Bu da O'nun bir metafor veya simge olduğuna işaret etmektedir.

Baudrillard 'hiper' ekini öne çıkartan bir anlam geliştirerek, kitle iletişim araçlarının ve teknolojinin baskın hale gelmesi sonucu gerçeğin kaybolması arasındaki bağlantıyı açıklamaya çalışmaktadır. Baudrillard'ın simülakr kavramı orijinali, gerçekliği ve ilk örneği olmayan bir şeyin kopyası olarak ifade edilebilmektedir. Gerçeği olmadan zihinlerimizde kopyalanan bir imajdır. Tıpkı bir metafor veya bir simge olarak kullanılan ve özgürlük, eğlence, başarı, şöhret vaat eden bir Amerikan Rüyası gibi...

Amerikalı filozof Robert Nozick'in ortaya koyduğu 'meta-ütopya' kavramına göre, ütopya sadece mutlak bir iyi ve mutlu düzene işaret etmemektedir. Meta-ütopya kavramının muktedir olduğu düşünce biçimine göre, insanlar farklı biçimlerde ütopyacı cemaatler içinde kendilerini biçimlendirmekte ve yeniden biçimlendirmektedir. Bu anlayış vurguyu ütopyik tasarıların gerçekleştirilmesi üzerine değil de öncelikle bu tür ütopyik tasarıları oluşturabilecek çevresel bir yapıyı gerçekleştirme üzerine yapmaktadır.⁶⁵

Bu bağlamda on dokuzuncu yüzyıl Amerika'sı; hem coğrafik hem ideolojik temelli ütopyalar için ideal bir yapı olarak görülmektedir. Bir ütopya olarak Amerika her biri kendi bireysel ve pragmatist ütopyacı görüşün peşinde olan küçük ve deneysel cemaatlerin ev sahipliğini yapmaktadır.

---

⁶⁵ Robert Nozick; **Anarşi, Devlet ve Ütopya**; Çeviren: Aışan Oktay; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul; 2000; s. 312.

Meta-ütopya, ütopya gibi, karakteristik bir yazın olarak, sözü geçen deneyci cemaatlerin edebiyatını oluşturmuştur. Bu cemaatçi edebiyatın baş eseri olarak kabul gören Henry David Thoreau'nun 1854 yılında yayımlanan romanı *Walden*'dir. Thoreau'nun bu başyapıtı Amerikan'ın en önemli entelektüel akımlarından biri olan New England Transandantalizmi* için bir örnek eser olarak nitelendirilmektedir.

1845 ilkbaharında Walden Gölü'nün kıyısına yerleşen Thoreau, burada doğayı gözlemlemiş ve gözlem ve düşüncelerinden oluşan bir günlük tutmuştur. Doğal dünyada yaşamını sürdürürken bilinçli olarak yaşamayı, hayatın sadece temel ihtiyaçlarını dikkate almayı ve hayatın öğretmesi gerekeni öğrenmeyi arzulanmıştır. Günlük yaşamından veridiği örneklerle birlikte insanın varoluşunun altında yatan gerçeği, toplum, devlet gibi konular üzerindeki düşüncelerini kaleme almıştır.

Eserinde Thoreau doğayla iç içe fakat yalnız ve ıssız bir yaşamı şu şekilde ifade etmiştir: “Ormana gittim çünkü bilinçli yaşamak istiyordum hayatı tatmak ve yaşamın iliğini özümsemek istiyordum yaşam dolu olmayan herşeyi bozguna uğratmak için ve ölüm geldiğinde aslında hiç yaşamamış olduğumu farketmek için...”⁶⁶

4. Yirminci Yüzyılda Ütopya

Yirminci yüzyılda ütöpik düşünce, hayal gücünü büyük ölçüde yitirmeye başlamış ve çöküşe geçmiştir. Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında ütöpik düşüncenin çöküşünün temelinde, yeni toplumların inşasına yönelik umut ve mutluluk dolu iyimser tasarıların yaratılamamasının yattığını ifade etmek mümkündür. 1. ve 2. Dünya Savaşları, Nazizim ve kitlesel işsizlik gibi etkenlerin olumsuz yansımaları ütöpik düşüncenin umutlarını yok etmiştir.

---

* On dokuzuncu yüzyılda, Amerika Birleşik Devletleri'nin Connecticut, Maine, New Hampshire, Vermont, Massachusettes, Rhode Island gibi eyaletlerini içine alan ve New England adı verilen bölgede ortaya çıkan edebiyat, din, kültür ve felsefe alanında ortaya çıkan yeni fikirlere verilen isimdir. Mevcut dönemin kültür ve toplumunun genel durumuna karşı bir protesto olarak ortaya çıkmıştır. Temel inançları arasında aşkın, ideal spiritüel durumun fiziksel ve empirik olduğu ve kurumlaşmış dinlerin doktrinlerinden çok yalnızca bireyin sezgisi yoluyla idrak edileceği görüşü bulunmaktadır.

⁶⁶ Henry David Thoreau; **Walden**; Signet Classics; New York; 2004; s. 51.

Yirminci yüzyılın modern ütöpisti olarak adlandırılan Herbert George Wells'in yüzyılın başlarında kaleme aldığı *A Modern Utopia* eseri ve 1945 yılında dönemin olumsuz etkilerinin yansımasıyla yazdığı *Mind at the End of Its Thether* ve *The Happy Turning* eseri arasında fark yirminci yüzyılda ütöpik düşüncenin çöküşünü ispatlamaktadır.

Ütöpik düşüncenin baş savunucularından olan, ilerleme ve bilime inanan Wells, insanlığa dair tüm umudunu yitirmiş görünmektedir. Wells, 1945 yılında yayımlanan son eseri *Mind at the End of Its Thether*'da ütöpik umutlarının çöküşünü şu cümlelerle ifade etmektedir. "Bu dünyanın artık dayanacak gücü kalmadı, yaşam dediğimiz her şeyin sonu yakın ve bu engellenemez. İçinde bulunduğumuz çıkmazda çıkış yok, evrenimiz yalnızca iflas etmemiş, tasfiye edilmemiştir; ardında hiçbir enkaz bırakmadan varlıktan silinecektir".⁶⁷

Yirminci yüzyıl ütöpik düşüncesinin yerini karamsar gelecek tasarımıyla karşı-ütöpik düşünceye bırakmasıyla, mevcut dönemin bilim ve ütopya temalarını ustalıklı birleştiren yazarı Herbert George Wells bilimin neden olabileceği felakete yönelik öngörülerini de eserlerine konu etmiştir.

Yirminci yüzyıl ütöpik düşüncesine katkıda bulunan bir diğer isim Wells'in derinden etkilediği bir yazar olan Aldous Huxley'dir. Huxley; yirminci yüzyıl ütöpik düşüncesine 1962 yılında yayımlanan son romanı *Ada* ile katkıda bulunmuştur. Wells gibi hem ütöpik hem karşı-ütöpik düşünceye katkıda bulunarak her iki türde de eserler veren Huxley'in son romanı *Ada*, bilimsel-teknolojik üstünlüğüyle Doğu'nun bilgeliğini ustaca betimlerken, özgür ve mutlu bir yaşamın çıkış noktası olarak bir sentez ortaya koymuştur.

Roman, Endonezya takımadaları civarında düşsel bir ada olan Pala Adası'nda geçmektedir. Pala'da bireyler sınırsız bir düşünce özgürlüğü içinde yaşamaktadırlar; yeteneklerini ve yaratıcılıklarını alabildiğine geliştirme şansına sahiptirler. Huxley *Ada* romanında savaşların, kişisel ve toplumsal yıkımların, demografik baskının, rekabetin,

---

⁶⁷ Herbert George Wells; **Mind at the End of its Thether**; Monkfish Book Publishing; New York; 2006; s. 15.

yeryüzünü çılgınca saran tüketim arzusunun, yozlaşan insani değerlerin neden olduğu umutsuzluğun yerine umudu, barışı ve sevecenliği koymaktadır.

Budist bir toplum olarak betimlenen Pala Adası'nda kurulan bu toplumsal düzende, bireysel mutluluğun coşkusu özgürlük içinde büyütülerek topluma mal edilmektedir. Bireyler yaşadıkları dünyanın ötesinde soyut Nirvana'yı değil, yaşadıkları gerçek dünyanın onlara sundukları mutluluğu benimsemektedirler. Dinsel eğitimin temelini beş duyu deneyleri olduğu Pala'da, insanın beş duyusunun bütün algılarının insanı kendi bedeninin tutsaklığından kurtaracağına inanılmaktadır.

Bir düşünce ve sosyal hiciv romancısı olan Huxley, yazdığı son ütöpik eseri *Ada*'da bir yaşam felsefesini kurmaca bir düzen ve ütöpik ada olgusu ile birleştirmiştir. Pek az ütopya yazarı Huxley'in *Ada* ütopyasındaki coşku ve aydınlanmaya erişebilmiştir. Bir 'toplum yogası' olarak nitelendirilen eser, Huxley'in karşı-ütöpik alanda yazdığı başyapıtlarına rağmen hala insana dair umudunun olduğunun göstergesi olarak yirminci yüzyıl ütöpik düşüncesinde hak ettiği yerini almıştır.

Thea Alexander'ın mistik bir nitelik taşıyan 1976 yılında yayımlanan *2150 AD (M.S. 2150)* isimli ütöpik eserinde 2150 yılının gelişmiş ve makro dünyası, 1976 yılında yaşayan Amerikalı bir Vietnam gazisi olan Jon Lake'in gözünden anlatılmaktadır. 1976 yılından 2150 yılının gelecek dünyasına giden Jon Lake karakterinin, bu dünyada karşılaştığı farklı toplum ve felsefe anlayışları konu edilmektedir. İnsanlar arasındaki düzeylerden söz eden eserde, hiyerarşik yapı ve seviye farkları sayılar ve renklerle ifade edilmiştir. Ancak bu seviyeler günümüzün mikro dünyasındaki gibi hiyerarşi, para ve gücün oluşturduğu sosyal statülere göre belirlenmemiş olup, tamamen kişisel ve ruhsal gelişmişlik ile farkındalık düzeylerine göre ortaya konmuş farklılıklardır.⁶⁸

---

⁶⁸ Thea Alexander; **M.S. 2150 - Bir Makro Felsefe Klasığı** -; Çeviren: Nedret Şanlı; Akaşa Yayınları; İstanbul; 1991.

a. Bilim ve Ütopya

Önceleri bilgi kavramıyla eşanlamda kullanılan bilim, günümüzde olayların yasalarını bulmak amacını güden araştırmaları dile getirmek adına kullanılmaktadır. Bilim yöntemle elde edilen ve pratikle doğrulanana bilgi olarak ifade edilebilmektedir. Evreni yöntemsel olarak açıklamada, sanat estetik ve artistik, din fantastik, bilimse mantıksal imgeler kullanılmaktadır.

Eylemsel pratikle düşünsel teorinin karşılıklı ve sürekli etkileşimi, bilimsel gelişmenin başkolu olarak görülmektedir. Bilim, evreni, gerçeklikleri insan eylemleriyle doğrulanmış kavramlar, ulamlar ve yasalarla yansıtmaktadır.⁶⁹ Geleneksel olarak insanın doğayı sorgulayış biçimiyle ilişkilendirilmekte olan bilim, doğanın anlaşılabilirliğine duyulan inancı ifade etmektedir.

Deneyimlerin her bir ögesini yorumlamada başvuru kaynağı olan bilim tutarlı, mantıklı, zorunlu bir genel düşünceler sistemi oluşturmaktadır. “Yirminci yüzyılda, özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan sonra bilim, dev bir girişim haline gelmiştir. Bu bağlamda bilim artık bireysel, tek kişilik bir meşgale olmaktan çıkarak büyümüş ve işlev görebilmek için sürekliliği olan bir örgütsel yapıya ihtiyaç duyar hale gelmiştir.”⁷⁰

Yirminci yüzyılın, günümüzün teknolojiye dayalı maddeci toplumunun oluşmasında etkisi büyüktür. Teknolojinin ilerlemeye başlamasıyla birlikte, teknolojiye bağlı olarak şekillenen toplum, aynı zamanda bilimsel araştırma laboratuvarlarında yapılan keşiflerle de şekillenmeye başlamıştır. Bu durum bilimin ütopya ile olan ilişkisini de etkilemiştir. Ütopik düşüncenin olumlu, ideal ve mutlu tasarımlarında, bilimin insanlık üzerinde kurtarıcı ve destekleyici rolü giderek azalmaya başlamış ve dolayısıyla, bilimin ilerlemeci ve aydınlık yüzünden beslenen ütopik düşünce korkunun, şiddetin, savaşların da etkisiyle yerini karamsar gelecek tasarımlarına bırakmıştır.

---

⁶⁹ Orhan Hançerlioğlu; **Felsefe Sözlüğü**; Remzi Kitabevi Yayınları; Yükselen Matbaacılık; İstanbul; 1979; s.41.

⁷⁰ Federico Mayor - Augusto Forti; **Bilim ve İktidar**; Çeviren: Mehmet Küçük; Tübitak Popüler Bilim Kitapları; Ajans -Türk Matbaacılık; Ankara; 2000; s. 67.

b. Herbert George Wells ve ‘A Modern Utopia’ Eseri

1866 yılında doğan İngiliz asıllı olan Wells, eserlerinde önemli ölçüde siyasal ve sosyal yorum ve eleştirilere yer vermiştir. Wells de, Jules Verne gibi gelecekteki teknolojik gelişmeleri irdelemesiyle bilimkurgu dalının öncülerinden hatta yaratıcılarından sayılmaktadır. Herbert George Wells, daha çok *Dünyalar Savaşı*, *Görünmez Adam*, *Dr. Moreau'nun Adası* ve *Zaman Makinesi* adlı bilimkurgu romanlarıyla tanınan fakat edebiyatın birçok alanında çok sayıda eseri bulunan bir yazardır.

Wells'in eserlerinde etkisi görülen unsurlardan biri, yazarlık döneminin Viktoryen Dönemin kökten sarsılmaya başladığı zamana denk gelmesiyle ilintilidir. Bu nedenle dönemin mevcut özelliklerinin Wells'in eserlerine yansımış olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu yansıma Wells'in eserlerine bir yandan ilerici bir nitelik kazandırmış, öte yandan da çürüme ve düşüş kavramlarını da eserlerinde kullanmasına yol açmıştır.⁷¹

Wells'in eserlerini ortaya koymasında önemli etkisi bulunan unsurlardan bir diğeri çağın dehşet verici bir fenomeni haline gelen Londra şehridir. Londra, dönemin tüm esas gelişmelerini korkunç bir biçimde billurlaştırmada ve sembolize etmede etkin bir rol üstlenmektedir. Nüfusun 1841'de 1.75 milyondan yüzyılın sonunda 4.5 milyona yükseldiği bu şehir bir bütün olarak ulusal nüfusunkinden çok daha hızlı bir yükseliş göstermiştir. Londra sadece ülkenin başkenti değil, kozmopolit bir dünya şehri olarak, imparatorluğun bulunduğu yer ve aynı zamanda dünya ticaretinin merkezi olarak nitelendirilmektedir. Londra bu durumuyla, Wells için ütöpik yaklaşımda tasvir edilen mutlu şehirlerin ya da ülkelerin antitezi niteliğinde bir şehir olarak görülmektedir.

Yaşamı boyunca Wells'in eserlerini etkileyen iki önemli teori bulunmaktadır. Bunlar, Sir William Thompson tarafından ilan edilen termodinamiğin ikinci yasası olarak da bilinen ‘Entropi Yasası’ ve Darwin ve Thomas Henry Huxley tarafından ortaya konulan ‘Evrin Teorisi’dir. Tersine çevrilmesi mümkün olmayan bu fiziki

---

⁷¹ Paul G. Haschak; **Utopian and Dystopian Literature**; The Scarecrow Press; Lenham; 1994; s. 122.

sürecin varlığı, evrenin de, tıpkı insanlarda olduğu gibi, asla geri dönüşü olmayan bir yaşlanma sürecine sahip olduğunu göstermektedir.⁷²

Wells'in, on dokuzuncu yüzyılın sonunda, 1899'da yayımlanan *When The Sleeper Wakes* adlı eseri hem ütöpik hem de karşı-ütöpik özellikler taşıyan bir eser olarak nitelendirilebilmektedir. Eserin kahramanı Graham karakteri, iki yüzyıl sonra 2100 yılında uyanıp kendisini ilk başta on dokuzuncu yüzyıl ilerleme rüyasının gerçekleşmiş hali olarak gördüğü parıldayan bir gelecekte bulmaktadır. Romanın ilerleyen bölümlerinde gerçeğin yavaş yavaş ortaya çıktığını gören Graham, aslında totaliter bir toplumun içinde olduğunu fark etmektedir.⁷³

Bu eserde gelecekteki toplumun parlak bir şekilde tasvir edilen özellikleri bulunmaktadır ve bunların çoğu Wells'in daha sonra kaleme alacağı *A Modern Utopia* eserinin işaretleridir. Uzun mesafeler için uçaklar vardır ama şehir içerisinde yolculuk bir dizi durmadan hareket eden, havanın ortasında asılı ve yolcuların kesinti olmadan en yavaştan en hızlıya kadar hareket etmelerini sağlayan hız dereceleri olan platformlar ile yapılmaktadır.⁷⁴

Eserinde, bilimsel gelişmeler ile ütöpik düşüncüyü birleştiren Wells, her ne kadar otoriter bir devlet yapısından ve faşit bir diktatörlükten söz etse de, teknoloji ve bilimi insanlığın yararına kullanarak ütöpik düşünceye katkı sağlamıştır. Karamsar gelecek tasarımlarına rağmen Wells'in eserlerinde umut ögesi çoğunlukla yer bulmaktadır. Bilimin ve ütöpik düşüncenin birleşimiyle insanoğluna kendi durumunu düşünmesini, eleştirmesini, sorgulamasını ve çok geç olmadan çözüm yolu üretmesini öğütleyen Wells'in 1905 yılında yayımlanan ve felsefi tartışmayla kurgunun iç içe geçtiği *A Modern Utopia* isimli eserinin bu bağlamda yeri büyüktür.

A Modern Utopia'nın dikkat çekmesi salt edebi ve biçimsel yönlerindeki farklılığından değil, düşünsel orijinalliğinden de kaynaklanmamaktadır. *Modern bir Ütopya*, Lewis Mumford için Wells'in geçmişin ütopyalarını topladığı, temize çektiği

---

⁷² Jeremy Rifkin - Ted Howard; **Entropi - Dünyaya Yeni Bir Bakış-**; Çeviren: Hakan Okay; İz Yayıncılık; İstanbul; 2004; s. 145.

⁷³ Herbert George Wells; **When The Sleeper Wakes**; Modern Library; New York; 2003; s. 21

⁷⁴ A.g.y; a.g.e; s. 203.

ve onları bugünün dünyası ile temasa geçirdiği özlü bir ütopya olarak nitelendirilmektedir.⁷⁵

Wells'in ütopyasının özünde, onu modern olarak öne süren öğelerden birisi evrimci dinamizmdir. *A Modern Utopia* eserinde, değişim ve girişimin üzerinde devamlı ve tekrarlanan bir vurgu söz konudur. Wells bu vurguları eserinde şu şekilde ifade etmektedir: “Modern bir düşününün ütopyası, Darwin dünyanın düşüncesini hızlandırmadan önce insanların tasarladıkları hiçbir yerler ve ütopyalardan bu temel özellik ile ayrılmak zorundadır. Onların hepsi kusursuz ve durağan devletlerdir... Değişme ve gelişme aşılmaz bentlerle sonsuza dek geçmişe mahkûm edilmiştir. Ama modern ütopya durağan değil hareketli olmalıdır, umut dolu basamak olarak şekillenmelidir.”⁷⁶

Yirminci yüzyıl ütöpik düşüncesine etkisi tartışılmaz olan Wells'in *A Modern Utopia* eseri, bilimin ilerlemeci özelliğini, doğa-insan ilişkisini, cinsiyetlerin farklılaşan rollerini, kültürel farklılıklarını ve ekonominin para ile olan girift yapısını hem eleştirel, hem uzlaşmacı bir bakışla irdeleyerek ütopya tarihindeki yerini almıştır. *A Modern Utopia* eserinde, ekonomik ve toplumsal güçleri birleştirip, düzeni ve bireyleri koruyacak, kamu sağlığını ön planda tutacak, topluma bir bütün olarak yarar sağladıkça ticari olarak kârsız teşebbüsleri ödüllendirecek bir dünya devleti tasarımı ile ütöpik düşünceye katkıda bulunmuştur.

C. Ütopyanın Unsurları

Geleceğe dair gerçekleşmesi mümkün olmayan tasarılar bütünü olan ütopyalar, bugün ile gelecek arasında bir köprü görevi üstlenmektedir. Birçok düşünsel amacın ve disiplinin buluşma noktası olarak değerlendirilen bu tasarılar; çağlar boyunca farklı biçimlerde ortaya konmuş, başkalaşmış ve dönüşmüştür. Hayal ve gerçek arasındaki bu köprü aynı zamanda uygulanabilirlik ile olasılık arasında uzanan bir köprüdür de. Ütopyayı besleyen, onun kaynağını oluşturan, onu geliştiren ve içerik olarak bugüne taşıyan unsurlar, ütopyanın idealize ettiği toplumsal, siyasal, ekonomik koşulları

⁷⁵ Lewis Mumford; **The Story of Utopia**; BiblioBazaar Books; Charleston; 2007; s. 184.

⁷⁶ Herbert George Wells; **A Modern Utopia**; Kessinger Pub; Montana; 2004; s. 7.

toplumsal değişmenin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda ütopyanın unsurları ‘hayal’ ve ‘gerçek’, ‘Altın çağ’, ‘Binyıl inancı’ ve ‘ideal kent’ çerçevesinde ele alınabilmektedir.

1. Ütopya’da ‘Hayal’ ve ‘Gerçek’ Kavramları

Hem varolmayan bir yere işaret eden, hem de özlenen mutluluk, adalet ve refah içinde bir düzenin hâkim olduğu mükemmel bir yerin varlığına gönderme yapan ütopya kavramının, kelime anlamının özü mümkün olmayan, ancak insanın bulunmak için heves ettiği bir dünyada yaşamaktır. Bu açıdan ütopya, hayal niteliği taşımaktadır. Başka bir deyişle, ütopya zihinde tasarlanan, canlandırılan ve gerçekleşmesi özlenen bir düzen, düş ya da imgedir. Tarihler boyunca yazılmış ütopyalar, tasarlanan bu düş ya da imgeyle, toplumlara siyasal, sosyal, ekonomik, coğrafi, teknik açıdan ışık tutmaktadır.

More’dan itibaren ütopya, genellikle zıt eğilimli iki güdü içermektedir. Ne kadar geniş kapsamlı olursa olsun ütopya, reform yapmayı amaçlayan toplumsal ve siyasal bir metnin ötesinde bir amaca hizmet etmektedir. Doğrudan uygulanabilir olanın daima ötesine uzanmakta ve uygulanması tamamen imkânsız hale gelecek kadar ötelere de gidebilmektedir. Gerçekçi olmama anlamında genellikle aşağılayıcı bir vurguyla kullanılan ütopya kavramı asla basit bir hayalden ibaret değildir. Her ne kadar düşçü bir yanı olsa da her zaman bir yanı gerçeğe dayanmaktadır.⁷⁷

H.G. Wells, 1905 yılında kaleme aldığı *A Modern Utopia* eserinde amacını ifade ederken, olasılık ve uygulanabilirlik arasındaki bu gerilimi çok iyi ifade etmektedir: “Buradaki işimiz ütopyacı olmaktır, birlik bütünlük içinde mutlu bir hayali dünyanın farklı yönlerini birer birer, elden geldiğince canlı ve inandırıcı hale getirmektir. Elbette niyetimiz imkânsız olanı istemek değildir. Ancak bugünden yarına uzanan zaman aralıklarında uygulanamayacağı belli olan şeyler istiyoruz”.⁷⁸

Kumar’a göre ütopyanın değeri güncel uygulanabilirliği ile ölçülemez, bu değer ütopyanın olası bir gelecekle olan ilişkisinde gizlidir. Ütopyayı güçlü kılan başat

⁷⁷ Krishan Kumar; **Ütopyacılık**; s. 12.

⁷⁸ Herbert George Wells; **A Modern Utopia**; First World Library-Literary Society Books; BiblioBazaar Print; Iowa; 2007; s. 12.

etmenlerden birisi, onun hayali ve uygulanamaz niteliğinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü ütopyanın hiçbir yerdeliği bizi onu aramaya teşvik etmektedir. Ütopya, imkansız bir mükemmellik halini anlatmaktadır ama bir anlamda insanlık için erişilemeyecek bir hal de değildir. Tüm bunlar ütopyanın da sınırları olduğunu göstermektedir. Ütopya, imkânsız mükemmelliğin herhangi bir hayali değildir. Dünyaya, kendine özgü tarihi ve karakteri olan bir bakış açısıdır.⁷⁹

2. Ütopya’da ‘Altın Çağ’ Kavramı

Ütopyaların işaret ettiği bolluk ve refah içinde herkesin eşit yaşadığı ideal düzenlerin ortaya çıkmasında ‘Altın Çağ’ mitosu önemli bir yer tutmaktadır. Bu mitosun ismini altın gibi değerli ve ender bulunan bir madenden almasının da anlamı büyüktür. Çağa ismini veren altın madenin parlak sarı rengi, dayanıklılığı, tabiatta serbest fakat nadir olarak bulunabilmesi ve kolay işlenebilmesi gibi özellikleri ile insanların ikçağlardan beri ilgisini çekmiştir.

Hesiodos’un *Theogonia* isimli eserinde dile getirilen tanrıların doğuşu, yaratılış mitosu olarak nitelendirilmektedir. Yaratılış Mitosu evrenin ve tanrıların doğuşunu konu etmektedir. Bu mitosa göre Gaia (Yer) dünyayı, yeri ve evrensel bir öge olarak toprağı simgeleyen dişil bir varlıktır. O, bütün öğelerin kaynağında bulunan bir ana ilkedir.⁸⁰ Gök’ün tanrısı olarak adlandırılan Uranos’un Yer’in tanrısı Gaia ile birleşmesinden doğan oğlu Kronos’un, bir orak darbesiyle babasının cinsel organını kopartarak efendisi haline geldiği âlemi ölümlülere açmasıyla ‘Altın Çağ’ mitosu ortaya çıkmıştır.

Bu mitosa göre, Kronos’un saltanatı sırasında, canlı ve sürekli bir gençliğin nimetlerini en ufak bir kaygı, hırs ya da kıskançlık duymaksızın, sonu gelmez şölenlerle dolu bir varoluş içinde yaşayan altın bir insanlar ırkı belirmiştir. Bu ırktan sonra, Hesiodos’a göre, beş soy yaratılmıştır. Bu soylar; altın, gümüş, tunç ve demir ve kahramanlar soylarıdır. Soyların ismini aldığı madenler burada yalnız bir nitelik, bir değer belirtisi olarak alınmıştır, herhangi bir soyun ismini aldığı madenle yoğrularak

---

⁷⁹ Krishan Kumar; **a.g.e**; s. 13.

⁸⁰ Azra Erhat; **.g.e**; s. 115.

meydana getirildiği düşünülemez. Altın madenlerin en değerlisi, gümüş ondan sonra gelen, tunç gümüştten de daha az güzeli, demir ise en sert ve en az değerlisini simgelemektedir. Madenlerle nitelendirilmeleri soyların salt değer ölçüsü bakımından yozlaşmış gerilediklerini anlamına gelmektedir.

Çalışmanın olmadığı, tüm malların insanlara kendiliğinden ait olduğu, ölüm zamanı geldiğinde insanların uykuya daldığı ve ölümün farkında olmadıkları Altın Çağ mitosuna göre, toprak bu insanlara, mükemmel bir biçimde her şeyi kendiliğinden ölünceye değin sunmaktadır.⁸¹

İnsanların mutluluk, huzur ve refah içinde yaşadığı, herkesin birbiriyle uyumlu ve barışık bir halde yaşadığı ve yaradılışın yegâne düzeni olarak nitelendirilen Altın Çağ mitosuna göre, insanlar doğayla da uyum içinde yaşamaktadırlar. Bu yaşam insanların birbirlerine, doğaya ve Tanrı'ya yabancılaşmasından önceki bir yaşamdır ve sadelik bu düzenin ana ilkesidir. Altın Çağ'da savaş, kaos ve nefret yoktur; buna karşılık, barış, düzen, sevgi, saygı, bilgelik ve tam anlamıyla da mutluluk söz konusudur. 'Altın Çağ' kavramı günümüzde de bir yapının, sanatın ya da devletin en yüksek güce, refaha ve zenginliğe kavuştuğu dönemi simgelemek adına kullanılmaya devam edilmektedir.

3. Ütopya'da Geçmişin ve Geleceğin Cenneti Olarak: 'Binyıl İnancı'

Binyıl inancı; dünyanın tamamen yok olacağı zamanın yaklaştığı kehanetinde bulunan ya da başka bir ifadeyle, yakın bir zamanda bütünsel, nihai ve bu dünyaya ait ortak kurtuluşun gerçekleşeceğini öngören dinsel hareketi tanımlayan bir kavramdır. Binyılcı inancı temelde Eski Ahit olmak üzere erken dönem Hıristiyanlık, İslamiyet ve örgütlü dinler dışında da görülmekte ve pek çok farklı şekilde yorumlanabilmektedir.

Binyıl inancı ile ilgili ilk bilgilere Eski Ahit'te rastlanmakla birlikte Yeni Ahit ve İslamiyet başta olmak üzere pek çok dinsel ve mistik örgütlenmede farklı yorumlarla karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Binyıl inancının esas dayanak noktası, Eski Ahit'teki, Mesih inancıdır. Mesih inancına göre, Amos'tan Enoch'a kadar uzanan bin

---

⁸¹ Michele Riot-Sarcey; Thomas Bouchet; Antoine Picon; **Ütopya Sözlüğü**; Çeviren: Turhan Ilgaz; Sel Yayıncılık; Yayıncılık Matbaası; İstanbul; 2003; s. 13.

yıllık süreçte, İbrani kâhinler İsrail'e yeni bir düzenin geleceğini ileri sürmüşlerdir.⁸² Bu inanç, manen, yeniden canlanmış bir İsrail'i diğer uluslardan üstün görmekte ve bu üstünlüğü haber verme şerefine erişecek olan kişinin Davud'un evinden gelecek bir Mesih olduğuna inanılmaktadır.

Bu bağlamda insanlığın nihai kaderi veya dünya tarihini sonuçlandıran olayları inceleyen teoloji dalı Eskatoloji ile Yahudilikteki mesih inancı arasında bir ilişki kurmak mümkündür. Çünkü Yahudilik inancında, varolan dünyanın tarihini değiştirecek kişinin kendi soylarından gelecek olan bir mesih olduğuna inanılmaktadır. İnanca göre, genellikle kurtarıcı bir Mesih aracılığıyla yeni dünya ve çağ başlatılacağına inanılmaktadır. Kötülük ve acılarla dolu dönem tersine çevrilecek ve erdemli olan yürekliliğinden ötürü ödüllendirilirken, kötü kişiler cezalandırılacaktır. Binyıl İnancı, kendisini Altın Çağ'dan ve cennetten ileriye bakan niteliğiyle net bir biçimde ayırmaktadır. Binyıl inancı geçmişten söz etmekten çok, yüzünü geleceğe dönmektedir.⁸³

Binyıl inancı, görünüşte ideal bir insanlık durumu olarak 'geçmişin ve geleceğin cenneti' olarak ifade edilebilmektedir. Bu kapsamda Binyıl inancı, hem Altın Çağ, hem ilkel bir cennet, hem de vaat edilmiş topraklar olarak açıklanabilmektedir. Bu kavramlarla ilişkili inançlar ya da hareketler iki kutup arasında olduğundan binyıl inancının aşırı muhafazakârlık ve aşırı radikallik gibi iki özelliğinin bulunduğunu belirtmek mümkündür. Batılı düşüncede Hristiyan Binyılcılığı Yahudi Mesih düşüncesini sürdürmektedir. İnananların bir topluluk, bir ermişler toplumu olarak sürecekleri güzel bir hayatı anlatmaktadır. İnanca göre bu hayat er ya da geç gelecektir.

Binyıl İnancı temelinde umut unsuru bulunmaktadır. Bu inanca göre, kurtuluş kesindir; şimdi değilse bile gelecekte mutlaka gerçekleşecektir. İnsanoğlunun bugünkü hali çatışma ve ızdırap dolu olabilir; ancak bu durum ebediyen sürmeyecektir. Ahiretsel Binyıl umudu, inanana afet ve felaketlerde ayakta tutmaktadır. Bunlar, gelmekte olan yeni düzenin işaretleri ve belirtileri olarak addedilerek hoş bile karşılanabilmektedir.

---

⁸² **Eski Ahit**; Yeremya:17/25; Ohan Matbaası; İstanbul; 2005; s. 927.

⁸³ Krishan Kumar; **Ütopyacılık**; s. 19.

Binyıl inancı, insanı yeni düzeni edilgen biçimde beklemeye ya da onu etkin bir hazırlıkla karşılamaya yöneltebilmekte; fakat hiçbir koşul altında insanlık hakkında kötümserliğe ve umutsuzluğa sürüklememektedir. Eğer ütopya insanın iyileştirilebilme olasılığı üzerine ciddi bir düşünsel arayış ise, bu arayışın onsuz boş bir hayal veya entelektüel bir oyun haline geleceği umut unsurunu sağlayan da Binyıl inancıdır.

4. Ütopya'da 'İdeal Kent' Teması

Yunan felsefesinde şehir-devlet (polis)in bir ürünü olarak nitelendirilmektedir. Şehir-devlet aynı zamanda siyasi etkileşim ve tartışma için kamusal bir alan da yaratmış; böylece eşit ve özgür vatandaşlar arasında ortaya çıkan siyasi uygulamanın yeni bir çeşidini mümkün kılmıştır.⁸⁴

Bu bağlamda siyasi ve sosyal bir ideal düzenin ortaya konduğu ütopya ile ideal kent arayışı arasında karşılıklı bir gereksinim bulunmaktadır. Tıpkı dinler gibi ütopyalar da, iletilerinin tutarlılığını güçlendirmek için bir takım yerlere ve uzamsal düzeneklere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle ütopyacı söylem, ideal kent teması ile ütopyanın kentsel ve uzamsal gerçekliğini ortaya koymak istemektedir. İmgesel bile olsa, ideal kent teması yasaları ve düzenekleriyle sunulan topluma fazladan bir inanırılık kazandırmaktadır.

Pek çok ütopyada yazarı düşlediği akılcı toplumun yurttaşlarının yaşadığı kente ilişkin betimlemelerde bulunmaktadır. Tommaso Campanella'nın Güneş Ülkesi'nden Denis Veiras'nın Sevarambe'lar krallığının başkentine kadar, on altıncı yüzyıldan on sekizinci yüzyıla bütün ütopyik eserler ideal kent konusunda betimlemeler içermektedirler.⁸⁵

Lewis Mumford, ilk ütopyanın bizzat kent olduğunu iddia edecek kadar ileri gitmektedir. Mumford'a göre, Helenlerin ideal toplum düşüncesi asıl olarak eski Yakın Doğu'da görülen ilk antik kent örneğini yansıtmaktadır. Antik kent esas olarak bir sanat eseridir. Genellikle bir tanrıya adanmış ve onun evi olarak düşünülmüştür. Tanrısal

⁸⁴ <http://www.subjektif.com/felsefe/konfucyus.htm>/30.06.2008.

⁸⁵ Michele Riot - Sarcey; Thomas Bouchet; Antoine Picon; a.g.e; s. 117.

olarak görevlendirilmiş bir kral tarafından yönetilmiştir. Kentin işlevi, günlük maddi hayatın yeniden üretiminden ziyade insanı evrene bağlayan manevi hayatın geliştirilmesi ve düzenlenmesidir. Bu anlayışa göre kentin kendisi ideal bir şekle bürünmekte, ebedi bir düzen görüntüsüne, gözle görülür bir yeryüzü cennetine, bereketli bir hayat yerleşimine, diğer bir deyişle ütopyaya dönüştürülmektedir.⁸⁶

Ütopyada ideal kent, binaları, yasaları ve kurumlarıyla ilahi ahengi yeniden üretmektedir. Bu anlamda evreni temsil ettiği için kent doğaldır. Aristoteles'in ifade ettiği gibi en azından insan için doğal bir oluşum, insanın iyi yaşam sürebileceği yegâne yerdir. Kent tanrısal düzene aittir ve onun kurallarına uymalıdır; ancak bu kuralların keşfi ve uygulanması insan muhakemesinin ve eyleminin ürünüdür.

İdeal kente ilişkin nitelermeler, toplumsal değişmeye koşut olarak çağdan çağa değişim göstermektedir. Kentsel yaşamda önem atfedilen şeyler de yeni görüşler nezdinde değişmektedir. Son dönemin ideal kentleri üretimle olduğu kadar tüketimle, işle olduğu kadar serbest vakitle, siyasetle olduğu kadar aile yaşamıyla ilgilenmektedir. Özel ve kamusal yaşam arasındaki temel ayrımı büyük ölçüde kabul etmektedir. Kent; serbest vakit geçirmenin, doğallığın ve eğlencenin adıdır. Heyecan ve ilgi çekici deneyim olanakları sunmaktadır. Walt Disney'in son yıllarda tasarladığı ütopya kenti Epcot'un bir aşaması olarak Disneyland'e verdiği statü, ideal kentin nihai bir ifadesidir.⁸⁷

Ütopik düşüncede ideal kentin oluşturulmasında tasarım unsuru önemli bir yer tutmaktadır. İdeal bir toplumun sistematik biçimde üzerine düşünülerek inşa edilmesi gerektiği görüşü, onun dayanak noktasıdır. İdeal kent oluşturulurken kendi sınırları içinde her türlü olasılık üzerinde düşünölmek gerekmektedir. İdeal kent; şiirsel ve felsefi olduğu kadar, uygulamalı ve siyasi tüm sanatların kısa ve ayrıntılı bir özetidir de.

---

⁸⁶ Lewis Mumford; **The Story of Utopias**; BiblioBazaar Books; Charleston; 2007; s. 13

⁸⁷ Krishan Kumar; **a.g.e**; s. 31.

D. Ütopik Yaklaşımında Mekân ve Zaman Algısı

İdeal, mutlu ve huzurlu bir düzene işaret eden ütopyalar; her ne kadar hayali nitelikte olsalar da mekân ve zaman algısını kullanmaktadırlar. Ütopik eserler genellikle mekânın ve zamanın dışına çıkararak kendi içinde kurduğu bütünsellik ile dışarıya kendini kapatan bir özellik taşıyorsa da, zaman ve mekân algısından tamamen bağımsız ve soyut tasarımlar olarak düşünülmemelidirler.

Ütopya yazarlarının yaşadıkları döneme dair duydukları rahatsızlıklardan da ilham alarak kaleme aldıkları ütopyaları bu bağlamda zamandan tamamen bağımsız değildirler. Ütopya, mekânsal olarak yaratılan düşsel adalar, olmayan yok-ülkeler ile kimi zaman hiç gerçekleşmeyecek gibi algılanan düzenleri ifade etseler de ortaya koydukları bu mükemmel yok-ülke tasvirleriyle gerçek duygusu uyandırmakta ve bu doğrultuda mekân algısından tamamen uzaklaşmamaktadırlar.

1. Ütopik Yaklaşımında Mekân Algısı

Farklı yaklaşımlar söz konusu olmakla birlikte mekân; insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan yer, bütün varlıkların içinde bulunduğu sonsuz boşluk ve uzayın bir parçası olarak tanımlanabilmektedir. Ütopik tasarımlarda betimlenen var olmayan mutlu ülkelerin, devletlerin, toplumların kuruldukları coğrafi mekân olarak kullanılan ada ortamı somut bir yere işaret etmektedir.

Ütopik yazarların tasarladıkları mutlu ve ideal düzenleri kurdukları coğrafi yer genellikle dış dünyaya kapalı bir ada ortamı olsa da bu düzenler kimi zaman var olmayan ülkelerde de kurulabilmektedir. Fakat ütopyalar gibi hayali olan bu adalar veya düş ülkeler de mekânsal olarak en ince ayrıntısına kadar detaylandırılmakta ve bu bağlamda gerçek bir mekân algısına yaklaşmaktadır.

Ada ortamının ya da var olmayan düş ülkelerinin dış dünyadan farklılığı ütopya yazarına, kendi bakış açısının gereklerine göre, dünyadaki ölçülerden alabildiğine ayrı hiç aşılmadık bir mekân yaratma olanağı sağlamaktadır. Mükemmel olarak

nitelendirilebilecek ideal düzen tasarımlarının tasvir edildiği bu mekânlar da kusursuz bir biçimde ele alınmakta ve sanki varmışcasına betimlenmektedirler.

a. Ütopik Yaklaşımda Ana Mekân Olarak Ada Kavramı

On dokuzuncu yüzyılda denizciliğin sürekli olarak ilerlemesi, dünya denizlerinin bilinir hale gelmesi, ütopik yaklaşımda olduğu kadar yazın alanında da ada konusunun ele alınışını birçok yönden etkilemiştir. Bu etkinin sonuçlarının en açık görüldüğü tür ise, ütopya türüdür.

Başlangıcından beri çoğunlukla ada kavramından seyrek olarak ayrılan ütopya, hem avuç içi gibi bilinen denizlerin ortasında bilinmez bir ada düşünmenin güçlüğü, hem de toplumsal yaşamda oldukça kendini fark ettiren teknik alandaki gelişmelerin hızı nedeniyle bu dönemde başka nitelikler kazanmıştır.

Yeryüzünün kısıtlı coğrafi niteliği nedeniyle yok-ülke düşünmenin güçlüğü, ütopya yazarlarını zaman boyutu üzerinde düşünmeye yönelmiştir. Mekân ne denli bilinir, belirli ve kesinse, zaman da o kadar bilinmez ve belirsizdir. Yeryüzünün her yanı bilinse de, gelecek zaman belirsizdir. Böylelikle ütopya artık sonsuz okyanuslar ortasında adsız bir ada, ya da yeryüzünün bilinmeyen ıssız bir köşesi olmaktan çıkmıştır.

İnsanoğlu yüzyıllardan beri, mutluluk, dirlik düzen ve ölümsüzlük gibi özlemlerini çoğunlukla uzak bir ada imgesiyle birleştirerek dile getirmeyi seçmiş, gündelik yaşamın bunaltıcı gerçekliğinden sıkıldıkça, adanın mutlu yalnızlığına sığınmıştır. İnsanın gönlünde yatan bu eğilim, yazının en zengin kaynaklarından biri haline gelmiştir.⁸⁸

Düşün ve yazın dünyasında ise More, Campanella, Bacon gibi bir çok düşünür ve yazar kendi toplumlarının düzenleriyle yetinmeyerek, özlemini duydukları örnek toplumu açık denizler ortasında birer düşsel adada kurmuşlardır. Bu özlem duyulan toplumların ve düzenlerin düşsel bir adada dış dünyaya kapalı olarak kurulmuşlardır.

---

⁸⁸ Philip Babcock Gove; **The Imaginary Voyage in Prose Fiction**; Ayer Co Publishing; New Hampshire; 1975; s. 155.

Bununla birlikte, insanın adalara korkulu bir gözle baktığı, onlara bir takım gizemli anlamlar yüklediği de olmuştur. Daniel Defoe tarafından 1719 yılında kaleme alına *Robinson Crusoe*'da, 1726 yılında yayımlanan Jonathan Swift'in *Gulliver'in Gezileri* isimli eserinde, Robert Louis Stevenson'un 1883 yılında yayımlanan *Define Adası*'nda, ada büyük serüvenlerin, sıkıntılarının, ilginç çatışmaların yaşandığı ıssız bir bucak olarak düşünülmektedir.

Düşsel-gezinin en belirgin yönlerinden biri bu türde anlatılanın bütünüyle kurmaca serüvenlere gerçek süsü verilmesidir. Düşsel-gezi ütopya ile en sık yan yana getirilen yazın türüdür. Lilliput, Brobdingnag ülkeleri insanın politik bayağılıkları ile fiziksel çirkinliğini; Laputa, Balnibarbi, Glubbdubrib, Luggnagg adaları insan zihninin sapıklıklarını, düşünen atlar Houyhnhnmlerin adası ise çökmüş insan ahlâkını yürekler acısı gülünçlüğü ile gözler önüne sermektedir. Swift; hiçbir haritada yer almayan bu düşsel adalarla yarattığı ütöpik durumda, dönemin Avrupa ve İngiltere'sinin toplumsal ve siyasal yaşamındaki ahlâki çöküntüyü de okuyucuya sunmakta ve bilinen bütün toplumların ötesine geçerek ironik sesini evrensel bir perdeye yükseltmektedir.⁸⁹

Ütopya yazını incelendiğinde, adanın mevcut dünyadan daha iyi bir yer, daha mutlu bir yaşam alanı olarak algılandığı görülmektedir. Ütopya, Thomas More'un bu türe adını veren ünlü yapıtında olduğu gibi, başka ilkelerle işleyen daha iyi, daha güzel bir toplum ülküsünün dile gelişidir.

Ütopya yazarının amacı, uzak bir adanın duygusal renkliliğini ya da eşine rastlanmadık tehlikelerini anlatmak değil, sunacağı örnek bir toplumun düzeniyle hem kendi toplumunun işleyişindeki aksaklıkları dolaylı olarak göz önüne sermek, hem de bu aksaklıklara bir çözüm yolu önermektir.

Toplumsal bir düzen tasviri olarak ütopya, örnek yasalarla kurulmuş mutlu bir toplum düzenini çizerken, dolaylı bir yoldan, yazarın kendi toplumundaki aksaklıkları da göz önüne sermektedir. Ütopya yazarı, bu aksaklıkları, önerdiği örnek yaşama düzenini anlatarak, tepkiyle karşıladığı gerçek düzenden elinden geldiğince

---

⁸⁹ Jonathan Swift; **Gulliver'in Gezileri**; Çeviren: Kıymet Erzincan Kına; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2003.

farklılaştırmaya çalışmaktadır. Ütopyacının çizdiği toplum en iyi, eksiksiz bir ideal düzen olduğundan, değişikliğe, her türlü dış etkiye kapalı, ada ortamı bu düzen için ideal bir mekân tasarımıdır. Bu bağlamda, dışarıya ve dışarıdan gelecek tehlikelere karşı kapalı bir ada, Platon'dan beri toplumsal ütopyalar için en uygun yer olarak görülmüş, ütopya yazarları çoğunlukla birer adayı anlatmışlardır.

Yüzyıllar boyunca kaleme alınmış ütopyalar göz önünde bulundurulduğunda, ütopya yazarının önerdiği örnek yaşam düzenini, içinde bulunduğu gerçek düzenden ayrı, uzak, soyut olarak düşündüğü, örnek-toplumunu okurun kafasına kesin; kalıcı çizgilerle yerleştirmek istediği görülmektedir. Bu nedenle yazar gerçek yaşayışı sınırlayan zaman ve uzam gibi kavramların ötesine geçmektedir. Çünkü ütopya yazarı ortaya koyduğu düzenin eleştirisini, toplumsal sistemlerin zaman ve uzamı ilişkilendirmeyi nasıl gerçekleştirdiği üstünde durarak bu sorunsalı yeniden biçimlendirmektedir.

Zaman, tarihsel akışıyla, uzam da maddenin yapısında bulunan özellikler dolayısıyla değişime uğrayan kavramlardır. Zaman, toplumsal yaşamın temel düzenleyicilerinden birisidir. Toplumsal zaman ile fiziksel zamanın birbirinden ayrılması gerekir. “Toplumsal zaman zamana anlam katmak etrafında örgütlenmiş insan etkinliklerinin doğası, kuruluşu ve sonuçlarıyla ilintilidir.”⁹⁰ Zaman, mekanik saatle ulaşılan ölçü birliğinin toplumsal örgütlenmede de karşılığını bulmasına kadar hep uzam (ve yer) ile ilişkilendirilmiştir. “En temel anlamıyla uzayda yerleşmiş olan ve uzayın bir bölümünü dolduran cisimlerin niteliği olarak tanımlanan uzam; insanı, çevreden belli bir ölçüde ayıran ve insanın içinde yaşam etkinliklerini ve eylemlerini sürdürmesine elverişli, toprak, hava ve sudan oluşan çevre olarak da toplumsal bir anlam kazanmaktadır.”⁹¹

---

⁹⁰ Gordon Marshall; **a.g.e**; s. 689.

⁹¹ Ruşen Keleş; **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**; Türk Dil Kurumu Yayınları; Güven Matbaacılık; Ankara; 1980; s. 152.

Dünyanın uzak bölgelerinin Batılı kâşifler ve gezginler tarafından keşfi coğrafi konumların, biçimlerin ve dünya haritalarının ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Bu da uzamı herhangi bir belirli yer ya da bölgeden bağımsız kılmaktadır.⁹²

Ütopyalarda ada imgesi, kimi zaman sınırlanmışlık, kimi zaman da bir düzen yaratma amaçlı kullanılmaktadır. Belli sınırlarla çevrili bir alan, içindeki her şeyin toplu bir bakışla kavranıp izlenebileceği biçimde sunulmakta; böylece örnek toplumun işleyişi bütün ayrıntılarıyla açık seçik izlenebilmektedir. Ada ortamının dışa kapalı olma özelliği ütopyalarda, örnek toplumun dıştan gelecek her türlü yıkıcı etki ve saldırıya karşı güvenliğini sağlamaktadır.

Ada ortamının, sözünü ettiğimiz özellikleriyle, ütopyadakinin tam tersi anlamlar kazanabileceği, başka bir insan bilinci için, ortamın dışa kapalılığının güven yerine tutsaklık, sınırlanmışlık yerine baskı, duran zaman yerine de can sıkıntısı anlamına gelebileceği bir gerçektir.⁹³

b. Yazında Ada Kavramının Özellikleri

Coğrafi olarak bakıldığında her yanı suyla çevrili kara parçası olan ada, coğrafi yapısından gelen özellikleriyle yaratıcı yazına farklı anlatım olanakları bakımından katkıda bulunmaktadır. Bir coğrafyacı için ada ortamının yarattığı içeri-dışarı düalitesinden söz etmek mümkün değildir. Oysa yazında, yapıtındaki kahramanın gözlemle olduğu kadar çağrışımlarla ve anımsamalarla işleyen bilinci çevredeki her nesnel varlığa öznel anlamlar yükleyebilmektedir. Böylece ada, belli bir insan varlığıyla ilişkiler kazanıp bir bilincin yaşadığı ortam haline dönüşmektedir.⁹⁴

Bir ortamın biçimi, o ortam içinde uyanacak duyguların özelliğini belirleyen bir etkidir. Ortamın açıklığı, kapalılığı, genişliği, darlığı, bulanıklığı yolunda bilincin vardığı duygusal değerler, ortamın kendisinden ayrı düşünülememektedir. Bu noktada kişi ile ada anlamlı bir bütün olmakta ve birbirlerinin ortaya çıkmasına karşılıklı olarak

⁹² Anthony Giddens; **Modernliğin Sonuçları**; Çeviren: Ersin Kuşdil; Ayrıntı Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 1998; s. 26.

⁹³ Akşit Göktürk; **Ada - İngiliz Yazınında Ada kavramı -**; Yapı Kredi Yayınları; Şefik Matbaası; İstanbul; 2004; s. 18.

⁹⁴ A.g.y; **a.g.e**; s. 13.

katkıda bulunmaktadır. Gerçekte yazarın yapıttaki amacına göre yoğruldukları için de, yapıtın kuruluşunda yapısal birer öge olarak yer almaktadırlar.

Daniel Defoe tarafından kaleme alınan ve İngiliz edebiyatında realizm akımını başlatan ilk roman olma özelliğini taşıyan Robinson Cruose, edebiyatta realizm akımının önemli örneklerinden biri olarak nitelendirilmektedir. Çağının bütün toplumsal, ekonomik gelişmelerinin, yazın geleneğinin, yeni okur kitlesinin bilincinde bir yazar olan Daniel Defoe, daha önce sık sık işlenmiş ıssız ada konusunu sağlam örülmüş bir öz-biçim kaynaşması içinde, etkili ve sürükleyici bir biçimde sunmuştur.⁹⁵

Virginia Woolf, 'Robinson Crusoe' başlıklı denemesinde, Defoe'nun yarattığı etkiyi romantik bir duyguculuğa düşmeden, nasıl çarpıcılıkla sağladığını, hayranlık duyarak belirtmektedir. Eserde, Crusoe'un çevresinde nesnelere onun dışında bağımsız birer varlık olmaktan çıkmakta, buluş gücünü, umutlarını, kişiliğinin en saygıdeğer yönü olan yaratıcılığını gerçekleştiren birer araç niteliği kazanmaktadırlar.⁹⁶

Bir sanat yapıtı, yazarın dünya görüşünün dile gelişidir. Dolayısıyla bireyin, yaşayışındaki birçok şeyi ve ada ortamını değerlendirmede mevcut dönemin büyük payı vardır. Adanın belli bir dönem yazınında sık sık rastlanan ya da hiç rastlanmayan bir kavram oluşu, o dönemin gerçek yaşayış koşullarıyla ilgilidir.

Bir edebiyat yapıtı yazıldığı tarihsel dönemin ürünüdür ve bu yönüyle Moran'a göre edilgendir. Bir yapıt, yenilikçi yönüyle tarihi etkilemekte ve yeni beklentiler yaratarak ilerdeki dönemlerin toplumsal bağlarını belirlemede etkin bir rol oynamaktadır.⁹⁷

Öte yandan bir yazarın yarattığı dünya, bu dünyanın içindeki tüm varlıklar, nesnelere, olaylar, onların kendi kaderleri, kendi öznel anlamaları olarak öznel bir alanda

---

⁹⁵Daniel Defoe; **Robinson Crusoe**; Çeviren: Akşit Göktürk; Yapı Kredi Yayınları; Şefik Matbaası; İstanbul; 2002.

⁹⁶Virginia Woolf; **The Common Reader**; Harvest Books; London; 2002; s. 54.

⁹⁷Berna Moran; **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3**; İletişim Yayınları; Şefik Matbaası; İstanbul; 1998; s. 52.

algılanabilir, ama yazarın kendi içinde de olsa yarattığı dünya her şeyin birbiriyle bağıntılı olduğu bir süreçtir.⁹⁸

Bireyin adayı değerlendirme biçimi kendini dünyada güven altında duyup duymamasına bağlıdır. Bu anlamda, farklı çağlarda, farklı yazarların adaya farklı anlamlar yüklemeleri o yazarların olduğu ölçüde, o çağların da duyarlılık yapısıyla ilgilidir.

b.1. Ada-Dünya İlişkisi

Bütün adaların ortak noktası çalışmanın önceki bölümlerinde de bahsedilen dış dünyadan soyutlanmışlık, ada-dünya ilişkisinin temelinde yatan bir sorunsaldır. Çünkü her ada, dış dünyanın alabildiğine genişliği, sonsuzluğu, karmaşası ile karşılaştırıldığında sınırları kesinlikle belli bir yaşam alanıdır. Bu sınırlanmışlık, adada yaşayan insanın bilincinde değişik tepkilere yol açabilmektedir. Her ada, bir bakıma bütünden ayrılmakta, dünyayı ya da ana-karayı uzağında, kendi dışında bırakmaktadır. Adada yaşayan bir kimse için, dört bir yanını kuşatan denizlerin ötesindeki dünya artık 'dışarı' dır.

Doğal konumu ile 'dışarı'nın, 'dünya'nın karşıtı olan 'ada', içinde yaşayan insanın gözünde dünyadan daha iyi bir yer de olabilmekte, daha kötü bir yer de olabilmektedir. Dışarının genişliğine, dağınıklığına, gürültüsüne, büyük dalgalanmalar gösteren yaşam akışına ayak uyduramayan bir insan için ada, varlığın belli bir düzen, bir yalınlık kazandığı yer olabilmektedir. Yaşamın büyük bir yarış halinde sürdüğü dünyada hızla akan zaman adada eylemin sınırlı olması nedeniyle durmakta bu da insana rahatlatan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Duran zaman, çevredeki her şeye, görünüşte bir cennet erinci kazandırabilmektedir.⁹⁹

Dışarının insan varlığına sağladığı olanakların sonsuzluğunda, çok boyutlu bir yaşam biçimde, tedirginlik yerine, mutluluk duyan kimse, adanın sınırlı ortamında bir

---

⁹⁸ Doğan Özlem; **Hermeneutik Üzerine Yazılar**; Ark Yayınları; Cantekin Matbaacılık; Ankara; 1995; s. 134.

⁹⁹ Akşit Göktürk; **a.g.e**; s. 12.

darlık, sıkışıklık, tutsaklık duygusuna kapılabilmekte; böylece akmayan zaman da onun için bir can sıkıntısına dönüşebilmektedir.

Mutlu ada imgesi Antik çağdaki ada imgesiyle örtüşmektedir. Bu bağlamda insanlığın evrensel mutluluk içinde yaşadığı bir düzeni özlemle dile getiren en eski örneklerden biri Altın çağdır. Barış, özgürlük, güvenlik, bolluk, ölümsüzlük öteden beri insanoğlunun en güçlü özlemleri olmuştur. Bu tür kolektif özlemler ütopyik yazarın temelinde yer almaktadır. Tam da bu nedenle, Antik çağın özlediği mutluluk adası, gerçek dünya ile karşıtlığı yönünden bir öte dünya öğretisiyle kolayca bağdaştırılabildiği için, orta çağda Hıristiyanlığın cennet ülküsü ile birleşmektedir.¹⁰⁰

b.2. Ada - İnsan - Dünya İlişkisi

Dış dünyanın insan varlığına sağladığı olanakların sonsuzluğunda, çok boyutlu bir yaşayışta, tedirginlik değil, mutluluk bulan kimse, adanın sınırlı ortamında bir darlık, sıkışıklık, tutsaklık duygusuna kapılabilmekte; duran zaman da onun için bir can sıkıntısına dönüşebilmektedir.

Doğal konumu ile dünyadan soyutlanan ada, içinde yaşayan insanın gözünde dünyadan daha iyi bir yer de, daha kötü bir yer de olabilmektedir. Dışarının genişliğine, dağınıklığına, gürültüsüne, büyük dalgalanmalar gösteren yaşam akışına ayak uyduramayan bir insan için ada, varlığın belli bir düzen, bir yalınlık kazandığı yer olmaktadır. Yaşamının büyük bir yarış halinde sürdüğü dünyada hızlı akan zamanın, adada eylemin sınırlanmasıyla duran zamana dönüşmesi, insana rahat bir soluk aldirtmaktadır.

Yeniçağda Avrupa'nın büyük denizlere, bilinmeyen kıtalara, ülkelere açılmasıyla gelişen gezi yazını, ada ütopyelerinin yanı sıra daha sonraları 'robinsonad' olarak adlandırılan yeni bir öykü türünün de ortaya çıkmasının başlıca etkenleri arasında yer almaktadır. Robinsonad, on sekizinci yüzyıl Alman yazın tarihçilerinin başlangıçta, Robinson Crusoe'yu yansıtan ıssız ada öykülerine taktıkları bir isimken, daha sonraları;

---

¹⁰⁰ René Wellek - Austin Warren; **Theory of Literature**; Harvest Books and Print; Fort Washington; 1984; s. 221.

Robinson Crusoe'dan önce yazılmış, belli nitelikleri taşıyan bütün ıssız ada öyküleri için kullanılmaya başlayan bir terimdir.

Alman araştırmacılar, robinsonad türünün anlatım yöntemleri, robinsonad-ütopya ilişkisi üzerinde fikir üretmişlerse de, bu türün özelliklerini kesin ilkelerle tanımlayamamışlardır.¹⁰¹ Bu alanda ilk önemli kaynağın yazarı Hermann Ullrich'e göre robinsonad türü öykülerin başlıca ağırlık noktası, dile getirdiği serüvenin ıssız bir adada geçmesi ve robinsonad kahramanının da toplumdan kopmuş olmasıdır. Fritz Brüggemann, robinsonad adalarının öteki adalardan, üzerlerinde yaşayan kişi ya da kişiler için birer sürgün yeri olmakla ayrıldıklarını, bu nitelikleriyle ütopya adalarının da tam karşısı sayıldıklarını belirtmektedir.¹⁰²

Robinsonad'da bir deniz kazası sonucunda ıssız bir adaya düşüveren insanın, kendi toplumuna dönme özlemi ağır basmaktadır. Bu insan, vahşi ıssız adayı kolay kolay benimsememekte, geldiği dünyayı, toplumun güvenliğini ve rahatlığını özlemektedir. Bir ütopya toplumunda yaşayan her yurttaş üzerinde yaşadığı adayı kendi yurdu diye benimserken, robinsonad kahramanı düştüğü ıssız adadan kurtulma özlemiyle acı çekmektedir. Gerçek dünyadan daha iyi bir yer olarak düşünülen ütopyanın tam tersine, bir robinsonadaki ada, dünyadan daha kötü bir yer olarak algılanmaktadır.

Ütopyada bu özellikler kendine yeterlilik, güvenlik, tarihsel akış dışında bir kalıcılık anlamına gelirken, robinsonad'da ada ortamının dışa kapalılığı, bir tutsaklık sürgünlük duygusuna, görünmez tehlikeler karşısında duyulan bir korkuya; kendiyi sınırlanmışlığı, korkunç bir yalnızlığa; duran-zaman biçimi ise, uygar dünyanın akışından kopmuşluk düşüncesine dönüşmektedir. Uygar dünyanın akışı dışında kalmak ise robinsonad kahramanı için bir bakıma ölümün ta kendisidir; onun gözünde adadaki yaşayış, yaşamak değildir. Gerçek yaşam, ıssız adanın ötesindeki özlediği dünyadır.

---

¹⁰¹ Philip Babcock Gove; **a.g.e**; s. 131.

¹⁰² Akşit Göktürk; **a.g.e**; s. 60.

2. Ütopik Yaklaşımda Zaman Algısı

Bir iş veya oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre olarak nitelendirilen zaman, tamamen insanoğlunun algılarına ve bu algılar arasında yaptığı kıyasa dayalı bir kavramdır.¹⁰³ İnsan beyninin olayları algılama biçimi hep ileriye dönük olduğundan zaman hep ileriye doğru akan bir kavram olarak düşünülmektedir. Oysa zaman mutlak bir gerçek olarak değil bir algı biçimi olarak değerlendirilmektedir. Zamanın bir algı olduğu yirminci yüzyılın en büyük fizikçisi olarak nitelendirilen Albert Einstein'ın ortaya koyduğu 'Genel Görecelik Kuramı' ile doğrulanmıştır.

Sosyolojik olarak ele alındığında zaman algısı, toplumsal yaşamın temel düzenleyici özelliklerinden bir tanesi olarak görülmektedir. Zamana anlam katmak bağlamında örgütlenmiş insan etkinliklerinin doğası, kuruluşu ve sonuçlarıyla ilintili olarak toplumsal bir zaman kavramı doğmaktadır.¹⁰⁴

Zaman kavramının mekân kavramının aksine soyut bir nitelik taşıması nedeniyle, ütopyaların da ortaya koydukları ideal düzen alternatiflerinin zamanın dışına taşarak başka bir deyişle zamandan sıyrılarak şimdi ile gelecek arasında bir köprü kurduğunu ifade etmek mümkündür. Ütopyaların en ayırt edici özelliği zamanı kurgulamalarıdır. Zamanın kurgulandığı ütopyalar, şimdi ile gelecek arasında bir köprü görevi üstlenirken aynı zamanda bir yeniliği, farklı bir düzeni, gelişmeyi ve dönüştürmeyi hedefleyen bir potansiyeli de içlerinde barındırmaktadırlar. Bu doğrultuda ütopyaların, gelecek üzerine biçimsel öneriler getirere geleceğin kestirilemezliğini öngörülerıyla önlemekte ve kapalı sistemler olarak kurgulanmaktadırlar.

a. Şimdiki Zaman Algısı

Ütopik düşüncede; yaşadığı dönemin aksaklıklarına, adaletsizliklerine, sınıfsal farklılıklarına, demografik dağılımına başka bir deyişle siyasal, sosyal, ahlaki ekonomik ve coğrafik bozukluklarına çözüm üreten ütopya yazarı içinde yaşadığı mevcut düzeni tasarladığı kusursuz toplum tasarımıyla eleştirmektedir. Buradan hareketle, şimdiki

¹⁰³ Hasan Eren - Nevzat Gözaydın - İsmail Parlatır - Talat Tekin; **Türkçe Sözlük Cilt - II**; Türk Dil Kurumu Yayınları; Türk Tarih Kurumu Basımevi; Ankara; 1988; s. 1662.

¹⁰⁴ Gordon Marshall; **a.g.e**; s. 689.

zamana başka bir deyişle mevcut döneme gönderme ve eleştiri niteliği taşıyan ütopyalar, mekânın ve zamanın dışına taşan özelliklere sahip olsalar da bu nitelikleri şimdiki zamandan sıyrılmamaktadır.

Koyu bir Katolik olan Thomas More, *Utopia* adlı eserinde hiçbir yerde bulunmayan hayali bir ülkeyi anlatırken zamanın İngiltere'sini de ağır bir dille eleştirmektedir. Yine İtalyan düşünür Tommaso Campanella, *Güneş Ülkesi* adlı ütopyik eserini 1602 yılında, ülkesinin bağımsızlığı için İspanyollara karşı düzenlenen bir isyan girişimi nedeniyle yirmi yedi yıl kaldığı hücrelerinde kaleme almıştır. Çıkan bu isyanlarda Campanella, kralı yeni bir düzene teşvik etmiş ve toplumunu yeniden düzenleyecek anayasaları oluşturmaya çalışmıştır.¹⁰⁵ Buradan hareketle, ütopya yazarının yaşadığı düzene eleştirel bir bakış olarak sunduğu ütopyası için mevcut zaman algısı önemli bir rol üstlendiğini belirtmek mümkündür.

Dolayısıyla, hayali bir tasarı olarak nitelendirilen ütopyalar tamamen gelecekte kurulması ümit edilen düzenleri irdelerken bugünden başka bir ifadeyle şimdi zamandan kopmamaktadırlar. Gelecek zamana atfedilen her eser, düşünce, unsur, nitelik eleştirel yaklaşım çerçevesinde olduğu sürece zaten mevcut dönemden hiçbir şekilde uzağa düşmemektedir.

b. Gelecek Zaman Algısı

Genel olarak bakıldığında gelecek zaman algısına bağlı olarak, ileriki bir zaman kapsamında gerçekleşmesi umut edilen ütopya ve geleceğe dair dünyalar tasarlayan bilimkurgu kavramı birbiriyle karıştırılan kavramlardır. Kurgusal bir zaman üzerine kurulu bu iki kavram ortak özelliklere sahip olduğu gibi birbirinden farklılık da göstermektedir.

Bilimkurgunun temsilcilerinden Ursula K. Le Guin, bilimkurgunun gelecek zaman algısı ile bağlantısını şu şekilde ifade etmektedir. “Bilimkurgu gelecekte neler

---

¹⁰⁵ Vedat Günyol; “Campanella Üzerine”; **Varlık Dergisi**; Varlık Yayınları; Kurtiş Matbaası; Sayı: 1025; İstanbul; Şubat 1993; s.9.

olup bitebileceğini, insanların aslında neler hissettiklerini, insanın geçmiş ve gelecekle olan bağıyla nasıl bir ilişki içinde olduklarını tanımlamaya çalışmanın bir yoludur.¹⁰⁶

Ütopya gibi bugün ile yarın arasında bir köprü olan bilimkurgunun konuları arasında gelecek zamanda insanlığın başına gelebilecek felaketler bulunmaktadır. Bilimkurguda gelecek zaman algısı, başka dünyalardan gelen yaratıkların istilası, zamansal yolculuklar, iletişim, bilim ve teknolojinin gelecekte şekilleniş biçimlerine dair öngörüler, robotlar gibi konularla bağlantılandırılarak insan ufku genişletilmektedir.

Tüm bunlardan hareketle gelecek zaman algısının gerek ütopya gerekse bilimkurguda mevcut dönemin gidişatından yola çıkılarak bir tasarı sunulmaktadır. Fakat mutlu düzenlerin kurulmasını umut eden ütopyik eserlerin aksine bilimkurgu geleceğin kâbuslarını da kendine konu edinmektedir.

b.1. Bilimkurgu Kavramı

İnsanlığa her anlamda ve her boyutta yol gösterici olan bilim kelimesinin ve yine insanlığı daha ileri bir uygarlık seviyesine taşıyacak kurgu kelimesinin birleşiminden oluşan ‘bilimkurgu’ kavramının tarihine bakıldığında, bu kavramı gerçek anlamda literatüre kazandıran kişinin Hugo Gernsback olduğu görülmektedir. *Modern Electrics* adlı dergide 1911 yılında ‘Ralph 124 c41+’ adlı uzun bir bilimkurgu öyküsü yayınlanan yazar, 1926 yılında ilk bilimkurgu dergisi *Amazing Stories*’i yayınlamıştır Bu nedenle günümüzde en başarılı bilimkurgu yapıtına her yıl Hugo ödülü verilmektedir.¹⁰⁷

Bilimkurgu; kurgusal uzam ve zamanlarda yer alan dünyalar, toplumlar ve canlılar yaratan ve böylece günümüzdekilerden bütünüyle farklı bilimler, teknikler ve koşullar ortaya koyan bir edebiyat ve sinema türü olarak tanımlanmaktadır. Bilimkurgu bu noktada, teknoloji ile insan arasındaki boşluğun üzerinde duran bir köprü vazifesi görmektedir. Bilimkurgu; bir yanda teknolojinin ve bilimsel gelişmenin

---

¹⁰⁶ Ursula K. Le Guin; **Kadınlar, Rüyalar, Ejderhalar**; Çeviren: Deniz Erksan; Metis Yayınları; Yayıncılık Matbaası; İstanbul; 2002; s. 57.

¹⁰⁷ Bülent Akkoç; “Bilimkurgu Üzerine”; **Varlık Dergisi**; Sayı 1003; Varlık Yayınları; Kurtiş Matbaacılık; İstanbul; 1991/Nisan; s. 40.

oluşturduğu iyi ve mutlu dünyalar gösterirken, diğer yanda bu gelişmelerin yol açacağı kâbusları da gözler önüne sermektedir.

Bilimkurguya duyulan ilginin kaynağının, bilimkurgunun fütürist özelliğinden temellendiğini ifade etmek mümkündür. Bilimkurgu yapıtlarının, geleceğe dair dünyaları tasarlarken, öngörülerinin gerçekleşmesi karşısında duyulan heyecanın da bu ilgiyi artırdığı düşünülebilmektedir.

Bilimkurguya duyulan ilginin nedenlerini, William Bainbridge şöyle ifade etmektedir. “Bilimkurgunun insanları geleceğe hazırlaması ve bunu salt kehanetle, tahminle değil, ayrıca gelecek hakkında düşündürüp, geleceğin geçmişten farklı olacağını söyleyerek onları alıştırmayı bilimkurguya duyulan ilginin nedenlerinden bazılarıdır.”¹⁰⁸

Yaşanan dünyanın alışılmış algılama biçimlerine karşı kuşkucu bir tavır sergileyen bilimkurgu; gündelik yaşamda bize olağan ve sıradan gelen olayları, durumları kendimize yabancılaştırarak alışık olduğumuz algılama biçimlerinin dışına çıkmamızı amaçlamaktadır. Robert Heinlein bilimkurguyu, “gerçek dünya hakkında tutarlı bilgiye, geçmişe, bugüne ve doğa hakkında bütüncül kavrayış ve bilimsel yöntemin önemine dayanan, gelecekteki olası olaylar hakkında gerçekçi bir spekülasyon” olarak tanımlamaktadır. Asimov içinse, bilimkurgu; “edebiyatın, inatla bizi bekleyen yeniliklerin doğasını, olası sonuçlarını ve olası çözümlerini ele alan yegâne biçimidir.” Bradbury bilimkurgu kavramını “gelecekle ilgili sosyolojik” bir çalışma olarak nitelendirmektedir.¹⁰⁹

Michel Buton, bilimkurgunun; bilimin izin verdiği oranda mümkün olabilecek olanı kullanan bir yazın türü ve gerçeklikle sınırlandırılmış bir düşçülük olduğunu belirtmektedir. Bilimkurgu yazını, Kinsley Amis’in de belirttiği gibi, bilim ve teknik alanında yeni buluşlara ya da varsayımlara, giderek bunların kurgusal yollarla ileri

---

¹⁰⁸ William S. Bainbridge; **Dimension of Science Fiction**; Harvard Press; Cambridge; 1986; s. 213.

¹⁰⁹ Gökhan Tok; “Çağdaşımız Bilimkurgu”; **Bilim ve Teknik**; Sayı 343; Tübitak Yayınları; İstanbul; Haziran 1996; s. 38

götürülmüş biçimlerine dayanan bir durumu ele almakta ve öyküsünü bu durum üzerine kurmaktadır.¹¹⁰

Bugün ile yarın arasında bir köprü olan bilimkurgunun konuları arasında; uzay yolculukları ve araştırmaları, kolonileşme ve diğer dünyaların araştırılması, gelecek, din ve felsefe, felaketler ve kıyamet, yaratıkların istilasası, alternatif tarihler, iletişim ve teknoloji, biyoteknoloji, bilgisayar ve siberetik, robotlar ve androidler ve zaman yolculukları bulunmaktadır. Karşı-ütopyik yazında da yer alan bu konular, insanlığın nasıl bir noktaya geleceğini, karanlık, tehlike dolu bir geleceğe karşı yaptığı uyarılarla öngörmektedir.

Bilimkurgu yapıtlarının genel özelliklerine bakıldığında, kavramın muhalif bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilmektedir. Bilimkurgu türü her ne kadar birçok eleştirmen ve entelektüel tarafından eleştirilmiş ve edebi bir tür olmadığı söylenmiş olsa da artık bilimkurgu edebiyatın önemli parçası haline gelmeye başlamıştır.

Ütopya ve bilimkurgunun pek çok ortak noktaya sahip olan ve bu nedenle de sıklıkla karıştırılan iki kavramdır. Bu bağlamda ütopya ve bilimkurgunun ortaklıkları şu şekilde özetlenebilmektedir:

- Yeni toplumlar inşa ederek, insanoğlunun sadece hayal edebileceği düzenler ortaya koyarak umutlarını beslerler ve öngördükleri bu yeni toplumlarla mükemmel düzenlerin sağlanabileceği inancını oluştururlar.

- Her ikisi de sundukları farklı ve yeni dünyalarla insan ufkunun genişlemesine yardımcı olmaktadır. Kimi zaman sunulan öğeler insan aklının alamayacağı unsurlara sahip olsa da, bu öğeler insanlığın yeni şeyler düşlemesine neden olarak onun gelişimine katkıda bulunmaktadır.

- Gelecek üzerine kurgulanıp sosyolojik ve felsefi eleştiriler içermektedirler. Bugün ile yarın arasında bir köprü görevi üstlenen bu iki kavram gelecekte tasarladıkları kurgularla bugünün eleştirisini ortaya koymaktadırlar.

---

¹¹⁰ Orhan Duru; "Bilimkurgu Nedir?"; **Türk Dili Dergisi**; Sayı 256; Erdini Basım ve Yayınevi; İstanbul; Ocak 1973; s. 335.

- Ütopya ve bilimkurgu; muhalif bir yapıya sahiptir. Bu muhalif yapıları, yazdıkları dönemdeki siyasal, sosyal, kültürel, ahlaki, ekonomik koşullardan memnun olmama durumundan kaynaklanmakta ve döneme eleştirel bir bakış getirme çabasını içermektedir.

- Ütopya ve bilimkurgu, toplumsal ve siyasal sistemleri, kurumları, tabi olunan söylemleri başka dünyalara taşıyarak sorgulamaktadır. Böylece içinde bulunulan ve insanların göremediği aksaklıkların, alışkanlıkların, yapısal bozuklukların başka bir boyutta ele alınmasıyla fark edilmeyenleri fark etmeyi sağlamaktadırlar.

- Zamanın ve mekânın dışına taşarlar. Varolmayan gezegenlere ya da ülkelere yapılan yolculukları konu alarak zamanın ve mekânın ötesinde özlenen mutluluk ve refah ortamlarını gerçeklikten soyulayarak gündelik yaşamın kaotik ortamından uzaklaşırlar.

- Ütopya ve bilimkurgu, bilimin ve teknolojinin aydınlık yüzünden beslenmektedirler. Bu bağlamda dünyanın bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığında; içinde bulunduğu kötülüklerden, hastalıklardan kurtarılacağına inanmaktadırlar.

Ütopya ve bilimkurgu her ne kadar ortak noktaya sahip olsalar da, birbirinden farklılaşan noktalara da sahiptirler. Bu kapsamda ütopya ve bilimkurgu arasındaki söz konusu temel farklar, Tablo.1’de sunulmuştur.

Ütopya	Bilimkurgu
<ul style="list-style-type: none"> Aydınlık, mutlu, refah, adil ve ideal düzenler sunar. 	<ul style="list-style-type: none"> Aydınlık gelecek tasvirinin yanında karanlık gelecek tasviri de inşa eder.
<ul style="list-style-type: none"> Cennetvari mükemmel mutluluk ortamları sunar. 	<ul style="list-style-type: none"> Cehennemvari bir gelecek kurgusuyla insanlığın nihai durumunu tahayyül eder.
<ul style="list-style-type: none"> Bilimsel ve teknolojik gelişmeleri insanlığa fayda sağlamak için kullanır. 	<ul style="list-style-type: none"> Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin karamsar ve korkutucu çehresinden beslenir.
<ul style="list-style-type: none"> İyimser bakış açısına sahiptir, insanlara umut verir. 	<ul style="list-style-type: none"> Karamsar bakışı ile gelecekteki tehlikelere karşı insanlığı uyarır.
<ul style="list-style-type: none"> İnsanların düşlediği ve yaşamayı arzuladığı dünyaları betimler. Bu düş ülkelerinde insanlar bolluk ve huzur içinde yaşarlar. 	<ul style="list-style-type: none"> İnsanlığı bekleyen felaketleri de kendisine konu edinir.

Tablo. 1. Ütopya ve Bilimkurgu Arasındaki Farklılıklar

Bilimkurgu kavramı, hem ütöpik düşünceden hem de karşı-ütöpik düşünceden beslenmektedir. Bu bağlamda, iyimser bir bakış açısına sahip olan ütopyalardan, Tablo. 1’de da belirtilen özellikler doğrultusunda farklılaşmaktadır.

b.2. Bilimkurgu Edebiyatının Tarihsel Kökenleri

Bilimkurgu edebiyatının tarihsel kökenleri incelendiğinde, İ.S. 2. yüzyılın ortalarına kadar uzandığı görülmektedir. Tarihteki ilk bilimkurgusal öğelerin kullanıldığı eser, İ.S.115-200 tarihlerinde yaşadığı tahmin edilen Samsatalı Lukianos’un yazdığı ve aya giden denizcilerin öyküsünün anlatıldığı *Gerçek Bir Öykü* adlı eserdir.

Samsatlı Lukianos döneminin en ünlü yazar ve eleştirmenlerinden olup bilimkurgu alanında edebi eserler veren ilk yazar olma ayrıcalığına da sahiptir.¹¹¹

Tam olarak bir bilimkurgu romanı olarak nitelendirilmese de Lukianos'tan sonra bilimkurgusal olarak tanımlanabilecek bir diğer aya yolculuk üzerine eser, 1657 yılında Savinien de Cyrano de Bergerac tarafından yazılmış *Ay Devletleri ve İmparatorluklarının Gülünç Tarihi*'dir. Cyrano bu kitabında yer çekiminden kurtulmanın yollarını anlatmıştır. Bu bağlamda Cyrano kendisinden sonra gelecek olan ünlü fizikçi ve bilim adamı Newton'un bu konuyu irdelemesinde etkili olmuştur.¹¹²

1752 yılında Voltaire '*Micromegas*' adlı öyküsünde dönemin zihniyeti ile alay etmektedir. Başka gezegenlerden gelen iki dev yaratık, dünyadaki insanların yaşayışları dair bir hicivdir. Voltaire'in de amacı yaşadığı dönemi ironik bir dille eleştirmektir.¹¹³

1818 yılında Mary Shelley tarafından kaleme alınan *Frankenstein or Modern Prometheus (Frankenstein ya da Modern Prometheus)* bilimkurgunun başlıca örneklerindedir.¹¹⁴ 1931 yılında ilk kez sinemaya da uyarlanan eserin günümüze kadar birçok farklı versiyonunu beyazperdede görmek mümkündür. Konusu itibarıyla, eserin kahramanı Dr. Frankenstein hastalıklara son verebilmek için insanı yeniden yaratmayı, böylelikle de ölümsüzlüğe ulaşmayı istemektedir. Deneyleri sonucunda Frankenstein olarak adlandırdığı canavarı yaratmış ama daha sonra bu canavarı reddetmiştir. İnsanların kendisinden neden korkup kaçtıklarını bilmeyen canavar, Dr. Frankenstein'ı bulup ondan hesap sormak ister. Kültürlü, yüreği müşfik, mizacı yumuşak da olsa görenlerde korku uyandırdığı için toplumdan tecrit edilir. Yalnızlığı arttıkça acımasızlaşır ve kendisini yaratandan korkunç bir şekilde öç almaya girişir.

Frankenstein'daki canavar, romantiklerin mekanik insan imgesine karşı korkularını, en canlı ve sürekli bir biçimde ifade etmektedir. Canavarın apaçık

---

¹¹¹ Güler Çelgin; **Eski Yunan Edebiyatı**; Remzi Kitabevi Yayınları; İstanbul; 1990; s. 33.

¹¹² William Aron Nierenberg; "Cyrano, Physicist"; **Proceeding of the American Philosophical Society**; Vol: 130; No: 3; American Philosophical Society; Philadelphia; 1986; s. 8.

¹¹³ François Marie Arouet Voltaire, **Micromegas**; Çeviren: Hasan Fehmi Nemli; Dost Kitabevi Yayınları; Pelin Ofset; Ankara; 2002.

¹¹⁴ Mary Shelley; **Frankenstein**; Çeviren: Orhan Yılmaz; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2002.

çirkinliği, sarı teni, ıslak gözleri ve buruşmuş derisi Frankenstein'ın bir başarısızlık, bir felaket meydana getirdiğini anlamasını sağlayan ilk şeydir. Bu, dünya üzerine salınan daha temel olarak ahlaki ve toplumsal felaketin estetik görüntüsüdür. Shelley'nin Frankenstein'ı kaleme aldığı Viktoryen Dönemin sanata, edebiyata ve politikaya etkisi büyüktür. Dönemin toplumsal hayata uyguladığı baskıya rağmen, etik kuralların hiçe sayıldığı bu dönemin eleştirel özellikleri Frankenstein ve Dr. Jekyll and Hyde gibi eserler de yansımıştır.

Frankenstein'ın ona modern bilimin güçleri tarafından bahsedilen Tanrı benzeri yeteneği sadece kaos ve umutsuzluk üretmektedir ve bu ütopya ile karşıütopya arasındaki bağın altını çizmektedir. Tanrı rolünü oynayan insanın bir varlık yaratma arzusu ve bunun doğurduğu sonuçların gözler önüne serilmektedir. Bilim, hem iyi hem de kötü özellikler taşıması nedeniyle, Harry Collins ve Trevor Pinch tarafından Golem'e benzetilmektedir. Golem, Yahudi mitolojisinde ne zaman ne yapacağı belli olmayan, olağanüstü gücü nedeniyle potansiyel bir tehlike oluşturan fakat aynı zamanda nazik, sevecen ve yardımsever bir yaratık olarak nitelendirilmektedir.¹¹⁵ Bu Golem benzetmesi ve teması bilimkurgu eserlerinde kullanılan bir tema olarak nitelendirilebilmektedir.

Karşıütopya enerjisini ütopyacı umutların ve özlemlerin başarısızlığından almaktadır. *Frankenstein*'da insanın kusurlaşabilirliği bir ütopyacı vaat olarak belirmektedir, fakat bu vaat dünyayı harap eden kötücül bir canavar kâbusuyla sonlanmaktadır. Mary Shelley'in gösterdiği gibi, böylesi bir sonuç koşullara bağlı veya rastlantısal değildir, ütopya girişiminin mantığından ileri gelmektedir. Çünkü canavar Frankenstein'ın şuursuz arzularının cisimleşmiş halidir.¹¹⁶

Bilim adamlarının adeta tanrı rolünü oynayarak yarattığı ve insanlığı yok olma tehdidi altında bırakan canavarlar teması 1886 yılında Robert Louis Stevenson tarafından yazılan *Dr. Jekyll ve Mr. Hyde*'de de kendini göstermektedir.¹¹⁷ 1931 yılında

---

¹¹⁵ Harry Collins - Trevor Pinch; **Golem**; Çeviren: Zeki Yemez; İzdüşüm Yayınları; İstanbul; 2005; s. 137.

¹¹⁶ Krishan Kumar; **Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya**; Çeviren: Ali Galip; Kalkedon Yayınları; Can Matbaası; İstanbul; 2006; s. 197.

¹¹⁷ Robert Louis Stevenson; **Dr. Jekyll ve Mr. Hyde**; Çeviren: Esen Türey; Oğlak Yayınları; Pelin Ofset; İstanbul; 2004.

beyazperdeye aktarılan bu film bilimkurgu sinemasının da başlıca yapıtları arasında yer almaktadır.

Eser, insanın ruhundaki iki farklı kişiliğin; iyinin ve kötünün etkileyici çatışmasını anlatmaktadır. Zengin, neşeli, iyi yetişmiş bir burjuva olan Dr. Henry Jekyll, ağır başlı bir adam olmasına rağmen bastırılmış arzularının yarattığı çelişik bir karaktere sahiptir. Sabahlara kadar odasına kapanıp kendini insanlığa yararlı işler yapmaya adanmış sevecen bir kişidir. Dr. Jekyll, bir bedende yaşayan iyilik ve kötülüğü birbirinden ayırabilecek ve bulduğu kimyasal bir karışımla ikinci kimliği başka bir bedende yaşatabilmeyi başaracaktır, ilacı kendi üzerinde deneyince Dr. Jekyll'in yüzü iyilikle ışıldarken, kötünün egemen olduğu diğer kişilik Mr. Hyde'in yüzü bambaşka bir hal almaktadır. Utanmaz, kötü ve alçak bir yaratılışa sahip olan Edward Hyde'in ruhunda yok olan iyilik kavramının yerini tamamen nefret ve kötülük almaktadır.

Bilimkurguyu türleştiren en önemli isim, hiç kuşkusuz on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ardarda yazdığı romanlarıyla Jules Verne'dir. 1865 yılında yayımlanan *Aya Seyahat*, gerçek anlamda ilk uzay romanıdır. Verne'nin başlıca eserleri arasında 1864 yılında yayımlanan *Dünyanın Merkezine Seyahat*, 1865'te yayımlanan *Aya Seyahat* ve 1873'te yayımlanan *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah* gibi önemli eserler yer almaktadır.

Jules Verne'in takipçisi olarak H.G.Wells'in de eserlerinde konu edindiği aya yolculuk fikri insanlığın ufkuna yerleşmiştir. Lukianos, Verne ve Wells'in gerçekleşmesi imkânsız gibi görünen hayallerinin çoktan aşıldığı günümüzde onların izinden giden çağdaş bilimkurgu yazarları yeni yolculuk hayalleri ile karşımıza çıkmakta ve insanoğlunun evreni keşfetme tutkusunun bitimsiz olduğunu kanıtlamaktadırlar.

H.G. Wells, 1895 yılında yayımlanan *Zaman Makinesi*, 1896 yılında yayımlanan *Dr. Moreau'nun Adası* ve 1897'de yayımlanan *Görünmez Adam* gibi başlıca eserleriyle bilimin ve kurgunun nasıl bir arada mükemmelleştiğini göstermektedir. 1958 yılından günümüze kadar hem sinema filmi hem dizi olarak uyarlanan *Görünmez Adam* eseri, insanoğlunun yıllarca ilgisini çekmiştir ve çekmeye de devam etmektedir.

H. G. Wells, *Dr. Moreau'un Ada*'sında; cerrah Dr. Moreau karakteri ile evrimin hem aracını hem de amacını taklit ederek canavarlardan insanlar yaratmak için cerrahlıktaki hünerini kullanan bir bilim adamını betimlemiştir.¹¹⁸ Wells yine *Görünmez Adam* eserinde, görünmezliğin sırrını keşfeden ve bunu yavaş yavaş mutlak bir güce yönelik paranoyak bir arayışa dönüştüren parlak ama yolundan sapmış bir bilim adamının hikayesinde Frankenstein temasını tekrarlamaktadır.¹¹⁹

Bilimkurgu türünün diğer önemli yazarlarından Arthur C. Clarke, bilimsel temaları ustaca kullandığı eserlerinde, uzak geleceğin dünyasında kurduğu ütopyik şehirlerle hem bilimkurguya, hem de ütopyik düşünceye katkıda bulunmuştur. Clarke, uyduyla haberleşme düşüncesini geliştirmesi nedeniyle Franklin Enstitüsü'nün altın madalyasıyla, bilim yazarı olarak da 1961 yılında UNESCO'nun Kalinga ödülüyle ödüllendirilmiştir.

1955 yılında yayımlanan *Yer Işığı (Earthlight)*, 1961'de yayımlanan *Aytozu Yağmuru (A Fallof Moondust)*, 1968'de yayımlanan *2001: Uzay Efsanesi (2001: A Space Odyssey)*, 1979'da yayımlanan *Cennetin Çeşmeler (The Fountains of Paradise)* gibi eserleri bilimkurgu türüne öncülük getiren eserler olarak tarihe geçmiş ve Stanley Kubrick tarafından sinemaya aktarılarak büyük ilgi toplamıştır.

Bilimkurgu edebiyatında önemli bir yere sahip bir diğer önemli yazar Isaac Asimov'dur. Yazarın ayrıca popüler bilim kitapları ve şiir kitapları da bulunmaktadır. 1941'de yayımlanan *Nightfall* adlı kısa bilimkurgu öyküsü, en ünlü bilimkurgu öykülerden biri seçilmiştir. Bu öykü 1968'de 'Amerikan Bilimkurgu Yazarları' kuruluşu tarafından o zamana dek yazılmış en iyi kısa bilimkurgu öyküsü olarak nitelendirilmiştir. 1952 yılından itibaren yayımlanan Asimov'un *Vakıf ve İmparatorluk, İkinci Vakıf, Vakıf Çökerken, Vakıf ve Dünya* gibi bilimkurgu serileri bilimkurgunun tarihinde on milyonlarca gezen kapsayan 'galaktik imparatorluk'lara karşı bilim

---

¹¹⁸ Herbert George Wells; **Dr. Moreau'nun Adası**; Çeviren: Ali Kaftan; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2001.

¹¹⁹ A.g.y; **Görünmez Adam**; Çeviren: Ali Kaftan; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2001; s. 299.

adamlarının mücadelesi, yeni uygarlıklar inşa etme gibi konularıyla silizmez izler bırakmıştır.

b.3. Bilimkurgu Edebiyatının Ortaya Çıkmasındaki Etmenler

Dış dünyaya dair anlamsal örgüleri kuran edebi kuralların birbirinden farklı yorumlanabilmesiyle, edebi yaratımın ana türleri farklı ontolojilere işaret etmektedirler. Dünyanın gerçekliği ile mitlerin, masalların, fantazyaların arasındaki fark her ne kadar büyük olarak algılsa da aslında algılandığı kadar büyük değildir. Mitlerin, düşlerin, fantazyaların, doğaüstü olayların, kurgulanan dünyaların eşsizliği ve anlamı gerçek dünyanın içinde gizlidir. Bilimkurgu edebiyatının ortaya çıkmasında rol oynayan etmenler; mitlerin, düşlerin ve fantazyaların yitimi, teknolojik ve bilimsel gelişmelere duyulan korkular, siber-alan ve tekno-kültür olarak detaylandırılmaktadır.

• **Mitler, Düşler ve Fantazyaların Yitimi:** Dünyayı rasyonelleştirme aracı olarak mitik söylem, içeriğini doğal, doğaüstü ya da kültürel fenomenlerin kökenlerinden veya yaratılışlarıyla ilgili olan kutsal ve dinsel hikâyelerden alan bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Mitik söylem insanın tür olarak tanımlanmasına aracılık etmekte, aynı zamanda birey olma çabasını ve kendi rasyonelliğinin arayışını da temsil etmektedir.¹²⁰ İnsanlığın, kültürün ve bilimin ortaya çıkışında ve gelişiminde önemli bir kilometre taşı olarak kabul edilebilen mitik söylem; insanın çeşitli inançlarla olan etkileşimlerini, tarihsel olayların imgelere yansımalarını ve her türlü yaşam deneyiminin tasarımını oluşturmada çok büyük önem taşımaktadır.

Bu söylem, kitle kültürü ürünlerinde, kitle iletişim araçlarında, reklamlarda yeniden üretilen aklın ideolojik söylemini yaymaya devam etmektedir. Bugün mitsel öğelerin yerini simgesel ve metafizik korkuyu içinde barındıran bilimkurgu almıştır; ancak mitlerde rastlanabilecek düzeyde süper güçlere ihtiyaç duyan bilimkurgu, geniş bir yelpaze içinde ötekine karşı, insanları ve dünyayı koruyacak mitolojik kahramanları ete ve kemiğe büründürmüştür.

---

¹²⁰ Yüksel Batur; **Bilimkurgu Sinemasında Şiddet ve İdeoloji**; Kitle Yayınları; Ankara; 1998; s. 12.

Marcuse'a göre, uygarlık süreci miti geçersiz kılmaktadır. Aydınlanma düşüncesinde, her ne kadar kabul edilmeyen düşünceler bir mit yerine konulup yadsınsa da akılcı olan fikirler mitolojik konuma geri döndürülebilmektedirler. Bu durumda, tarihsel olanakları saptayan ve tasarlayan kuramlar usdışı görülebilmekte ve yerleşik olan davranış ve tarihsel söylemin akılcılığı ile çelişebilmektedirler.¹²¹

Bilimkurgu, mitsel olanın yerini alırken; anlatım tekniği olarak, öncelikle yaşanan dünyanın içinde ayrık bir nitelik kazanmış ve anormal damgası yemiş durumları konu almaktadır. Bu bağlamda kendine özgü anlatım tekniğiyle bilimkurgu, başlı başına özerk olan bir dünya yaratmakta ve bu dünyanın alışık olduğumuz dünya ile bağıntıları en az düzeye indirgemektedir. Bilimkurgu, aklın egemenliğini sağlamak için yok edilmeye çalışılan mitlerin tekrar canlanmasını sağlamak ve bu yönüyle de tepkiselliğini dile getirmektedir.

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren kitleler siyaset yaşamından soyutlanmakla kalmamış, onların düşlerine ve fantazyalarına da müdahale edilmeye başlanmıştır. Yüzyılın başında fantazyalar; hala yaşanan andan oluşan ve gelecekte gerçekleştirilebilecek olan istekleri yaratan iyimser bir nitelik arz etmektedir. Fakat on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren, basın ve endüstrinin egemenliği altına giren edebiyat aracılığıyla, gerçek yaşamda edilgenleşen insanın boş zamanlarına, düşlerine de müdahale edilmeye başlanmıştır.

Teknoloji fantazyalardan beslenmektedir ve artık fantazyalar insanın kendi yaşamından esinlenen, insanın kendi yaşamının gerçekliğini aşmak amacıyla kendisinin yarattığı fantazyalar olmaktan çıkarak, eğlence ve bilinç endüstrisinin ürünleri olmaya başlamışlardır.¹²²

Mitlerin ve fantazyaların yanı sıra başka bilimkurgu edebiyatının ortaya çıkmasını sağlayan etmenlerden bir diğeri de, düşlerin yitimidir. Mikhail Bakhtin'in tanımıyla düş, sıradan yaşamın yerine bir başka yaşamın konulmasıyla oluşmamaktadır.

---

¹²¹ Herbert Marcuse; **Karşı Devrim ve Başkaldırı**; Çeviren: Gral Koca-Volkan Ersoy; Ara Yayınları; Kardeşler Matbaası; İstanbul; 1991; s. 146.

¹²² Walter Benjamin; **Estetize Edilmiş Yaşam**; Çeviren: Ünsal Oskay; Derin Yayınları; Can Matbaası; İstanbul; 2007; s. 161.

Düşte görülen yaşam, sıradan yaşamın tuhaf görülmesine yol açmakta, kişiyi sıradan yaşamı yeniden anlamaya ve değerlendirmeye zorlamaktadır. Bir düşteki kişi başka bir kişiye dönüşmekte, kendisinde iyi ya da kötü olasılıklar açığa çıkmakta ve kendisini düş aracılığıyla sınamaktadır. Böylece gündelik yaşamda tamamen imkânsız olan olağandışı durumlar düşte yaratılmış olmaktadır.¹²³

• **Teknolojik ve Bilimsel Gelişmelere Duyulan Korkular:** Bilimlerin, pratik yaşam gereksinimlerinin karşılanmasına ya da insanın çevresini denetleme, biçimlendirme ve değiştirme çabalarına yönelik uygulamalarına anlatan bir kavram olan teknoloji, bilimsel bilgi üretimlerinin yaşama geçirilmesidir. Öte yandan teknoloji, bilimsel araştırmalardan elde edilen somut ve yararlı sonuçların ve bunlara ilişkin araç, yöntem ve süreçlerin bütününe ifade eden bir anlama da sahiptir.¹²⁴ Alet yapma yeteneği, insan türünü öteki canlılardan ayıran temel bir nitelik olduğu için de insan, uygarlık tarihinin başından beri teknoloji üreten bir varlık olarak bilinmekte ve teknolojinin tarihi insanlığın tüm evrimini içermektedir.

Teknolojik gelişme, günümüzde pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, onun egemenliği altına girmeden ve ona yabancılaşmadan teknolojiyle uyum içinde yaşamının yollarını aramak gerekmektedir. Teknolojik gelişmeyi toplumsal amaçlarla uyumlu olacak biçimde denetleyip düzenlemenin gerekliliği ve yaşamın her alanında onsuz olunamayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Yirminci yüzyıldan itibaren teknolojik gelişmelerin büyük boyutlara ulaşmaya başlaması, insanların korkularının da artmasına neden olmuştur. İnsanlar bilime sorgusuz inanırken, anlayamadıkları ve anlamlandıramadıkları için ondan korkmaya başlamışlardır. Özellikle nükleer silahlanma ve nükleer savaş beklentisi, ardından dünyanın nasıl biçimleneceğine ilişkin yargılar, 2. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan soğuk savaş, etnik çatışmalar, kitle iletişim araçları, klonlama, genetik çalışmalar, totaliter bir liderin teknoloji yardımıyla bütün dünyayı kontrol edebileceği endişesi,

---

¹²³ Mikhail Bakhtin; **Karnavaldan Romana**; Çeviren: Cem Soydemir; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 2001; s. 272.

¹²⁴ Gordon Marshall; **a.g.e**; s. 723.

insanların yaşadıkları dünyayı tehdit eder hale gelmesi, bir yandan toplumsal korkuyu biçimlendirirken, diğer yandan da yapay korkuların oluşmasına neden olmuştur.

Özellikle genetik alanındaki çalışmalar bir yandan yeni umutların doğmasına neden olurken, diğer yandan da bu çalışmalar farklı boyutlarda korkulara yol açmıştır. Bu korkular bilimkurgunun bir alt türü olarak nitelendirilebilen ütopyik ve karşı-ütopyik düşüncenin de bir parçasıdır.

Bilimin ve teknolojinin ütopyik düşünceyle bir araya gelmesi, ona ilerleme fikrini de getirmektedir. Bilimsel ve teknik gelişmede bir durma noktası söz konusu olmamakta ve bu yüzden ütopya da herhangi bir son durma noktasına ulaşmamaktadır. Ütopya, ilerleme ideallerinin gerçekleşmesi olarak ya da ilerlemeyi ütopyaların gerçekleşmesi olarak da görsük, iki anlayış bilim ve ütopya kadar yakından bağlantılıdır.¹²⁵

Bu noktada bilim ve teknoloji bir yandan büyük umutlar doğururken, diğer yanda bilim oluşturduğu hegomonik söylemle bir tehdit kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. Modern topluma geçiş ve teknolojinin gelişmesiyle gelen yenilikler bireyde korkulara yol açmıştır. Bu korku, bilimsel terim ve kavramlardan yararlanan, yeni bir söylem oluşturan ve sıradan insanların da korkularına cevap verebilen bir tür olarak bilimkurgunun doğmasını sağlamıştır.

• **Siber-alan ve Tekno-Kültür:** Yirminci yüzyıldaki teknolojik gelişmeler, özellikle bilgisayarın keşfi ve kısa zamanda inanılmaz boyutlarda gelişme göstermesi, insan hayatında vazgeçilemeyecek bir konuma gelmesi, yeni kavramların doğmasına neden olmuştur. Sanal-alan olarak nitelenen bilgisayarlar o kadar geniş kitleleri etkilemiştir ki, bu konunun üzerine araştırmalar ve tartışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Sanal alanların bu kadar çekici olmasının nedeni uzak, dokunulmaz ve kurgusal olmasından kaynaklanmaktadır. Sanal-alan arzularımız ve düşlerimiz içinde daha rahat edebileceğimiz alternatif bir dünya olarak görülmektedir. Bu sanal-alanlar düşlerimizi ve başka yerlerde olma isteğimizi gerçekleştirebileceğimize bizi inandırmaktadırlar.

---

¹²⁵ Krishan Kumar; **Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya**; s. 59.

Uzak, dokunulmaz, kurgusal alandan yola çıkan ütopya sonunda, siber uzayın sanal gerçekliğine ulaşmaktadır.¹²⁶

Gerçek alanlar tükendiği zaman modern hayal gücünün ihtiyacını karşılamak için yenedünyalar bulmak gerekmektedir. Çağımızda, bu yeni yerler sanal yaşam alanlarında aranmaktadır. Sanal gerçeklik günümüz toplumsal gerçekliğinin zor ve tehlikeli koşullarına alternatif bir yer (hiçbir yer-herhangi bir yer) olarak tanımlanmaktadır. Bu arayışlar ütopyanın tanımlarıyla benzerlik göstermektedir. Kumar, More'un öne sürdüğü tarzda, eski ütopya biçimlerine geri dönüldüğünü ifade etmektedir. Ütopyaların devamı niteliğinde olan sanal alanlar, tıpkı ütopyalardaki dünyalar gibi, ideal evren biçimi olarak nitelendirilmektedir. Bu durumda, daha iyi bir dünya vadeden sanal kültürün bir ütopya olduğu söylenebilmektedir.¹²⁷

İnsanların sanal-alanları tercih etmesindeki bir diğer neden, kendilerini bu ortamlarda tanrı gibi hissetmeleridir. Çünkü bu ortamda her şeyi yapabilme şansları vardır. İstedikleri gibi davranıp, sistemin içindeki sınırlandırılmışlıkların içine girmek zorunda kalmamaktadırlar. Bunları vadeden siber-kültür, insanları mevcut yaşamlarında bulunan maddi kısıntılardan kurtaracak yeni kendini ifade etme biçimleri vaat ettiği teknolojileriyle; insanların yalnızca düş güçleriyle sınırlı, yapay olarak geliştirilmiş sanal dünyalar içinde yaşama vaadini gerçekleştirecek sanal gerçeklik sistemleriyle insanları yanına çağırılmaktadır.¹²⁸

Siber-alanın gerçekliği yok etmesinden ötürü, insanlar artık deneyimlemeden yaşamaktadırlar. Baudrillard'a göre, insanlar bundan sonra rasyonel gerçeklere ihtiyaç duymayacaklardır. Çünkü artık gerçek, ideal ve negatif süreçlerle başa çıkabilecek durumda değildir. Artık gerçek, hiper gerçekliğe dönüşmüştür.¹²⁹ Dünyayla fiziksel bağ kurmamakta ve bu önemini yitirdikçe de gittikçe insansızlaşmaktadırlar. Bu da bireylerin gittikçe yalnızlaşmasına ve de yabancılaşmasına neden olmaktadır.

---

¹²⁶ A.g.y; **a.g.e**; s. 38.

¹²⁷ A.g.y; "The End of Socialism? The End of Utopia? The End of History?"; **Utopias and Millenium**; Reaction Books; Londra; 1993; s. 76.

¹²⁸ Kevin Robins; **a.g.e-**; s. 39.

¹²⁹ Jean Baudrillard; **Simülakrlar ve Simülasyon**; Çeviren: Oğuz Adanır; Dokuz Eylül Yayınları; Sena Ofset; İzmir; 1998; s. 12.

Günümüzde artık yeryüzü en ufak ayrıntılarına kadar kodlanmış, haritalanmış ve tüketilmiş olduğundan, birey kendini bir şeylerin içine hapsolmuş hissetmektedir. Düşlerimizin gidebileceği her nokta artık keşfedildiğinden, gerçeklik ilkesi de kaybolmaktadır. Dünyanın keşfinden sonra uzayın keşfedilmesi, gerçekliğin sınırlarının sonsuzlaştırıldığı anlamına gelmekte; bu ise, sınırları belli olan bir evrende gerçeklik ilkesinin sarsılmasına neden olmaktadır. Dünyaya ait olan sıradan mekânlara, kozmik değerler katılarak, uzay da yüceltilmiştir. Bu ise metafiziğin, fantazmin ve bilimkurgunun sonu demektir, yeniçağın adı hipergerçeklik çağıdır.¹³⁰

II. KARŞI-ÜTOPYA KAVRAMI, TARİHSEL GELİŞİMİ VE UNSURLARI

Tehditkâr, korku dolu, karamsar ve otoriter toplumsal düzenlerin betimlendiği karşı-ütopyalarda, sistem ön planda tutularak bireysellik sistem içinde eritilmektedir. Bu kavram, ütopyanın işaret ettiği olumlu kavramların ve düzenlerin bir anti-tezi olarak da nitelendirilebilmektedir. Karşı-ütopya kavramı çizdiği karamsar gelecek öngörülerıyla toplumu olası kötü durumlara karşı uyarmaktadır.

Bu bağlamda, karşı-ütopyik düşüncenin nasıl bir tarihsel süreçten geçtiğini ve bu süreçte ortaya konulan eserlerine gibi gelecek öngörülerinde bulunarak insanlığı uyardığını ve karşı-ütopyanın temelini oluşturan karamsar gelecek tasarımı, korku ve tehdit unsurlarının bu düşüncenin şekillenmesindeki rolünü irdelemek bu kavramın insanoğluna katkılarını anlamlandırmada büyük önem taşımaktadır.

A. Karşı-ütopya Kavramı

Karşı-ütopya (dystopia); sosyopolitik kurumlar, normlar ve toplumsal ilişkilerin ifade edildiği, yazarın kurduğu toplumda mükemmele yakın olarak örgütlenmiş, genellikle gelecekte geçen totaliter toplumsal düzenleri konu edinmektedir. Bu toplumsal düzen; insan özgürlüğünün temelden reddedildiği kâbusu andıran bunaltıcı ve baskıcı bir düzendir. Genellikle ütopyik bir toplum anlayışının anti-tezini tanımlamak için kullanılan karşı-ütopya kavramı literatürde distopya olarak da adlandırılmaktadır.

---

¹³⁰ A.g.y; a.g.e; s. 151.

Karşı-ütopya kavramı, kötü bir yer ve bireylere mutsuzluk getirecek şekilde yönetilen bir topluma işaret eden 'kakotopya' (cacotopia) kavramını da içine alan daha genel bir kavram olarak yerini bulmaktadır. Kakotopya kavramını 1818 yılında Faydacılık kuramının öncüsü Jeremy Bentham ortaya atmıştır.¹³¹ Bu kavramı literatürde Jeremy Bentham'dan sonra 1868 yılında farklılaştıran kişi ise İngiliz filozof John Stuart Mill'dir. Distopya; ütopyanın tersi olarak değil, onun işaret ettiği mutlu, ideal ve iyi kurulmuş düzenlerin tersi olan kötü, otoriter, totaliter, baskıcı düzenleri karakterize etmek için kullanılan bir kavramdır.

Karşı-ütopyalar, ütopyalardaki iyimser tablonun mümkün olmadığını ileri sürmektedirler. Çünkü insanın doğasından gelen bir kötülük güdüsüne sahip olduğunu savunmaktadırlar. Bu nedenle de insanların mutlu bir düzen kuramayacağı, bu yöndeki çabaların karanlık diktatörlüklerle son bulacağı iddiasındadırlar.

Suvin'e göre karşı-ütopyik bir toplum, yapısını baskıcı prensipler üzerine kuran, kurucusunun ise akla gelebilecek diğer alternatiflerin içinde en iyisi olduğunu iddia ettiği bir başka ütopyadır. Yazarın kurduğu bu karşı-ütopyanın amacı, insani yanları olmayan korkunç bir geleceğe karşı insanları uyarmaktır.¹³²

Ütopyada kurgulanan ideal, adil ve mutlu düzenlerin aksine karşı-ütopyada, tıpkı ütopyanın bir düzeni ve bu düzene gidecek yolu göstermesi gibi belli eğilimler ve yöntemler sürdürüldüğünde varılacak korkunç bir durum tasvir edilmektedir. Bezel, ütopya ve karşı-ütopya arasındaki ayrımı şu şekilde ifade etmektedir: "Ütopya bir çeşit yeryüzü cenneti önerirken, karşı-ütopya akıllarında bir yerde gizli olan cenneti inşa etmeye çalışanların yarattığı cehenneme işaret etmektedir. Ütopya mutluluk için uyum gereğini vurgularken, karşı-ütopya uyum ve düzen adına yol açılan korku ve acıyı anlatmaktadır."¹³³

Lewis Mumford, ütopya ve karşı-ütopya kavramlarının birbirleriyle iç içe geçmesinin nedenini şöyle ifade etmektedir: "İzolasyon, tabakalaşma, sabitleşme,

¹³¹ <http://www.websters-online-dictionary.org/definition/cacotopia>; 20.06.2008.

¹³² Darko Suvin; "Utopianism from Orientation to Agency: What Are We Intellectuals Under Post-Fordism To Do"; *Utopian Studies Journal*; Vol:11; Anchorage; 1998; s. 22.

¹³³ Nail Bezel; *Yeryüzü Cennetleri Kurmak*; Say Yayınları; Çark Matbaası; İstanbul; 1984; s. 17.

yönetim, standartlaşma, militarizm gibi düşünceler ütöpik şehir anlayışına müdahale etmiş ve ütopya karşı-ütopya ile birlikte iç içe geçmiştir. Bu iki türün birbirine geçtiği en önemli özellik, her ikisinin de içinde hicivsel bir anlatım barındırmalarıdır. Hiciv her zaman ütöpik düşüncelerin bir parçası olmuştur. Birçok düşünürün gözlemlediği gibi, daha iyi bir dünya yaratma fikri, içinde yaşanan dünyada bir yanlışlık olduğu anlamına gelmektedir. Birçok ütopya türü üzerine yapılan çalışmalarda, ütopyaların o dönemin toplumlarına ağır eleştiriler getirdiği görülmektedir.”¹³⁴

Frye’a göre karşı-ütopyalar, çağdaş, teknolojik ve bilimsel yönden ileri düzeyde toplumların, kaçacak hiçbir yer bulamayacağı aynı toplumsal sona yazgılıdır. Teknik ve bilim artık yalnız doğayı değil birçok insanı da denetlemekte ve her geçen gün ilerlemektedir.¹³⁵

Ütopyalar, haksızlık içeren olumsuz toplum koşullarına bir seçenek olarak sunulmaktadır. Fakat bu seçenek, eşitlik ve mutluluk adına kesin ve kararlı bir örgütlenmeyi beraberinde getirmektedir. Eşit ve mutlu bir toplum adına bireysel eğilimlerin ve değerlerin arka planda kalması, ütopyayı karşı-ütopyaya dönüştüren adımlardan bir tanesidir.

Toplumun mutluluğu ve bireysel özgürlük gibi ilkeler doğrultusunda, birey ve toplum arasında çıkacak sorunlara çözüm aramak zorlaşmaktadır. Ütopyalar ve karşı-ütopyalar ileri sürdükleri düşünceler ile oluşacak bu tür sorunlara çözüm bulduklarını iddia etmektedirler. Hem ütopyalar da hem de, karşı-ütopyalarda toplumsal mutluluk ve bireysel özgürlük ikilem olarak sunulmakta ve bireyler bunlar arasında seçim yapılması zorunluluğu yaratılmaktadır. Birey bir kez özgürlüğünden vazgeçtiğinde artık toplumsal mutluluk için yapılacak şeyler sınırsız bir hale gelmektedir. Bireysel özgürlük, toplumsal mutluluk için göz ardı edilmektedir. Karşı-ütopya işte bu anlayışın yarattığı toplum düzenlerini anlatarak toplumu uyarmaktadır.¹³⁶

---

¹³⁴ Lewis Mumford; **The Story of Utopias**; BiblioBazaar Books; Charleston; 2007; s. 67.

¹³⁵ Northrop Frye; “Edebiyatta Ütopya Türleri”; **Türk Dili Eleştiri Dergisi Özel Sayısı II**; Çeviren: Akşit Göktürk; Sayı:234; Ankara; Mart 1971; s. 513.

¹³⁶ Nail Bezel; **Yeryüzü Cennetleri Kurmak**; s. 8.

Ütopyalarda bir yanda güvenli ve mutlu bir toplum kurma kaygısı ağır basarken, diğer yanda insan doğasının olduğu gibi kabul edilmesi sonucunda böyle bir toplumun kurulup kurulamayacağı sorusu ortaya atılmaktadır. Toplumdaki aksaklıkların bizzat insan doğasından kaynaklandığının düşünülmesi durumunda, insan soyunun düzeltilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Karşı-ütopyalarda, insan soyunun düzeltilmesi için üremesine, eğitim ve öğretimine ve her türlü denetimine yönelik tekniklere önem verilmektedir. Karşı-ütopyada bu teknikler, insanın insan tarafından işletilip yeniden üretildiği bir nesneye dönüştürülmesinde başat rol oynamaktadırlar.¹³⁷

Bir özlem nesnesi olan ideal dünya düzeninin tasarlanması olarak ütopyaların, korkunç bir baskı düzenine ve yeryüzü cehennemine dönüşmesi, insanları sürekli denetim altında tutmak için kullanılan bürokrasi ve baskı adına ihtiyaç duyulan araçları sağlayan teknolojiyle birlikte oluşmaktadır. Karşı-ütopyalarda, insanların boş zamanlarını nasıl geçirdiği, kimlerle ilişki kurduğu, nasıl çalışıp yaşamını sürdürmesi ve düşünmesi gerektiği katı kurullarla belirlenmektedir. Üretim ve denetim aygıtlarının sağlanması, insanın mekanik açıdan anlaşılması teknolojinin bir işlevi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsan bu durumda, Bezel'e göre karşı-ütopyalarda üç tür yabancılaşmaya itilmektedir. "İnsan, benliğine, doğaya ve insanlığın kültür mirasına yabancılaşmaktadır. Teknolojinin mekanik anlayışı insana ve topluma yansımaktadır, toplum mekanikleşirken, insan nesneleşmektedir."¹³⁸

Karşı-ütopyalar, ütopyaların mükemmelliğine, kapalılığına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Yirminci yüzyıla kadar yazılmış olan ütopyaların neredeyse hepsi diktatörlük tasvir etmektedir. Bu tür ütopyalar, iktidarı soylunun ve varlıklarının elinden alıp, yetenekli ve bilge bir azınlığın eline vermektedir; yirminci yüzyılın başında böyle bir durum ütopya olarak değil de gerçekte ortaya çıktığında, ütopyalar korkunç bir şey

---

¹³⁷ A.g.y; "Ütopyalarda Ve Karşı-ütopyalarda Aklın Ve İnsanın Durumu Ve Kapsamı"; **Varlık**; Varlık Yayınları; Kurtiş Matbaası; Sayı:1026; İstanbul; Mart 1993; s. 22.

¹³⁸ A.g.y; **Yeryüzü Cennetlerinin Sonu**; Say Yayınları; Çark Matbaası; İstanbul; 1984; s. 10.

olarak görünmeye başlayacaktır. Nicholas Berdyaev'in de belirttiği üzere, ütopya her zaman totaliteryendir, totaliterlik her zaman ütopyacıdır.¹³⁹

Karşı-ütopyalar devrimci umutların yitirilişini, dünyanın şu ya da bu şekilde değiştirilebileceği hakkındaki umutsuzluğu ifade etmektedirler. Bilime karşı duyulan sonsuz güven, yerini şüpheciliğe bırakmaktadır. Artık insanlığa vaat edilen yeni yeryüzü gitgide daha fazla cehennemini çehresini andırmaktadır.¹⁴⁰

B. Karşı-Ütopya Kavramının Tarihsel Gelişimi

Ortaya koyduğu karamsar bakış açısı ile insanoğlunu uyaran bir niteliğe sahip olan karşı-ütopyalar, korkutucu, otoriter, teknolojik ve bilimsel açıdan üstün düzenleri ve bu düzenlerin birey üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koyarak aynı zamanda mevcut döneme bir eleştirel bir bakış getirmektedirler. On dokuzuncu yüzyılda yavaş yavaş kendini göstermeye başlayan karşı-ütopyanın karanlık yüzü yirminci yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin bu dönemde gösterdiği ilerleme ve insanlık üstünde kurduğu hâkimiyet ile karşı-ütopik düşünce beslenmiş ve karşı-ütopik yazarların üstün öngörülerıyla bu gelişmeler daha da üst bir noktaya taşınır hale gelmiştir.

1. Karşı-Ütopik Düşünce

Karamsar gelecek tasarımıyla dünyayı ve insanlığı tehdit eden unsurları ifade eden karşı-ütopya; mutlu zamanların geçmişte kaldığını, insanoğlunu artık karanlık bir geleceğin beklediğini anlatmaktadır. Bu anlamıyla bir uyarı niteliindedir. Karşı-ütopik düşünce, geleceğe yönelik olumsuz beklentileri ve öngörülerıyla ilintili iki temel önerme sunmaktadır. Bu önermeler, yaşamın kalabalık ve şiddet dolu olduğu düşüncesi ve buna bağlı olarak oluşan insanoğlunun sınırsız korkuları üzerine temellenmektedir.

Karşı-ütopyalar, mevcut sistemlere yönelik yapmış oldukları eleştiriler ile gelecekte bir yerlerde daha iyi toplumlar tasarlayan olası ütopyaları da bu anlamda

---

¹³⁹ Yevgeni Zamyatin; **Biz**; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 1996; ss.10-11.

¹⁴⁰ Emil Michel Cioran; **Tarih ve Ütopya**; Çeviren: Haldun Bayrı; Metis Yayınları; Yaylacık Matbaası; İstanbul; 1999; s. 97.

eleştirmektedir. Karşı-ütopya, gelecekte bir dünya tasviri resmederken, insanlığın varacağı son noktayı da öngererek tasvir etmektedir. Yapılan ürkütücü dünya betimlemeleri, bunların gerçek olmasını arzulayanlar için mükemmel toplumun ta kendisi olarak görülmektedir.

Bu bağlamda, ütopya ve karşı-ütopyanın dinsel olan ile seküler olan gibi, karşılıklı bağımlı olsalar da birbirlerinin antitezi olduklarını söyleyebilmek mümkündür. Karşı-ütopyanın olumsuz karakterine yön veren ütopyanın olumlu içeriğidir. Dolayısıyla karşı-ütopya malzemesini ütopyaadan almakta ve onu ütopyanın olumlanmasını reddeden bir karakterle yeniden kurmaktadır. Octavio Paz bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Gelecek aşkın zamanı değildir, insan gerçekten istediğini şimdi ister. Kim gelecekteki mutluluk için bir ev inşa ederse, şimdi için bir hapisane inşa etmiş olur”.¹⁴¹

Karşı-ütöpik düşünce; hicvedici, alay edici ve tehditkârdır. İnsana ait bu özellikler insanoğlunun kibiri ve kendini tanrı gibi görme isteğiyle birleştiğinde karanlık gelecek tasarımları kaçınılmaz bir hal almaktadır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler bu karakterin oluşmasında önemli rol oynayan bir altyapıya sahiptirler. Bu gelişimler ve değişimler bir yandan ilerlemeci ve modern söylemle birlikte desteklenirken, diğer yandan anlamı ve amacı boşaltılmış bir dünya oluşturması bakımından eleştirilmektedirler. Fakat burada ayırdına varılması gereken nokta; birçok karşı-ütöpik yazarı eserlerini ortaya koyarken ürküten şeyin ilerlemenin özsel ilkelerinin salt kendileri değil, bu ilkelerin insanoğlu tarafından yanlış ve kötü kullanımıdır.

2. On Dokuzuncu Yüzyılda Karşı-ütopya

Ütopik düşüncenin temel aldığı siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda ideal topluma ulaşma umudunun yitirmeye başlandığı on dokuzuncu yüzyılın sonlarında karşı-ütöpik düşünce gelişmeye başlamıştır. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren olumsuz ve karamsar gelecek tasarımlarıyla karşı-ütöpik düşüncenin

---

¹⁴¹ Octavio Paz; **The Other Mexico**; Translation: Lysander Kemp; Grove Press and Print; New York; 1972; s. 68.

gelişmesine katkıda bulunan iki usta yazar olarak Jules Verne ve Herbert George Wells karşımıza çıkmaktadır.

Bilimkurgu türünde ortaya koyduğu eserle bu türün öncüleri arasında yer alan Verne'nin 1863 yılında kaleme aldığı fakat ilk olarak 1994 yılında yayımlanan *Yirminci Yüzyılda Paris* isimli eseri, dönemin bilim anlayışını ve hayal dünyası çok geniş olan bir yazarın o dönemden geleceğe nasıl baktığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Eser, o dönemde doğa bilimlerinin ve teknik gelişmelerin insanları nasıl etkilediğini ve geleceğe dönük olarak doğa ve teknik bilimler dışındaki şiir, sanat, edebiyat ve dil bilimleri gibi alanlardaki faaliyetlerin bütün önemini yitirdiğini ele alması bakımından bir karşı-ütopik eser olarak kabul edilmektedir.

Romanda, on dokuzuncu yüzyıldan 1960'lı yılların Paris'ine bakan Michel Dufrenoy isimli karakter, geleceğe bakışıyla doğa bilimlerinin ve teknik gelişmelerin yansımaları gündelik hayatta ve insanların zihinlerinde ne derece etkin ve belirleyici bir rol üstlendiğini ortaya koymuştur. Verne, eserinde hayal gücünün sınırlarını zorlayarak geleceğe ilişkin tasarımında ortaya koyduğu metro, gaz ile çalışan otomobiller gibi icatlarla teknik gelişmelere ilham kaynağı olmuştur.¹⁴²

Doğa ve teknik bilimlerin tahakkümü altına giren edebiyat ve sanatın çöküşünün eleştirildiği bu karşı-ütopik eser, yirminci yüzyılda karşı-ütopik düşünceye büyük katkı sağlayan Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* romanıyla paralellik teşkil etmektedir. *Cesur Yeni Dünya*'da da toplumu, düşünmeye, sorgulamaya, yaratıcı düşünceye teşvik eden sanat ve edebiyat ortadan kaldırılmıştır.

Hem ütopik, hem de karşı-ütopik düşünceye büyük katkıda bulunan diğer bir isim olan Herbert George Wells, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreyine damgasını vuran önemli bir yazardır. Wells'in 1895 yılında yayımlanan *Zaman Makinesi* isimli ünlü eserinde, geleceğe yolculuk eden 'zaman gezgini' olarak nitelendirilen bir bilim adamının geleceğin ırkıyla tanışması ve insanoğlunun hiç eskimeyen zaman yolculuğu düşünden yola çıkılarak yaşam biçimlerinin nasıl evrildiği ele alınmaktadır. Wells'in bu

---

¹⁴² Jules Verne; **Yirminci Yüzyılda Paris**; Çeviren: İsmet Birkan; Tübitak Yayınları; İstanbul; 2001; s. 78.

eseri birçok kez beyazperdeye uyarlanmış ve en 2002 yılında büyük torunu Simon Wells yönetmenliğinde sinemaya aktarılmıştır.¹⁴³

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında İngiltere’de akşam yemeğine çağırdığı konuklarına zaman makinesi olduğunu iddia ettiği bir aygıtı gösteren bir bilim adamının 802701 yılına gitmesinin ve orada edindiği deneyimlerin anlatıldığı eserde insanlığın geleceği noktanın karamsar bir tasviri yapılmıştır. Geleceğe yaptığı yolculuğunda, hayalgücünden ve meraktan yoksun, yapacak işi olmayan, fiziksel olarak zayıf ve kısa boylu insanlarla; hiyerarşinin ve birliğin olmadığı, doğumun kontrol altına alındığı ve dolayısıyla nüfus artışının önlendiği bir toplumla karşılaşmaktadır.

Yüzyılın son karşı-ütopyasını yazan Wells; ütöpik nitelikler de taşıyan ve 1899 yılında yayımlanan *When The Sleeper Wakes* isimli eserinde, iki yüz üç yıl uyuyarak kendini 2100 yılının Londra’sında bulan bir karakterin öyküsü anlatılmaktadır. Romanda, 2100 yılının toplumu bilim, teknoloji ve rasyonel planlamanın ileri düzeyde olduğu bir toplum olarak betimlenmiştir. Doğa fethedilmiş ve sonra da insanların bilincinden tamamen çıkarılmıştır. Rasyonel bir soyarıtım sistemi nüfus artışını ve mesleki ihtiyaçları denetlemektedir. Dünya gerçekte, camla kaplı, iklimi denetim altında olan ve şehir kubbelerinin dışındaki çok büyük rüzgâr değirmenlerinden enerji alan tek bir dev şehir olarak betimlenmektedir. İnsanlığın, insanüstü etkisine inanan ve işçilerin sırtında iktidara yükselen sonra da onlara ihanet eden faşist Ostrog tarafından yönetilen bu dünyada, işçiler aşağılanmakta, sömürülmekte ve sistematik olarak yanlış bilgilendirilmedirler. Tüm yurttaşlar sürekli gözetim altında tutulmakta ve grev ya da hoşnutsuzluk durumlarında da emek polisi tarafından bastırılmaktadır.¹⁴⁴

İnsanlığın umudunu ve aydınlık hayallerini yitirmesiyle, ütöpik düşünce yara almıştır. Gelecek tasvirlerinin yüzünü karamsar, tehlike, korku ve tehdit dolu karşı-ütöpik düşünceye dönmesi sonucunda on dokuzuncu yüzyılda ortaya konan bu üç eser yirminci yüzyılda büyük yükselme gösteren karşı-ütöpyen eserlere de ilham kaynağı olmuştur.

---

¹⁴³ <http://www.imdb.com/title/tt0268695>; 20.06.2008.

¹⁴⁴ Herbert George Wells; **When The Sleeper Wakes**; Modern Library Publishing; New York; 2003; s. 113.

3. Yirminci Yüzyılda Karşı-ütopya

Tarihsel süreç içerisinde ele alındığında, karşı-ütopyik düşüncenin temelini hazırlayan teknolojik ve bilimsel açıdan ilerlemiş fakat umudunu, düşlerini ve güvenini kaybetmiş toplumlar hazırlamıştır. İnsanlığın bu yok olan inancının üzerine kurulan bir gelecek inşası ile karşı-ütopyik düşüncenin yükselişe geçmiş olduğu belirtmek mümkündür. Bu bağlamda yirminci yüzyıl karşı-ütopyik düşüncesini geliştirerek tarihe geçen birçok eser ortaya konulmuştur.

Bu eserlerin başında Rus edebiyatının önemli isimlerinden Yevgeni Zamyatin'in 1921 yılında yayımlanan *Biz* (Mıy) eseri gelmektedir. Bilim ve teknolojiden yararlanarak, insan davranışlarını denetim altında tutan, dünyadan yalıtılmış baskıcı bir devleti konu alan eserin adının '*Biz*' olarak seçilmesindeki amaç, bireyin başka bir deyişle 'ben'in tamamen ortadan kalktığını göstermektir.

Bu totaliter devlet 'İki Yüz Yıl Savaşı' adı verilen, kır ve kent arasında gerçekleşen bir savaş sonunda kurulmuştur. Burada toprak, doğal ve bireysel insan özelliklerini ve eğilimlerini, doğayı, doğaya bağlı ve doğa ile etkileşim içinde olan insan yaşamını simgelerken, kent insanın doğadan ve kendi öz benliğinden kopuşu simgelemektedir. İki yüz yıl savaş sonunda dünyanın onda ikisi sağ kalmış ve 'Tek Devlet' kurulmuştur.

Bu devlette doğa dahil her şey, teknolojinin kontrolü altına alınmıştır. Kurulan bu yeni düzende, birey ve insan yoktur, devletin yurttaşları adlarıyla değil, onlar için belirlenmiş sayılarla adlandırılmaktadır. Sayılardan ibaret olan insanlar sokaklarda dörtlü sıralar halinde, mavi üniformalar içinde, çalan müziğin ritmine uygun adımlarla hareket etmektedirler. Erkeklerin numaraları sessiz harfle, kadınlarınki ise sesli harfle başlamaktadır. Her şeyin matematiksel bir düzen içinde işlediği devletin bu şekilde betimlenmesindeki amaç devletin matematiksel bir mükemmellikte olduğu düşüncesidir.¹⁴⁵

---

¹⁴⁵ Yevgeni Zamyatin; **Biz**; Çeviren: Füsün Tülek; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 1996.

Devletin siyasal iktidarının başında baskı düzeninin başkanı ‘Velinimet’ bulunmaktadır. Velinimet ülkenin tek ve mutlak hâkimidir, toplum içinde neyin iyi, neyin kötü olduğunu belirleyen kişidir. Velinimet siyasi güce sahip olmasının yanında, dini güce sahip tek otoritedir. Bütün sayılar Velinimet’in otoritesinin büyüklüğünden ve gücünden korkmakta ve onun tarafından yaratılan düzeninin en iyi düzen olduğuna inandırıldıklarından, kurulan matematiksel düzen içinde uyumu bozmaya cesaret edememektedirler.

Karşı-ütopyaların temelinde yer alan bilimsel ve teknolojik gelişmelerin insanı tahakküm altına alması ve toplumun mekanikleştirilmesinin konu edildiği *Biz* romanı, yirminci yüzyıl karşı-ütöpik düşüncesinin önemli örneklerindedir. Zamyatin eserinde, modernleşmenin getirdiği kentleşmenin insanları doğaya yabancılaştırdığını, kurtuluşun ve özgürlüğün insanlığın tekrar doğa ile barışmasıyla sağlanabileceğini vurgulamıştır.

Karşı-ütöpik eserlerin temel özelliği olarak, geleceğin karamsar tasviri yapılırken mevcut dönemin eleştirisinin de ortaya konulduğu göz önünde bulundurulacak olunursa romanda, özellikle üzerinde durulan ussallık ile duygusallık arasındaki çelişki, çağdaş dünyada teknolojinin insan üzerinde yaratabileceği olumsuz etkilerle birlikte verilmiştir. *Biz*’de her şeyin zamanında ve dakik olması ise modern hayatta, her şeyin programlanmış ve zamanın en etkili biçimde kullanılması gerektiği düşüncesine de bir gönderme niteliği taşımaktadır. En az zamanda en fazla verimi almak, çağdaş dünyada insanların üzerlerinde bir denetim hissetmelerine ve birey olmak yerini büyük bir mekanizmayı döndüren çarklardan ibaret olduklarını düşünmelerine neden olmaktadır.

Çalışmanın ileriki bölümlerinde incelenen, Zamyatin’in *Biz* romanından ilham alan Aldous Huxley’in 1932 yılında yayımlanan *Cesur Yeni Dünya* isimli karşı-ütopyası da yirminci yüzyıl karşı-ütöpik düşünceye katkı sağlayan eserlerin başında yer almaktadır. Yine 1949 yılında George Orwell tarafından kalem alınan *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* geleceğin totaliter devleti üzerine kurulu bir karşı-ütöpik yapıttır. Eser aynı zamanda 1984 yılında Michael Radford tarafından beyazperdeye aktarılmıştır.

Orwell'in karşı-ütopyası 1984'de; yirminci yüzyılın başında Rusya'nın, Avrupa'yı, Amerika'nın Britanya'yı ele geçirmesi sonucunda, Avrasya ve Okyanusya adıyla iki güç ortaya çıkmıştır. Üçüncü güç olan Doğu Asya, yirmi otuz yıl süren savaşımlardan sonra tarih sahnesine çıkmıştır. Avrasya, Avrupa ve Asya'nın Portekiz'den Bering Boğazı'na kadar uzanan kısımlarını; Okyanusya, Kuzey ve Güney Amerika, Britanya, Avustralya ve Güney Afrika'yı; Doğu Asya ise, Çin ve güneyindeki ülkeleri içine almıştır. Bu üç süper güç, son yirmi beş yıldır sürekli savaş halindedir.¹⁴⁶

1984'te kurulan düzenin amacı dünyadaki zenginliği artırmadan endüstri çarkını döndürmektir. Üretim sürdürülmekte fakat üretilen, insanlara dağıtılmamaktadır. Bu durum da ancak sürekli savaş halinde olmakla sağlanabilecek bir durumdur. Savaşın amacı, insanları ve insan emeğini yok etmektir. Bu dünyanın bel kemiğini oluşturan savaş endüstrisi, tüketim maddeleri üretmeksizin işgücünün kullanılmasına yaramaktadır. Başka bir deyişle savaş, tüketilebilir mallar artığını eritmek için kullanılmaktadır. Bu ülkelerin sürekli olarak birbirleriyle savaşmalarının nedeni, ülkelerin bağımsızlıklarını korumak için değil, toplumun yapısını korumak ve devamını sağlamak içindir.

Eserde olayların geçtiği Okyanusya'nın lideri 'Büyük Birader'; tüm gücü elinde tutmakta, mutluluk, erdem, başarı ve bilgi onun önderliğinde var olmaktadır. Kendisi hiçbir zaman görülmeyen Büyük Birader, sadece ekranlarda bir ses ve her tarafa asılı olan posterlerdeki bir yüzdür. Okyanusya'nın resmi dili olan 'Yenikonuş' ideolojik gereksinimlerin karşılanması için oluşturulmuş bir dildir. Yenikonuş'un amacı, düşünce sınırlarını daraltmak ve zamanla düşünce suçunu tamamen ortadan kaldırmaktır.

Bu dilde bilim sözcüğünü karşılayacak herhangi bir sözcük bulunmamaktadır. Bilim adamları, insanları sorguya çekerken ihtiyaç duydukları fiziksel işkence, hipnoz, şok terapileri, öldürücü ilaçlar gibi yöntemleri geliştirebilmek için çalışmakta başka bir deyişle uzmanlık alanlarının öldürücü yönleriyle ilgilenmektedirler. Bazı bilim adamları ise, gelecekte tasarlanan savaşlarda kullanılacak patlayıcı maddeler, bombalar, silahlar,

---

¹⁴⁶ George Orwell; **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört**; Çeviren: Nuran Akgören; Can Yayınları; Şefik Matbaası; İstanbul; 2005; s. 151.

öldürücü gazlar ve tüm insanlığı bir anda yok edebilecek güçte zehirler üzerine araştırma yapmaktadırlar.¹⁴⁷

1984 eserinde düşünce düzeyinde ana yapıya hâkim olan üç temel konu bulunmaktadır. Birincisi dünyanın, sürekli savaş halinde olan üç büyük devlete bölünmesi; ikincisi bu devletlerin her birinde zorbalığın hâkim olması ve devletlerin kapitalizm ve sosyalizmin de ötesinde totaliter bir toplum yapısına sahip olmaları; üçüncüsü ise, toplumun düşünceler ve iletişim kanallarıyla sürekli bir denetim halinde olmasıdır.

1984, Hobsbawm'a göre "Batılı totaliter toplum imgesine en güçlü biçimini kazandırmıştır. Bu biçim, Büyük Birader'in her şeyi gören, ancak tek başına bir bireyin zaman zaman kurtulabildiği bakışları altında beyni yıkanmamış kitlelerden oluşan bir toplumdur".¹⁴⁸ Orwell eserinde, demokratik sosyalizmin pozitif ütopyasını ters çevirip, hiciv ve uyarı niteliklerini bir arada göstererek yirminci yüzyıl karşı-ütöpik tarihine geçmiştir. Totalitarizmin, insanların hayatını nasıl bir cehenneme çevirebileceğini göstermiştir.

Yirminci yüzyıl karşı-ütopya tarihinin bir diğer önemli eseri Ray Bradbury tarafından yazılan ve 1953 yılında yayımlanan *Fahrenheit 451* isimli romandır. Öncüllerinde olduğu gibi baskıcı bir toplum tasarımının sunulduğu bu eserde; kitapların itfayeciler tarafından yakıldığı, insanların sadece televizyonda beyin yıkayıcı şovlar izlediği, kitap okuyan ve düşünen insanların yok edildiği bir gelecek konu edilmektedir. Roman adını, kâğıdın Fahrenheit 451 sıcaklığında tutuşması gerçeğinden almaktadır. Eser, aynı zamanda ünlü Fransız sinemacı, François Truffaut tarafından da sinemaya uyarlanmıştır.

Gelecekte fakat kesin olarak tarihi belli olmayan bir zamanda geçen romanda hedonist ve entelektüel olmayan bir toplum betimlenmektedir. Devlet tarafından yapılan sansürün, kitle iletişim araçlarıyla tahakküm altına alınan kitle kültürünün, televizyon

---

¹⁴⁷ A.g.y; a.g.e; s. 158.

¹⁴⁸ Eric Hobsbawm; **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi: 1914 - 1991 Aşırılıklar Çağı**; Çeviren: Yavuz Alogan; Sarmal Yayınevi; Avcı Ofset; İstanbul; 1996; s. 453.

ve diğerk kitle iletişim araçlarının edebiyatı ve okuma arzusunu nasıl körelttiğini irdeleyen Bradbury, çizdiği bu portre ile aslında çok uzak bir karşı-ütopyayı tasvir etmemektedir.

Fahrenheit 415'den bir sonraki yıl yayımlanan ve Nobel dll yazar William Golding'in 1983 yılında Nobel Edebiyat dl'ne lâyık görüldüğü eseri *Sineklerin Tanrısı*'sı (*Lord Of The Flies*); bir atom savaşı sırasında, ıssız bir daya düşen bir grup çocuğun, geldikleri dünyanın bütün uygar trelerinden uzaklaşarak, insan ayradılışının temelindeki korkunç gerçeği ortaya koymalarını dile getirmektedir. Golding'in R.M. Ballantyne'in 1858 yılında yazdığı Mercan Adası eserinden esinlenerek kaleme aldığı *Sineklerin Tanrısı*, ağdaş toplumlardaki çöküntüyü, liderlik savaşının insanın doğal yapısından kaynaklandığını, insanın özünde gizlenen karanlığı ve kötülüğü çarpıcı bir biçimde ele almakta, ıssız ve cenneti anımsatan gzelliikteki bir adaya düşen çocukların insan doğasından gelen kötücül özelliklerle bu adayı nasıl cehennemvari bir ortama dönüştürdüklerini anlatmaktadır.¹⁴⁹

İnsanlığın başlıca hastalığının doğasından gelen kötülük olduğunu vurgulayan eserin ismi, bu saptamaya gönderme niteliği taşımaktadır. Belirli koşullar altında sadece yetişkinlerin vahşice, kan dökerek, acıma duygusundan yoksun bir halde davranmadığını, çocukların da cennetvari, mükemmel ve ıssız bir ada ortamında bu Şekilde davranabileceğini göstermek isteyen Golding, kötülüğün insan yaratılışında doğuştan var olduğu görüşündedir.

İnsanların hem iyi, hem de kötü içgüdülere sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, çocukların da yetişkinler gibi bu güdülere sahip olduğu açıktır. Ebeveynler, eğitim kurumları, sosyal ve toplumsal ilişkiler merkezinde sosyalizasyon sürecinden geçen çocuklar, uygarlık düzeyinin gelişmesiyle Őiddete daha da eğilimli olmaya başlamış ve insanoğlunun içindeki kötülük içgüdüsü iyiliği bastırır bir hale gelmiştir.

---

¹⁴⁹ William Golding; **Sineklerin Tanrısı**; eviren: Mina Urgan; Türkiye İş Bankası Yayınları; Sena Ofset; İstanbul, 2006.

İnsanoğlunun kötülüğü üzerine yazılan bir diğer yirminci yüzyıl karşı-ütöpik eseri Anthony Burgess'in 1962 yılında yayımlanan *Otomatik Portakal (A Clockwork Orange)* isimli eserdir. Yaşantısını şiddet ve seks üzerine kuran Alex karakteri ile O'nu beyni yıkanmış bir makine haline getirmek için çalışan bir yönetimin konu alındığı eserde; yabancılaşma, kişiliğin parçalanması, yalnızlık gibi kavramlarla insanın cinsel, ekonomik ve politik topografyasını çizmekte ve ruhsel yıkımlarda bile yeni bir dünya yaratma ülküsünü betimlemektedir.

Burgess'in eserine *Otomatik Portakal* ismini vermesinin nedeni, insanoğlunun yaratılıştan barındırdığı iyi ve kötü içgüdülerinin; tıpkı bir portakal gibi sulu, tatlı, parlak renkli özelliğiyle simgesel olarak iyiyi temsil etmesini ve tıpkı tıkr tıkr bir saat, bir makine gibi işleyen otomatik simgesiyle insanın şeytani yanının temsilini ifade etmektedir. İnsanı bir makine haline sokan toplum tarafından öngörülen ve kabullenilmesi gereken davranış biçimlerine boyun eğmek zorunda olan birey, iyilik yapmakla görevli bir makine olarak konumlandırılmaktadır.¹⁵⁰

Yirminci yüzyılda kaleme alınan ütopyalardan Alex Garland'ın *Kumsal (The Beach)* isimli eseri 1996 yılında yayımlanmıştır. Popüler kültürün egemenliği altında olan gençlerin, kendilerine özgün bir cennet arayışının konu edildiği eserde başkahraman Richard'ın bulduğu cennetvari ada ortamı insanoğlunun karanlık yanını gözler önüne sermektedir.¹⁵¹

C. Karşı-Ütopyanın Unsurları

Ütopyanın insanlığa sunduğu iyimser prtrenin gerçekleşmesinin artık mümkün olmadığı, dünyanın teknolojik ve bilimsel gelişmeler çerçevesinde bir cennetten çok cehenneme dönüştüğü gerçeğinden hareketle, karşı-ütopya karamsar, korku ve acı dolu bir geleceği tasvir etmektedir. Geçmişten günümüze ve bugünden geleceğe uzanan kurguların zaman içerisinde daha da karamsar bir hale dönüşmesiyle insanoğlu karşı-ütöpik düşüncenin temel unsurları olan tehdit ve korkuyu daha fazla hissetmekte ve

---

¹⁵⁰ Anthony Burgess; **Otomatik Portakal**; Çeviren: Aziz Üstel; Bilgi Yayınevi; Cantekin Matbaacılık; İstanbul; 2001; s.198.

¹⁵¹ Alex Garland; **Kumsal**; Çeviren: Esin Benüz; Epsilon Yayınları; Melisa Matbaası; İstanbul; 2001.

karamsar gelecek tasarımları bir kurgu olmaktan çıkarak gittikçe gerçekliğe yaklaşmaktadır. Bu bağlamda insanoğlunu uyarıcı karşı-ütopyanın unsurları tehdit, korku ve karamsar gelecek tasarımı çerçevesinde ele alınmaktadır.

1. Tehdit

Karşı-ütopyanın unsurlarından tehdit, insanoğlunu korkutan her türlü unsuru içermektedir. Farklı gezegenlerden gelen yaratıkların, ölümcül virüslerin, hastalıkların, biyolojik ve kimyasal silahların tehditi altında olan insanoğlu karşı-ütopyalarda, kontrol edilemeyen gelişmelerin ve etik olmayan uygulamaların sonucunda insanın kendi kendisine tehdit oluşturduğu bir varlık olarak ele alınmaktadır.

Karşı-ütopyik eserler insanoğlunun farkında olmadığı her türlü tehdidi ortaya koyarak onu uyarmaktadır. Bu uyarıcı niteliği taşıyan tehditkâr sunum çerçevesinde insanlığın varacağı nihai durumun cennet düşünden uzakta cehennemvari portresiyle mevcut dönemin ve gelecek dönemlerin sorgulaması yapılmaktadır.

Otoriter ve totaliter sistemlerin, her türlü hâkim paradigmanın, tabi olunan söylem pratiklerinin, özgürleşimci vaatlerin baskısı altında sistemlerin önemli bir parçası haline gelen birey, karşı-ütopyada sistem dışına itilmeyi en büyük tehlike olarak görmeye şartlandırılmıştır.

Bütün bunlardan hareketle, insanoğlunu tehdit eden her öğenin karşı-ütopyada taşıdığı amaç, gelecekte bu öğelerle savaşmanın ve onlardan sakınmanın yollarını göstermektedir. Dolayısıyla teknolojik ve bilimsel gelişmelerle mükemmelleştirilen dünyalar görünürdeki o mükemmelliğin içinde bir kâbusa dönüşebilmekte ve kendi kendisini yok eder bir hale gelebilmektedir.

2. Korku

Bir tehlike veya tehlike düşüncesi karşısında duyulan kaygı ve üzüntü olarak nitelendirilen korku, karşı-ütopyik düşüncüyü besleyen unsurlardan biridir. Süreç içerisindeki hızlı teknolojik, bilimsel, sosyal değişimler insanoğlunun bilinmeyene karşı korkusunu pekiştirmektedir. Dışarıdan gelebilecek bilinmeyen tehlikelere duyulan

korku, bilimsel gelişmelerin ışığında gün geçtikçe belirginleşmekte ve giderek yerini bilinmeyene karşı duyulan korkudan olası tehlikelere karşı beslenen bir korkuya bırakmaktadır.

Güçlü bir korunma mekanizması olarak korku, aynı zamanda bilinmeyene karşı duyulan bir çaresizlik hissidir.¹⁵² Bu çaresizlik hissinin etki alanı, geçmişten günümüze bilimsel donanımla birlikte daralmakta ve böylece insanoğlu bilime ve bilimin ona sunduğu yeniliklere tutunmaktadır.

Bilinmeyene karşı duyulan korkudan uzaklaşılan çağımızda, bilime sarılan insan, bilimsel gelişmelerin oluşturduğu yeniliklerle farkındalık düzeyini artırırken aynı zamanda bilimin insanoğlu üzerinde ki gücünü de artırmaktadır. Gen teknolojileri, biyolojik gelişmeler ve teknolojik ilerlemelerle insanoğlu gittikçe güç kazanmaktadır. Bu bağlamda, insanlığın geleceği noktanın öngörüldüğü karşı-ütopyalarda konu edilen korku unsuru insanlığın insani duygularını, özerkliğini, bireyselliğini ve kimliklerini kaybetme korkusuyla yer değiştirmektedir.

Bununla birlikte acı çeken, mutlu olan, seven, sevilen, kendini ifade eden, sorgulayan, eleştiren, dönüştüren, oluşturan, bozan insan; karşı-ütopyik düşüncede resmedilen otoriter, totaliter ve baskıcı düzenlerle bütün bu özelliklerinden feragat ederek kendi özünden korkar hale gelmektedir.

İnsanlığın dönüşümünün disiplin altına almaktan kontrol etmeye yöneldiği dünyada, kontrol altına alınamayan her türlü unsur, yapı, birey, kurum, hastalık korku uyandırmakta, denetleyici ve yönlendirici kurumlarla toplum sistemize edilmektedir. Bu korku karşı-ütopyik unsur olarak kimi zaman insanoğlunun nefret ettiği şeylerin onu yok edeceğine dair bir korku olurken kimi zamanda tam tersi olarak katı bir düzende insanın sevdiği şeylerin onu sistem dışına atacağı korkusuna dönüşmektedir.

---

¹⁵² Hasan Eren - Nevzat Gözaydın - İsmail Parlatur - Talat Tekin; **Türkçe Sözlük - Cilt II**; Türk Dil Kurumu Yayınları; Türk Tarih Kurumu Basımevi; Ankara; 1988; s. 899.

3. Karamsar Gelecek Tasarımı

Karşı-ütopyanın karakteristik özelliklerinden biri olan karamsar gelecek tasarımı unsuru, düşsel cennetvari ortamlar sunan ütopyanın antitezini oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle, insanların akıllarında gizli kalan cennet imgesinin uygulanabilirlik alanına sokulduğunda, bu cenneti yaratma amacıyla olanların yarattığı bir cehennemvari gelecek tasarımıdır.

Mutlak uyum, sarsılmaz sistemler, mükemmel ve hatta sonsuz yaşamlar adına, neden olan korku ve acıyı anlatan karşı-ütopyaların, karamsar gelecek tasarımı insanın doğasından gelen bir kötülük güdüsüne de sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle insanların mutlu bir düzen kurma hayalinin ve çabalarının bir sonuca varmayacağını ve bu çabaların karanlık diktatörlüklerle son bulacağı iddiasındadır.

Karamsar gelecek tasarımı tasvirlerinden biri; insanın insanlığını, yarattığı kültürü ve medeniyeti unutmaması etrafında şekillenmektedir. Gittikçe mekanikleşen bir dünyada, duyguların, değerlerin, inançların, geleneklerin yok olmasıyla robotlaşan insanoğlu kusursuz işleyen bir sistemin kusursuz ve şartlandırılmış üyesi olarak kurgulanmaktadır. Eşitlik ve toplumun mutluluğu adına bireysel arzuların, eğilimlerin ve değerlerin hiçe sayıldığı düzenler, karamsar gelecek tasarımının yapı taşlarındandır.

Biz özlem nesnesi olan dünyanın tasarlanması olan ütopyalar farklı bir boyut kazanarak korkunç bir baskı düzenine ve yeryüzü cehennemi tasvirlerine dönüşmektedir. Bu dönüşüm; insanları sürekli bir denetim altında tutmak için kullanılan bürokrasi ve baskıya gerekli alt yapıyı sağlayan teknolojik ve bilimsel gelişmeler çerçevesinde oluşmaktadır. Mevcut durumun olumsuzluklarına ve aksaklıklarına çözüm üreten ve alternatifler sunan ütöpik düşüncenin tersine, karşı-ütöpik düşüncede karanlık gelecek tasarımı, mevcut kötü durumun iyileşmeyeceğine, aksine daha da kötüye gideceğine dair bir bakış açısı sunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM:
ÜTOPIK VE KARŞI-ÜTOPIK YAKLAŞIMLARIN
TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE İLETİŞİM İLE OLAN BAĞLANTISI

Sözleşmeye ve belirli ereklere ulaşma arzusuyla aralarında örgütlemeye dayalı bir bağ olan bireylerden oluşan toplumlar adeta birer canlı organizmadır. Her canlı organizma gibi süreç içerisinde değişime uğrayan, başkalaşan, dönüşen, dönüştüren ve yeniden yapılanan toplumlar; günümüzde yeni iletişim teknolojileriyle farklı bir boyut kazanmaktadır. Üretim ve tüketim temelli olarak değişen toplumlar sanayi öncesindeki döneme nazaran birçok değişim ve gelişim göstermiştir.

İlk çağlardan bu yana insanoğlunun süregelen bir gereksinimi olan iletişimin toplumsal değişmeyi etkilediği düşüncesinden hareketle, bireysel ve toplumsal anlamda bir denge ve güç unsuruna sahip iletişim süreç içerisinde toplumsal yapıyı şekillendirmektedir. Ütopik ve karşı-ütopik yaklaşımların da aynı görevi üstlendiği savından hareketle ütopya ve karşı-ütopyanın toplumsal değişim ve iletişim ile olan bağlantısı büyük bir önem arz etmektedir.

I. DEĞİŞİM VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM KAVRAMLARI

İnsanoğlunun ihtiyaçları, yaşam koşulları, toplumsal, dini, sosyal, kültürel, teknolojik, bilimsel ve ekonomik olarak başkalaştıkça, bir toplumun temel yapısındaki değişim olarak nitelenen toplumsal değişme gerçekleşmiş olur. Toplumsal yaşamda varlığı her zaman hissedilen değişimin hızı toplumdan topluma farklılık gösterse de değişim; tüm insan toplumlarında sürekli olarak işleyen ve karşı konulamayan bir süreçtir. İnsan doğasının yansıma biçimi olan iletişim, toplumsal yaşamın her alanında karşılaşılan ve etkisi hissedilen bir olgudur. İletişim, insanın varlığını sürdürme biçiminin bir ürünüdür.

Bütün canlılar gibi, insan da doğa ile etkileşimde bulunarak varlığını sürdürmektedir. Diğer canlı türlerinden farklı olarak yalnızca insan, doğa ile etkileşimde araya kültürünü koymaktadır. Doğal çevresi araç ve gereçleri, üretim süreçlerindeki

insan ile kişilerarası ilişkiler; bu ilişkilerde farklılaşmaları tarafların gözünde haklılaştıran değerler sistemi ise; insanın toplumsal hayatını oluşturmaktadır. Bu toplumsal hayatın temelinde ise iletişim yatmaktadır.

Toplumsal yaşamın farklılaşmasında önemli bir rol üstlenen iletişim ve kitle iletişim araçlarıyla dünyaya ilişkin ideolojik söylemler değişmekte ve bu değişimler hem bireyleri hem toplumları hem de onların gerçekliği algılama kalıplarını da biçimlendirmektedir. Bu bağlamda, bir iletişim biçimi olarak reklam ve halkla ilişkilerin de bu değişim sürecinde sahip olduğu rol büyük önem taşımaktadır.

Bu önem özellikle çağcıl dönemde yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile daha da artmaktadır. Elektronik iletişim olanaklarıyla çeşitlenen kitle iletişim araçları; bir yandan kurdukları zihinsel hegemonya ile gündelik yaşamı biçimlendirmekte, diğer yandan siyasi, ekonomik, kültürel mekanizmaların içinde yer alarak toplumun şekillenmesinde etkili olmaktadır.

A. Değişim Kavramı

Değişim bir nesne ya da durumun zaman içinde aynı kalmama özelliğini ifade eden bir kavramdır.¹⁵³ Değişimin birçok anlamı bulunmaktadır. Bu anlamlar, hareket, yer değiştirme ya da bir durumdan diğerine geçme, gelişme, büyüme ve kalkınma, geleneksel, kalıplaşmış düşünce sistemlerinden uzaklaşma, daha yüksek verimlilik ve etkinlik sağlayacak yöntemler geliştirme olarak ifade edilebilmektedir. Bu anlamların her biri olumsuz olan bir durumdan daha iyi olan bir duruma geçmeyi anlatmaktadır. Ya da değişim daha önceden var olan bir nesnenin ya da durumun ortadan kaldırılıp yerine yenisinin geçirilmesidir. Öte yandan değişim, bir varlığın dışındaki koşulların zorlamasıyla ya da varlığın kendi iç gücünün ve amaçlarının itici gücüyle de sağlanabilmektedir.

Değişim kavramı hakkında geçmişten günümüze çeşitli görüşler ortaya konulmuştur. Bu görüşlerin temeli Antik Yunan'a kadar dayanmaktadır. Antik Yunan düşünürlerinin değişim ile ilgili görüşleri daha sonraki düşünürlere de kaynak

---

¹⁵³ Hasan Eren - Nevzat Gözaydın - İsmail Parlatur - Talat Tekin; a.g.e; s.346.

oluşturmuştur. Heaklitos'un 'herşey akışkandır' ifadesi bu görüşlerin temeli olarak kabul edilebilmektedir. Her şey akışkandır ve hiçbir şey aynı duruşta kalmaz ifadesiyle Heraklitos dünyayı bir yapı olarak değil de daha çok bir süreç olarak betimlemiştir.¹⁵⁴

Değişimin amacı, insanın potansiyelini gerçekleştirme yoluyla kaybettiklerini kazanma çabasıdır. Hegel değişimin, görüşü ile oluşum içinde olan evrendeki gelişme eğiliminin bir düşme, bir bozulma ya da idealardan uzaklaşma olduğunu savunmaktadır. Hegel'in 'tekrarlanan ritmik değişim' kavramı; çatışma ve mücadelenin, başka deyişle karşıtların çarpışmasının getirdiği bir değişimdir.¹⁵⁵ Değişimin dinamikleri, bütün nesnelerin doğasında bulunan çelişkilerin doğurduğu karşıtların diyalektik bir etkileşimidir.

Tüm bunlardan hareketle, bir başka biçime ya da duruma girme anlamına gelen değişim kavramı, geçmişten günümüze önemli yere sahip olan kavramlardan biri olarak ifade edilebilmektedir. Ekonomik, siyasal, teknolojik, bilimsel, sosyal, kültürel ve demografik değişim ve dönüşümlerin giderek hız kazandığı günümüzde, yeni iletişim teknolojilerindeki gelişmeler değişimin yapı taşı oluşturmaktadır. Dünyada giderek hızlanan veri ve bilgi iletişimi insan zekâsını zorlayan boyutlara uzanmıştır.

Yeni ve umut verici bir ideoloji olarak özellikle de siyasal söylemin önemli bir parçası olan 'yeni dünya düzeni' nin yapı taşı olan değişim gelişime ve ilerlemeye dair yönünün yanı sıra ikincil anlamlar da üstlenmektedir. Yirmi birinci yüzyılda değişimin yönü daha toplumların daha kaotik, daha anomik ve daha dikotomik yönüne işaret etmektedir.

---

¹⁵⁴ Orhan Hançerlioğlu; **a.g.e**; s. 193.

¹⁵⁵ A.g.y; **a.g.e**; s. 185.

B. Toplumsal Değişme Kavramı

Bir toplumsal grup ya da toplumun temel yapısındaki değişim, toplumsal değişme olarak adlandırılmaktadır. Toplumsal değişme kavramının özünde, toplumların tümünü biçimlendiren iki temel ilişki ya da daha doğru bir deyişle iki temel çelişki yatmaktadır. Birinci temel çelişki, insan-doğa çelişkisidir. İkincisi ise, insan-doğa çelişkisinin sonucunda ortaya çıkan insan-insan çelişkisidir.

Vahşi doğada tek başlarına ya da sürüler halinde yaşayan ilk insanlar göz önüne alındığında, bu insanların yiyecek bulma, barınma ve yaşamlarını sürdürme mücadelesi verdiği görülmektedir. Bu bağlamda insan-doğa çelişkisi oluşturan temel kaynak insan doğaya karşı verdiği yaşam mücadelesi ile belirlenmektedir. Doğa insanı yaratmıştır. Fakat insan, yaratıldığı andan başlayarak, doğayı denetim altına almaya, ona egemen olmaya çalışmaktadır. Bu çabada geleceğini düşünmeye başlayan insan ile birlikte insan-insan çelişkisi ortaya çıkmaktadır.

İnsanlar arası farklılaşma, sahip olunan mal esasına göre başlamaktadır. Yaşamın sürdürülmesi için gerekli besin maddelerine sahip olanlar, olmayanlar üzerinde egemenlik kurmaktadır. Üretimin başlamasıyla ilkel de olsa insan alet yapmaya başlamıştır. İnsanın yaşamını sürdürmesi ve kolaylaştırması için yaptığı aletler, insan - insan çelişkisini büyütmektedir. Çünkü bu aşamadan sonra artık alet mülkiyeti insanlar arası farklılaşmanın en önemli kaynağı olmaktadır. Çağdaş toplumlarda ise aletin yerini teknoloji almaktadır.¹⁵⁶

Teknoloji; ister bireysel, isterse toplumsal olsun, insanlar arası eşitsizliği oluşturan faktörlerin en önemlilerinden biri haline gelmiştir. Teknolojinin gitgide artan işlevleriyle birlikte, teknoloji kullanımının başka bir ifadeyle teknolojiye hâkim olmanın önemi gün geçtikçe artmaktadır. Çünkü çağdaş toplumlarda toplumsal değişimin temelinde, teknolojik değişme yatmakta ve bu değişim insanların arası ilişkilerin de farklılaşmasına neden olmaktadır.

---

¹⁵⁶ Wilbert Moore; **Social Change**; Prentice Hall; New Jersey; 1963; s. 20.

İnsan-doğa ve insan-insan ilişkilerinin, toplumu oluşturan temel ilişkiler olduğu ve bu ilişkilerin gelişigüzel değil de, belirli bir amaca yönelik örgütsel bir yapıya ve dinamik bir öze sahip olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Dolayısıyla toplumu oluşturan bu dinamik ilişkiler ve bu ilişkilerin karşılıklı etkileşimi içinde oluşan örgütlenmiş grup ve kurumların tümü bir yapıda biçimlenmekte ve düzenlenmektedir.

‘Değişmeyen tek şey, değişmenin kendisidir’ düşüncesinden hareketle, toplumsal yapı ve toplumsal değişme kavramlarının birbirini tamamlayan, birbirinden ayrılmayan iki kavram olduğunu belirtmek mümkündür. Çünkü toplumsal yapının durgun olmadığı ve sürekli bir devinim gösterdiği yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla değişme, toplumun ve toplumun çatısını oluşturan toplumsal yapının doğal ve kaçınılmaz bir niteliğidir.

Toplum düzeyinde değişme, diğer bir deyişle toplumsal değişme, toplumda gerek içsel olarak var olan çelişki ve zıtlasmalar ve gerekse topluma dıştan gelen çeşitli nitelikte etkiler doğrultusunda toplumsal yapıda ve dolayısıyla toplumsal ilişkiler düzeninin biçiminde, bileşiminde, özünde onu oluşturan öğeler arasındaki dengede veya toplumsal kurumların kendisinden ve aralarındaki ilişkilerde meydana gelen niceliksel ve niteliksel farklılaşmalar ve başkalaşmalar olarak tanımlanabilmektedir.¹⁵⁷

Toplumsal değişmeyi tanımlarken, toplumsal evrim ile arasındaki farkı açıklamak gerekmektedir. Toplumsal evrim kavramı, belli bir toplumda, bir veya birçok kuşağın yaşamından daha uzun bir zaman tutan bir süreçte ortaya çıkan biçim ve içerik değişikliklerinin toplamıdır. Toplumsal evrim, yüzyıllar içinde gerçekleşebilmekte ve uzun dönemli bir perspektif içinde ortaya çıkmaktadır. Toplumsal değişme ise, toplumsal evrime göre çok kısa dönemlerde gerçekleşen, gözlenebilen, doğruluğu anlaşılabilen biçim ve içerik dönüşümlerine verilen isimdir.

Toplumsal değişme; çok sayıda bireyin yaşam koşullarını ve biçimlerini, zihinsel evrelerini etkilemektedir. Bu bağlamda da, geçici ve kısa süreli olmayan bir

---

¹⁵⁷ Ülgen Oskay; **Sosyolojik Düşünce Tarihi**; Ege Üniversitesi Yayınları; No: 55; Ege Üniversitesi Basımevi; İzmir; 1990; s. 43.

biçimde, belirli bir toplumun toplumsal örgütünün yapısını veya işleyişini etkilemekte ve tarihin akışını değişikliğe uğratmaktadır.

İnsanlar arası ilişkilerin değişmesi demek olan toplumsal değişme, hem üretim, tüketim ve mülkiyet ilişkisinin değişmesine, hem de anlamların ve değerlerin, kuralların değişmesine bağlıdır. Kongar'a göre; toplumsal değişmenin temelinde, belli bir anda, belli bir toplumda teknoloji ya da ideoloji yatmaktadır. Bu nedenle, değişme bir defa başladıktan sonra, teknoloji ve ideoloji birbirlerini etkilemeye başlamaktadırlar. İnsan-doğa ve insan-insan çelişkileri, bir toplumun sahip olduğu teknoloji ve ideoloji doğrultusunda çözüme doğru gitmektedir. Bu anlamıyla ideoloji, teknolojinin nasıl kullanılacağını belirleyen bir öge olmaktadır.¹⁵⁸

Toplumsal değişmeyi sosyokültürel bir değişme olarak ifade eden Sorokin'e göre öncelikle sosyokültürel değişmenin tanımı ortaya konmalıdır. Bu bağlamda sosyokültürel değişme; manevi kültür (anlamlar, değerler, kurallar), maddi kültür (bio-fiziksel araçlar) ve toplumsal ilişkiler (anlamli etkileşim ve iletişim) bütünüdür.¹⁵⁹

Her ne kadar evrende her şey değişmekte ise de, Berelson ve Steiner için toplumsal değişme, yalnızca toplumun yapısındaki temel ve geniş değişmeleri ifade etmekte kullanılan bir kavramdır. Bu değişimler ise, aile örgütlenişi, ekonomik gelir değişimleri ve farklılaşmaları, dinsel davranış biçimleri, insanlar tarafından benimsenen değerler ve normlar, kullanılan teknolojideki değişmeler olarak açıklanabilmektedir.¹⁶⁰

Bütün tanımlarda toplumsal değişme kavramı, toplumun yapısında gözlemlenen bir değişme olarak ifade edilmektedir. Toplumun yapısı, toplumsal kurumların ve bu kurumlarının işlevsel farklılığından bu farklılıkların ve kurumların toplumsal ilişkilere yansımından meydana geldiğine göre, değişme, aynı zamanda ilişkilerin de değişmesi olarak ifade edilebilmektedir.

---

¹⁵⁸ Emre Kongar; **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**; Remzi Kitabevi Yayınları; Yükselen Matbaacılık; İstanbul; 2000; s. 24.

¹⁵⁹ Pitirim Sorokin; **Sociological Theories of Today**; Harper International Edition; New York; 1966; s. 16.

¹⁶⁰ Bernard Berelson - Gary Steiner; **Human Behavior**; Harcourt Brace and World Inc.; New York; 1964; s. 588.

C. Üretim ve Tüketim İlişkileri Açısından Toplumsal Değişmenin Aşamaları

Toplumların belirli kategoriler içine yerleştirilmesinde hareket noktası olarak Sanayi Devrimi'ni almak mümkündür. Bunun nedeni ise, dünyada 'Sanayi Devrimi' ile birlikte on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısına kadar geçen sürede hızlı toplumsal, iktisadi, demografik ve teknolojik açıdan birçok değişikliğin meydana gelmesidir. 18. yüzyıl sonlarında İngiltere'de ortaya çıkan ve tüm Avrupa'yı etkisi altına alan 'Sanayi Devrimi' ya da diğer bir ifadeyle 'Endüstri Devrimi', insan becerisinin ve enerjisinin makinelere dönüştürülmesini sağlamıştır.

İnsanın doğa ile olan ilişkileri farklılaştırmış ve dünyanın çehresini değiştirmiştir. Buhar makinesinin icadıyla başlayan bu büyük dönüşüm, toplumsal yapıda büyük değişmelere yol açmıştır. İnsanların, toplumun varlığı ve gelişmesi için zorunlu olan nesnelere ulaşmak üzere, amaçlı etkinlikleriyle doğal çevrelerini değiştirmeleri, bunu yaparken kendi kendilerini de değiştirmeleri süreci olarak adlandırılan üretim, mal ve hizmetlerin insan isteklerini gidermek üzere son kullanılış olarak ifade edilen tüketim ilişkileri toplumsal değişmeye bağlı olarak farklılaşmaktadır. Ürün ve hizmetlerin, düşünce ve duyguların küresel pazar koşulları çerçevesinde toplumsallaştığı günümüzde, McLuhan'ın dünyanın bir bütün olarak homojenleşmesi sonucunda bir küresel köy haline dönüşeceği düşüncesinin hayata geçmiş olduğu görülmektedir.

Sanayi öncesi toplumlarda görülen bireysel ve toplumsal ilişkiler yapısı, Sanayi Devrimi ile değişime uğramış, bilginin ve teknolojinin güç haline geldiği sanayi sonrası toplumlarda ise bambaşka bir yapıya bürünmüştür. Bireylerin nesnelere, kavramları, dünya algılarını ve kendilerini özgün yaşam deneyimlerinden edindikleri bilgiler ile değil de; uluslararası bir tekelleşmenin etkisi altında faaliyet gösteren kitle iletişim araçlarından öğrendiği günümüzde, tükettiği kadar var olan bireylerden oluşan bir toplum söz konudur.

1. Sanayi Öncesi Toplumda Değişme

Sanayi öncesi toplum ‘geleneksel toplum’ olarak da ifade bulmaktadır. Sanayi öncesi toplumlar ile sanayileşmiş toplumlar arasındaki farklar çeşitli düşünürlerce yorumlanmıştır. Bu konuyu ilk ele alan düşünürlerden olan Tönnies, ‘topluluk’ ya da diğer bir deyişle ‘cemaat’ (Gemeinschaft) ve toplum başka bir ifadeyle ‘cemiyet’ (Gesellschaft) arasındaki ayrımı ortaya koymaktadır. Tönnies’in topluluk/cemaat kavramı, toplumsal düzenin ilkel bir yapı şeklinde olup daha çok toplumsal gelişimin ilk aşamalarında görülmektedir, fakat varlığını farklı biçimler altında günümüze dek sürdürmektedir.

Tönnies’e göre, topluluğun ortaya çıkmasında üç etken önemli rol oynamaktadır. Bunlardan birincisi, aynı coğrafyasal alan üzerinde sürekli birlikte yaşamalarıdır. İkincisi ise, kan bağları başka bir ifadeyle akrabalıktır. Üçüncüsü de, ortak bir fikir dünyasına sahip olmalarıdır.¹³⁷

Dolayısıyla, topluluğu oluşturan en önemli nitelik ‘ben’ duygusundan arınmış olarak ‘biz’ duygusunu geliştirmesidir. ‘Biz’ duygusunun oluşumunda hem maddi hem de tinsel öğeler rol oynamaktadır. Topluluğun belirli bir geçmişi vardır ve bunun sonucunda kuşaklar boyunca özdeksel ve tinsel kültür öğeleri aktarılmaktadır.

Tönnies’in toplum kavramına göre, toplum kendini oluşturan bireylerin toplamından daha fazla olan bir kavramı işaret etmektedir. O’na göre toplum özgür irade kavramıyla açıklanmaktadır. Birey, toplum içinde seçme özgürlüğüne sahiptir. Kendisine sunulan belirli seçenekler bulunmakta ve kendi amaç ve hedeflerine göre de özgür seçimler yapmaktadır. Topluluğun tersine toplumda bireysellik ön plana çıkmaktadır. Birey, kendi çıkarına en uygun gelen, özgür iradesiyle seçtiği kişilerle iş birliği yapmaktadır. Toplum içindeki kurumlar da bireylerin özgürce anlaşmalarına olanak sağlayan bir ortam yaratmaktadır.¹⁶¹

Durkheim, ‘mekanik dayanışma’ (mechanical solidarity) ile ‘organik dayanışma’ (organic solidarity) kavramlarıyla bu değişime dikkat çekmektedir. Bu

---

¹⁶¹ A.g.y; a.g.e; s.112.

bağlamda Durkheim, toplumsal değişme ve farklılaşmayı teknoloji, nüfus ve işbölümü arasındaki bağlantıyla açıklamaktadır. Bu yaklaşım içinde Durkheim, toplumların değişim süreci içinde ilkel topluluktan endüstriyel topluma doğru bir geçiş gösterdiklerini belirtmekte ve böylece dayanışma türüne göre toplumları iki kategoriye ayırmaktadır.

Mekanik dayanışma üzerine kurulu toplumlarda, insanlar bireyselliklerini kaybetmişlerdir ve toplumsal varlığın bir parçasıdır. Bu tür toplumlarda iş bölümü çok zayıftır. Bireyler benzer ya da aynı duygu, inanç ve değerleri paylaşmaktadırlar. Bu birbirine benzeyen, birbirinden farklılaşmamış insanların dayanışması tam bir birleşme şeklinde ortaya çıkmakta ve bu dayanışma insanlar birbirine benzedikleri oranda artmaktadır.¹⁶²

Organik dayanışma ise, toplumda farklılaşmanın sonucu olarak beliren daha çağdaş bir oluşumdur. Durkheim bu oluşumu, endüstriyel toplumun bir karşılığı olarak değerlendirmektedir. Bireyler arasındaki bu farklılaşma toplumsal iş bölümünün gelişmesiyle bağlantılıdır.

Durkheim'e göre toplumsal iş bölümü, çeşitli gereksinimleri karşılamada insanlar arasında dayanışma sağlamak ve toplumda bütünleştirici ve denge sağlayıcı bir rol üstlenmektedir. Teknolojik gelişmelerin de gittikçe etkinliğini artırması ile toplumlar ilerlemekte, farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma ve değişimde organik dayanışmanın mekanik dayanışma üzerinde egemenlik kurmasına yol açmaktadır.¹⁶³

Sanayi öncesi toplum diğer bir deyişle geleneksel toplum, görece olarak sabit ve durgundur. Fakat bu geleneksel toplumun hiçbir şekilde değişmediği anlamına gelmemektedir. Bu noktada söz konusu olan değişim, kuşaklar boyunca oluşan ve yavaş bir şekilde akan bir değişme biçimidir. Toplumda oluşan her yeniliğin, sanayi öncesi toplumlar tarafından kabul görmesinden önce, geleneksel, toplumsal yapı içinde bütünleşmesi gerekmektedir.

---

¹⁶² Emile Durkheim; **Toplumsal İş Bölümü**; Çeviren: Özer Ozankaya; Cem Yayınevi; Meydan Ofset; İstanbul; 2006; s. 131.

¹⁶³ A.g.y; **a.g.e**; s. 155.

Sanayi öncesi toplum, hiyerarşik bir nitelik arz etmesinin yanı sıra, değişimi reddeden ya da hızlı değişimin kabul görmediği bir toplumdur. Bu tür toplumlar, modern toplumlar gibi mozaik bir toplum tipi olmadığından, her parçası ya da kısmı organik bir birliktelik içinde ve birbirini besleyecek tarzda faaliyet göstermektedir. Bu nedenle toplumun unsurlarının herhangi birindeki değişim, yapının hemen değişmesine yol açmamakta, tersine yapı tarafından kontrol altına alınmaktadır.

Sanayi öncesi toplumlarda, toplumsal kontrol mekanizması görevini gelenekler üstlenmektedir. Bu gelenekler, hiçbir zaman şüphe götürmemekte ve kişilerarası ilişkiler sistemiyle de pekiştirilmektedirler. Dolayısıyla, bu tür toplumlarda birey yaşamın önemli bir kısmını aile, içinde yaşadığı bölge ve ulus içinde tamamlamaktadır. Toplumsal yaşamın önemli işlevlerine katılan birey, 'biz' duygusunu güçlendirmektedir. Bu nedenle de sanayi öncesi toplumlarda, kişilerarası iletişim çok önemli bir role sahiptir. Kişilerarası iletişim dar bir çevrede gerçekleştiğinden, toplumsal yaşam da gelenek ve göreneklerle sürekli kontrol altında tutulmaktadır.

Sanayi öncesi toplumun ekonomik yapısı incelendiğinde, basit bir nitelik arz ettiği görülmektedir. Çünkü bu toplumun üyelerinin gereksinimlerini karşılama biçimi, doğanın doğrudan doğruya sağladığı mallar ve bu malların çok az bir dönüşüme uğratılmasıyla gerçekleşmektedir. Bireyler yaşamak için toprağı işlemekte, hayvancılık, avcılık, balıkçılık yaparak ya da sebze ve meyve toplayıcılığıyla uğraşmaktadırlar.

Sanayi öncesi toplumların ekonomisine basit niteliğini veren ikinci etken; farklı üretim etkinliklerinde kullanılan teknolojinin ilkelidir. Bu tür toplumlarda yaş ve cinsiyet temeline dayanan iş bölümünü genellikle aile içinde gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda da ilkel bir teknoloji ve basit bir iş bölümü sadece beşeri bir işin düşük verimliliğine olanak vermektedir. Bu tür toplumların ekonomisinde toplum, varlığı ve korunması için gereksinme duyduğu kaçınılmaz malları üretmekte ve kısa bir dönem için ise üretim fazlasını biriktirip saklamaktadır.¹⁶⁴

---

¹⁶⁴ Önal Sayın; **a.g.e**; s. 100.

2. Sanayi Toplumunda Değişme

Geleneksel toplum yapısının kırılmaya başlamasıyla birlikte yeni oluşumların gündeme gelmesi, Sanayi Devrimi'yle daha keskin bir hâl almıştır. Ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlarda yeni yapılar ortaya çıkmaya başlamıştır. Toplumsal sistemdeki tüm değişimlerin ana özelliği ise dışa dönük bir dünya görüşüne sahip olmalarıdır.

Sanayi Devrimi'ne dek, insanlar doğadan topladıkları ve kendi ihtiyaçları için ürettikleri mal ve hizmetlerle yaşamlarını sürdürmekteydiler. Sanayi Devrimi ile birlikte başkalarının ihtiyaçlarını giderebilmek ve kendilerinin farklı ihtiyaçlarını giderebilmek için bir araya gelmeye başlamışlar ve günümüzün modern işletmelerinin temellerini atmışlardır.

Geleneksel toplumdaki sanayi toplumuna geçiş ve yeni bir toplum yapısının ortaya çıkmasıyla birlikte, yeni yapıya yön veren temel değişken Sanayi Devrimi olmuştur. Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan ve yeni bir kimlik kazanan toplumun yapısı, geleneksel toplum olarak nitelendirilen, temel ekonomik uğraşı tarım olan, üretimin ilkel yöntemlerle ve büyük ölçüde öz tüketim için yapıldığı ortamdan çok farklıdır. Üretim faktörlerinin üretimdeki payları, üretim biçimleri, ürün miktarları ve ürünlerin çeşidi bakımından yeni dönemde daha farklı özellikler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bütün bunların temelinde ise bilimden kaynaklanan ve sanayiye uyarlanan teknolojik gelişme, başka bir ifadeyle buhar makinesinin keşfi yer almıştır.

Geleneksel toplumda görülenin aksine üretim faktörleri ağırlığı bakımından sanayi toplumunda daha çok, sermaye ön plana çıkmaktadır. Emek faktörü, üretim yöntemlerindeki farklılıkla beraber önemini nispeten kaybetmiştir. Fiziki emek ile çalışmanın yerine artık makine geçmiştir. Emek faktörünün üretim sürecindeki yeri, sermaye ile olan etkileşimi ile birlikte değerlendirilmeye başlamıştır. Nitekim sermaye,

emeğin verimliliğini arttıran bir faktör olmuştur. Burada emek göz ardı edilmemekte, ancak üretimdeki yeri, etkinliği sermaye ile ilintili olarak açığa çıkmaktadır.¹⁶⁵

Geleneksel toplumda, daha çok doğaya uyum sağlamaya çalışan insanlar, sanayi toplumunun birtakım dönüşümlerle birlikte, doğayı kontrol etmeye, değiştirmeye yönelmektedirler. Sanayi toplumu zamanla insanları, aile bağları, ırk ya da cinsiyet gibi geleneksel atfedici özelliklerinden ziyade, başarılarına, özellikle eğitimleri ve teknik becerilerine göre konumlandırmaya başlamıştır.

Sanayi toplumunun ihtiyaçları, daha çok fizyolojik ihtiyaçlar olmuş ve üretim buna göre yönlendirilirken, öne çıkan sektörler de çoğunlukla bu yönde olmuştur. İnsanların beslenme, barınma, giyim gibi maddi ihtiyaçlarının karşılanmasının öncelikli olduğu sanayi toplumu aşamasında, makineleşmenin getirdiği olanakla üretim miktarının artırılması sağlanmıştır. Seri halde üretim gerçekleştirilmiş ve yığınlar halinde ürünler ortaya konulmaya başlanmıştır.

Bilim ve teknolojiye meydana gelen gelişmeler toplumsal yapıyı sürekli olarak biçim ve içerik değişmelerine uğratmıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra daha hızlı yaşanan gelişmeler çerçevesinde sanayi uygarlığı, üretim faktörlerinin ağırlığı, üretim biçimleri, sektörel yapılanmalar açısından bambaşka özelliklere bürünmeye başlamıştır.

a. Fordist Üretim

Fordist üretim, Henry Ford tarafından 1900'lü yılların başında oluşturulmuş ve ilk kez Ford otomobil fabrikasında uygulanmasına geçilmiş bir üretim organizasyon biçimidir. Fordist kitle üretiminin temel öğeleri; ayrıntılı iş bölümü, seri hareket ve sürekliliktir.

Fordist üretim ile Henry Ford'un öncülüğünde üretime yeni bir teknik kazandırılmıştır. Bu tekniğin alt yapısına bakıldığında, Klasik Yönetim Kuramı'nın ilk yaklaşımı olan Bilimsel Yönetim'in etkisi olduğu görülmektedir. 1900'lerin başında

---

¹⁶⁵ Önal Sayın; **a.g.e**; s.96

gündeme gelen ve Frederick Winslow Taylor'un öncülüğünü yaptığı Taylor yaklaşımı ya da taylorizm olarak da bilinen bu yaklaşımın önemi büyüktür. Bilimsel Yönetim Yaklaşımı; bilimsel ilkelere, felsefelere ve politikalara dayalı yönetim uygulamalarının ilk kez gündeme gelmesini sağlamıştır. Bu yaklaşım, üretim çalışmaları sırasında ortaya çıkan israf ve kayıpların en alt düzeye indirilmesini ve işletmelerde verimliliğin artırılmasını amaçlamaktadır.

Bilimsel Yönetim anlayışının babası olarak kabul edilen Taylor'a göre, yönetimin temel hedefi, tüm çalışanların tek tek en üst düzeyde refahını sağlamaya bağlı olarak işverenin de refahını en üst seviyeye çıkarmak olmalıdır. Bilimsel Yönetim anlayışına göre, temelde işçinin ve işverenin gerçek çıkarları aynıdır. Bu bağlamda bilimsel yönetimi verimli yapan noktanın, işçinin gösterdiği gayret ile yönetimin üstlendiği rolün bir potada eritilmesi olduğunu söylemek mümkündür.

Buna göre uzun vadede, işçinin refahı ile bütünleştirilmediği takdirde işverenin refahını sağlamak mümkün değildir. Taylor Felsefesi dört temel ilkeyle özetlenebilmektedir:

1. Yönetim uygulamasında bilimsel yöntemlerin kullanılması ve geliştirilmesi;
2. İşçileri işe alırken, belirtilen kişiyi işe en uygun kişiyi seçmeye yarayacak bilimsel yaklaşımları kullanmak;
3. İşçiye bilimsel, öğretim, eğitim ve kendini geliştirme olanağı vermek ve böylece işçileri işbirliğine yöneltmek;
4. Yönetimin ve işçilerin görevlerini ayırmak ve iki grup arasında arkadaşça ilişkiyi ve işbirliğini teşvik etmek.¹⁶⁶

Fordist üretimi iki kavram dâhilinde incelemek mümkündür. Bu kavramlar 'Model T' ve 'montaj hattı' kavramlarıdır. Fordist üretim tarzının isim babalığını yapan Henry Ford'un, 1903 yılında kurduğu Ford Motor Company isimli şirketinin 1908 yılında piyasaya sürdüğü Model T, o güne kadar üretilen diğer arabalardan farklı bir

---

¹⁶⁶ Frederic Taylor; **Bilimsel Yönetimin İlkeleri**; Çeviren: Bahadır Akın; Çizgi Kitabevi Yayınları; Servet Ofset; Konya; 1997; s. 26.

arabadır. Tek renk ve tek model olarak üretilerek standardize edilen bu araba, 1913 yılına kadar büyük bir üne kavuşmuştur.

Fordist üretimde, Taylor Yaklaşımının ilkelerine göre, üretim sürecindeki küçük parçalara bölünen işler, yapılış sırasına göre bir montaj hattında dizilmekte, işçilerin üretim sırasında işi gereği parça almak ya da alet/makina kullanmak için gidiş-gelişleri önlenmektedir. Bunun yerine, işin nesnesinin, üretim sürecinin gerektirdiği işlem sırasına göre dizilmiş makineler ve iş istasyonları boyunca hareket etmesi sağlanmakta ve böylece Fordist montaj hattı ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁷

Ford'un yürüyen bant tekniği ile seri üretimi başlatması verimlilik düzeyine yansiyarak büyük ölçülerde artış göstermiştir. 1918 yılına gelindiğinde, Amerika'da kullanılan otomobillerinin yarısını T Modeli oluşturmaktadır. Aynı modelden otomobil sayısının 1927 yılında 15 milyon olduğu Amerika'da yeni bir rekor kırılmıştır.

Kapitalizmin tipik özelliği olarak nitelenen ve Henry Ford'un seri otomobil üretimi sistemiyle örneklenen bir üretim organizasyonunun karşılığı olarak adlandırılan Fordizm, hareketli bir montaj hattını, standartlaştırılmış çıktıları ve düşük fiyatların, yüksek ücretlerin, reklam ve tüketici kredisinin bir araya gelerek teşvik ettiği bir talebi kapsamaktadır.

Fordist üretim biçimi, bir hat boyunca yapılan kitlesel bir üretime dayandığından, bu üretim biçiminde her işgören bir bant boyunca basitleşmiş belli bir işi yapmakta ve bu basit iş sürekli tekrar edilmektedir. Bu durum, yapılan işin giderek monotonlaşmasına ve işgörenlerin yaptıkları işten haz almamalarına ya da doyuma ulaşmamalarına yol açmakta ve böylece işgörenler yaptıkları işe yabancılaşmaktadırlar.

İnsanın kendi kendini gerçekleştiren özü başka bir deyişle emeği, kapitalizm ve Fordist üretim biçiminde giderek ona karşı bir hal almakta; işgörenin kendi

---

¹⁶⁷ Michael Pollard; **Henry Ford ve Ford**; Çeviren: Ayşe Aydoğan; İlkaynak Yayınları; Ankara; 1996; s. 63.

yeteneklerini köreltmesine, zihinsel umutsuzluğunu pekiştirmesine ve kendi varlığını reddetmesine neden olmaktadır.¹⁶⁸

Bu bağlamda, bireyin daha doğrusu işgörenin özünde yatan insansal yanlar bu üretim biçimleriyle nesneleşmektedir. Böylelikle bireyler bu süreçte, kendi yaratıcı yeteneklerinin somut ürünleri olan, ancak yaratıcılarından fiilen ayrılmaya başlayan malları imal etmektedirler. Yabancılaşma, insanlığın türsel varlığıyla nesneleşmesinin bu üretim biçimlerinde büründüğü biçimi olarak nitelendirilmektedir.

Fordist üretim tarzında, üretimin örgütlenmesiyle birlikte birim zaman başına üretim artmış, çeşitli ücretlendirme şekilleriyle de karlı bir sistem oluşmuştur. Bu sistemde büyük ölçüde göze çarpan montaj hattındaki yeniliklerdir. Montaj hattındaki yenilikler ve yürüyen bant tekniği ile emekten maksimum yarar sağlanmaktadır.

Bu bağlamda Fordist üretim tarzı kapitalizmi tetikleyen bir niteliğe sahiptir. Çünkü Marx'a göre kapitalizm, üreticilerin dolayimsız ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade, satış, mübadele ve kâr amacını güden bir ücretli emek ve meta üretimi olarak tanımlanmaktadır.¹⁶⁹ Marx'a göre emek, maddi objelerin üretilmesi yoluyla bir insan dünyası yaratmaktadır. Böylece bir üretim veya birinin kendini objektifleştirmesi, insanın kendini insan olarak yaratmasının aracıdır. Çünkü insan duşsal dünyada eylemde bulunarak hem dünyayı değiştirmektedir, hem de kendini. Emek süreci yoluyla birey kendi insani güçlerini geliştirmektedir. Bu süreç ise, gizil ve sosyal bir süreçtir. Özellikle maddi üretim süreci, emek yoluyla, insan ihtiyaçlarını sürekli olarak yaratmakta, tatmin etmekte ve yeniden yaratmaktadır.¹⁷⁰

Bu bağlamda Fordist üretim biçimi, 1929 Ekonomik Bunalımı* öncesi ve sonrasındaki en yaygın olan ve gelecek yüzyıllara damgasını vuran modern bir üretim

---

¹⁶⁸ Alan Swingewood; **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**; Çeviren: Osman Akınhay; Bilim ve Sanat Yayınları; Canteğin Matbaacılık; Ankara; 1998; s. 86.

¹⁶⁹ Karl Marx; **Kapital Cilt 1**; Çeviren: Alaattin Bilgi; Sol Yayınları; Özyurt Matbaası Ankara; 2000; s. 221.

¹⁷⁰ A.g.y; a.g.e; s. 365.

* 1929 Ekonomik Bunalımı; hacmi, kapsama alanı ve süreci itibariyle modern dünyanın en ağır ekonomik bunalımı olarak tanımlanmaktadır. Her sınıftan insanı on yılı aşkın bir süreyle çöküntüye uğratan bir bunalım olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuzey Amerika ve Avrupa başta olmak üzere bütün dünyada yıkıcı etkiler bırakmıştır.

biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu üretim sisteminin diğer bir önemli özelliği de nihai ürünü tek tipleştirmesinde yatmaktadır. Bu sistemde nihai ürün, her birey için aynı kalıplarda üretilmekte ve tüketilmektedir. Başka bir deyişle üretim yığın halinde yapılmaktadır. Aynı standart ve tek tip ürünler çok sayıda üretilmekte ve halkın tüketimine sunulmaktadır

Fordizm, toplumun bütün sınıflarını kendilerine özgü standartlaşmış tercihler, zevkler, tüketim kalıpları ve yaşam biçimlerine hapsetmektedir. Fordist üretim biçimi, sadece üretimi ve ürünü tek tipleştirmemekte, aynı zamanda bunun toplumsal yaşamdaki yansıması olarak her şeyi standart hale getirmektedir. Bu bağlamda herkesin neyi, ne kadar tüketeyeceği aslında önceden belirlenmektedir.¹⁷¹

Öngörülebilir bir üretim ve tüketim biçimi olarak Fordizm, bu anlamda kitlesel tüketimi ön plana çıkarmaktadır. Tüketicinin nitelikleri ve taleplerinin değişmemesi sonucunda talepler de belirlenebilir kılınmaktadır. Modernizmin üretim biçimi olarak da adlandırılan Fordizm kitle üretimi uygulaması, üretim ile tüketim, ev ile çalışma, çalışma zamanı ile boş zaman alanları arasında kamusal ve özel alan faaliyetlerinin ayrılması olarak da kendini göstermektedir. Modernitenin öngördüğü, ileri dünyadaki bilgi ve uzmanlıkların artması sonucu kitle üretimi başlamış ve bunun gereği olarak da çalışma ve tüketim alanlarının yerlerinin ayrılması gerçekleşmiştir.¹⁷²

b. Tüketimin Kitleleşmesi

Tüketim, kişisel ihtiyaçların veya toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla mal ve hizmetlerin satın alınması olarak tanımlanabilmektedir. Tüketme teriminin, daha çok, tahrip etmek, harcamak, israf etmek, bitirmek anlamlarına geldiği ve 'tüketim' kavramı için de benzer çağrışımların geçerlilik taşıdığı ifade edilmektedir.¹⁷³

---

¹⁷¹ Oktay Alpagun, Hulusi Demir; Nurel Üner; Mete Oktav; **İşletme Ekonomisi ve Yönetimi**; Beta Basım Yayın Dağıtım; İstanbul; 1995; s. 125.

¹⁷² Russel W. Belk - Nikhilesh Dholakia - Alladi Venkatesh; **Consumption and Marketing: Macro Dimensions**; South Western College Pub; Cincinnati; 1996; s. 242.

¹⁷³ Mike Featherstone; **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü**; Çeviren: Mehmet Küçük; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 2005; s. 49.

Ancak, tüketim olgusu sadece ekonomik anlamda ve yararcılık temelinde değil, aynı zamanda, gösterge, sembol ve işaretlerin de içinde olduğu sosyal ve kültürel bir olgu olarak görülmektedir. Refah toplumuyla birlikte tüketim, reel çağrışımlarının dışında sınıf, statü, prestij, farklılık, ayrıcalık, kimlik inşası gibi kavramlarla ile ilişkili hale gelmiştir.

Fiske, tüketimin bir tür üretim olduğundan bahsetmektedir. “Dağıtım yapılan ürünler, tamamlanmış, işlenmesi sona ermiş ürünler değil, gündelik yaşamın kaynakları, popüler kültürün kendisini oluşturmak için kullandığı hammaddelerdir. Her türlü tüketim faaliyeti aslında kültürel bir üretim faaliyetidir, çünkü tüketim hemen hep anlam üretimidir.”¹⁷⁴

İhtiyaçlar ve tüketim üzerine yapılan her söylemin ardında mutluluğa duyulan doğal eğilimin antropolojisi yatmaktadır. Tıpkı özgürlük itkisinde olduğu gibi, tüketme güdüsü de kendi tatminini imkânsız kılmaktadır. Bireyin sahip olduğu özgürlükten daha fazla özgürlüğe ihtiyaç duyması gibi; sürekli olarak tüketen birey de hiç bitmeyen ve doymayan bir arzuya sahiptir. Bu arzu, oluşturulan yeni tüketim araçlarıyla bireyin çevresinin her geçen gün daha da kuşatılmasına yol açmaktadır. Tüketim dünyanın her yerinde bireylerin yaşamında gittikçe daha önemli bir role sahip olmaktadır.

Kapitalist üretimin özellikle yirminci yüzyıl başında Fordizmden aldığı destekli gelişmenin yeni pazarların inşa edilmesini ve kamuların tüketicilere dönüştürülmek üzere reklam ve medya yoluyla eğitilmesini zorunlu kıldığı savunulmaktadır. Tüketimin kitleselleşmesine koşut olarak gündeme gelen bir kavram olarak ‘tüketim kültürü’, ‘tüketim toplumu’, ‘şeyleşme’, ‘kültür endüstrisi’ ve ‘meta fetişizmi’ gibi kavramlar ışığında tüketimi irdelemek mümkündür. Bunun nedeni ise bu kavramların dikkatleri üretim düzeyinden uzaklaştırarak tüketim düzeyine ve kültürel anlamda toplumsal değişme süreçlerine yöneltmiş olmasıdır.

Refah toplumunun belirli bir aşamasına, teknolojik uygarlığın üretim sorununu aştığı ve bu bakımından arzın talebi aşmasıyla karakterize edilen bir evreye gönderme

---

¹⁷⁴ John Fiske; **Popüler Kültürü Anlamak**; Çeviren: Süleyman İrvan; Ark Yayınları; Ankara; 1999; s. 50.

yapan ‘tüketim toplumu’ kavramı, ideolojik planda, mutluluğun tüketimden geçtiğini varsayan bir görüşe dayanmaktadır. Dolayısıyla kişilerin yaşamında tüketimin önemli bir düzeye ulaştığı, sürekli yeni bir ürün veya hizmet arayışına girdiği, bir başka deyişle ‘tüketimin ihtiyaçlarından çok arzulara göre şekillendiği, eşyalarda fonksiyonelliğin ve kullanım değerinin ikinci planda kaldığı bir toplum söz konusudur.¹⁷⁵

Tüketime farklı bir bakış açısı getiren Horkheimer ve Adorno’ya göre, insanın üstünlüğü bilgiden ileri gelmektedir. “Aklın gerçek isteği ise şeyleşmenin yadsınmasıdır. Akıl, kültür metası haline getirildiği ve tüketim amacıyla insanlara teslim edildiği noktada çözülp dağılmak zorundadır.”¹⁷⁶

Adorno ve Horkheimer, “insanlık kaçınılmaz olarak düşüncelerin birer meta ve dilin de onların övgüsü olduğu bir konuma geldiye, o zaman böyle bir yozlaşmanın nedenini anlamak için girişilen deneme geçerli dilsel ve düşünsel taleplerin ardına takılmayı reddetmelidir” ifadesini kullanmaktadır.¹⁷⁷

İnsanın doğal çöküşünü, günümüzde toplumsal ilerlemeden ayrı düşünmek mümkün değildir. Ekonomik üretkenliğin artışı bir yandan adil bir dünya için gereken koşulları yaratırken öte yandan teknik aygıt ve bunu elinde tutan sosyal gruplara toplumun geri kalan kısmı üzerinde hesapsız bir üstünlük kurmalarını sağlamaktadır.

Bu konuda Lukacs’ın düşüncelerine göz atıldığında, gittikçe artan rasyonelleşmenin insanları yönlendirdiğini fakat bunun da insanın içsel bir sınırında takılı kaldığını ifade ettiği görülmektedir. Lukacs’ a göre insanın doğasında bir yedek güç mevcuttur ve bu yedek güç şeyleşmeye karşı bir direnç oluşturmaktadır.¹⁷⁸

Tüketimin kitleleşmesinin temelinde yatan unsurlardan biri olarak, ‘kitleleştirilmiş serbest zaman’ kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu kavram, serbest

---

¹⁷⁵ Nuri Bilgin; **Sosyal Psikoloji Sözlüğü - Kavramlar, Yaklaşımlar -**; Bağlam Yayınları; Önsöz Basım Yayıncılık; İstanbul; 2003; s. 399.

¹⁷⁶ Max Horkheimer - Theodor W. Adorno; **Aydınlanmanın Diyalektiği -Felsefi Fragmanlar 1-**; Çeviren: Oğuz Özügül; Kabalcı Yayınevi; Yayıncılık Matbaası; İstanbul; 1995; s. 15.

¹⁷⁷ A.g.y; **a.g.e**; s. 41.

¹⁷⁸ Jürgen Habermas; **İletişimsel Eylem Kuramı Cilt 1: Eylem Rasyonelliği ve Toplumsal Rayonelleşme, Cilt 2: İşlevselci Aklın Eleştirisi Üzerine**; Çeviren: Mustafa Tüzel; Kabalcı Yayınevi; Yayıncılık Matbaası; İstanbul; 2001; s. 199.

zaman etkinliklerinin metalaşmasıyla ve bu zamanın kullanımının çok geniş bir sanayi tarafından hazırlanarak kitlelere sunulmasıyla, giderek daha çok sayıda insanın serbest zamanlarında aynı ya da benzer, kitlesel olarak üretilmiş ürün ve hizmetleri tüketmesiyle ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu açıdan bakıldığında, günümüzdeki serbest zaman etkinlikleri standartlaşan, birbirine benzeyen, birbirinin yerine geçebilecek etkinlikler haline gelmektedir.¹⁷⁹

Üretimin standartlaşması insanların ortak aklının ortaya çıkmasını engellemekte ve bu engelin farkına varılmasını da engellemiş olmaktadır. Kapitalist toplum düzeni, kitle toplumu özelliği göstermektedir. Var olan düzen, tüm bireylerin kabul ettiği daha da öteye giderek istediği düzen olarak gösterilmektedir. Birey bu düzeni istediğine ikna edilmiş durumdadır. Bireyin kendini ve çevresini sorgulaması için yeterli bir alan oluşturulmamakta, daha doğrusu bu alanı bireyin oluşturmasına izin bile verilmemektedir.

Adorno ve Horkheimer, kültür endüstrisinin büyük kültür acenteleri tarafından üretildiğini belirtmektedirler. Bu acenteler, egemen sınıfların ve güç odaklarının elindedir. Bunlar aynı zamanda kapitalist sistem içinde sanayi fabrikaları gibi çalışmakta ve üretim yapmaktadırlar. Kültür acenteleri içinde her şey tüketme üzerine kuruludur. Tüketici durumunda olanlar aslında hep aldatılan durumda olanlardır. Bu acentelerin planları sadece tatmin üzerine kurulmuştur. Bunun yanında ise insanlara bir yandan da sunulanla yetinmeleri gerektiği düşüncesi aşılana çalışılmaktadır. Aslında yaratılmaya çalışılan ve büyük ölçüde de başarılı olan bu kitle aldanımının yaratıcıları, kullanılan araçlar, başka bir deyişle kitle iletişim araçları ve yeni tüketim araçlarıdır.

Kitle iletişim araçlarını kullanmak topluma ulaşmada belirlenen en etkili yöntemdir. “Kitle iletişimi, bilinçlerin yönetsel amaçlar bağlamında bilinçli olarak üretildiği örgütlü faaliyetleri içermektedir. Başka bir deyişle, kitle iletişiminin

---

¹⁷⁹ Filiz Aydoğan; **Medya ve Popüler Kültür Üzerine Yazılar**; MediaCat Yayınları; Yayıncılık Matbaası; İstanbul; 2004; s. 10.

örgütlenmesinde ekonomik amaç siyasal ve bilinç yönetimiyle ilgili (ideolojik) ürünlerin üretilmesi ve dağıtılmasıyla gerçekleşmektedir.”¹⁸⁰

Sadece tüketmek bireyin sorgusuz sualsiz tüketmesi onun neyi tükettiğinin bile farkında olmaması durumunu yaratmaktadır. Kültür endüstrisinin yarattığı ürünün dışında insanların kendi yaratıcılıklarıyla üretebilecekleri bir ürün kalmamakta ve bu yaratıcılıklarının farkına varabilecekleri bir alan bile bırakılmamaktadır.

Esas amaç sorgulamayan, soru üretmeyen bu bağlamda düşünmeyen bireylerin yaratılmasıdır. Sistemin talep ettiği insan tipi, sorgulamayan insanlardır. Kültür endüstrisi, kitleleri düşünemez hale getirmeyi başarmıştır. Kitle kültürünün toplumu uyum içinde yaşayan bir çoğulculuğa götürdüğü açıktır.

Eleştirilen bir başka konu da, kültür endüstrisinin kendisinin bir eğlence kurumu olarak konumlandırılmasıdır; çünkü eğlence mevcut gerçeklikten kaçışı, acıları düşünmeme durumunu ve acizliği ifade etmektedir. Eğlence, bir anlamda gerçeklikten kurtuluşu vaat etmektedir. Kurtuluş olarak görünen bu olgu ise aslında düşünmekten kaçışı vurgulamaktadır. Bu bağlamda sistemin istediği, bireyin düşünmesini engellemektir. Horkheimer ve Adorno'nun karşı çıktığı sav, temel olarak eğlence endüstrisinin insanların taleplerini, isteklerini karşıladığı görüşüdür.

Üretim ilişkilerindeki değişimin kendisi de, büyük ölçüde, sadece üretimin yansıma biçimi ve gerçek yaşamın karikatürü olan tüketim alanında olup bitenlere, başka bir deyişle insanların bilincinde ve bilinçdışında meydana gelen değişmelere bağlıdır. İnsanlar, ancak tüketime karşı durarak, bu düzenin içinde büsbütün erimeyi reddederek insana daha yakışan bir dünyanın doğmasını sağlayabilmektedirler.¹⁸¹

Baudrillard'a göre, tüketim toplumunu belirleyen, kitle iletişiminde günlük haberin evrenselliğidir. Her politik, tarihsel, kültürel haber; günlük haberin hem suya sabuna dokunmayan, hem de mucizevi olan biçimine bağlı olarak alınılanmaktadır. Bu

---

¹⁸⁰ İrfan Erdoğan, Korkmaz Alemdar; **Öteki Kuram**; Erk Yayınları; Pozitif Matbaacılık; Ankara; 2005; s. 325.

¹⁸¹ Theodor W. Adorno; **Minima Moralia**; Çeviren: Ahmet Doğukan - Orhan Koçak; Metis Yayınları; Yayıncılık Matbaası; İstanbul; 2000; s. 13.

bağlamda kitle iletişiminin topluma verdiği gerçeklik değil, gerçekliğin baş döndürücülüğüdür.¹⁸²

Tüketimin kitleselleşmesine neden olan unsurlardan biri, yeni tüketim araçlarıdır. Bu araçlar, başka bir deyişle bireyde tüketme arzusunu tetikleyen ve bireyleri tüketime teşvik eden ortamlardır. Bu ortamlar, çok geniş bir yelpazede yer alan mal ve hizmetleri tüketmeye olanak sağlamaktadırlar. Ritzer bu ortamları ‘tüketim katedralleri’ olarak nitelirmektedir. Böylesi bir kavramlaştırma, temelini söz konusu ortamların yarı dinsel ve büyümlü niteliklerinden almaktadır. Bu durumun altında yatan neden Ritzer’e göre, kavramın bu yeni ortamların yarı dinsel, büyümlü niteliklerine işaret etmesidir.¹⁸³

Tüketim, çağdaş Amerikan toplumunu olduğu kadar gelişmiş dünyanın geri kalan kısmını da tanımlayan anahtar kavramdır. Bu bağlamda Ritzer, yeni tüketim araçları ve ortamları olarak Disneyland dünyasını, fast-food restoranlarını, zincir mağazaları, modern katalogları, elektronik alışveriş merkezlerini, indirimli mağazalar zincirlerini, kumarhaneleri, spor merkezlerini, lüks siteler olarak yaşam alanlarını, müzeleri örnek göstermektedir.

Tüm bu ortamlar, tüketimin kitleselleşmesinde büyük bir önem arz etmektedirler. Bu yeni tüketim araçları insanlara istediklerini verme, yeni istekler yaratma ve süreç içinde bu istekleri karşılayanlara kâr etme olanağı sağlamaktadır. Bununla beraber bu ortamlar ile tüketici arasında önemli bir araç olan kredi kartları, tüketicileri sürekli tüketim alanında tutmakta ve kolay kredilerle bireyleri tüketime çekmektedir. Bireyler ödüllü tatil ve alışveriş imkânları, yüksek kredi limitleriyle daha da fazla tüketmeye sevk edilmektedir.

---

¹⁸² Jean Baudrillard; **Tüketim Toplumu**; Çeviren: Hazal Deliceçaylı - Ferda Keskin; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 2004; s. 27.

¹⁸³ George Ritzer; **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek**; Çeviren: Şen Süer Kaya; Ayrıntı Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 2000; s. 14.

3. Sanayi-Sonrası Toplumda Değişme

Sanayi-sonrası toplum; önem arz etme açısından mülkiyetin yerini bilginin aldığı ve güç ile toplumsal dinamizmin asıl kaynak olarak nitelendirildiği bir toplumdur. Bu toplum aynı zamanda, teknisyenlerin ve profesyonellerin öne çıkan toplumsal grupları oluşturduğu ve içinde hizmet sanayilerinin imalattan daha önemli bir yer tuttuğu bir topluma işaret etmektedir. Sanayi toplumunda üretim kavramı ise, sanayi-sonrası toplumda yerini tüketime bırakmaktadır.

‘Bilgi toplumu’, ‘tüketim toplumu’, ‘risk toplumu’ gibi önermeler çerçevesinde sanayi-sonrası toplumun değişim ve dönüşümleri ortaya konmaktadır. Sanayi toplumunda temel faktör üretim ve bu toplumu etkileyen akım Fordizm iken, sanayi-sonrası toplumda tüketim kavramıyla birlikte Post-Fordizm ön plandadır. Post-Fordizm, teknolojinin, emeğin, iş bölümünün, organizasyon yapılarının esnekleşmesi ile karakterize edilen bir sürecin adıdır.

Toffler’in ‘sanayi-ötesi toplum’ ifadesi ile sanayi-sonrası toplum kavramlarına bir yeni daha eklenmiştir. Toffler, insanlık tarihinde üç büyük uygarlık dalgasının yaşandığını ileri sürmektedir. Bu bağlamda, ‘birinci dalga’ tarım uygarlığına, ‘ikinci dalga’ sanayi uygarlığına, ‘üçüncü dalga’ ise sanayi-ötesi uygarlığa diğer bir deyişle post-endüstriyalizme tekabül etmektedir.¹⁸⁴

Toffler’e göre her uygarlığın insana, tabiata ve topluma yönelik bir açıklama biçimi bulunmaktadır. Birinci dalga, sanayi öncesi uygarlığa tekabül eden tarım uygarlığıdır. İkinci dalgada ise, *mekanik nedensellik** anlayışına işaret eden bir paradigma ortaya konmaktadır. Bu bağlamda üçüncü dalga uygarlığı post-endüstriyel toplum olarak adlandırılmaktadır.

---

¹⁸⁴ Alvin Toffler; **The Third Wave**; Bantam Books; New York; 1981; s. 30.

* Bu paradigma, nedenselliği aydınlatarak yanıtları *Newton*’un keşfettiği evrensel çekimde bulmaktadır. *Newton*’a göre ‘neden varlığı harekete geçiren güçtür’. Sanayi Devrimi’nin Avrupa’da yayıldığı sırada benimsenen bu mekanik nedensellik anlayış endüstri uygarlığının temelinde yatan temel argüman olarak kabul görmektedir. *Newton*’cu neden-sonuç anlayışını gösteren bir örnek olarak, birbirine çarpan ve bunun sonucu olarak hareket eden bilardo topları gösterilebilmektedir. Bilardo topları metaforuyla anlatılmaya çalışılan, ayrı parçacıklardan oluştuğu iddia edilen dünyanın, oluştuğu bu parçacıkların bilardo topları gibi birbirlerine çarptığı ve birbirlerini etkilediğidir.

'Post-endüstriyel toplum' kavramını ortaya atan Daniel Bell, günümüz ileri toplumlarında sanayi toplumunun temel yapısını başkalaştıran karmaşık değişiklikler oluştuğunu, toplumun kültürel ve yapısal temelinin değiştiğini belirtmektedir. Bu değişiklikler ekonomik alanda; mal ve eşya üreten bir ekonomiden hizmet üreten bir yapıya, daha az bilgi gerektiren bir yapıdan daha çok bilgi temelli bir yapıya ve sanayiye geçişi göstermektedir.¹⁸⁶ Bu bağlamda mülkiyetin en önemli bir faktör olmaktan çıkmış, bilgi yenilik kaynağı oluşturmada merkezi bir yer tutmaya başlamıştır.

a. Post-Fordist Üretim

Fordist üretim yapısının egemen olduğu 2. Dünya Savaşı ile 1970 Petrol Krizi arasındaki dönemde, devletin müdahaleci bir nitelik kazandığı, işgücünün karar verme sürecinin dışına itilerek üretimdeki etkinliğin azaltıldığı ve sıradanlaştırıldığı görülmektedir. Bu koşullarda, mal ve hizmetin şeklinin farklılaşması gereğinin ortaya çıktığı fark edilmiştir.

Fordist üretim sürecinden farklı olarak, piyasanın gerektirdiği mal ve hizmetlerin üretiminin gerçekleştirilmesi, işgücü piyasasında gözlemlenen katılıkların giderilmesi, üretim yapısının daha esnek bir yapıya kavuşturularak konjonktürel dalgalanmalara karşı uyumlu hale getirilmesi amacıyla, tam zamanlı çalışma biçiminden, standart olmayan istihdam biçimine başka bir deyişle esnek çalışma biçimine geçilmesi ihtiyacı hissedilmiş ve işgücü piyasasının da üretim piyasası gibi daha esnek bir yapıya kavuşturulması çalışmaları gündeme gelmiştir.

Esnek uzmanlaşmanın üç temel özelliğinden söz etmek mümkündür. Bunlar; teknoloji, vasıflı işçi ve esnek üretim olarak ifade edilebilmektedir. Esnek uzmanlaşma ile kastedilen; emek piyasası ve üretim sürecinde oluşturulacak yeniden yapılanmadır. Böylelikle firmalara, konjonktüre göre emek ve ürün yapılarını değiştirebilme kabiliyeti kazandırılırken, uluslararası rekabete uyum sağlamaları da kolaylaştırılmış olmaktadır.

Esnek uzmanlaşma, yeni enformasyon teknolojisine bağımlıdır. Sayısal olarak denetlenen makineler, pazarın özel bölümlerine yönelik malların - hem sermaye

---

¹⁸⁶ Daniel Bell; **The Coming of Post-Industrial Society**; Basic Books; New York; 1976; s. 316.

mallarının hem de tüketici mallarının- küçük takımlar halinde ekonomik olarak üretilmesine izin vermektedir. Yeni aletler yeni fırsatlara ve yeni ihtiyaçlara yanıt olarak üretimde hızla değişiklik yapmasını mümkün kılmaktadır. Yeni ürünler ne yeni aletlerin sağlanmasını, ne pahalı ve uzun süren yeniden ayarlamalar yapılmasını, ne de eski aletlerin yeniden bir araya toplanmasını gerektirmektedir.¹⁸⁷

Esnek teknoloji, uzmanlaşmayı doğurmaktadır. Yeni fikirler, yeni ürünlere, daha yeni fikirler daha yeni ürünlere dönüştürülebilmektedir. Üretim, müşteriler hesaba katılarak yapılmakta, özgün isteklere ve sürekli akış halindeki ihtiyaçlara uygun hale getirilmektedir.

Post-Fordizm kavramı üzerine geliştiren farklı yaklaşımlar ve bu yaklaşımlara yapılan farklı eleştiriler bulunmaktadır. Fakat bütün yaklaşımlar ve eleştiriler post-Fordizm kavramını tam anlamıyla mutlak bir yere oturtamamaktadır. Bunun nedeni ise post-modern söylemde de olduğu gibi, anlamlandırılmaya çalışılan ‘post’ önekinin beraberinde getirdiği ve kendisini öncelemiş olandan aktif bir kopuşu ya da ona bağımlılığı ifade etmesinden kaynaklanan bir muğlaklık olabilmektedir.

Post-Fordizm, başta üretim süreci olmak üzere emek yapısında ve toplumsal-ekonomik kurumlarda köklü bir dönüşümü ifade etmektedir. Post-Fordizime koşut olarak gündeme gelen yeni sermaye-emek ilişkisi, üretim teknikleri ve örgütlenme biçimleri bir yandan emek üzerindeki denetimlerin artmasına neden olurken, diğer yandan da emek piyasalarında, sermaye sahipleri arasında giderek artan rekabetle birlikte, sektörel düzeydeki esneklik uygulamalarının artmasına neden olmaktadır.¹⁸⁸

Post-Fordist yaklaşımların incelenmesi, gerek toplumsal ilişkilerde, gerekse üretimin teknik-örgütsel ilişkilerinde yaşanan mevcut gelişmelerin uluslararası iş bölümüne ve azgelişmiş ülkelerin sanayileşmelerine ne gibi etkilerinin görülebileceğinin kavranabilmesi açısından da bir zorunluluktur.

---

¹⁸⁷ Michael Piore, Charles Sabel; **The Second Industrial Divide -Possibilities for Prosperity-**; Basic Books; New York; 1986; s. 185.

¹⁸⁸ Steven V. Palas; “Rethinking Post-Fordism: The Meaning of Workplace Flexibility”; **Sociological Theory**; Vol:17; No:1; New York; 1999; s.72.

Sebastiano Brusco, İtalya’da üretimin ademimerkezileştirilmesi yönündeki hamlenin gözlemlenebilir bir nedeni olarak, 1960’lı yılların ortasından bu yana daha çeşitli, müşterinin isteklerini daha fazla karşılayan, kısa seriler halinde üretilmiş mallar için önemli oranlarda talebin ortaya çıkmasına dikkat çekmektedir.¹⁸⁹

Post-Fordist yaklaşımların, krizin nedenleri ve dinamikleri ve Post-Fordist geleceğin yorumlanması konusunda farklı bakış açılarının olduğunu söylemek mümkündür. Post-Fordist yaklaşımlar olarak nitelendirilen ve her birinin eleştirilen yönlerinin olmasına rağmen, ekonomik kriz ve üretim süreci ile bağlantılarının bulunması nedeniyle bu üç farklı yaklaşım önem kazanmaktadır.

Bu yaklaşımlardan ilki, Piore ve Sabel tarafından geliştirilen, ‘Yeni Smithçi Yaklaşım’ olarak da adlandırılan ‘Esnek Uzmanlık Modeli’dir. Bu yaklaşıma göre, üretimin örgütlenme biçimi ‘kitlesele üretim’ ve ‘esnek uzmanlaşma’ olarak ikiye ayrılmaktadır. Esnek uzmanlaşma yaklaşımında, ‘esneklik’ emek piyasası ve emek sürecindeki yeniden yapılanmaya; ‘uzmanlık’ ise Fordizmin, kitle üretiminin ve üretim standartlaşmasının sonunun geldiğine işaret etmektedir.

Piore ve Sabel, bilgisayarın Marx’ın zanaatkâr aleti tanımını karşılayan bir makine olduğunu iddia etmektedir. Bilgisayar, kullanıcının üretim kapasitesine yanıt veren ve bu kapasiteyi genişleten bir araçtır. Esnek uzmanlaşmanın amaçları doğrultusunda hizmete sunulduğunda, bilgisayar, insanın üretim süreci üzerinde yeniden denetim kurmasını sağlamaktadır. Nitekim esnek uzmanlaşmanın ilerleme kaydetmesi işçilerin yapılan işe daha fazla bağlanmaları ve daha fazla doyum bulmaları anlamına gelmektedir.¹⁹⁰

Kitlesele üretimdeki büyük ölçeklilik ve özel amaçlı makinelerle gerçekleştirilen seri üretimle, piyasalardaki değişikliklere ayak uydurulamamaktadır. Kitlesele üretimde niteliksiz işgücü, standart üretim ve büyük ölçekli işletmeler bulunurken; esnek

---

¹⁸⁹ Sebastian Brusco; “The Emilian Model: Productive Decentralisation and Social Integration”; **Cambridge Journal of Economics**; Vol: 6; Cambridge; 1982; s. 171.

¹⁹⁰ Michael Piore - Charles Sabel; **a.g.e.**; s. 27.

uzmanlaşmada kalifiye işçiler, piyasaya göre esneyebilen üretim ve küçük işletmeler bulunmaktadır.

İkinci yaklaşım, teknolojik gelişme sürecine ağırlık veren ve ‘Yeni Schumpeterci Yaklaşım’ olarak da bilinen ‘Esnek Firma Modeli’dir. Bu modele göre, kapitalist gelişim sürecindeki uzun dalgalar ve tekno-ekonomik paradigmadaki değişimler birbiriyle çakışmakta ve her tekno-ekonomik gelişmenin yerleşmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde toplumsal-kurumsal çerçevenin yeniden yapılanması gerekmektedir.

Bu yaklaşıma göre; Neo-Klasik ve Keynesyen ekonomik gelişme kuramlarının en zayıf ve eksik yanı, her tarihsel dönemde değişen ve sürekli olarak yenilenen teknolojinin özgün yanlarını yeterince göz önüne almamalarıdır. Bu nedenle bu yaklaşım, ‘iktisadi gelişmenin temel itici gücü’ olarak teknolojik değişimi görmektedir. Bir başka ifade ile bu yaklaşımın teorik çatısı temelde, teknik yenilikler ve yapısal değişimlerin, iktisadi değişimin dinamiklerinde başat bir rol oynadıkları varsayımına dayanmaktadır.¹⁹¹

Esnek Firma Modeli’ne göre krizin iki nedeni vardır ve model bu nedenlere göre düzenlenmiştir. Krizin birinci nedeni, tekno-ekonomik paradigmanın gelişme olanaklarını yitirmesi ile kitlesel üretimin sınırına varılmasıdır. Krizin ikinci nedeni ise yeni tekno-ekonomik paradigma ile sürüp giden düzenleme rejimi arasındaki uyumsuzluktur. Bu kuramda da emek piyasasında ve üretim sürecinde esnekleşme ön plana çıkmaktadır.

Üçüncü yaklaşım ise ‘Yeni Marksist Yaklaşım’ olarak da bilinen ‘Fransız Düzenleme Okulu Modeli’dir. Bu modelde, ekonominin merkezinde sermaye birikiminin yer aldığı fikri temel çıkış noktasını oluşturur. Bunun için de 1970’lerde ortaya çıkan ve Fordizmin neden olduğu krizin açıklanmasında bu çıkış noktası esas alınmaktadır.

---

¹⁹¹ Carlota Perez; “Microelectronics, Long Waves and World Structural Change: New Perspectives for Developing Countries”; **World Development**; Vol:13; No: 3; Brighton; 1985; s. 442.

Post-Fordist Yaklaşımlar olarak açıklanmaya çalışılan yaklaşımların bazı ortak yanlarının olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle bu yaklaşımlar, Fordizmin krizine çözüm arayışlarından kaynaklanmaktadır. Krizin temel nedenlerini teknik ve örgütsel sorunlar olarak belirten bu yaklaşımlar; verimlilik, büyüme ve ücretlerde iyileştirmenin üretim sürecinin esnekleştirilmesi ile sağlanabileceğini savunmaktadırlar.¹⁹²

Dolayısıyla, Fordizm'in krizine çözüm arayan Post-Fordist yaklaşımların genel olarak, üretim sistemi ve işgücü piyasasının esnek bir yapıya kavuşturulması amacını taşıdıkları söylenebilmektedir. Esneklik arayışının nedeni olarak genellikle sanayileşmiş ülkelerde yaşanan rekabet ileri sürülmektedir. Bunun yanında, gelişen teknoloji de esnekleşmenin nedenleri arasında gösterilmektedir. Fordist üretim biçiminde her hangi bir metanın üretimi için gerekli olan büyük üretim tesisleri ve on binlerce işçi yerine, Post-Fordist üretim biçiminde parçalı üretim tesisleri, taşeron işletmeler ve bunun sonucunda da az sayıda işçiyi bir arada barındıran merkez ve çevre işletmeler ortaya çıkmıştır.

b. Tüketimin Postmodernleşmesi

Son yirmi yıl içerisinde postmodern tartışmalar dünyanın birçok yerinde kültürel ve düşünsel boyutta bir egemenlik kurmuştur. Estetik ve kültür teorisine ya da sanata bakıldığında, modernizmin yol olup olmadığı ve ne türden bir post-modern sanatın onun yerini almakta olduğu konusunda tartışmalar ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda modern dünyadan postmodern dünyaya tüketimin ne gibi bir yol çizdiğini incelemek gerekmektedir. Her şeyin postmodern bir kimliğe büründüğü çağda tüketimin post-modernleşmesi temel sorunsallardan biridir. Tüketimin postmodernleşmesini irdeleyebilmek için muğlak bir kavram olarak yorumlanan post-modern kavramını ve postmodernizm akımını ele almak gerekmektedir.

---

¹⁹² Linda McDowell; "Life Without Father and Ford: The New Gender Order of Post-Fordism"; **Transactions of The Institute of British Geographers**; Vol:16; No:4; London; 1991; s. 412.

Postmodernizm teriminin kuramsal bir bütünü anlattığı konusunda bir konsensüs vardır. Ancak postmodernizm kuramının mimarlık, sinema ve edebiyat alanlarındaki karşılıklarının ortak özelliklerinin neler olduğu henüz pek yanıtlanabilmiş bir konu değildir. Postmodernlik hangi kılığa bürünürse bürünsün, modernist sembolik düzenlerin çözülmesini beraberinde getirmektedir. ‘Yaşam dünyalarının çoğullaşmasıyla’ nitelenen postmodernizmin en göze çarpan özellikleri ‘çeşitlilik, olumsuzluk ve muğlaklıktır. Kültürlerin, komünal geleneklerin, ideolojilerin, yaşam biçimlerinin ya da dil oyunlarının sürekli ve indirgenemez çoğulculuğudur.’¹⁹³

Postmodernizm akımını ele almadan önce, çeşitli post-modern söylemlerde anlamlandırılmaya çalışılan ‘post’ teriminin söz etmek gerekmektedir. ‘Post’ terimi bir yandan modern olmayana betimlemekte ve bu da modern çağın ve onun teorik ve kültürel pratiklerinin ötesine hamle etmeye girişen bir aktif olumsuzlama terimi olarak okunabilmektedir. ‘Post’ öneki, kendisini öncelleyen olandan aktif bir kopuşu göstermektedir. Bu kopuş olumlu olarak eski kısıtlayıcı ve baskıcı koşullardan bir özgürleşme olarak da algılanabilmektedir. Öte yandan ‘post’ öneki izlediği şeye bağımlılığı, onunla sürekliliği de gösterebilmektedir. Fakat postmodern teorisyenlerden Lyotard, Foucault, Deleuze ve Guattari, bunu bir kopuş, bir kırılma olarak karakterize etmektedir.

Postmodern söylemler ve pratikler çoğunlukla birçok postmodernistin baskıcı ya da artık tükenmiş olduğunu düşündüğü modern ideolojilerden, üsluplardan ve pratiklerden net bir şekilde kopup ayrılan anti-modern müdahaleler olarak nitelendirilmektedirler. Yukarıda sözü edilen ‘aktif olumsuzlama’ denilen kavram ise bu anti-modern müdahalelere tekabül etmektedir.¹⁹⁴

Postmodernizm akımı yandaşları, geleneksel kültür, teori ve politikayı saldırgan bir şekilde eleştirmektedirler. Modern geleneğin savunucuları ise, ya bu yeni rakibi görmezden gelip karşı saldırıya geçmekte ya da yeni söylemler ve konularla uzlaşma, onların söylemlerini devralma girişiminde bulunarak yanıt vermektedirler.

---

¹⁹³ Gordon Marshall; **a.g.e.**;ss. 592-593.

¹⁹⁴ Steven Best - Douglas Kellner; **Postmodern Teori**; Çeviren: Mehmet Küçük; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 1998; s. 48.

Postmodernizme eleştirel yaklaşan Foucault, Guattari gibi kimi düşünürler onu geçici bir heves, yeni bir söylem hatta kültürel sermaye arayışı içinde olan entelektüellerin bir icadı olduğu düşüncesindedirler. Habermas gibi kimi düşünürler ise postmodernizmi özgürleşimci modern teorileri ve onun beraberinde getirdiği değerleri değersizleştirmeye girişen başka bir muhafazakâr ideoloji olarak nitelendirmektedirler.¹⁹⁵

Bütün bunlardan dolayı ortaya atılan yeni söylem pratikleri ister modern söylemlerden soyutlansın, isterse yeni bir muhafazakâr ideoloji olarak nitelendirilsin çeyrek yüzyıldır ‘eski’den bir kopuş gösteren ya da onu tamamlayan bir başka söylemin içinde bulunduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Erdoğan ve Alemdar’a göre modernliğin sosyal bütünselliği ve hiyerarşik yapılanması, derinliği ve kökleri olmadan ‘gövde kök’ gibi yüzey yaratarak sosyal sınırları şiddetle içeriye çöktükçe, küçük parçalara ayrılmaktadır. Bu bağlamda toplum parçalara ayrıldıkça, toplumun ve benliğin amaçları da doğal olarak yön değiştirmekte ve değişimle birlikte gelişmeye başlamaktadır. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi modernist düşünüş yerini, benlik ve sosyalin belirsiz, genel birlikten veya uyumdan yoksun olduğu post modern görüşe terk etmektedir.¹⁹⁶

Postmodernizm akımı savunucularına göre insan ve toplum moda ve reklam dünyası gibi sürekli değişen ve ne olduğu ya da ne olacağı belli olmayan bir yapıya sahiptir. Bu dünya, aslında büyük sermayelerin ve örgütlenmelerin, amaçlı ve planlı iletişim politikalarının egemenliğinde tüketme ve sahip olma hayalleri işlenerek yönetilen bir dünyadır. Postmodernist, bu hayalleri destekleyen bir biçimde, üstünlük ve egemenlik yerine ‘her yerde var olmaya’ ve amaçlı politika yerine ‘şence oyun oynamaya’ yönelmektedir. Postmodernizm ‘sosyal ideolojilerin amacının egemen ilişkileri haklı çıkartmak ve meşrulaştırmak’ olduğu görüşünü öne sürmekte, toplumu oluşturan ve gerçek yapıların analizini ise reddetmektedir. Onun yerine imajlar

---

¹⁹⁵ A.g.y; a.g.e; s. 14.

¹⁹⁶ İrfan Erdoğan - Korkmaz Alemdar; **Öteki Kuram**; Erk Yayınları; Pozitif Matbaacılık; Ankara; 2005; ss. 450-451.

denizinde dünya hakkında kendi anlamlarını inşa eden tüketici bireyler görüşünü sunmaktadır.

Baudrillard, Lyotard ve Harvey gibi postmodern teorisyenlere göre, bilgisayarlar ve medya gibi teknolojilerle, yeni bilgi biçimleriyle ve toplumsal ekonomik sistemdeki değişimlerle bir postmodern toplumsal oluşum üretilmektedir. Baudrillard ve Lyotard bu gelişmeleri yeni enformasyon, bilgi ve teknoloji biçimleri çerçevesinde yorumlamaktadırlar.¹⁹⁷

Postmodern teori; çokkathlık, çoğulluk, parçalanmışlık ve belirlenmemişlik gibi kavramları içkinleştiren bir yolu takip etmektedir. Ama bu yol ana yoldan çok patikaları, kimilerinin girmekten çekindiği çıkmaz yolları da selamlamaktadır. Postmodern düşünürlerden Deleuze ve Guattari'nin üstünde durduğu kavramlardan biri 'arzu' kavramıdır. Sürekli arzulayan bireyler haline gelen postmodern durum içinde onlar, arzuyu doğası itibariyle merkezsiz, bölük pörçük ve dinamik olarak gören postmodern bir bağlam içerisinde tanımlamaktadır. Deleuze ve Guattari'ye göre, "arzu, her şeyin mümkün olduğu özgür bir sentez bölgesinde iş görmektedir".¹⁹⁸

Bir toplumun birincil meşgalesi arzuyu evcilleştirmek ve bastırmaktır, kapalı kapılar çerçevesinde yer yurt edindirmektir. Çünkü "arzu, bilinçdışı akışların toplumsal bir alanda üretildiği anlamlandırmayan göstergeler sistemidir ve bilinç dışı tarafından yaratılmış çeşitli tipte sentezler içerisinde duygulanımsal ve libidinal enerjinin sürekli üretimidir".¹⁹⁹

Postmodern dünyada sürekli arzulayan ve tüketen birey, tüketici kimliğiyle pasif konumdan çıkartılıp, aktif konuma gelmekte ve bunun sonucunda da tüketim alışkanlıkları da farklılaşmaktadır. Postmodern tüketici, sembolleri ve imajları hem tüketen, hem de üreten durumdaki aktif bir tüketici özelliği taşımaktadır.

---

¹⁹⁷ Steven Best - Douglas Kellner; **a.g.e**; s. 16.

¹⁹⁸ Gilles Deleuze- Felix Guattari; **Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia**; Translated by: Robert Hurley-Mark Seem-Helen Lane; Continuum International Publishing Group- Mansell; Londra; 2003; s. 139.

¹⁹⁹ A.g.y; **a.g.e**; s. 137.

Postmodern dünyada kültür, ekonomiyi etkilemekte ve ona yön vermektedir. Ekonomi ve kültür ilişkisinin karmaşıklığı ve değişimi yeni olguların oluşmasında ve postmodern tüketicinin varlığının belirlenmesinde etkin rol oynamaktadır. Modern ve postmodern düzenlerin üretim biçimleri olan Fordizm ve Post-Fordizm, tüketim kültürü ve postmodern tüketicinin özelliklerinin anlaşılmasında yol göstericidir.

Tüketimin post-modernleşmesiyle oluşan yeni tüketici, kendini gerçekleştiren ve yaratıcı bir rol üstlenen, geçmişe kıyasla daha aktif bir tüketicidir. Bu tüketicinin sosyo-kültürel kimliğinin ürün ve marka seçiminde daha baskın olduğu görülmektedir. Sadece ürünün fiziksel ve işlevsel özelliklerini değil, o ürünün taşıdığı ve gösterdiği imajları daha çok önemseyen postmodern tüketici, hiç şüphesiz yeni bir ekonomi ve yeni bir kültür oluşumunun içinde yer almaktadır.

Post-modern dönemde birey, imaj ve sembollerin anlamlarının üretiminde yer alan aktif bir taraf olarak deneyimlerin üreticisi haline gelmektedir. Tüketiciler ürünü sadece işlevsel özelliklerinden dolayı değil, sembolik değerlerinden, imajlarından dolayı da satın alıp tükettiği için; doğal olarak, ekonomi belirli bir düzeyde üretim gücüne sahip olup, refah toplumu yaratabildiğinde, tüketim sözü edilen özelliğiyle ekonomide etkin bir güç kazanmaktadır.

Post-modern tüketim anlayışında kadın-erkek, kent-kırsal, kamu-özel gibi ayrımlar silinmekte, sadece ve sadece tüketim ön plana çıkarılmaktadır. Bu bağlamda herkes tüketicidir ve tüm ayrımlarda bu noktada anlamsızlaşmaktadır. Sanal bir dünyada sanal kimlikler ve sanal tüketimler söz konusudur.

Post-modernizm, her eylemi bir tüketim eylemi haline dönüştürmektedir. Bireylerarası ilişkilerden, eğitime, dinden sağlığa ve hatta ölüme kadar her şey tüketime konu olabilmektedir. Şaylan'a göre; artık bireyin her tarafı metalar ile sarılmıştır. Böylelikle birey, ortak tüketim ve statü normları benimsemek durumunda kalmakta ve

amorf kitlenin olmaktadır. Bu durumda da postmodern tüketici ya da başka bir ifadeyle ‘postmodern birey’ ortaya çıkmaktadır.²⁰⁰

Sosyal sınırlamalardan kendini kurtararak özgürleşen postmodern birey, kendini oluşturmak ve ifade edebilmek için yeni kimlikler oluşturmaktadır. Bu süreç içerisinde, tüketen birey ürün ve hizmetlerle kurduğu bağlantılarla kendini yeniden tanımlamaktadır. Tüketimin postmodernleşmesiyle birlikte, sosyal bağlar kurmaya yarayan değerler, tüketim objelerinin vazgeçilmez unsurları haline gelmektedir. Postmodern dünyada, bireyin özgürce seçebilme şansı ile istikrarlı olmayan, değişken tercihleri bulunmaktadır.²⁰¹

II. Toplumsal Değişme ve İletişim İlişkisi

İnsan doğasının bir yansıması olan iletişim, toplumsal yaşamın her alanında karşılaşılan ve etkisi hissedilen bir olgudur. Bireyin başka bir bireye yaptığı herhangi bir etki olmanın ötesinde, temelinde paylaşmanın olduğu bir süreç olan iletişim; haberleri, düşünceleri, duyguları bildirme, paylaşma ya da değiş tokuş etme ekinliği olarak değerlendirilebilmektedir. Toplumsal bir varlık olarak insan, dünyaya gözünü açtığı andan itibaren, bilinçli ya da bilinçsiz olarak kullandığı sözel (konuşma, yazma gibi) ve sözsüz (jest, mimik ve bakış gibi) kodlar aracılığıyla çevresi ile iletişim ve etkileşimde bulunmaktadır.

İletişim; öğrenilebilir ve geliştirilebilir olması nedeniyle bir beceri, yaratıcı faaliyetleri içermesi nedeniyle bir sanat ve belirli amaçlara ulaşmada bilimsel yöntem ve teknikleri kullanması nedeniyle bir bilim olarak nitelenebilmektedir. Toplumsal açıdan ise iletişim, toplumdaki bireyleri etkileyen, kültürel ve toplumsal değerlerin öğrenilmesi yolunda etkileşimler yaratan ve çevreyi denetleyen işlevler üstlenmektedir.

İletişimin olmadığı toplumsal ya da bireysel bir yaşam düşünülememektedir. Her türlü bireysel ya da toplumsal deneyimin özünde iletişim olgusu yer almaktadır. Bu

---

²⁰⁰ Gencay Şaylan; **Postmodernizm**; İmge Kitabevi Yayınları; Cantekin Matbaacılık; Ankara; 1999; s. 23.

²⁰¹ David Knights, Glenn Morgan; “Organization Theory and Consumption in a Post-Modern Era”; **Organization Studies**; Vol:14; No:2; Sage Pub; Manchester; 1993; s.228.

bağlamda şunu söylemek mümkündür ki toplumsuz insan olamayacağı gibi iletişimsiz de bir toplum olamaz.

Yeni teknolojik gelişmeler iletişim koşullarını değiştirerek, onların yerine dolaylı ya da uzaktan iletişimi geçirmiştir. Bu gelişmelerle günümüzde dünyanın bir ucundan diğerine anında haberleşmek mümkün hale gelmiştir. Teknik bakış açısından imkânlı hale gelen bu iletişim, iletişimi tarihsel ve kültürel boyutlarından soyutlamaktadır. Günümüz dünya genelinde yaşanmakta olan değişim ve bütünleşme süreci doğrultusunda toplumlar, artık ekonomik, politik ve kültürel boyutta iç içe geçirilmekte ve böylece bir dünya toplumu meydana getirilmeye çalışılmaktadır.

Çok yönlü bir olgu ve disiplinlerarası bir yaklaşım olan iletişim toplumsal ilişkiler buna bağlı olarak toplumsal yapıyı ve nihayetinde toplumsal değişmeyi etkilemektedir. Değişimin hızının gittikçe arttığı, teknolojik gelişmeler ile sosyal ilişkilerin zayıfladığı, bireyin yalnızlaştığı ve yabancılaştığı çağımızda, iletişim olgusu gittikçe önem kazanmakta ve toplumsal değişmeye yön veren önemli etkenlerden bir haline gelmektedir. Bu bağlamda, çağcıl düzende ortaya çıkan karmaşık ilişkiler ağı mesaj alışverişi ile birbirine bağlanmakta ve dolayısıyla iletişim, toplumların, siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel faaliyetlerinin can damarı olarak kabul görmektedir.

A. İletişim Kavramı

İnsanın varolma ve varlığını sürdürme biçiminin bir ürünü olarak iletişim, çağlar boyunca insanlığı ve dünyayı etkilemekte olan bir süreçtir. En genel tanımıyla iletişim; enformasyon, düşünce, bilgi ve tutumların anlamayı gerçekleştirebilecek ortak bir dil aracılığıyla kişiler, gruplar veya toplumlar arasında aktarılmasını gerçekleştiren dinamik bir süreçtir.²⁰²

İletişim, bilgi, duygu ve düşüncelerin paylaşılması, anlatılması, anlaşılmasıdır. İletişim; kişileri, kurumları, toplumları bütünleştiren, tutum ve davranışları etkileyen, yönlendiren toplumsal ve kültürel değerleri yansıtan bir beceridir. Gerek bireysel gerekse toplumsal davranışlar pek çok etmen tarafından şekillendirilmekteyse de bu

---

²⁰² Konca Yumlu; **Kitle İletişim Kuram ve Araştırmaları**; Nam Basım; İzmir; 1994; s.11.

etmenlerin en önemlilerinden birinin iletişim olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda iletişim, insanın toplumsallaşmasının bir ürünü olarak değerlendirilebilmektedir.

Bilgilendiren, yönlendiren, eğiten, denetleyen, eğlendiren, uyaran, bütünleştiren iletişim, hem bireysel hem de toplumsal bir güç ve denge yaratmaktadır. Toplumsal iletişim, toplumdaki bireyleri etkileyen, kültürel ve toplumsal değerlerin öğrenilmesi ve sürdürülmesi yolunda etkileşimler yaratan ve çevreyi denetleyen bir fonksiyona sahiptir. Bir toplumun yapı taşı olan bireyler, ortaklaşa toplumsal kurumların üyeleri olarak yaşayabilmelerini olanaklı kılacak karşılıklı beklenti çerçevelerini üretmek üzere birbirleriyle etkileşime girmek durumundadırlar.²⁰³

Canlının olduğu her yerde, her faaliyette değişik tür ve yoğunlukta iletişim vardır. İletişim insanın insani özünü oluşturan ve bu özü başkalarına iletme ve onlardan geribildirim olanağı sağlayan yegâne bir olgudur.

Yeni dünya düzenini biçimlendiren öğelerden iletişim, toplumsal değişimin ve yeni dünya düzeninin katalizörü olarak değerlendirilebilmektedir. Günümüzde toplumlar yalıtılmış durumda değildirler. Özellikle gelişen iletişim teknolojileri ile birlikte dünyanın her yerindeki kişiler ve toplumlar iletişim halindedirler.

İletişim teknolojisindeki değişimler kadar hiçbir teknolojik buluş ya da değişim yaşam biçimini, bireylerin bilinçlenmesini ve toplumsal davranışlarını etkilememiştir. Toplum yapısındaki değişimlerin, hiçbir ülke ve sınır tanımadan, bütün dünya ülkelerini etkilediği ve değişim süreçlerinin kitle iletişim araçlarıyla daha da yoğunlaşarak, toplumların değişim dinamiklerini kolayca etkileyebildiği hatta belirleyici bir konuma geldiği görülmektedir.

Elektronik iletişim olanaklarıyla çeşitlenen kitle iletişim araçları; bir taraftan kurdukları zihinsel, kültürel, ideolojik egemenlik yoluyla gündelik yaşamı biçimlendirirken, diğer taraftan siyasi, ekonomik, kültürel mekanizmaların içinde yer alarak toplumun şekillenmesinde etkili olmaktadır. Yeni dünya düzeni ile vurgulanan

---

²⁰³ Erol Mutlu; **İletişim Sözlüğü**; Bilim ve Sanat Yayınları; Ertem Matbaası; Ankara; 2004; s. 151.

değişme ve gelişmeler, uluslar arası sistemde yaratılan bu yeni hegemonya, iletişim ve iletişim araçları aracılığıyla egemen kılınan bir dünya görüşü yaratmaktadır.

B. İletişim Teknolojilerinin Toplumsal Değişmeye Etkileri

İletişim, insanoğlu için ilkçağlardan bugüne dek süregelen bir gereksinimdir. Bu çerçevede insan, duygu vedüşünce iletisini aktarmak için çağlar boyunca çeşitli yol ve yöntemler geliştirmiş, her toplum çeşitli iletişim biçimlerini kendi toplumsal yapısı ve teknolojik birikimi doğrultusunda yeniden düzenlemiştir.

“Günümüzde bir ülkenin, dünyanın geri kalanından bağımsız olarak var olması artık mümkün değildir. Bu anlamıyla kitle iletişimin evriminde bir sonraki adım, küresel iletişimdir. Bu ulusal sınırları ve dili aşan, insanların hem akıllarına hem kalplerine ulaşan bir iletişim biçimidir.”²⁰⁴

Teknoloji, oldukça esnek biçimde, ya makineleri, donanımı ve bunların beraberinde getirdiği üretim tekniklerini, ya da işin teknik bakımdan düzenlenmesi ve mekanizasyonunun dayattığı bir toplumsal ilişki tipini anlatmak amacıyla kullanılan bir terimdir.²⁰⁵ Bilginin ve iletişimin son derece değerli olduğu çağımızda teknoloji, enformasyon iletişimini daha hızlı daha ve daha kesin yapabilmek için sürekli bir gelişim içerisinde. İletişim bir yeniden üretim aracıdır. Sürekli dönüşen ve gelişen dünya düzenini ve bu dünya düzeninin belirleyicilerini, yeni iletişim ortamlarını ve buna bağlı olarak izleyiciyi kullanıcıya dönüştüren etkileşim kavramını bireysel ve toplumsal açıdan betimlemek gerekmektedir.

İrfan Erdoğan’a göre “iletişim teknolojisi iletişim üretmek için üretilen teknolojik araçlardır. Televizyon veya radyo teknoloji değil bir teknolojinin materyal ürünüdür, belli biçimdeki maddesel ifadesidir. Teknoloji bu araçları üreten makine, emek, bilgi ve ilişki düzenidir.”²⁰⁶

---

²⁰⁴ Armand Mattelart; **Beyin İğfal Şebekesi**; Çeviren: Işın Gürbüz; Ayrıntı Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 1995; s. 95.

²⁰⁵ Gordon Marshall; **a.g.e**; s. 722.

²⁰⁶ İrfan Erdoğan; “Uluslararası İletişim Düzeni”; <http://media.ankara.edu.tr/erdogan/intrntnl.html>; 18.06.2008.

Kitle iletişim araçları, bilgisayar sistemleri ve telekomünikasyon teknikleriyle bütünleşmesi ‘yeni iletişim teknolojileri’ gibi bir tanımlamayı da beraberinde getirmektedir. İletişim teknolojileri ‘bilgi endüstrisi’nin yaşam kaynağını oluşturması nedeniyle, çoğu zaman ‘enformasyon teknolojileri’, ‘bilgi teknolojileri’ olarak da adlandırılmaktadır. Bununla birlikte iletişim teknolojilerinin yeni bir dönüşümü yaratacak potansiyele sahip olduğu düşüncesi, ‘enformasyon toplumu’ kuramcılarının teknolojinin dönüştürücü gücü düşünceleriyle büyük bir uyum sağlamaktadır.

Belirli bir tarihsel bağlamdaki verili süreçler için kurulmuş teknolojiye dayalı önemli ilerlemelerden yeni iletişim teknolojileri ve bu teknolojilerin iletişim modelleri üzerinde gerçekleştirdiği dönüşüm, toplumsal yapıyı da şekillendirmektedir. İletişim teknolojilerinin, toplumsal değişim ve dönüşüme olan olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır.

Yeni iletişim teknolojilerinin hayatın hemen hemen her alanında vazgeçilmez bir rol üstlenmesiyle birlikte, bireyler artık bilgi alışverişinde, günlük ve iş yaşamlarında, boş zaman değerlendirilmede bu teknolojileri kullanır hale gelmiştir. Böylece sosyal yaşam, gündelik alışkanlıklar ve her türlü iletişim biçimi bu teknolojilerin hayatımızda konumlanan yerine göre biçimlenmektedir.

Tüm teknolojik ve bilimsel gelişmenin kullanımında olduğu gibi, yeni iletişim teknolojilerinin de iki farklı boyutu bulunmaktadır. Hayatımızı kolaylaştıran bu teknolojiler, aynı zamanda gündelik yaşamda da bir takım sorunları beraberinde getirmektedir. Yeni ortamın neden olduğu olumsuzluklar arasında sayısal uçurum, yeni düzene uyum sorunu, iletişim teknolojilerinin insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri, sanal ortamla birlikte bireyin yalnızlaşması ve yabancılaşması, kimlik karmaşaları, bilinçsiz tüketim anlayışı gibi konular yer almaktadır.

Kitle iletişim araçları ve yeni iletişim teknolojileri bir endüstri olarak ürettikleriyle bireyin yaşamının her alanına girmekte ve bireye kendi yaşamını gerçekleştirme özgürlüğüne sahip olduğunu unutturmaktadır. Yeni dünya düzeninde sosyal bağın, bireyler ya da toplumsal gruplar arasındaki karşılıklı bağımlılık biçimlerinin değişmesi kitle iletişim araçlarının etkinlik alanlarını genişletmektedir. Bu

bağlamda, kitle iletişim araçlarının bireyin sosyalliği, gündelik yaşam yetisini yitirmesine, kendisine ve topluma karşı yabancılaşmasına ve yalnızlaşmasına neden olmaktadır.

Yirmi birinci yüzyıl insanı bir tür anlam bunalımı içindedir. Gerçek bir kişilik yerine karşılaşılan her türlü temsili (kurumsal, tüzel) kişilik anlamın biraz daha buharlaşıp yok olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla anlamla birlikte yok olan şahsiyetlerdir.²⁰⁷

Yabancılarla duygusal bağlar kurarak insanın oyun yeteneğini çoğaltan, toplumsallaşmasını sağlayan kamusal yaşam giderek çökmektedir. Sennet'e göre herkes birbirinin gözetimi altında olduğundan, sosyalleşme azalmakta ve sessizlik tek savunma alanı haline gelmektedir. Modernlikle birlikte özel hayatına tutsak olan insanın kamudaki sessizliği; yalnızlığı, yaşayan değil, seyreden bir insan haline gelmesi ise aşırı atomizasyona neden olmaktadır. "Kitle iletişim araçları ile kamusal yaşamın yükselişi ve çöküşü arasında özel bir bağ vardır. Kamusal yaşam fikrine son verilmesini sağlayan etmenlerden biri olan kitle iletişim araçları; toplumsal grupların birbirlerine ilişkin bilgi birikimlerini olağanüstü artırırken, fiili bağ kurmayı gereksizleştirmiştir."²⁰⁸

Değişimin çok daha hızlı yaşandığı bir çağda, birçok şey yeni bir anlama bürünmekte, yeni bir içerik kazanmakta ve yeni kavramlar ortaya çıkmaktadır. Bu yeni yapıda birey, örgüt, devlet ve nihayet tüm toplum farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmada bilim ve teknolojinin etkisi daha belirgin ve güçlüdür. Artık temel üretim faktörü olarak bilginin egemenliği söz konusudur ve diğer tüm üretim faktörleri bilginin ışığında yenilenmekte ve gelişmektedir. Bunların üretim sürecine yansımaları da, verimliliğin artması, üretimden alınan payın daha fazla olması ve insanın yaşam kalitesinin artırılması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Günümüz toplumlarının nitelimesinde yaygın olarak kullanılan adlandırmalardan biri bilgi toplumu nitelimesidir. Sanayi sonrası ve postmodern toplum

---

²⁰⁷ Sadık Güneş; **Medya ve Kültür - Sessiz Yığınların Kültürel İntiharı** -; Vadi Yayınları; Feryal Matbaacılık; Ankara; 2001; s.52.

²⁰⁸ Richard Sennet; **Kamusal İnsanın Çöküşü**; Çeviren: Serpil Durak - Abdullah Yılmaz; Ayrıntı Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 1996; s. 352.

nitelemelerinde iletişim olgusu ve bilgi üzerinde durulmakla birlikte, bilgi toplumu kuramında bu husus daha ağırlıklı olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda, sanayi devrimiyle nasıl sanayi toplumuna geçiş sağlandıysa, elektronik devrimiyle de bilgi toplumuna geçilmekte olduğu işaret edilmektedir. Bu değişimle toplumun ve insanın değiştiği, bilgisayarların yaşama yoğun bir şekilde girdiği, iletişimin ve dolaşan enformasyonun arttığı, dünyanın her tarafından bilgi alma imkânının insana sağlandığı vurgulanmaktadır.²⁰⁹

Bilginin hâkim olduğu dönüşümlerin üretim faktörleri üzerindeki şekli, bilgi toplumunda toplumsal refahın artmasının temel etkenidir. Nitekim ‘esneklik’, ‘hız’, ‘verimlilik’, ‘kalite’ gibi kavramların değer olarak öne çıkması ve evrensel düzeyde kabul görmesi, üretime etki eden faktörler için de belli değişiklikleri getirmiştir.

Bilgi toplumunda üretim sürecine nicelik ve nitelik bakımından etki eden temel değişken bilgidir. Bilgi, yeni bir ürün ortaya konmasında, yeni bir iş modeli oluşturmasında ve yeni bir yöntem geliştirilmesinde esas oluşturmaktadır. Yeni yönetim anlayışlarının gelişmesi, yeni bakış açılarının doğması, ne tür bilgiye sahip olunduğu ve bilginin nasıl kullanıldığı ile ilişkili olarak gerçekleşmektedir.

Bilgi, girişim kavramını yaşamın odağına oturtarak döneme özgür bir girişimci insan profilini yaratmaktadır. ‘Ne olursa olsun kâr elde etme’ mantığından ziyade, insana ve doğal çevreye saygı duyan, sahip olunan diğer kaynakları akılcı yöntemlerle kullanabilen girişimcilik anlayışı gündeme gelmektedir. Öte yandan sermaye de, daha çok bilgisayar destekli olarak kullanılmakta ve yine eğitilmiş, uzman işgücü ile birlikte kullanıldığında çok daha verimli, hızlı ve esnek üretimi sağlayabilen bir özelliğe sahip olmaktadır. Tarım toplumunda doğaya uyumun sağlanması, sanayi toplumunda doğanın kontrol edilmeye çalışılması, bu kez bilgi toplumunda doğayı

---

²⁰⁹ Aytekin Yılmaz; **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**; Vadi Yayınları; Feryal Mtabaacılık; Ankara; 1996; s. 93.

aşma şeklinde bir bakış açısına dönüşmekte ve bu bağlamda yeni teknolojiler ve ürünler geliştirilmektedir.²¹⁰

Bilgi toplumunda insanların ihtiyaçları, fizyolojik olmaktan ziyade sosyal, düşünsel ve duygusal olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, başka insanlarla iletişim kurma; daha fazla boş zaman yaratma, daha iyi eğitim altyapısına sahip olma isteği gibi pek çok sosyo-kültürel ihtiyaç ortaya çıkmaktadır.

Geleneksel olarak insanların fizyolojik ihtiyaçlarına yönelmiş sektörler ise yeni bir içeriğe kavuşmaktadır. Daha kaliteli, daha nitelikli, daha kullanışlı gıda maddeleri, giyim eşyaları üretimine ağırlık verilirken, verimliliğin ve niteliğin artmasında temel etken ise yine bilgi teknolojileri olmaktadır. Diğer taraftan hizmet sektörü, bilişim teknolojileri ile bütünleşerek bireye özgü esnek üretimin ve hizmet hızının artmasını sağlamaktadır. Artık, ihtiyacın miktarı ve niteliği dikkate alınmadan yapılan yığın üretimin yerine, bireyi baz alan üretim anlayışı değer kazanmaktadır. Tüketicinin ne zaman ya da ne boyutta bir mal istediği, üreticinin malı ulaştırmada zaman ve doğruluk kalitesi ile birlikte gerçekleştirilmektedir.

Boris Frankel, 1960'lardan sonra doğan bu yeni toplum düşüncesini 'ütöpik' düşünce olarak ele almakta ve bu tür toplum ve toplum kuramlarını, 'sanayi- sonrası ütopyalar' olarak adlandırmaktadır. Böyle bir adlandırma yapmak ya da yeni toplum kuramcılarını fazla iyimser oldukları için eleştirmek, yeni toplum görüşünün reddedilmesinden ve bir kenara atılmasından ziyade, bu tür bir görüşün ortaya çıkmasındaki nedenler üzerine daha fazla eğinilmesini olanaklı kılmıştır.²¹¹

Norbert Weiner için enformasyon, evrenin fiilen duraklamasına neden olacak entropik dürtüye karşı hayatın gerçekleştirdiği karşı-saldırıların esas parçasından başka bir şey değildir. Bu bağlamda enformasyon kendimiz ve çevremiz arasındaki zorunlu

---

²¹⁰ Armand ve Michéle Mattelart; **İletişim Kuramları Tarihi**; Çeviren: Merih Zillioğlu; İletişim Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 2006; s. 46.

²¹¹ Boris Frankel; **Sanayi Sonrası Ütopyalar**; Çeviren: Kamil Durand; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 1991; s. 62.

değiş tokuşlara izin vermektedir. Nitekim iletişim ve denetim, insanın toplumsal hayatına ait olsalar bile, insanın manevi hayatının özüne aittirler.²¹²

Bilginin önemi; hem iletişim teknolojilerinin gelişmesini tetiklemekte, hem de bu gelişmenin sonucunda farklı bir anlam kazanarak bir dönüşüm aracı haline gelmektedir. Bu noktada Daniel Bell'in 'sanayi - sonrası toplum' kuramında, gelecekteki toplumun en önemli görünümü başka bir ifadeyle değer ve büyümenin kaynağı olarak 'kuramsal bilgi'yi ön plana çıkartılmaktadır. Daniel Bell, 'sanayi-sonrası toplum' kavramının yaratıcısı olduğu kadar, daha sonraki çalışmalarında 'enformasyon toplumu' kavramının da en önemli destekçilerinden biridir.

Günlük hayatta gerek kişisel gerekse kamusal anlamda sıkça kullanılan teknolojiler, ya da iletişim teknolojileri insanoğluna geçmiş zamanlardan farklı bir yaşam standardı sunmaktadır. Bankalardaki otomatik vezneler, otellerde ve hava yollarında yapılan doğrudan on-line rezervasyonlar, dünyanın herhangi bir köşesinden uydu aracılığıyla yapılan yayınlar, ileri sanayi ülkelerinde yaşayan nüfusun çoğunluğu açısından gündelik hayatın birer olgusu haline gelmişlerdir.²¹³

Frank Webster bilgi toplumunu; teknolojik, ekonomik, mesleki, uzamsal ve kültürel olarak birçok kategori ile açıklarken, teknolojiye öncelikli sorunun 'ölçüm' olduğuna değinmektedir. Yeni iletişim teknolojileri yeni bir toplumun ayırt edici özelliği olarak sunulmaktadır.²¹⁴

Enformasyon toplumunun temel unsurlarını oluşturan yeni iletişim teknolojilerinin, dolayısıyla enformasyonun dijitalleşmesi ile ilgili tüm elektronik teknolojilerin gelişmesiyle birlikte enformasyonun depolama ve iletme kapasitesi büyük ölçüde arttırılmıştır. Dijital devrim, internet devrimi ve telekomünikasyon devrimi, enformasyon ve iletişim teknolojilerinin temelini yaratmıştır; dijitalleşme sayesinde

---

²¹² Norbert Weiner; **The Human Use of Human Beings: Cybernetics and Society**; Da Capo Press; Cambridge; 1988; s. 19.

²¹³ Krishan Kumar; **a.g.e**; s. 29.

²¹⁴ Frank Webster; **Theories of the Information Society**; Routledge Publishing and Print; London; 1995; s. 8.

enformasyonun farklı iletişim araçları arasında nispeten kolay bir şekilde çevrilebilmesi mümkün hale gelmiştir.

Buradan hareketle, sanayi-sonrası ve postmodern toplum nitelendirmelerinde iletişim olgusu ve bilgi üzerinde durulmakla birlikte, bilgi toplumu kuramında bu husus daha ağırlıklı olarak ele alınmaktadır. Sanayi devrimiyle nasıl sanayi toplumuna geçiş sağlandıysa, elektronik devrimle de bilgi toplumuna geçiş sağlanmıştır. Bu değişim toplumsal ve bireysel bir değişmeyi de beraberinde getirmektedir. Bilgisayarların yaşama yoğun bir şekilde girdiği, iletişimin ve dolaşan enformasyonun arttığı, dünyanın her tarafından bilgi alma imkânının mümkün olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

C. Bir Ütopya Evreni Olarak Halkla İlişkiler ve Reklamın Çağcıl Düzendeki Üstlendikleri Rol

Toplum içinde yaşayan her kişinin veya kuruluşun çevresiyle olan ilişkilerini bir amaca yönelik olarak ve planlı bir biçimde yürütmesi için, kurum ve çevresi arasında bütünleşme sağlayan faaliyetler toplamı olarak nitelendirilen halkla ilişkilere ihtiyacı vardır.

Halk ile iyi ilişkiler kurmak ve geliştirmek için gerekli düşüncelerin oluşturulmasını sağlayan halkla ilişkilerin amacı, etkin ve verimli olabileceği iyi bir çevre ya da yaşam biçimi oluşturup geliştirmeye yardımcı olmaktır. Bu bağlamda halkla ilişkiler etkinliklerinin ütopyalarla ortak noktalar taşıdığı belirtilebilmektedir. Mevcut düzenin açmazlarına ve aksaklıklarına çözüm alternatifleri sunan ütopya gibi halkla ilişkiler de gerek kamusal gerekse özel kuruluşlarla toplum arasında bir köprü vazifesi üstlenerek toplumsal sorumluluk duygusu yaratmaktadır. Halkla ilişkiler çalışmalarının amaçları arasında, ütopya gibi gelecekteki eğilimleri çözümleyerek ve sonuçlarını tahmin ederek öngörülerde bulunmak yer almaktadır.

Halkla ilişkiler gibi iletişim araç ve tekniklerini kullanan reklam, insan doğasında içkin olan kolektif özlem, umut ve arzulara hitap etmektedir. “İletişim açısından ele alındığında bir bilgi verme ve ikna etme aracı olarak reklam, geniş halk kitlelerine bir ürün ya da hizmetin duyurulması olarak ifade edilmektedir. Böylelikle bir

ürün veya hizmetin para karşılığında, kitle iletişim araçlarının kullanımı ile belirlenen hedef kitlelere duyurulması ve istenen yönde tutum ve davranışların oluşturulması sağlanmaktadır".²¹⁵ Amaçları arasında kamuoyunu ikna etmenin önemli bir yeri olan reklam, çağcıl düzende özellikle kitle iletişim araçlarının bireysel ve toplumsal yaşama etkisiyle hedef kitleler üzerinde her geçen gün daha etkin bir rol üstlenmektedir.

Reklam hedef kitlelere, isteklerin, arzuların, gençliğin, güzelliğin ve sağlığın satın alınan ürünlere bağımlı bir yüceltmiş evren sunmaktadır. Bu abartılmış ütopyalar evreni, neşeli konuşmaların ve durmadan yinelenen sloganların, kitleleri gizliden gizliye tüketime yönelttiği bir evrendir.²¹⁶

Bu bağlamda yinelenen ve kitleler üzerinde hipnopedik etki oluşturan sloganlar vasıtasıyla toplumsal ve bireysel bilinci manipüle eden reklam, ütöpik vaatlerde bulunarak kültür endüstrisinin vazgeçilmez unsurları arasında yer almaktadır. Reklamın kitlelere sunduğu geniş ve mutlu ailelerin, kusursuz cennetvari ortamların, her zaman gülümseyen yüzlerin, korunaklı, güven dolu, ideal yaşamların gerçeklikten uzak olduğu ifade edilebilmektedir.

Dolayısıyla reklamı ütopyalar evrenine dâhil etmek mümkündür. Çağcıl düzende abartılmış vaatlerle mutlu düş ülkelerine kısa seyahatler sunan reklamlar, ütopyaların mutlu ve eşitlikçi bir düzen idealize etmeleri gibi hedef kitleye sundukları eğlenceli malzemeler ve uyuşturucu bir etkiye sahip olan sloganlarla kendi içinde ütöpik evren oluşturmaktadır.

Reklamda, belirli bir ürün gösterildiğinde ya da o ürüne neden ihtiyaç duyulması gerektiği vurgulandığında, sadece bununla yetinilmemektedir. Hem ürünün sembolik anlamı, hem de istek ve değerler yelpazesi devreye girmektedir. Kişi reklamın sunduğu evrenle gerçek yaşam arasında benzerlik kurmaya çalışmaktadır. Reklamalarda izleyiciye verilmek istenen, ürünü aldığı anda hayatının daha mutlu ve renkli geçeceği mesajıdır. Reklamlar bunu yaparken insanların günlük hayatlarına ustaca yerleşmektedir.

---

²¹⁵ Demet Gürüz; **Reklam Yönetimi**; Ege Üniversitesi Basımevi; İzmir; 1998; s. 20.

²¹⁶ Oliviero Toscani; **Reklam Bize Sırtan Bir Leştir**; Çeviren: Nihal Önel; Milliyet Yayınları; Boyut Matbaacılık; İstanbul; s. 24.

Reklamın ana işlevi, insanı etki altına almaktır. Bunun da en kısa yolu, onların ütopyalarına ulaşmayı başarmaktır.²¹⁷

Bu bağlamda tüketim kültürünün vazgeçilmez itkisi olarak nitelendirilen arzu yaratma süreci reklamlar ile birlikte sürekli olarak desteklenmekte ve daha fazla tüketme arzusu yaratmaktadır. Dolayısıyla mevcut dönemin tüketim yapıları ve yaşam biçimleri modern toplumdaki farklılaştırılmış olan çoğulcu topluma dönüşümü yansıtmaktadır.

Postmodern tüketim eylemlerinin belki de en önemli boyutunu, kurgulanarak oluşturulmuş bir gerçek, etkileşim ve katılıma yönelik gelişmeler oluşturmaktadır. Pazarlama ve reklam başta olmak üzere her türlü iletişim biçimi ile yaratılan ürün ve mağaza imajları, markalı ürünlerin ve mağazaların vazgeçilmez bir öneme sahip parçası haline gelmektedir.²¹⁸

Baudrillard modellerin gerçeğin yerine geçtiği bir duruma işaret eden 'hipergerçeklik' kavramını, kitle iletişim araçlarının ve teknolojinin baskın hale gelmesi sonucu 'gerçeğin' kaybolması olarak nitelendirmektedir.²¹⁹ Dolayısıyla reklam yoluyla gerçeği olmadan zihinlerimizde kopyalanan imajlar asıl ile kopya arasındaki farkın eriyip ortadan kaybolduğunu göstermektedir.

Hipergerçekliği tüketiciler için yaratmada; pazarlama, moda, marka, iletişim ve teknoloji önemli görevler üstlenmektedir. İletişim kurumlarının yoğun biçimde imaj üretimi sonucu, hipergerçeklik ile gerçek arasındaki sınır ortadan kalkmaya ve söz konusu kavram gerçeğin yerini almaya başlamıştır. Bu nedenle satın alınan nesnelere ile birlikte umutlar, düşler, arzular, sanal mutluluklar ve kimliklerin de satın alındığı ifade etmek mümkündür.

Çağcıl dönemde kitle iletişim araçlarıyla desteklenen reklamlar ile artık bireylerin her tarafının metalar ile kuşatılmış olduğu bir gerçektir. Tüketilen nesnelere

---

²¹⁷ Yalçın Çetinkaya, **Reklamcılık ve Manipülasyon**; Ağaç Yayınları; İstanbul; 1993; s. 100.

²¹⁸ Yavuz Odabaşı; **Postmodern Pazarlama**; MediaCat Yayınları; Yayıncılık Matbaası; İstanbul; 2004; s. 105.

²¹⁹ Jean Baudrillard; **Simülakrlar ve Simülasyon**; Çeviren: Oğuz Adanır; Doğu Batı Yayınları; Ankara; 2006; s. 122.

sadece işlevsel özellikleri bakımından tüketilmediği günümüzde nesnelere temsil ettiği imajlar da satın alınmaktadır.²²⁰ Böylelikle mevcut dönemde postmodern tüketici imajlar denizinde dünya hakkında kendi sanal ve ütopyik anlamlarını inşa eden bir tüketiciye dönüşmektedir.

Kitle iletişim araçlarının toplumsal, sosyal, kültürel, teknolojik ve ekonomik değişmeye etkisi göz önüne alındığında, dünyada yaşanan, bu değişim ve gelişmeler kuruluşları da pek çok alanda değişime zorlamaktadır. Çünkü bu gelişim, toplumu oluşturan bireylerin, tutum ve davranışlarını da etkileme gücüne sahip olarak, işletmelerin yönetim anlayışlarını da yeniden değerlendirme zorunluluğu getirmiştir.

Hızlı nüfus artışı ve kentleşme, sanayi devrimi ile üretimin kitleleşmesi, teknoloji alanındaki gelişmeler doğrultusunda yaşam standartlarının yükselmesi, bilginin sayısallaştırılması ve bilişim teknolojisindeki gelişmeler nedeniyle sınırların yok olmaya başlaması gibi faktörlere bağlı olarak halkla ilişkiler de yeni bir ivme kazanmıştır. Bu bağlamda kitle iletişim araçlarından ve yeni iletişim teknolojilerinden yararlanan halkla ilişkiler ve reklam uygulamalarının varlığını ve etkinliğini sağlamlaştırdığını belirtmek mümkündür.

Öte yandan her ne kadar uygulamalı bir bilim olarak halkla ilişkiler çağcıl dönemde büyük önem kazansa da, teorik olarak eleştirel bir bakışa ihtiyaç duymaktadır. Bilimsel temellere dayandırılan halkla ilişkiler çalışmalarının bu eleştirel bakış sayesinde hem pratik hem de teorik alanda daha büyük ilerleme kaydedeceği ifade edilebilmektedir.

D. Bilimsel Gelişmelerin Toplumsal Değişmeye Etkileri

Canlı türlerinin milyarlarca yıl süren evrimindeki başat etken çevreye uyum sağlamalarıdır. Bugün insanoğlunun biriktirdiği bilgi; onların bu süreci tersine çevirmelerini, çevreyi kendi ihtiyaçlarına uyumlu kılmalarına ve bunun sonucu olarak diğer türlerin evrimini etkilemelerine neden olmaktadır.

---

²²⁰ A.g.y; **Tüketim Toplumu**; s. 158.

Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi ve ilim olarak ifade edilen bilim, yüzyıllardır insanoğlunun bilinmeyene duyduğu merakla, geleneksel bilimin sadece anlamaya ve çözmeye gereksinim duyan niteliğini aşarak, çözümden de öte gelişmeyi ve ilerlemeyi amaçlar hale gelmiştir.²²¹

Bilimin ilerlemesi ile ortaya çıkan yeni metotlar, neredeyse her alanda kullanılmaya başlanılan teknoloji sayısal bilimlerin en büyük yardımcılarında biri haline gelmiştir. Son yıllarda tıp, genetik ve moleküler biyoloji alanlarında gösterilen ilerlemede teknolojinin payı büyüktür.

Genetik bilimi 20. yüzyılın ilk yarısında bilim adamları arasında heyecan ve merak uyandırmışsa da, asıl etkisini ikinci elli yılda DNA'nın moleküler yapısının keşfedilmesiyle göstermiştir. Bir anda bilimcilerin göz bebeği haline gelen genetik 1980'li yıllara gelindiğinde, 'gelecek yüzyılın bilimi' olarak nitelendirilmiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde, yıllardır bilim insanlarının hayallerini süsleyen insan DNA diziliminin haritasının çıkarılma fikri için ilk kez somut bir adım atılmıştır.²²²

Genetiğin süreç içerisinde gösterdiği gelişme ile insanlar genetik mühendisliği aracılığıyla yeni türler üretmektedir. Temel olarak herhangi birşeyin aynısının kopyalanması anlamına gelen klonlama ile genetik biliminde atılan adımlar bilimsel gelişmelerin toplumu ne yönde etkileyeceği ve bu etkilerin etik olup olmadığı tartışmasını beraberinde getirmiştir.

Tüm bunlardan hareketle, teknolojik ve bilimsel gelişmelerinin egemen olduğu bir çağda ilerleme bu gelişmelerle eş anlamlı olarak kabul görmekte, insanoğlunun yüzyıllardır nesilden nesile aktardığı birikimleri, gelenekleri, kültürel mirasları, davranış biçimleri etik olup olmadığına bakılmaksızın değişime uğramakta ve başkalaşmaktadır. Bu gelişmeler toplumsal yapıda, ilişkilerde ve kurumlarda özgürleştirme, evrim ve ilerleme söylemleri altında kısıtlayıcı bir etkiye de sahiptir. Tam anlamıyla bilim ve

---

²²¹ Hasan Eren - Nevzat Gözaydın - İsmail Parlatur - Talat Tekin; **a.g.e**; s. 187.

²²² <http://www.ivf.com/ivffaq.html>; 14.12.2007.

teknolojiye bağımlı olunan çağımızda, insan ömrünün uzatılması, yaşlanmanın geciktirilmesi, insan beyninin bilinmeyen yanlarının keşfedilmesiyle insani duygular ve özellikler mekanikleşmekte, farklılıkların silindiği standartlaştırılmış birey ve toplumlarla karşı karşıya gelinmektedir. İnsanoğlunun doğaya ve kendi türüne hükmettiği günümüzde, yenilik, gelişme ve ilerleme adı altında insana özgü tüm duygu, paylaşım ve nitelikler farklılaştırılmakta, standartlaşmakta ve bireysellik gitgide yok olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
ALDOUS HUXLEY’İN ‘CESUR YENİ DÜNYA’ ROMANININ
TOPLUMSAL DEĞİŞİM VE İLETİŞİM ELEŞTİRİSİ OLARAK
ÇÖZÜMLENMESİ

Toplumsal değişmeye neden etkenlerin en önemlilerinin başında iletişim olgusu yer almaktadır. Kitle iletişimi ile iletişimi birleştiren telekomünikasyon, uydu, fiber optik kablolar, gen teknolojileri ve klonlama gibi terimlerin sıklıkla gündeme geldiği günümüzde, bilimsel ve teknolojik değişimlerin ve gelişmelerin toplumsal, sosyal açıdan birey üzerindeki yansımaları tartışılmaz bir hal almaktadır. Yeni dünya düzenini biçimlendiren iletişim, aynı zamanda toplumsal değişimin de katalizörü olarak değerlendirilebilmektedir.

Bu bağlamda Aldous Huxley’in 1932 yılında yayımlanan *Cesur Yeni Dünya* (*Brave New World*) romanı o dönemden bugüne adeta bir öngörü niteliği taşıyan teknolojik ve bilimsel gelişmelerin tasviriyle kurgulanmış karşı-ütopik bir eserdir. Bireyin özerkliğinin toplumsal yapı içinde eritildiği, ailenin, dinin, edebiyatın, sanatın ve çeşitliliğin olmadığı bir toplumu tasvir eden Huxley, eserinde tüketimi, tek tipleştirmeyi ve bireyin yalnızlığını ürkütücü bir biçimde irdelemektedir.

Çalışmanın ‘Aldous Huxley’in *Cesur Yeni Dünya* Romanının Toplumsal Değişim ve İletişim Eleştirisi Olarak Çözümlemesi’ başlıklı üçüncü bölümü kapsamında; Aldous Huxley’in karşı-ütopyacılıktaki önemi, romanın kurgusu ve atmosferi, eserde yer alan tüketim, haz, eğlence gibi kavramların günümüz toplumlarıyla bağlantısı gerek bilimsel gerekse teknolojik gelişmelerin topluma ve bireye etkileri bu roman üzerinden eleştirel bir bakışla ele alınmaktadır.

I. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Çalışmanın ikinci bölümünde, ele alınan ütopyik ve karşı-ütopyik yaklaşımların toplumsal değişim ve iletişim ile olan bağlantısının ardından çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde; öngörülerini bilimsel bir alt yapı çerçevesinde ortaya koyan ve sosyal hiciv ustası olarak nitelendirilen Aldous Huxley'in 1932 yılında kaleme aldığı *Cesur Yeni Dünya* romanı temel alınmaktadır. *Cesur Yeni Dünya* eseri kapsamında ortaya konulan toplumsal değişim ve iletişim eleştirisi romanın kurgusu, atmosferi ve karakter analizi bağlamında çözümlenmektedir.

Buradan hareketle, karşı-ütopyik düşüncenin en önemli eserleri arasında yer alan *Cesur Yeni Dünya* romanında; toplumsal değişmeye neden olan iletişim teknolojileri ve bilimsel gelişmelerin ortaya koyduğu yöntemler incelenmektedir. Ütopyik ve karşı-ütopyik düşünceden hareketle, bu karşı-ütopyik eserde ifade bulan 'Bokanovski ve Hipnopedya Yöntemi' gibi yöntemlerin analizine yer verilerek araştırmanın kapsamını oluşturan toplumsal değişme ve iletişim bağlantısını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

A. Aldous Huxley ve Karşı-Ütopyacılıktaki Önemi

Aldous Huxley, öngörü ve vizyon sahibi bir yazar olarak, dünyayı çevreleyen toplumsal, teknolojik ve bilimsel gelişmeleri yakından takip etmiş ve eserlerine ustalıklı yansıtmıştır. Bu bağlamda Huxley, yaşadığı döneme ve gelecek nesillere büyük eserler bırakmıştır. 1960'lı yıllara kadar ortaya koyduğu ütopyik ve karşıütopyik eserlerde, insanlığın ve dünyanın geleceği nihai noktaya dair hem ütrkütücü hem de umut verici yeni fikirler ortaya atmış ve bilimsel temellere dayanan birçok konuyu gündeme getirmiştir. Aldous Huxley, yaşamının her boyutunda kurulan ve kurulacak düzenlere karşı, karşıt bir kültür oluşturmak isteği beslemiş ve bunu eserlerine yansıtmıştır.

1. Aldous Huxley'in Yaşamı ve Eserleri

Dünyaca ünlü İngiliz şair ve yazar Aldous Huxley, 1894 yılında İngiltere'de dünyaya gelmiştir. Aile yapısının, yaşam biçimlerinin ve ilgi alanlarının birey üzerinde sosyolojik ve psikolojik boyutta etkilerinin olduğu bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle

Aldous Huxley'in yaşamını etkisi altına alan, ilgi alanlarının, merakının, araştırmacı ve eleştirel kimliğinin ailesine dayandığını ifade etmek mümkündür. Aldous Huxley, Darwin'in önde gelen savunucularından ünlü biyolog Thomas Henry Huxley'in torunu, ünlü biyolog Sir Julian Huxley'in ise kardeşidir. Huxley'in annesi şair ve denemeci Matthew Arnold'ın yeğeni Julia Arnold, babası Leonard Huxley ise Cornhill Dergisinin sahibi ve yöneticisidir.²²³ Dolayısıyla, bilimi ve edebiyatı birleştiren bu entelektüel mirasın Huxley'in dünyaya bakışını oluşturmada ve beslemede önemli bir role sahip olduğunu ileri sürmek mümkündür. Eserlerinde ele aldığı biyolojik konular biyoloji merakının ve bilgisinin aileden geldiğinin bir göstergesidir.

1908 - 1914 yılları arasında yaşadığı üç sarsıcı olay, Huxley'in yaşamını büyük ölçüde etkilemiştir. Genç yaşta annesini kaybeden yazar, Eton'da öğrenciyken kendisini neredeyse kör olma noktasına getiren bir göz hastalığına yakalanarak görme yetisini büyük ölçüde yitirmiş ve yaşamının sonuna kadar söz konusu göz hastalığıyla savaşmak zorunda kalmıştır. Braille alfabesi öğrenerek okuma tutkusunu hiçbir zaman yitirmeyen Huxley'in kardeşinin intihar etmesi yaşamında silinmez izler bırakmıştır.

Entelektüel bir ailede yetişmiş olmanın kazanımlarıyla genç yaşta felsefe ve edebiyata ilgi duyan Huxley, yazarlık kariyeri boyunca yazacağı tüm kitaplarla ilgili ilk ipuçlarını barındıran ve F. Scott Fitzgerald tarafından övgüyle karşılanan ilk eseri olan *Crome Yellow (Krom Sarısı)* isimli romanı 1921 yılında yayımlanmıştır. Kitabın satır aralarında, genç Huxley'nin hayata bakış açısı hakkında önemli detaylar bulunmaktadır. Ancak Krom Sarısı'nı asıl önemli kılan özelliği, Cesur Yeni Dünya romanı için bir giriş niteliği taşımasıdır.

Aldous Huxley'in, 1932 yılında yayımlanan *Cesur Yeni Dünya* romanında olduğu gibi ve diğer birçok romanında da ele aldığı olguların başında, II. Dünya Savaşı öncesinde başlayan ve gün geçtikçe tehlikeli bir şekilde kontrolden çıkmakta olan toplumsal kaosa karşı duyduğu endişe ve gösterdiği yazınsal tepkiler gelmektedir. Yaşamı boyunca dünyanın gelecekte nasıl bir hal alacağını kaygısını içinde her zaman

---

²²³ http://www.online-literature.com/aldous_huxley; 15. 09. 2007.

barındırması bir yazar olarak Huxley, entelektüel birikiminden ve gözlemlerinden hareketle gelecekle ilgili karamsar öngörülerde bulunmuş ve bu öngörülere eserlerinde en ince ayrıntılarına kadar yer vermiştir.

Gelecek kaygısını ve entelektüel kimliğini yaratıcı yazarlıkla birleştiren Huxley yaşamı boyunca birçok eser vermiştir. Başlıca eserleri arasında 1936 yılında yayımlanan *Gazze'de Bir Kör (Eyeless in Gaza)*, 1939 yılında yayımlanan *Nice Yazdan Sonra (After Many Summer)*, 1948 yılında yayımlanan *Maymun ve Öz (Ape and Esence)*, 1954 yılında yayımlanan *Algı Kapıları (The Doors Of Perception)*, 1958 yılında yayımlanan *Cesur Yeni Dünyayı Ziyaret (Brave New World Revisited)* ve 1962 yılında yayımlanan *Ada (Island)* gibi eserler yer almaktadır.

1954 yılında yayımlanan *Algı Kapıları* ve devamı niteliğindeki *Cennet ve Cehennem (Heaven and Hell)*, geniş yankılara yol açan ve Beat* kuşağını tetikleyen başucu kitapları olarak raflardaki yerlerini alırken, başta müzik olmak üzere, çeşitli sanat ve düşünce akımları tarafından da baş tacı edilmiştir. Müzik dünyasının önemli gruplarından The Doors ismini *Algı Kapıları* kitabından esinlenerek almıştır.

Huxley, 1937'de ABD'ye gitmek üzere Avrupa'dan ayrılmıştır. İkliminin gözlerine iyi geleceği inancıyla Kaliforniya'ya yerleşen Huxley, 1962 yılında Los Angeles'deki evinin yanması üzerine kendi sözleriyle artık 'mülksüz ve geçmiş olmaya' bir adamdır. 22 Kasım 1963'te hayata veda etmiştir.

2. Aldous Huxley'in Karşı-Ütopyacılıktaki Önemi

Yirminci yüzyıl karşı-ütopyacılığına *Cesur Yeni Dünya* eseriyle damgasını vuran Aldous Huxley; hem karşı-ütopik, hem de ütopik alanda verdiği eserlerle önemli bir sosyal hiciv ustasıdır. İçinde yaşadığı toplumun, düzenin, dünyanın sorunlarına,

---

* Beat Kuşağı (*Beat Generation*), 1950'lerde A.B.D'de ortaya çıkan bir grup popüler kültür karşıtı yazarı tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. 1950'li yıllarda konformist bir yaşam tarzını yücelten ABD toplumunun değerlerine karşı olan bu yazarların en önemlilerinden biri olarak kabul edilen Jack Kerouac aynı zamanda "Beat Kuşağı" terimini de ortaya atan ilk isimdir. Jack Kerouac'ın *Yolda (On the Road, 1957)*, Allen Ginsberg'in *Uluma (Howl, 1956)* ve William S. Burroughs'un *Çıplak Şölen (Naked Lunch, 1959)* adlı eserleri bu akımın ilk ve önemli yapıtlarıdır.

açmazlarına, aksaklıklarına yaşamı boyunca çözüm üretmeye çalışan ve kaygı duyan Huxley, ortaya koyduğu eserlerde bugüne ve geleceğe ilişkin kaygılarını dile getirmiştir.

Sahip olduğu vizyon ve öngörü yeteneğiyle, sadece yaşadığı dönemin sorunlarına çözüm yolları üretmekle kalmayan Huxley, eserlerinde ele aldığı, irdelediği ve eleştirdiği konularla gelecek yüzyıla da ışık tutmaktadır. Karşı-ütopik eserlerinde betimlediği karamsar gelecek tasarımlarının kısa zamanda karşı-ütopya olmaktan çıkarak gitgide gerçeğe dönüştüğü yirmi birinci yüzyılda Huxley'i anlamak çok daha mümkün görünmektedir.

Karşı-ütopik eserlerinde, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin birey ve toplum üzerindeki etkilerini irdeleyen Huxley; aynı zamanda iktidar, güç, endüstrileşme stabilite, devlet, kültür endüstrisi, meta fetişizmi, cinsellik, toplumsal sistem gibi kavramlara da yer vermektedir. Endüstrileşme ve kapitalizmin insanoğlunu götürdüğü karanlık geleceğin tasvirini yapan Huxley gitgide makineleşen bireylerin yitimlerini, sistemin parçası haline gelerek yok olmalarını ele alarak insanoğlunu düşünmeye teşvik etmektedir.

Bilim ve teknolojinin güç ve kontrol anlamına geldiğine inanan Huxley, bu kontrol ve denetimin insanoğlu üzerindeki olumsuz etkilerini en ince ayrıntısına kadar ele aldığı eserleriyle kendisinden sonra gelen George Orwell, Anthony Burgess, Alex Garland gibi karşı-ütopik yazarları da etkilemiştir.

II. 'CESUR YENİ DÜNYA' ROMANI'NİN ANALİZİ

Karşı-ütöpic düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan *Cesur Yeni Dünya* eseri, gerek teknolojik ve bilimsel gelişmelerin etkileri, gerekse tüketim toplumu, hedonizm, kültür endüstrisi, eğlence, yabancılaşma ve standartlaştırma gibi kavramlara getirdiği bakış açısı ve içerdiği öngörülerle geçmişten günümüze ve yarına dair bir hicivdir. Buradan hareketle, eserin kurgusu, atmosferi, karakterleri bir toplumsal değişme ve iletişim eleştirisi olarak yorumlanmaya çalışılmakta ve eserde kullanılan 'ada' ortamının ütöpic ve yazın alanlarında kullanılan ada kavramıyla farklılıkları incelenmektedir.

A. Araştırmanın Amacı

Antikçağdan bu yana ideal bir toplum düzenini oluşturma hayali içinde olan insanoğlunun mutlu olacakları bir sistemi düşlemeleri tarihsel süreç boyunca devam etmiştir. Ütöpic yazarlar yaşadıkları mevcut dönemin eksiklerini, sistemin; siyasal, sosyal ve ekonomik boyutlardaki yanlışlıklarını kendi ideal düzenlerini tasarlayarak eleştirme yoluna başvurmuşlardır. Böylelikle yaşadıkları topluma ve toplumun geleceğine ütopyalarıyla hizmet etmeyi amaçlamışlardır.

Süreç içerisinde teknolojik ve bilimsel gelişmelerin aydınlık yüzünün yanı sıra karamsar gelecek tasvirlerine de yol açmaları sebebiyle ütöpic düşünce farklı bir boyut kazanarak karşı-ütöpic düşünceye dönüşmüştür. Gerek ütöpic gerekse karşı-ütöpic düşünce yüzyıllar boyunca ortaya koydukları öngörüler ve toplumsal düzenlerle, toplumsal yapıları, bireysel ve sosyal ilişkileri, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri etkilemekte ve bu etkileşimden de aynı zamanda beslenmektedirler.

Buradan hareketle ütöpic ve karşı-ütöpic eserlerin toplumsal değişmeye etkide bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Bireyin ilkçağlardan bu yana en önemli gereksinimlerinden biri olan iletişim olgusu ve iletişim teknolojilerinin süreç içerisinde ortaya koyduğu gelişmeler, bireysel ve toplumsal anlamda değişimin katalizörü olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda toplumsal değişme ve iletişimin birbiriyle her zaman girift bir ilişki içinde olduğunu belirtmek mümkündür.

Dolayısıyla çalışmada örnek olarak incelenen karşı-ütopik düşüncenin başyapıtları arasındaki *Cesur Yeni Dünya* romanının analizi yapılarak, çalışmanın genelinde sosyolojik bir eleştiri ortaya koymak amaçlanmaktadır. *Cesur Yeni Dünya* eseri, tüketime koşullandırılmış hedonist birey ve toplum, tek dünya düzeni, bilimsel ve teknolojik gelişmelere dayalı değişme gibi öngörülerini betimlemesi bakımından çalışmanın önceki bölümlerine örnek teşkil etmektedir.

B. Araştırmanın Kapsamı

Ütopik ve karşı-ütopik düşüncenin ortaya koyduğu toplumsal değişim ve iletişim ile olan bağlantısının ve eleştirel bakışını daha iyi anlaşılması açısından karşı-ütopik bir romanı analiz etmek büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, toplumsal değişimi, iletişimi ve bilimsel gelişmeleri ele alması bakımından oldukça zengin bir öngörüye ve vizyona sahip olan *Cesur Yeni Dünya* eseri araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamını *Cesur Yeni Dünya* eserinin oluşturmasının birçok nedeni vardır. Bu nedenlerden ilki, Henry Ford'un Bilimsel Yönetim Yaklaşımı'nı geliştirerek ortaya koyduğu yeniliklerin genel adı olan Fordizm'in *Cesur Yeni Dünya* eserinde büyük bir öneme sahip olmasıdır. Eserde insanların doğal yöntemler yerine, şişe içinde vücut dışı döllenmeyle seri bantta üretilmeleri, Fordizmin biyolojik bir temele uyarlanması anlamına gelmektedir. *Cesur Yeni Dünya*'da Henry Ford bir milat kabul edilmiş ve takvim Ford'dan Önce (F.Ö) ve Ford'dan Sonra (F.S) olarak düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra eserde betimlenen dünyada; bütün haçların üst kısımları kesilerek Ford'un ürettiği 'Model T' isimli tek renk ve tek model arabaya bir gönderme yapıldığını öne sürmek mümkündür.

Cesur Yeni Dünya'da edebiyatın ve sanatın yok edilmesi bir diğer önemli nedendir. Çünkü bu dünyanın üyeleri bilimsel ve teknolojik yöntemlerle tüketmeye ve mutlu olmaya koşullandırılarak üretilmektedirler. Zarar gören giysilerin ve eşyaların onarılması yerine atılmasından yana olan bu dünya, onarmanın artmasıyla toplumsal refahın düşeceğini, sistemin zarar göreceğini ve insanların daha az tüketeceğini savunmaktadır. Dolayısıyla, edebiyat ve sanat betimlenen dünyada toplum üyelerinin tüketime sevk edilmesini engelleyen iki önemli faktör olarak görülmektedir. Eserde,

okuyan ve sanatsal faaliyetlerde bulunan bir toplumun bireylerinin tüketime çok fazla yönelmeyeceği fikrini temel alınmaktadır. Bu nedenle üretilen bebekler kitaplardan nefret etmek için koşullandırılmakta ve böylece tüketime arzusunu daha çok içlerinde barındıran insanlar olmaya yönlendirilmektedirler. Bu bağlamda tüketim toplumunun temelinde yatan ihtiyaca göre değil de arzuya göre tüketim ilkesinin temellerini Aldous Huxley'in 1932 yılında yayımlanan bu eserinde öngördüğünü ifade etmek mümkündür.

Araştırmanın kapsamı çerçevesinde, söz konusu eserin seçilmesinin altında yatan önemli nedenlerden bir diğeri ise betimlenen dünyada yer alan 'soma' isimli bir uyuşturucunun günümüzde 'Prozac toplumu' ile olan bağlantısıdır. *Cesur Yeni Dünya*'da kullanımı serbest olan söz konusu uyuşturucu gerek bireysel gerekse toplumsal bütün rahatsızlıkların ve düzensizliklerin giderilmesi anlamında önemli bir yere sahiptir. Soma kullanan bu dünyanın insanları, sahte mutluluklar ve düşlerle yaşamakta ve bir tür mutluluk yanılsamasına düşmektedirler. Kötü anılardan, acılardan ve mutsuzluklardan kaçmanın da ilacı olarak görülen soma; günümüz toplumlarında hazzı yönelen ve her türlü olumsuzluktan kaçma aracı olarak görülen çeşitli uyuşturucu ve depresyon ilaçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Bu bağlamda, günümüz modern toplumlarında oldukça yaygın görülen depresyon ile başa çıkma konusunda alınan 'Prozac' isimli ilacın, bütün dünyada sıklıkla kullanılması nedeniyle toplumsal bir vaka haline dönüştüğü belirtilebilmektedir. Dünyada sayısı giderek artan Prozac kullanıcılarının on bir milyondan altı milyonunun Amerika Birleşik Devlet'lerinde yaşaması ülkenin; mutluluk, başarı, özgürlük ve şöhret vaatleriyle çelişmektedir. Buradan hareketle, kitle iletişim araçlarıyla sunulan materyallerin, televizyon ve bilgisayar oyunlarının ve yeni iletişim teknolojilerinin de birey üzerinde *Cesur Yeni Dünya* eserindeki gibi uyuşturucu bir etkiye sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

Bütün bu paralelliklerden hareketle, *Cesur Yeni Dünya* eserinin bir toplumsal değişim ve iletişim eleştirisi olarak çözümlenmesinin ve çalışmaya örnek teşkil etmesinin anlamlı olduğu düşünülmektedir.

C. Bir Karşı-Ütopya Başyapıtı Olarak Cesur Yeni Dünya Romanı

Aldous Huxley'in 1932 yılında yayımlanan *Cesur Yeni Dünya* romanı, Sanayi Devrimi ve onun etkilerinden yola çıkılarak yazılmıştır. Yevgeni Zamyatin'in 1920 yılında kaleme aldığı fakat ülkesinde ancak 1988 yılında yayımlanan *Biz* isimli karşı-ütöpic romanı Aldous Huxley'e esin kaynağı olmuştur. Aldous Huxley'in magnum opus'u (en büyük eseri) olarak nitelendirilen roman, her ne kadar ütopya gibi algılansa da, özünde bir karşı-ütopyadır. Roman, 1980 ve 1998 yılları olmak üzere iki kez beyazperdeye aktarılmıştır.

Huxley eserinin ismini, William Shakespeare'in 1611 yılında kaleme aldığı ve veda oyunu olarak bilinen son oyunu *Fırtına'da* Miranda'nın konuşmasından esinlenerek oluşturmuştur.²²⁵

“ Bu kadar bunca yakışıklı varlık varıp gelmiş buraya
Ne güzel şeymiş meğer insanlık
Böyle dünyalıları olan,
Yaşasın bu yaman, bu cesur yeni dünya .”

Cesur Yeni Dünya romanı, kitlesel üretim ve Fordizmin sonuçlarından biri olarak seri üretim ve tüketimin insanları adeta makineye dönüştürmesi ekseninde kurgulanmıştır. Endüstri devriminin ve makineleşmenin getirdiği sıkıntılar, bireylerin bu maddesel dünyanın içinde kendilerine yabancılaşmasına sebep olmuştur. Madde her şeyden üstün tutulur hale gelmiş, insanlar artık nesnelere farksız bir hale bürünmüşlerdir.

Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* için epigraf olarak seçtiği Nicolas Berdyaev'in sözleri kitabın temel sorunsalına açık bir vurgu yapmaktadır. Ütopyaların sorunu, der Berdyaev, genelde söylediği gibi gerçek olmamaları ve gerçekleştirilemez oluşları değildir. Bunun tam tersidir. Sorun, modern dünyanın ilk defa ütopyaların gerçekleştirilecek olmasını mümkün kıldığı dehşet verici gerçeğidir. Ütopyalar

---

²²⁵ William Shakespeare; *Fırtına*; Çeviren: Can Yücel; Papirüs Yayınevi; Maarif Matbaası; İstanbul; 1996; s. 72.

gerçekleşebilirler. Artık mesele nihai gerçekleştirmelerden nasıl kaçınılabileceği, nasıl toparlanılabileceği değil daha az mükemmel ve daha az özgür bir toplumun nasıl güvence altına alınabileceğidir.²²⁶

Huxley'in birbirinden farklı bir çok alanda ürettiği eserlerden karşı-ütopyaların en ünlüleri arasında yerini alan *Cesur Yeni Dünya* isimli yapıtında, tasvir ettiği karanlık gelecek tasarımı yirmi birinci yüzyıl insanına çok tanıdık gözükmektedir. Eserinde, yapay yollarla döllenme, uykuda şartlandırma yoluyla eğitim gibi konulardan söz eden Huxley, bilimsel ve teknolojik öngörülerinde ne kadar haklı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte tüketim toplumunun, hedonist bireylerin, standartize edilmiş kimliklerin ve yabancılaşmanın ele alındığı eserde Huxley, insanoğlunun geleceği konusunda ortaya koyduğu endişelerini tüm detaylarıyla ortaya koyarak, aslında yirminci yüzyıldan bu yana insanlığı uyarmaktadır. Huxley'e göre, hemen hemen bütün modern Batı'nın temelini teşkil ettiği tüm gelişmeler, gelişimi insanlığı bir kâbusa doğru sürüklemektedir.

Cesur Yeni Dünya isimli eseri yayımlandıktan yıllar sonra, Huxley; "O zamanlar bunu gelecekte altı yüz yıl sonraya atmıştım. Bugün tek bir yüzyıl içerisinde bu dehşet üzerimize çökebilecek gibi görünmektedir" ifadesini kullandığı bir demecinde hayatı boyunca içinde taşıdığı insanlığa dair kaygılarında ne kadar haklı olabileceğini sezinlemiştir.²²⁷

Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*'da ortaya koyduğu genel kanı, modern olarak nitelenen Batı'nın teknolojik, bilimsel gelişiminin hemen hemen tamamının kâbusa doğru sürekli bir düşüş halinde olduğudur. Batı'nın en karakteristik ve övünülen başarıları, on yedinci yüzyılın bilimsel devrimi ve on dokuzuncu yüzyılın endüstri devrimidir. Huxley'e göre ise, bu başarılar daha doğru bir ifadeyle başarı olarak sunulan bu gelişmeler, değişmeler yirminci yüzyıl uygarlığının sonunu hazırlamaktadır. On yedinci yüzyıldan bu yana hemen hemen tüm ilerici ve ütopyacı kavramların ana

---

²²⁶ Nicolas Berdyaev; **The Fate of Man in the Modern World**; Translation: Donald Lowrie; Michigan University Press; Michigan; 1961; s. 119.

²²⁷ Krishan Kumar; **Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşıütopya**; Çeviren: Ali Galip; Kalkedon Yayınları; Can Matbaası; İstanbul; 2006; s. 386.

temaları bilim ve akıldır. Ancak dünya üzerinde ütopycılar, o kadar güvenle öngördükleri cenneti yaratmak yerine, yalnızca bir cehennem yaratmada başarılı olmuşlardır.²²⁸

1. Cesur Yeni Dünya Romanının Kurgusu ve Atmosferi

Seri üretimin tanrısı olarak kabul edilen Henry Ford, Aldous Huxley'in 1932 yılında yayımlanan *Cesur Yeni Dünya* isimli karşı-ütopyasında tasvir edilen dünyada gelecekteki toplumun tanrısı olarak kabul edilmektedir. Henry Ford'u bir milat olarak kullanan Huxley, tarihsel olarak Milattan Önce yerine Ford'dan Önce ve Ford'dan Sonra olarak kullanılan bir takvimle bu tanrısallaştırmayı vurgulamaktadır.

Bunun nedeni ise otomobillerin montaj hattında kitlesel olarak üretilmesi gibi *Cesur Yeni Dünya* romanında da bireyler, *Londra Merkez Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi*'nde, Bokanovski Yöntemi ile in vitro (vücut dışı) döllenme sistemiyle kuluçkalama makinelerinde klonlanmaktadır. Bu noktada Huxley iki unsuru ortaya koymaktadır: O'na göre bilimsel-endüstriyel toplum en insani olmayan eğilimleri içinde barındıran temel ideoloji ve pratiktir. Günümüze kadar bu temelde en fazla yol kat etmiş olan ülkenin ise, Fordizm en sistematik uyarlayıcısı olarak Amerika olduğunu açıkça belirtmektedir.²²⁹

Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* eserinde, ütopyik bir siyasal düzen olarak 'dünya devleti' kurulmuştur. Bu dünya devletinin, küreselleşmenin ve iletişim-bilişim devrimleriyle birlikte dünyanın değişik bölgelerindeki insanları etkiler hale gelmesiyle tek bir dünya devleti olma çabasına bir atıf olduğunu ifade etmek mümkündür. Küreselleşme; "uzak yerleşimlerin birbiri ile ilişkilendirildiği, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği, dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşmasına işaret etmektedir."²³⁰ Bu bağlamda dünya çapında tek bir dünya devleti altında toplumsal ilişkilerin şekillenmesine gönderme yapan küresel bir devlet olgusu Huxley'in eserinde 'yeni dünya devlet'i ile paralellik taşımaktadır.

²²⁸ Krishan Kumar; **a.g.e**; s. 385.

²²⁹ Aldous Huxley; **Music At Night (Collected Works of Aldous Huxley)**; Chatto and Windus; London; 1970; s. 137.

²³⁰ Anthony Giddens; **a.g.e**; s. 66.

Bu yeni dünya devleti Ford'dan Sonra 632 (F.S. 632) yılında, büyük ekonomik çöküş ile başlayan ve Dokuz Yıl Savaşları sonunda tüm dünya devletlerinin tek bir yönetim altında birleşmesiyle kurulmuş bir devlettir. Bu devlette aile, sanat, din, felsefe, edebiyat gibi değerler ve inançlar yok edilmiştir.

Fordizm ya da Endüstriyalizm felsefesi insanlıktan insanı makineye feda etmeyi talep etmektedir. Fordizmi ironik olarak bir tür inanç ve dini bir sistem olarak nitelendiren Huxley'e göre Fordizm, dinler içinde insan ruhundaki en acımasız değişiklikleri talep etmekte ve en küçük manevi karşılığı sunmaktadır. Birkaç kuşak boyunca uygulandığı takdirde, bu korkunç makine dini insan ırkını yok ederek son bulacaktır.²³¹

Dünya Devleti'inde takvim; teknolojik gelişmeler, seri üretim, uzmanlaşma, standartlaşma çağının simgesi olan Henry Ford milat alınarak düzenlenmiştir ve tarih 'Ford'dan önce' ve 'Ford'dan sonra' ayrımıyla ilerlemektedir. Böylelikle Fordizmin babası Henry Ford, eserde ilahlaştırılmaktadır. Dünya devletinde Ford'dan önceki her şey silinmiş; tarih reddedilmiştir. Bu nedenle tarihi oluşturan tüm siyasi ve kültürel miras, din, kitaplar ve de kayıtlar yok edilmiştir. Çünkü tarihi olmayan bir milleti, istenilen şekle sokmak daha kolaydır. Kitap okumanın tüketimi engelleyecek bir eylem olarak görülmesi nedeniyle engellenmektedir.

2. Cesur Yeni Dünya Romanında Karakter Analizi

Aldous Huxley, *Cesur Yeni Dünya* romanında oluşturduğu karakterlerine, içinde yaşadığı ile öngördüğü dünya arasındaki farklılıkları ve çelişkileri yansıtmıştır. Romanda birbiriyle çarpışan karakterler ve düşüncelerle Huxley; hem kendi dönemini eleştirmekte, hem de dünyanın var olan ve üretilen yeni sistemlerle nasıl bir hal alacağını irdelemektedir. İnsanlık ya yokluk, güvencesizlik, hastalık dolu karanlık bir dünyada insani duygularını, özlemlerini, değerlerini, arzularını yaşamaya devam edecek ya da herkesin ihtiyacının en üst düzeyde karşılanmaya çalışıldığı, hastalıkların kontrol

---

²³¹ A.g.y; a.g.e; s. 137.

altına alındığı, yaşlanmanın geciktirildiği, sahip çıkma hissinden arındığı bir dünyada var olma savaşı verecektir.

Huxley'in bu ikilemler doğrultusunda şekillendirdiği başlıca karakterlerden, Bernard Marx, Lenina Crowne, Helmholtz Watson, Mustapha Mond, Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi Müdürü (Thomas), Linda, John (Vahşi) çalışmada ele alınacaktır.

Bernard Marx: Bernard Marx, *Cesur Yeni Dünya*'da Kuluçkalama ve Şartlandırma Merkezi'nde beta sınıfına ait bir uzmandır. Şişe içinde üretimi yapılırken kanına yanlışlıkla alkol karıştırıldığı için Alfa sınıfına ait olması gerekirken beta sınıfına dâhil edilmiş bir karakterdir. Yaşadığı ortamla ve değer yargılarıyla çatışma içinde olan Bernard, toplum tarafından farklı bulunan, birey olduğunun bilincinde olan ve diğer insanlarla olan bu farkını bildiğinden kendini yalnız, depresif hissetmekte ve kendini anlayacak birini aramaktadır.

Cinselliğin sadece arzuları gidermek için yaşanmaması gerektiği düşüncesinde olan Bernard, Lenina isimli karaktere ilgi duymaktadır. Diğer karakterlerden farklı olarak içinde yaşamak zorunda olduğu sistemi sorgulayan Bernard, sistemde herkesin herkese ait olma fikrini benimsememektedir. Bu nedenle de *Cesur Yeni Dünya*'da diğer karakterlerin birlikte uyum ve mutluluk içinde yaptığı sportif etkinliklerden, toplu seks ayinlerinden hoşlanmamaktadır.

Lenina Crowne: Lenina Crowne, *Yeni Dünya*'daki yaşantısından memnun, genç, güzel ve çekici bir Alfa olarak üretilmiştir. Ford'un sağladığı olanaklar yüzünden O'na şükran duymaktadır. Erkekler nezdinde popüler olması Lenina'nın hoşuna gitmektedir. Bernard ile flört eden Lenina iyi şartlandırılmış bir kişi olarak, Bernard'ın sistemi sorgulamasını ve uyumsuzluğunu anlayamamaktadır. Romanda anlatılan Yeni Dünya dışında yerlilerin yaşadığı 'Vahşi Ayrı Dünya' adı verilen bir yere tatile giden Lenina ve Bernard, burada ilkel yaşamın hala sürmekte olduğunu, insanların hala evlendiklerini ve doğal yöntemlerle çocuk doğurabildiklerini ve insan gibi öldüklerini görürler.

Helmholtz Watson: Helmholtz Watson, tavırları ve yakışıklı görüntüsü bir Alfa'yı andıran fakat beta sınıfına ait olan Watson, şartlandırma odasında öğretmenlik yapmaktadır. Bernard'ın arkadaşı olan bu karakter, eserin sonunda öğrencilerine yalnızlığın erdemlerini anlatan duygu yüklü bir şiir okuduktan sonra sisteme uyumsuzlukla suçlanarak sisteme karşı gelenlerin gönderildiği uzak bir adaya sürgün gönderilmektedir.

Mustapha Mond: Mustapha Mond, *Yeni Dünya*'nın önde gelen on denetçisinden biri ve otoritenin temsilcisidir. Eski bir bilim adamı olan Mond, katıksız bilimle uğraşma alternatifini reddederek yönetici olmuştur. Mond, tarihin silinmesi, duyguların gereksizliği, bilimin sadece öngörülen düzeyde kullanılması gerektiğini düşünen bir karakter olarak, istikrarı bilime tercih etmektedir. Tanrının varlığına inan, edebiyata ilgi duyan Mond Cesur yeni Dünya'da yok edilen tüm değerlerin istikrar ve düzene zarar vereceği görüşüne de destek vermektedir. Aldous Huxley'in bu karakteri oluştururken dönemin ünlü İngiliz sanayicisi Alfred Mond'dan esinlediğini ileri sürmek mümkündür.

Kuluçkalama Merkezi Müdürü (Thomas): Thomas, Londra Merkez Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi müdürüdür. Sisteme ve yeni dünyaya hayranlık duymakta, teknolojik ve bilimsel olarak gelişmiş bir dünyada yaşamaktan büyük zevk almaktadır. Akıllı fakat sabit fikirli biri olan Müdür, Bernard Marx karakterinin gösterdiği bireyselliği tasvip etmemektedir. Çünkü Londra Merkez Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi'nde bebekler şişe içinde döllemeyle kuluçkalanarak üretilmekte, genetik düzenlemeleri kontrol altına alınmakta, uykuda öğrenme sistemiyle şartlandırılarak öğretim yapılmakta ve ne olursa olsun mutlu olmaya koşullandırılmaktadırlar.

Müdür'ün davranışları etkileycilikten uzak, bencil ve didaktiktir. Müdürün geçmişinde yaşadığı kötü bir seks skandalı ortaya çıkmış ve Linda karakterinden bir çocuğu olduğu öğrenilmiştir.

Linda: Linda, John'un biyolojik annesidir. Gençliğini *Cesur Yeni Dünya*'da dölleme bölümünde çalışarak geçiren Linda, hayatını ayırık vahşi bölgede

sürdürmektedir. Farklı olduğu için o da yerliler arasında John gibi kabul görmemektedir.

John (Vahşi): John namı diğer vahşi, *Cesur Yeni Dünya* düzeninin dışında ‘vahşi ayrı dünya’ olarak adlandırılan bir bölgede yerliler arasında büyümüş, ancak annesinin modern dünyadan gelen biri olduğu için onlar tarafından kabul görmemiş bir karakter olarak betimlenmiştir. Annesi Linda, Vahşi Ayrı Dünya’da kaldıkları süre boyunca John’a okuma ve yazma öğretmiş ve John annesinin eşyaları arasında bulunduğu Shakespeare derlemesinden etkilerek yazarın bütün oyunlarını ezberlemiştir.

Bernard’ın onu ve annesini *Cesur Yeni Dünya*’ya dünyaya getirmesinden sonra bu sistemi tanıyarak günden güne daha büyük bir nefret beslemeye başlamıştır. Shakespeare’in dünyası ile tanıdığı iki farklı dünya olan Yeni Dünya ve Vahşi Ayrı Dünya arasındaki yaşamı birbirleriyle ilişkilendiremeyen John çelişkiye düşerek kendini gitgide daha yalnız hissetmektedir.

Annesinin ölümünden sonra kontrolünü kaybeden John, delta gibi düşük zekâlı, sadece çalışmaya ve soma almaya şartlanmış kişilere bile bu sistemin yanlışlığını anlatmaya çalışmıştır. Lenina’ya âşık ve onun için her şeyi yapmaya hazır olan ancak Lenina’nın bunu anlayamamasından dolayı büyük bir çaresizlik duyan John’un, bu çaresizliği zamanla nefrete dönüşmüştür.

Yukarıda ayrıntılandırılan karakterler çerçevesinde, Huxley’in her şeyin kontrol altına alındığı, sistemin kusursuz işlenmesi için çabaladığı, hedonizmin, tüketimin ve eğlencenin ön planda olduğu bir tek dünya devletinin üyelerinin her ne kadar yaptıkları işten ve dünyadan mutlu olmaları için gibi koşullandırılmış olsalar da insana özgü duygularının, çelişkilerinin, korkularının ve tutkularının olduğunu göstermeye çalıştığını belirtmek mümkündür. Düşünmenin, sistemi sorgulamanın sistem dışı olmanın kabul görmediği bu toplumun bireylerinden kimileri koşullamalara rağmen sistemi eleştirmekte ve bu sistemden memnun olmadıklarını belirtmektedirler.

D. Cesur Yeni Dünya Romanında Ada Kavramı ve Ütopik Ada Kavramından Farklılıkları

İnsanlığın mutlu, eşit, bolluk içinde, barışça yaşayacağı toplumların coğrafi ortamı olarak kullanılan ada kavramı ütopik yaklaşımda önemli bir yer tutmaktadır. İnsanoğlunun yaşamayı arzuladığı ve düşlediği ideal düzenlerin ada imgesiyle birleştirilmesinin altında yatan nedenler ve bu ortamın sahip olduğu özellikler bağlamında ada ve ütopya kavramları genellikle birbirine girift bir imge oluşturmaktadır.

Öte yandan düşsel ada ortamı coğrafi konumu nedeniyle dış dünyaya kapalı olmasından ötürü, baskıcı sistemlerin, sıkıntının ve tek düzeliğin hüküm sürdüğü bir ortama da işaret edebilmektedir. Bu bağlamda yazında ve ütopik yaklaşımda varolan ada ortamının özellikleriyle, karşı-ütopik yaklaşımın önemli eserlerinden *olan Cesur Yeni Dünya* romanında ele alınan ada ortamının farklılıkları çalışmanın bu bölümünde irdelenecektir.

1. Cesur Yeni Dünya Romanında Ada Olgusu

Her zaman mutlu ve ideal düzenlerin ortamını imgelemekte kullanılmayan ada ortamının karşı-ütopik yaklaşımın öncü eserlerinden *Cesur Yeni Dünya* romanında bir ceza ve sürgün yeri olarak nasıl kullanıldığının, kaotik dünyanın karşısını simgeleyen huzurlu adanın tersine çevrilebilir bir özellik taşıdığına göstergeleri bu bölümde incelenmektedir.

Karşı-ütopik bir atmosferde geçen *Cesur Yeni Dünya* romanında ada olgusu, romanın kurgusuyla uyumlu olarak mutlu düşsel ada ortamından uzakta, farklı bir ada olgusu betimlenmektedir. Eserde, *Yeni Dünya* düzeninden memnun olmayan, kendi bağımsız düşünceleri olan, sistemi sorgulayan, sistem için tehlike oluşturan kişiler öldürülmek yerine diğer sistem dışı insanların yaşadığı bir adaya gönderilmektedirler. Bu anlamıyla, *Cesur Yeni Dünya*'da farklı olanın sistem dışına itilerek ve yalnızlığa mahkûm edilmek için gönderildiği, başka bir deyişle sürgün edildiği bir ada olgusuyla karşılaşılmaktadır.

Eserde, ada ortamı sisteme her koşulda uyum sağlamak üzere şartlandırılan kişilerin, sistemi sorgular hale gelmesi, istikrarı bozması ve cemaatten kopması gibi durumlarda gönderildiği bir mekândır. Ceza olarak nitelenen ve bir sürgün yeri olarak algılanan ada, sistemden memnun olmayan bir parça da olsa özgür iradeye sahip olan kişiler için gerçekte bir ödül niteliği de taşıyabilmektedir.

Sistem tarafından mükemmel olanakların sunulduğu ve bu olanakların karşılığında büyük hizmetlerin beklendiği *Cesur Yeni Dünya*'da kendilerine ve sisteme duyulan güvene ihanet eden vatandaşlar bu sözde kusursuz uygarlıktan dışlanmaya mahkûmdurlar. Bu bağlamda çalışmanın önceki bölümlerinde de ifade edildiği üzere ada ortamının, kendisini sınırlayan, dışarıya kapalı, dış dünyanın karşısı olma özellikleri bu karşı-ütöpik eserde bir tehdit unsuru olarak algılanmaktadır. Yeni Dünya'daki denetçiler, yöneticiler ve sisteme uyumlu bireyler tarafından can sıkıcı, uygarlık dışı bir tutsaklık ortamı olarak algılanan adanın karşı-ütöpik niteliklere sahip olduğu söylenebilmektedir.

Bir yalnızlık ortamı olarak ada, eserde farklı karakterlerce farklı yorumlanabilmektedir. Ada-dünya karşıtlığı, ada yazınında çoğunlukla, adada yaşayan insan bilincinde beliren bir içeri-dışarı kutuplaşmasıyla dile getirildiği için; uygarlığın, bilimin, mutluluğun, zevkin merkezi olarak nitelenen Yeni Dünya'nın dışındaki bir ada ortamı bütün bu özelliklerin karşıtını ifade etmektedir.

2. Cesur Yeni Dünya Romanında Ada'nın Ütopik Ada Ortamından Farklılıkları

Ütopik düşüncede ada ortamı dünyadan daha iyi, mutlu ve ideal bir yaşam alanı olarak kurulmaktadır. Ütopya yazarının amacı, uzak bir adanın duygusal renkliliğini ya da eşine rastlanmadık tehlikelerini anlatmak değil, sunacağı örnek bir toplum düzeniyle hem kendi toplumunun işleyişindeki aksaklıkları dolaylı olarak gözler önüne sermek, hem de bu aksaklıklara bir çözüm yolu önermektir.

Bu bağlamda, yazar zihninde ütöpik ada ortamını, önerdiği örnek yaşama düzenini, tepkiyle karşıladığı gerçek düzenden olabildiğince ayrı ve soyut bir biçimde kurmaktadır. Tasarlanan ütöpik toplum mükemmel yaşama düzeni olduğundan,

değişikliğe ve her türlü dış etkiye kapalıdır. Fakat adanın dışındaki dünya, sürekli eylemin, karmaşanın, değişimin egemenliği altında olduğundan adanın vaddettiği mutluluk ve huzur ütöpik ada ortamının temelinde yatmaktadır.

Cesur Yeni Dünya romanında Huxley'in ortaya koyduğu ada ortamı bu bağlamda ütöpik ada ortamının tam karşısı bir nitelik taşımaktadır. İstikrarın, uyumun, sabit bir yapının, zevkin ve mutluluğun hüküm sürdüğü *Yeni Dünya* uygarlığın beşiği olarak konumlanmakta ve bu dünyanın dışında var olan her yer kötü, vahşi, pis, ahlâksız olarak algılanarak ötekileştirilmektedir. Dolayısıyla sistemin sağladığı uyumu, düzeni ve kuralları bozan herkes bu dünyanın dışına itilerek dışlanmakta ve ötekileştirilmektedir. Bir sürgün ve ceza yeri olarak ada ortamı, *Cesur Yeni Dünya* romanında mutlu ve ideal düzenlerin ortamı olan adanın tam karşısı olarak nitelendirilebilmektedir.

Ütöpik yazında kullanılan ve mutlu, ideal, karmaşasız bir ada ortamı ile *Cesur Yeni Dünya* romanında betimlenen bir sürgün ve ceza yeri olarak kullanılan ada ortamının söz konusu farklılıkları aşağıdaki Tablo.2'de verilmiştir:

Ütöpik Yazında Ada	Cesur Yeni Dünya'da Ada
<ul style="list-style-type: none"> • Yalnızlık ve dışlanmışlıkla nitelenen bir ortamı simgelmektedir.	<ul style="list-style-type: none"> • Düşsel cennet ortamını simgelmektedir.
<ul style="list-style-type: none"> • Kişiyi, Yeni Dünya'nın sunduğu bütün imkânlardan mahrum eden bir ortamdır.	<ul style="list-style-type: none"> • İçinde yaşanan dünyanın olumsuzluklarından bir kaçıışı vaat etmektedir.
<ul style="list-style-type: none"> • İstikrarsız, uyumsuz, sorgulayan, sistem dışı bireylerin gönderildiği bir yerdir.	<ul style="list-style-type: none"> • Güven, mutluluk, düzen ve refah ile özdeşleşmektedir.
<ul style="list-style-type: none"> • Özlenen ve arzu edilen yaşam düzeninin karşısını simgelemektedir.	<ul style="list-style-type: none"> • Özlenen ve arzu edilen bir yaşam düzeniyle nitelenmektedir.
<ul style="list-style-type: none"> • Düşsel bir cennet ortamı yerine bir sürgün halini temsil etmektedir.	<ul style="list-style-type: none"> • İnsanoğlunun uzak, bilinmez ülkelere duyduğu ilginin dile geliş ortamıdır.

Tablo.2. Ütöpik Yazında Ada ve Cesur Yeni Dünya Romanında Ada Olgusuna İlişkin Karşılaştırma

Bu bağlamda yukarıda ortaya konulan özellikler bakımından ütöpik düşünceden temel alınarak kullanılan mükemmel düzenlerin oluşturulduğu ada ortamı *Cesur Yeni Dünya* eseriyle karşıtlık göstermektedir. Karşı-ütöpik düşüncenin temel eserlerinden olan bu eserde kullanılan ada ortamı sistemden memnun olmayan bireylerin gönderildiği başka bir deyişle sistem dışı edildiği karamsar ve kaotik bir ada ortamını simgelemektedir.

E. Cesur Yeni Dünya Romanında Toplumsal Değişme

Cesur Yeni Dünya romanında tasvir edilen düzende; bireyin özerkliğinin olmadığı, bir parçası olarak koşullandırıldığı ve üretildiği cemaatin içinde eritildiği, farklılıkların tehlike olarak kabul edilmesinden dolayı özdeşlik cemaat gibi ilkelerin ana ilke sayıldığı ve istikrarın devamının her şeyden üstün tutulduğu görülmektedir. Cemaat, özdeşlik ve istikrar gibi ilkeler bu toplumsal düzenin yapı taşlarını oluşturmaktadır. Cemaat kavramının işaret ettiği ortak kimlik duygusunun ortaya çıkması adına bu toplumun üyeleri bilimsel yöntemlerle şartlandırılmakta ve bireysellikten arındırılmaktadırlar. Farklılıklara ve çeşitliliğe saygının değil tek tipleştirmeye duyulan inancın ön planda olduğu bu toplumda toplumsal dönüşüm kontrol altında tutulmakta ve bu sabit, otoriter kontrolcü devlet yapısı bireylerin canı pahasına korunmaktadır.

1. Cemaat, Özdeşlik ve İstikrar İlkesi

Aldous Huxley'in tasvir ettiği *Cesur Yeni Dünya* devleti 'Cemaat, Özdeşlik ve İstikrar' ilkeleri üzerine kurulmuş bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya devleti özelliği gösteren bu sistemde istikrarın sağlanabilmesi, insanın doğumundan olgunlaşmasına kadar tüm gelişim evrelerine müdahale ile sağlanmaktadır.

Cemaat kavramı, üyelerinin ortaklaşa paylaştıkları bir niteliğe genellikle ortak bir kimlik duygusuna dayanan, özel olarak oluşturulmuş bir toplumsal ilişkiler bütündür.²³² Bu bağlamda *Cesur Yeni Dünya* Cemaatinin standartlaştırılmış insanı, dünyaya doğal yöntemlerle doğarak gelmemektedirler. Kendileri için belirlenmiş olan

---

²³² Gordon Marshall; **a.g.e**; s. 90.

rolleri yerine getirebilmek için şişe içinde, vücut dışı döllenme (in vitro) yoluyla seri olarak üretilmektedir. *Bokanovski* adı verilen bu yöntem sayesinde tek yumurtadan en fazla doksan altı ikiz (eş insan) üretilebilmektedir. Bununla birlikte *Cesur Yeni Dünya Devleti* bu sayıyı artırabilmek için çalışmalar yapmaktadır, çünkü sayı ne kadar artarsa ve üretilen insanlar birbirlerine ne kadar benzerlerse özdeşlik, böylece de düzen ve istikrar sağlanmış olmaktadır.

Toplumsal istikrar olmadan uygarlığın olmayacağını savunan bu devlet, bireysel istikrar olmadan da toplumsal istikrarın olamayacağına inanmaktadır. Makinelerin işleyişinin şişelerde yapılan insan üretimlerinin herhangi bir aksaklığa uğramadan yoluna devam etmeleri şarttır. En ufak bir aksaklık bu sonsuz işleyişin ölümü anlamına gelmektedir.

Katı bir kast isteminin hüküm sürdüğü bu dünyada toplum, ‘Delta’, ‘Alfa’, ‘Beta’, ‘Gama’ ve ‘Epsilon’ olmak üzere beş sınıfa ayrılmaktadır. Sınıflar arası geçişkenliğin olmadığı bu toplumda herkes kendi görevini yerine getirmekle yükümlüdür. *Cesur Yeni Dünya Devleti*’nin güvenliğinin ve istikrarının en önemli koşulu bu katı kast sisteminin sabitliğidir. Bu sınıf yapısının değiştirilmesi, devletin sonu anlamına gelmektedir.

Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse, Epsilonlar teknik olarak daha az çalışabilecekleri halde, günde yaklaşık yedi buçuk saat çalışmaktadırlar. Bunun altında yatan neden ise, devletin ürettiği bu insanlara belirlenenden fazla boş zaman bırakmak istememesidir. Çünkü insanların kendilerine ait boş zamanları olması demek onları düşünmeye sevk etmek demektir ve düşünmek toplumda huzursuzluk yaratan bir etmen olarak nitelenmektedir.

Huxley, *Cesur Yeni Dünya* adlı eserinde toplumun iyi ve mutlu üyelerini oluşturmanın yolunun daha az bilgiye sahip olmada yattığını belirtmektedir. Çünkü der Huxley; “herkesin bildiği gibi, tikeller, erdem ve mutluluğu getirir; genellikler ise

entelektüel açıdan kaçınılmaz belalardır. Toplumun omurgasını düşünürler değil, oymacılar ve pul koleksiyoncuları oluşturmaktadır.”²³³

Bu noktada Huxley’in devleti bilgelerin ve filozofların yönetmesi gerektiği üzerinde duran Platon’un *Devlet* isimli ütopyasına gönderme yaptığını söylemek mümkündür. Bu ironik göndermenin arkasında yatan neden ise *Cesur Yeni Dünya Devleti*’nde düşünmenin, sistemi eleştirmenin, filozofun sahip olduğu bilgeliğin ve erdemlerin olmamasıdır.

2. Teknoloji ve Bilimsel Gelişmeler Sonucunda Değişen Toplum

Bilim ve teknoloji, uzun dönemli ekonomik ve toplumsal gelişmenin en önemli unsurlarından birisi, bilim ve teknoloji politikaları ise bu gelişimin hızını ve yönünü etkilemenin bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağımız teknolojisinin bilim ağırlığının giderek artması ve bilimden teknolojiye geçiş süresinin giderek kısalmasından dolayı, bilim doğrudan bir üretici güç hâline dönüşmektedir.

Robert Merton’a göre bilim, yapılmasını mümkün kılan normatif ve kurumsal düzenlemelerin oluşturduğu bir bütündür. Bilgi sosyolojisinin, denetlenmiş deney veya gözlemden kaynaklanan ve yine ona geri dönen belirli türden bir bilginin toplumsal değişim çevresiyle ilgilenen bir alt bölümüdür.²³⁴

Teknoloji ve bilimsel gelişmelerin mantıksal yapısının, bilinenden bilinmeyene doğru ilerlerken ne tür kurallara ve kavramsal araçlara ihtiyaç duyulduğu, bu araçlarla üretilen bilginin daima ileriye, daha doğru ve daha etik olana gidip gitmediği tartışılmaktadır.

Bilimsel gelişmelerin tarihini kavramsallaştırarak bilimsel bilginin doğası hakkında felsefi sorular yönelten Thomas Kuhn; birbiriyle yarışan farklı bilimsel yaklaşımlara ‘paradigma’ adını vermiştir. Gözlemlenmesi mümkün olan bir çok veriden bir diziyi belli kurallara göre çağırma, başka bir ifadeyle bir tür rastlantıdan kurtarma ve

---

²³³ Aldous Huxley; *Cesur Yeni Dünya*; Çeviren: Ümit Tosun; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2006; s. 24.

²³⁴ Robert Merton; *Social Theory and Social Structure*; Free Press; Illinois; 1968; s. 272.

gereğinde de aynı kurallara göre yeniden üretme anlamındaki bu teknik düşüneyi, Kuhn biraz daha geniş tarzda kullanarak, belirli bir bilimsel yaklaşımın doğayı sorgulamak ve doğada bir ilişkiler bütünü bulmak için kullandığı açık ya da örtülü bütün inançları, kuralları, değerleri ve deneysel ya da kavramsal araçları kapsayacak biçimde ele almaktadır.²³⁵

Süreç içerisinde değişen ve gelişen teknolojik ve bilimsel devrimler toplumsal yapıyı olumlu ve olumsuz şekillerde etkilemektedir. Gen teknolojileri, klonlama, yeni iletişim teknolojileri, beyin görüntüleme teknolojileri ile insan aklının okunması, insan ömrünün uzatılması, yaşlılığın geciktirilmesi gibi gelişmeler ile toplumsal yapı, bu yapıya bağlı bireyler, istekler, arzular, değerler, kavramlar da değişmektedir. Bu değişimin nereye kadar süreceği ve sonuçlarının insanlık tarihinde ne gibi etkiler ve izler bırakacağı uzun süredir irdelenmektedir.

Aldous Huxley'in 1932 yılında kaleme aldığı karşı-ütopya tarihinin en önemli eserlerinden biri olan *Cesur Yeni Dünya* romanı, bütün bu bilimsel ve teknolojik devrimlerin insanlığı nasıl bir kâbusa sürüklediği konusunda adeta bir uyarı niteliği taşımaktadır.

Çalışmanın diğer bölümlerinde de ele alındığı gibi insanların şişelerde seri olarak üretildikleri *Cesur Yeni Dünya Devleti*'nde, 'Podsnap' adı verilen bir teknik ile üretilen insanların doğum sonrası başka bir ifadeyle şişelerden çıktıktan sonra olgunlaşma süreleri iki yıl içinde tamamlanmaktadır. Bu süre devlet tarafından yürütülen bilimsel çalışmalar sayesinde daha da az bir süreye indirgenme yolundadır. Bu tekniğin asıl amacı, insanı akıl almaz bir hızla olgunlaştırarak topluma, bireyin normal gelişim sürecinden çok daha kısa sürede yararlı olmasını sağlamaktır.

Cesur Yeni Dünya'da, yaşlılık kavramı yoktur. Bilimsel gelişmeler sayesinde elde edilen yöntemlerle, insanların zihinsel ve bedensel olarak yaşlanmalarının önüne geçilmiştir. Bununla beraber, yaşlanmanın tüm fizyolojik izleri ve yaşlılara özgü zihinsel rahatsızlıklar da yok edilmiştir. Bu bağlamda söz konusu gelişmelerin

---

²³⁵ Thomas Kuhn; **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**; Çeviren: Nilüfer Kuyaş; Alan Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 2000; s. 243.

günümüzde gençlik ve güzellik temalarının ele alınışıyla paralellik gösterdiğini ifade etmek mümkündür. Estetiğin duyulara hitap eden ve onları uyaran bir niteliğe sahip olduğu düşünüldüğünde estetik olgusunun bir küresel pazar oluşturduğu belirtilebilmektedir.

Cesur Yeni Dünya devleti, insanın yaşlandıkça içinde derin bir zayıflık hissi barındıracağını, yaşlılığın da bir tür hastalık olduğunu, yaşları ilerleyen insanların dine yönelmesinin altında yatan nedenin ölüm ve ölümden sonraki dünya inancının korkusu olduğunu ve bu dini duyguların yaşlandıkça geliştiğini vurgulamaktadır. Oysa modern dünya yalnızca gençken ve refah içindeyken anlamlıdır.²³⁶

Her değişimin istikrarı bozucu bir tehdit anlamına da geleceği düşünülen bu yeni dünyada, bu dünyayı yaratan süreç bilim ve bilimsel gelişmelerle sağlanmış olsa dahi, bilimsel araştırmalar devlet tarafından kontrol altında tutulmaktadır. Bilimin yaptığını bilimin bozmasına izin vermeyen bu devlet, Ford zamanında bilimsel ilerlemenin sınırsız olduğunu, fakat Dokuz Yıl Savaş'ında kullanılan silahların insanlığı nasıl yok edebileceğinin anlaşılmasından sonra, bilimin sadece gerektiği kadar ilerlemesine izin verildiğini belirtmektedir.

3. Hedonizm ve Hedonist Toplum

Hedonist felsefenin kurucusu, İ.Ö. 435-335 yılları arasında yaşayan Aristippos'tur. Sokrates öğretilerinin takipçisi olan Kyrene Okulu'nun da kurucusu olarak bilinen Aristippos, başlıca ahlak sorunlarıyla ilgilenip insan için mutluluğun ve iyiliğin ne olduğunu belirlemeye, bunlara nasıl ulaşılabileceğini ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre insan, doğası gereği hazı istemekte ve acıdan kaçmaktadır. Bu nedenle de insan davranışlarının temelinde yatan itki, hazdır. Bireysel haz, hissedildiği süre ile sınırlıdır ve yaşanan anda var olmaktadır. Aristippos'a göre hoş olan her şey iyidir ve haz vermektedir; kişi de bu yüzden haz aldığı sürece mutlu olmaktadır.

Kyrene Okulundan sonra hedonizmi, diğer bir deyişle hazcılığı geliştiren Epiküros Okulu'nun kurucusu Epiküros'tur. İ.Ö 342-271 yılları arasında yaşayan ve

---

²³⁶ Aldous Huxley; *a.g.e*; s. 300.

yaşama bir yarar sağlamayan bilimsel araştırmaların hiçbir değerinin olmadığını söyleyen Epiküros'a göre bilgi, bireyi doğru eylemlerle, mutluluğa götürmek için gereklidir. Ona göre insan acıdan ve mutluluğa ulaşmasını engelleyecek korkulardan, ölüm saplantısından, boş inançlardan ve masallardan kaçmalıdır. Bununla birlikte çeşitli felaketlerin ve ölümün insan psikolojisi üzerinde yarattığı korku olmasaydı, insan acının ve hazzın tadını almamış olurdu. Dolayısıyla da acıdan ve mutluluğunu engelleyecek korku ve saplantılardan kaçmazdı.²³⁷

Epiküros, bireysel mutluluğu sağlamayı amaç edinen ahlak öğretilerinin temelini doğada bulmaktadır. Bütün canlılar doğal eğilimleri gereği, acıdan kaçınarak hazzıya yönelmektedirler. Bu saptama; hazzın insan için en büyük iyilik, en büyük değer ve davranışların belirlenmesinde başvuru olan tek ölçüt olduğunu göstermektedir.

Epiküros'a göre bedensel haz ve ruhsal haz birlikte var olmalıdır. Çünkü beden acı çektiği zaman, ruh da acı çekmektedir. Hazların seçiminde akıl büyük bir rol yükleyen Epiküros, bazı hazları yaşamının kötü sonuçlar doğurabileceğini belirtmektedir. Çünkü bazı hazların ardından büyük acılar gelmekte, buna karşılık bazı acılar da büyük hazlara gebe olmaktadır. Kişi, hangi hazlardan uzak duracağını, hangi acıları hangi hazlara yeğleyeceğini aklıyla saptamaktadır.²³⁸

Hedonizm kavramı, on sekizinci yüzyılda geliştiren John Stuart Mill ve Jeremy Bentham'ın tarafından ortaya atılan Faydacılık kuramıyla geliştirilmiştir. Faydacılık Bentham'a göre, en fazla miktarda en büyük mutluluğu amaçlanmasıdır.

Hedonizm ve Faydacılık, hedonistik nedenselliğin farklı tipleri olarak yorumlanabilmektedir. Çünkü her iki kavram da, hareketlerin doğruluğunu sebep oldukları mutluluğa göre ölçmekte ve mutluluğu zevkle tanımlamaktadır. Ancak Bentham'ın faydacılığı bireysel olmayan bir hedonizmdir. Epiküros'un kişiyi en mutlu

---

²³⁷ Epikür; **Mektuplar ve Maksimler**; Çeviren: Hayrullah Örs; Remzi Kitabevi Yayınları; İstanbul; 1962; s. 49.

²³⁸ A.g.y; **a.g.e**; s. 66.

eden şeyi yapmasını tavsiye etmesine karşılık John Stuart Mill eserinde, herkesi en mutlu yapacak şeyi yapmayı uygun görmektedir.²³⁹

Bireysel haz ve mutluluk peşinde koşan hedonist, birey *Cesur Yeni Dünya*'nın sistem tarafından koşullandırılmış karakterlerinde karşımıza çıkmaktadır. Herkesin herkese ait olduğu, eşyaların onarılması yerine yenisinin satın alındığı, kırgınlık, üzüntü, acı ya da rahatsız edici herhangi bir duygunun bertaraf edildiği bu dünyada hedonizm ve anlık zevk felsefesi hâkimdir. Bu bakış açısı 'Asla bu günün eğlencesini yarına bırakma' öğüdü ile desteklenmektedir.

Cesur Yeni Dünya'da herkesin mutlu olduğu bir dünya tasvir edilmektedir. Cesur Yeni Dünyalılar bir 'gelecek' ya da 'geçmiş' fikri olmaksızın sonsuz bir şimdide yaşamaktadırlar. Şu anın yaşandığı geçmişten ve gelecekte bağımsız Cesur Yeni Dünyalılar için bu bir tür kaçış anlamına gelmektedir. Çünkü onlar düşünmemek, sorgulamak, çözüm üretmemek üzere üretilmişlerdir. Dolayısıyla tüketim toplumunun oluşturduğu arzularına göre hareket eden hedonist bireyleri Cesur Yeni Dünyalılar ile paralellik göstermektedir. Günümüz tüketim toplumlarında da tüketimin ihtiyaçlara göre değil arzulara göre yapılması nedeniyle sürekli arzulayan adeta arzu üreten bir makineye dönüştürülen bireyler Cesur Yeni Dünyalılarla benzeşmektedirler.

Bu bağlamda *Cesur Yeni Dünya* romanında betimlenen bugünün eğlencesini yarına bırakmama temeline dayanan bu hedonist felsefeyi kültür endüstrisiyle de bağdaştırmak mümkündür. Tıpkı kültür endüstrisinde sunulan eğlence kavramının da mevcut gerçeklikten kaçışı simgelemesi gibi gerçeklikten kaçışı da vaat ettiği görülmektedir. Kültür endüstrisinde olduğu gibi *Cesur Yeni Dünya* insanları da kurtuluş olarak aslında düşünmekten kaçındırılmaya şartlandırılmaktadırlar. Düşünen sorgulayan bireyin hedonist zevklerle yok edilmesi bunun açık bir göstergesidir.

4. Soma

Soma, eskiden Hindistan'da dini törenlerde kullanılan bir bitkidir. Aldous Huxley'in Yunanca'da beden anlamına gelen kavramdan esinlenerek adını oluşturduğu

---

²³⁹ John Stuart Mill; **Utilitarianism**; Dover Publishing; New York; 2007; s. 23.

Soma, alkol ve kokainden daha etkili ve daha az zararlı olan, dünyayı değiştiren farazi bir uyuşturucudur.²⁴⁰ *Cesur Yeni Dünya*'da soma her yerde mevcuttur, bireysel ve toplumsal bütün rahatsızlıkların ve düzensizliklerin birebir ilacıdır.

Soma, her türlü sıkıntıya iyi gelen insanın dünya ile bağlarını koparan bir ilaç olarak karşımıza çıkmaktadır. *Cesur Yeni Dünya*'da öfkeyi yatıştıran, insana sabır veren ve dinginlik veren bir gramı ile bin derdi unutturan soma adeta mutluluk ile eş anlamlıdır. ²⁴¹ Bireyin değil toplumun ön planda tutulduğu *Cesur Yeni Dünya*'da, kişinin yalnız kalmaması için çalışılmaktadır. Çünkü kişi yalnız kaldığında ve yapacak bir işi olmadığında düşünmeye başlamaktadır. Düşünmenin ve sorgulamanın sistemi, cemaati ve de istikrarı bozabileceği düşüncesinin sistem için bir tehdit olarak algılanması ile bireyler yalnız bırakılmamaktadırlar.

Düşünmek bu dünyada en son istenilen şeydir. Kişilerin yalnız kalmalarını ve sorgulamalarını engellemek amacıyla 'duygusal film', 'engelli golf' gibi aktiviteler yapılmaktadır. Yalnız kaldıklarında ise soma devreye girmektedir. Kişilerin duyguları gereksiz ve toplum için tehlikeli görüldüğünden, *Cesur Yeni Dünya*'da insanlar duygu denilen yüklerden arındırılmaktadırlar. Sıkılan ya da üzülen bir kişinin hafızasındaki kötü anları ve anıları silmesine yardımcı olan soma zamanının birkaç yılını yitirmeye bile yardımcı olabilmektedir. Soma adeta sonsuzlukla eş değer bir anlama sahiptir.

Soma alan Cesur Yeni Dünyalıların benlikleri adeta silinmektedir. Çünkü Soma içen Cesur Yeni Dünyalılar zihinlerinde kusursuz tatillerin keyfini çıkarmaktadırlar. Sabah gözlerini açtıklarında ise somadan geriye kalan duygu uyuşturucunun verdiği sarhoşluk ya da nahoşluk olarak hissedilmemekte çıkılan kusursuz ve mutlu bir tatilde alınan zevklerin sarhoşluğu olarak hatırlanılmaktadır.

Dinin kitlelerin afyonu olarak nitelendirilmesi gibi soma da bir tür din gibi kutsallaştırılmakta ve sahte mutluluklar yaratmaktadır. Günümüzde soma kavramı yerine, prozac ve ecstasy gibi uyuşturucuların bireylerde benzer etkileri yarattığını

---

²⁴⁰ Azmi Aksoy; **Yunanca-Türkçe Türkçe –Yunanca Mini Sözlük**; Alfa Basım Yayım Dağıtım; Nobel Basımevi; Ankara; 2003; s.486.

²⁴¹ <http://somaweb.org/> 24. 07. 2007.

belirtmek mümkündür. Zihinlerin uyuşturulması yoluyla gerçeklikten uzaklaşmayı sağlayan bir diğer önemli unsur kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçları bireyler üzerinde uyuşturucu bir etkiye sahip olmakla birlikte toplumu bir tür sanal gerçeklikle tanıştırmakta ve bu sanal gerçeklik gün geçtikçe hakiki gerçekliğin yerini almaya başlamaktadır.

5. Yıkılan Değer ve İnançlar

Cesur Yeni Dünya'da din, aile, sanat ve edebiyat gibi değerler ve inançlar yok edilmiştir. Yok edilen değer ve inançların yerini alan toplu seks ayinleri, yeni bir din gibi sunulan ve insana kötü her türlü duyguyu unutturan, zevk veren *soma* isimli uyuşturucu, kitapların sanatın yerini ise tüketim almıştır. Eğlencenin ve zevkin ön planda tutulduğu bu düzende tıpkı *soma* isimli uyuşturucu gibi mevcut gerçeklikten ve acıdan kaçışı simgelemektedir. Ebeveynlerin olmadığı şişe içinde insanların üretildiği bu dünyada, aile yerini herkesin herkese ait olduğu bir dünyaya bırakmıştır. Bu dünyanın tanrısı seri üretim ve montaj hattı tekniğinin yaratıcısı Ford dini ise Fordizmdir.

a. Din

Bir kavram olarak din, görünen, görünmeyen doğüstü güç, nesne ya da varlığa inanma nedeniyle doğmuş olan ve bireylerin gerek birbirleriyle, gerek çevreleriyle ilişkilerini birtakım kutsal uygulama ve davranışlarla düzenleyen, sağlayan evrensel olgu olarak tanımlanmaktadır.²⁴²

On dokuzuncu yüzyılın sonları ile içinde bulunduğumuz yirmi birinci yüzyılın tipik özelliği olan bilime duyulan aşırı güvenden dolayı din, eski etkin önemini yitirmektedir. Dinin, mistik inançların birer tüketim aracı haline getirildiği ve tüketimin kutsallaştırıldığı post-modern dünyanın tersine *Cesur Yeni Dünya*'da Hıristiyanlık dahil tüm dinler yetersiz tüketimin etiği ve felsefesi olarak görüldüğünden ortadan kaldırılmıştır. Bireyin kendini güvende, mutlu ve huzurlu hissetmesini gidermek için

---

²⁴² Ali Püsküllüoğlu; **Çağdaş Türkçe Sözlük**; Arkadaş Yayınları; Özkan Matbaacılık; Ankara; 1980; s. 142.

dinin yerini bir tür din gibi kutsal sayılan ve çalışmanın daha önceki bölümünde de anlatılan soma almıştır.

Tanrı kavramının da yok edildiği *Cesur Yeni Dünya*'da tanrının yerini Fordizmin öncüsü ve isim babası Henry Ford almıştır. 'Tanrı Aşkına' deyiminin yerine 'Ford Aşkına' deyiminin kullanıldığı bu dünyada, her şey mekanik bir süreçten ya da yeni bilimsel teknolojilerin süzgecinden geçerek üretildiğinden duygular, örf ve adetler, inançlar yok edilmiştir.

Cesur Yeni Dünya'da, eski dinlerin yerini yeni bir tür din almaktadır. Bu dinin kutsal simgesi ise T harfidir. Söz konusu harf, haçlarının üst kısmının kesilmesiyle oluşturulmuş bu bağlamda *Cesur Yeni Dünya*'nın tanrısı Henry Ford'un ünlü T modeline bir atıf yapılmıştır. Bu yeni dinin '*Dayanışma Ayini*' adı verilen bir ibadet şekli bulunmaktadır. Bu ayinde *Cesur Yeni Dünyalılar* bir araya toplanarak, Ford için ilahiler okumakta, bir bütün olabilmek için dua etmekte ve sonra da Soma içerek, ayini bir tür sentetik müzik eşliğinde yapılan dansla tamamlamaktadırlar. Bu *Dayanışma Ayin*'lerinde söylenen bir ilahinin sözlerine bakılacak olunursa ilahilerdeki *Cesur Yeni Dünya*'nın tanrısı olan Ford'un izlerinin ne denli etki olduğu görülmektedir.

*"Fordum, on ikiyiz biz; bizi bir eyle;
Sosyal Nehir'deki damlalar misali;
Ah, güç ver bize koşalım birlikte
Parlak dört-tekerin gibi çevikçe."* ²⁴³

b. Aile ve Cinsellik

Evlilik ve kan bağına, başka deyişle karı-koca, ana-baba-çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilere dayalı olan ve bir toplumun çekirdeği olarak kabul edilen aile *Cesur Yeni Dünya*'da yok edilen kavramlardan biridir. Ebeveyn kelimesinin telaffuz edilmesinin bile yasak olduğu bu dünyada, ebeveyn kavramı pornografik bir anlam taşımaktadır. Bunun nedeni ebeveynler tarafından yetiştirilen bebeklerin kontrol altına

---

²⁴³ Aldous Huxley; **a.g.e**; s. 117.

alınmasının güç olmasıdır. Ebeveynler tarafından yetiştirilen bireyler duygusal olarak dengesiz, kontrolsüz ve vahşi olabilmektedir.

Bilimsel gelişmelerin ışığında *Cesur Yeni Dünya*'da bebekler vücut dışı bir şekilde seri olarak üretilmekte, Hipnopedya adı verilen yöntemle uykuda eğitilerek şartlandırılmaktadırlar. Böylelikle üretilen her bebek, kendine önceden biçilen sosyal ve duygusal rolleri üzerine dikilen kusursuz bir giysi gibi giymektedir. Bu nedenle *Cesur Yeni Dünya*'da aileye ihtiyaç yoktur. Çünkü bu dünya için aile ilkel bir kurumdur.

Cesur Yeni Dünya'da ev başka bir deyişle yuva kavramı boğucu bir yaşam ile eş değer bir anlama gelmektedir. Bir erkek ve düzenli olarak doğuran bir kadın, her yaştaki erkek ve kız çocuklarının bir arada yaşadığı birkaç küçük oda olarak tasvir edilen ev adeta mikroptan arındırılmayan bir hapishane gibidir.²⁴⁴

Ev, fiziksel açıdan olduğu kadar ruhsal olarak da olumsuzlanmaktadır. Duygusallığın ve samimiyetin başka bir deyişle insani duyguların fazlasıyla ön planda olduğu, aile üyeleri arasında müstehcen olarak nitelendirilen ilişkilerin yaşandığı, çocukların üzerlerine titrenildiği bir yerdir.²⁴⁵

Herkesin herkesle cinselliği yaşayabildiği *Cesur Yeni Dünya*'da aşka yer yoktur. Çünkü her şey cinsel arzuların tatmini içindir. *Cesur Yeni Dünyalılar* çocukluklarından itibaren serbest bir cinsellik alanı içinde yönlendirilerek büyümektedirler. Çocukların kendi aralarında erotik oyunlar oynamaları devlet tarafından şart koşulmaktadır. Londra Merkez Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi Müdürü, tarihsel süreçte çocuklar arasındaki erotik oyunlara anormal gözüyle bakıldığından şiddetle bastırıldığını belirtmekte ve eğlenmelerine izin verilmeyen çocuklarının zavallı olduğunu düşünmektedir. *Cesur Yeni Dünya*'da yirmili yaşlarında cinselliği yaşayan birine inanılmaz gözle bakılmaktadır.

Aile, tekeşlilik, aşk ve romantizm gibi kavramlar, tasvir edilen bu dünyada gereksiz olarak görülen ve yok edilen kavramlardır. Özel hayatların, ilgi

---

²⁴⁴ Aldous Huxley; **a.g.e**; s. 63.

²⁴⁵ A.g.y; **a.g.e**; s. 64.

odaklanmalarının ve enerjinin dar bir kanala yönelmesinden başka bir şey değildir. Oysa Cesur Yeni Dünya’da herkes herkese aittir.²⁴⁶

c. Edebiyat ve Sanat

Yaratıcılığın ve hayal gücünün ortaya konmasında etken olan edebiyat ve sanat *Cesur Yeni Dünya* romanında yok edilen unsurlardandır. Hayatın bir yansıması olarak nitelendirilebilecek sanat ve edebiyat; insanı düşünmeye, yaratmaya, sorgulamaya, keşfetmeye ve duygulanmaya itmeleri bakımından bireysel ve toplumsal yaşamda önemli role sahiptir.

Edebiyat ve sanat *Cesur Yeni Dünya*’da ortaya konulan geçişken olmayan, sabit, otoriter bir toplum yapısı için tehlike olarak arz edilmektedir. Sisteme uyumlu olarak koşullandırılan toplumun üyeleri sanat ve edebiyattan nefret etmek üzere koşullandırılmaktadırlar. Kitap okumanın yasak olduğu bu sistemde, bebeklere kitaplar verilmekte ve bebekler kitapları gördüklerinde şiddetli gürültüye maruz bırakılmakta ve durum iki yüz kere tekrarlandığında, bebekler kitaplardan nefret etmeye koşullanmaktadırlar.

Romanda, toplum üyelerinin kitap okuyarak sistemi sorgulayan ve düşünen bireyler olmalarını engellemek amacının yanında kitap okuyanların daha az tüketen bireyler olduğu savı da ortaya atılmaktadır. Gerçek dünyada, birey okuduklarıyla ve sanatsal faaliyetleriyle diğer bireylerden farklılaşmaktadır. Bu bağlamda, *Cesur Yeni Dünya*’nın sistem tarafından koşullandırılarak standartize edilen üyeleri, ruhsal eksikliklerini ve tatmin alanlarını kitap okuyarak tamamlamamakta ve tüketime yönlendirilmektedir.

Tamamen tüketime dayalı bu toplumda, eskijen, yırtılan, yama gerektiren her türlü nesne atılmaktadır. Bu tür nesnelere atılmasının o nesnelere onarmaktan daha iyi bir yöntem olduğu savunulan bu düzende, eskijen, yırtılan, bozulan eşyalar atılmakta ve yerine yenileri alınmaktadır. ‘Yama artarsa refah düşer’ sloganı refahın tamamen satın almak ve tüketmekle ilintilendirildiğini gözler önüne sermektedir.

---

²⁴⁶ A.g.y; a.g.e; s.69.

F. Cesur Yeni Dünya Romanında İletişimin ve Bilimsel Gelişmelerin Boyutları

Cesur Yeni Dünya romanı yirminci yüzyıla damgasını vuran karşı-ütöpik eserlerin başında gelmektedir. 1932 yılında yayımlanan eserde betimlenen bilimsel ve teknolojik gelişmelerin günümüzde gerçeğe daha yakın görünmesi bu alanda oluşan gelişmelerin kanıtı olarak nitelendirilebilmektedir. Eserde Huxley'in öngörülerinin yakın bir zamanda gerçeğe dönüşebilecek duruma gelmesiyle, insanlığı ve toplumları teknolojik, bilimsel ve mekanik anlamda nelerin beklediği ve bu gelişmelerin birey ve toplum üzerinde ne gibi olumsuz etkiler içerdiği detaylı olarak ele alınmıştır.

1. Bokanovski Yöntemi ve Etkileri

Cesur Yeni Dünya Devleti'nin ana ilkelerinden biri olan 'istikrar ilke'sinin sağlanabilmesi için insanın, doğumdan yetişkinliğe dek tüm yaşam evrelerine müdahale edilmektedir. Dünya Devleti'nin standartlaştırılmış insanı, dünyaya kadın ve erkeğin cinsel birlikteliği sonucunda kadın tarafından dünyaya getirilmemektedir. Başka bir ifadeyle doğal yöntemlerle doğarak gelmemektedir. Kendileri için belirlenmiş rol kalıplarını yerine getirebilmek için 'kuluçkadan' çıkarılmaktadırlar.

"*Bokanovski İşlemi*" adı verilen ve insan ırkının üretilmesi için geliştirilen bu yöntem, klonlama ve yapay rahimde başka bir deyişle şişe içinde büyüme yöntemine verilen isimdir. Bu kuluçkalama yöntemi sayesinde tek yumurtadan en fazla doksan altı ikiz (eş insan) üretilebilmektedir. Bu işlemde öncelikle yumurtalar x ışınından geçirilmekte ve ölen yumurtalar ayırılmaktadır. Kalanlar yumurtalar iki gün bekletildikten sonra aniden ısıtılmakta ve ardından soğutulmaktadır. Daha sonra bunun tepki göstermeye başlamış yumurtalar alkole batırılarak. sekiz ila doksan altı arasında değişen insan klonları elde edilmektedir.

Cesur Yeni Dünya'da Londra Merkez Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi'nin yöneticisi bir grup öğrenciye fabrikayı gösterirken onlara bir yandan da devrimci Bokanovski İşlemi'ni açıklamaktadır. Bu işlem geleceğin gamalarına, deltalarına ve epsilonlarına uygulanan, döllenen yumurtalığın normal büyümesini kontrol ederek,

onların tomurcuklanmasına ve sayısız özdeş embriyo üretmesine neden olan *in vitro* (cam içinde) bir döllenme sürecidir. Devletin amacı tek yumurtadan üretilen sayıyı daha da arttırmaktır. Sayı ne kadar artarsa ve birbirine benzeyen insanlar ne kadar çok üretilirse düzen ve istikrar o kadar kolay sağlanabilmektedir. Toplumun istikrarı demek, bireylerin istikrarı demektir.

Cesur Yeni Dünya'da üretilerek ve şartlandırılarak şekillendirilen insanlar birey olmaya uzak olsalar da, sistemin devamı sağlayan çarkların başında geldiklerinden bu sistemin yürümesi için onlara ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü onlar sorgulamayan, hissetmeyen mutlu ve istikrarlı insanlar olarak şartlandırılmışlardır.

Bokanovki İşlemi *Cesur Yeni Dünya*'da yürürlükte olan aşırı Fordizmin bir göstergesidir. Bu bağlamda işlem; salt metaların değil insanların da taşıyıcı bantta üretilmesi anlamına gelmektedir. Bu yöntem, adeta biyolojik bir seri üretimdir. *Cesur Yeni Dünya*'daki insan yaşamı deney tüplerinde yapay olarak imal edilmektedir. Embriyolar şişelenmekte, etiketlenmekte ve o anki sosyal gereklere göre kimyasal işlemlerden geçmektedir.

Sistemin ihtiyaçlarına ve öngörülerine göre, geleceğin alfaları, betaları ya da alt sınıfların üyeleri olmak üzere psikolojik olarak şartlandırılmaktadırlar. Embriyo Depo'sunda uygun bir süre tutulduktan sonra çocuk yuvalarına -Neo Pavlovcu* Şartlandırma odalarına gönderilmekte ve orda biyolojik şartlandırılmaları- yoğun psikolojik ve sosyal şartlandırma tarafından tamamlanmaktadır. Bu Yeni-Pavlovcu odalar Ivan Pavlov'un klasik şartlandırma yoluyla öğrenme kuramına bir atıf niteliği taşımaktadır.

---

* **Klasik Şartlandırma Yoluyla Öğrenme** Ivan Pavlov (1849-1936) tarafından yapılan deneyler sonucunda ortaya atılmıştır. Pavlov Klasik Şartlandırma Yoluyla öğrenmenin nasıl oluştuğunu ortaya koymak için bir köpeğin salya salgılamasını zil sesine koşullamıştır. Bir köpeğin ağzına yiyecek koymadan önce zil çalmış ve hemen ardından köpeğin ağzına et koymuştur. Önceleri köpek zil sesini duyunca salgi salgılamamıştır. Köpeğe zil sesinden sonra yemek verilme işlemi tekrarlanınca köpek geçirdiği bu süreç sonucunda zil sesi ve yiyecek arasında bir bağlantı kurmuştur. Zil sesi bir bakıma yiyeceğin yerine geçmiş ve yiyeceğin uyandırdığı tepkiyi uyandırmıştır. Klasik koşullanma kuramına göre öğrenme süreci etki (uyarıcı) ve refleks tepkiler arasında çağrışımlar kurmaya dayanmaktadır. Buna göre, öğrenmeden önceki durum denetim altına alındığı takdirde öğrenme gerçekleşmekte ve istenilen davranışlar kazandırılabilir.

Böylelikle, Kuluçkalama Yöntemi (Bokanovski İşlemi) sayesinde bebekler, gelişimleri sağlanan şişelerin içinden, sosyalleşme süreçleri tamamlanmış olarak çıkarılmaktadırlar. Başka bir ifadeyle, şişeden çıktıkları andan itibaren yapacakları meslekten ait oldukları sosyal sınıfa kadar her şeyleri planlanmaktadır. İnsanlar bir düzene göre yapılmakta ve imal edilişleri toplumun farklı sınıflarını oluşturan ayrılmış bilimlerin üretiminde gerekli olan derecelendirme ve kalite kontrole tamamen dikkat göstererek gerçekleştirilmektedir.

Cesur Yeni Dünya romanında resmedilen toplumda katı bir kast sistemi görülmektedir. Toplum ‘Delta’, ‘Alfa’, ‘Beta’, ‘Gama’ ve ‘Epsilon’ olarak beş sınıfa ayrılmaktadır. Alfa’lar entelektüel zekaya sahip en üst sınıftır. Salt fiziksel güç sağlamak için üretilen en alt sınıf ise Epsilonlardır ve bunların arasında bulunan Betalar, Deltalar ve Alfalar üretilmektedir.

Alfa’lar en üst sınıf olmanın gururunu taşıırken, Epsilon’lar hiçbir zaman en alt sınıf olduklarını ve en ağır işlerde çalıştırıldıklarını bilmemektedirler. Bu sistem, *Cesur Yeni Dünyalıların* giyim ve davranış kodlarından, mesleklerine, sürecekleri yaşamdan, ilişkilerine ve boş zaman uğraşlarına dek her etkinliklerini ve evrelerini belirlemektedir.

Cesur Yeni Dünya hiyerarşiye dayalı bir kast toplumdur. Her kast biyolojik ve sosyal olarak ona ayrılan işlevi sergilemeye şartlandırılmaktadır. Alfalar esas idarecileri, bilim adamlarını ve propagandacıları oluştururlar. Onlar da, şartlandırılmışlardır ama az da olsa zihin bağımsızlıklarına izin verilmesi onlar için ayrılan görevin doğasından gelmektedir. Alfalar, özgür seçim yapabilecek ve sorumluluk alabilecek gibi şartlandırılmış ve kalıtım özellikleri iyi olan ayrı ve ilişkisiz bireylerdir.

2. Hipnopedya Yöntemi ve Etkileri

Cesur Yeni Dünya, romanında kullanılan yöntemlerden biri olan ‘*Hipnopedya Yöntemi*’ uykuda öğrenme anlamına gelmektedir. Embriyolar şişeden alındıktan sonra, Yeni-Pavlovcu Şartlandırma Odaları’na gönderilmektedir. Bu odalarda Hipnopedya Yöntemi vasıtasıyla uyurken telkin ve tekrarların uygulandığı insanlar adeta hipnotize edilmekte ve böylelikle de sistem tarafından öngörülen bilgileri öğrenmektedirler.

Cesur Yeni Dünya'da, insanlar sınıflarına uygun hareket etmeye koşullandırılmaktadırlar. Dolayısıyla da bebeklerin, kendilerine önceden biçilmiş gelecekteki rol ve görevlerine uygun hale gelmeleri için doğrudan biyolojik bir şartlandırmaya tabi tutuldukları görülmektedir. Yeni-Pavlovcu Şartlandırma Odaları'nda ise psikolojik ve sosyal şartlandırma ile sosyalizasyonlarına devam etmektedirler.

Delta sınıfına ait bebeğin şartlandırma örneğinde bebeklerin kitapları ve çiçekleri keskin alarm zilleri ve tatsız elektrik şokları ile özdeşleştirmeleri sağlanmaktadır. Çünkü Deltalar için kitaplar yararsız oldukları kadar tehlikelidirler; onları sürekli tüketimden saptırabileceği için, doğal şeylere karşı nefret beslemek üzere şartlandırmaktadırlar.

“Kitaplar ve şiddetli gürültüler, çiçekler ve elektrik şokları -az da olsa bu kavramlar bebeklerin zihinlerinde birbiriyle ilişkilendirilmişti- aynı ya da benzer dersler iki yüz kere tekrarlandığında ayrılmaz bir biçimde birleştirilecekti. İnsanın birleştirdiğini ayırmaya doğanın gücü yetmezdi. Hayatları boyunca kitaplardan ve botanikten uzakta, güvende olacaklar.”²⁴⁷

Alt sınıfa ait insanların kıymetli zamanlarını kitap okuyarak harcamasına gerek görülmediğinden kitaplardan nefret etmeleri için koşullandırılmaktadırlar. Çiçeklere karşı nefret duymaları için yapılan şartlandırmanın altında yatan neden ise yüksek ekonomi politikasıdır.

Daha önce çiçeği ve vahşi doğayı sevmeleri için şartlandırılan Gama, Delta ve Epsilonlar'da her fırsatta kırlara koşma isteği yaratılmış ve böylece ulaşım tüketimine zorlanmışlardır. Bu yönde her ne kadar başarı elde edilse de, bu şekilde şartlandırılan sınıfların ulaşım tüketiminden başka hiçbir şey tüketmedikleri gözlemlenmiştir. Bunun üzerine bedava olan doğa sevgisini kaldırılmıştır. Kitleleri vahşi doğadan nefret etmeye koşullandıran Kuluçka Şartlandırma Merkezi onları aynı zamanda doğa sporlarını

---

²⁴⁷ Aldous Huxley, *a.g.e.*, s.45.

sevmeye de şartlandırmaktadır. Tüm doğa sporlarının gelişmiş aletlerle yapılmasını sağlayan merkez ulaşım ile birlikte endüstriyel ürünlerin de tüketimini sağlamaktadır.

Bu basit refleks şartlandırma biçimine daha ileri düzeyde bir hipnopedya ya da uyku öğretimi eşlik etmektedir. Öğretilmek istenen şeyler, çocuklara uykularında yüzlerce kez tekrarlanarak öğretilmektedir. Bu yöntem, ilk deneylerde olduğu gibi, gerçeğin bilgisinin ya da soyut fikirlerin aşılması değil, ‘ahlâk eğitimi’ vermek için kullanılmaktadır. Özünde bu yöntem bebeklerin zihinlerinde değişmez olarak toplum tarafından belirlenmiş yerleri ve genel ahlaki ve toplumsal tavırlarına dair bir duyguyu sabitlemek için kullanılan yüksek derecede etkili bir sosyalizasyon biçimidir.²⁴⁸

Böylece bir Beta çocuğu gece boyunca yumuşak bir biçimde ve tekrar tekrar Temel Sınıf Bilinci hakkında aşağıdaki dersi işitmektedirler:

“Alfa çocukları gri giyerler. Bizden çok daha sıkı çalışırlar, çünkü korkulacak kadar zekidirler. Gerçekten de beta olduğum için o kadar mutluyum ki, çünkü o kadar çok çalışmıyorum. Üstelik biz gamalar ve deltalardan çok daha iyiyiz. Gamalar aptaldırlar. Hepsi yeşil giyerler. Delta çocuklar da haki giyerler. Epsilonlar daha da kötüdürler. Okuyup yazamayacak kadar. Üstelik siyah giyerler ki siyah canavarca bir renktir. Beta olduğum için öyle mutluyum ki.”²⁴⁹

Yukarıdaki cümlelerden de anlaşılacağı üzere *Cesur Yeni Dünya*’da sınıflar aynı zamanda sahip olduklarıyla mutlu olacak ve sahip olamadıklarından mutsuzluk duymayacak şekilde koşullandırılmaktadırlar. Sistem bu anlamda çatışma ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır.

Hipnopedya, *Cesur Yeni Dünya*’da tüm zamanların en yüce ahlaklandırıcı ve sosyalleştirici gücü olarak karşılanmaktadır. Çiçeklerle ve elektrik şoklarıyla olduğu gibi sözsüz şartlandırma etkili fakat basittir. Durmaksızın tekrarlanan ve işitilen uykuda öğrenme dersleri çocuklar tarafından daha kolay öğrenilmektedir.

---

²⁴⁸Krishan Kumar, *a.g.e*; s.406.

²⁴⁹ Aldous Huxley, *a.g.e*; s:52

“Sonunda çocuğun zihni bu öğretilenlere dönüşene dek ve bu öğretilerin toplamı çocuğun zihnini oluşturana dek. Sadece çocuğun zihni değil yetişkinin zihni de -tüm yaşamı süresince yargılayan, arzulayan ve karar veren zihin- bu öğretilerden oluşacak. Ama tüm bu öğretiler bizim öğretilerimizdir. Devletin öğretileri...”²⁵⁰ Bütün hipnopedik söylemler, *Cesur Yeni Dünyadaki* tüm diğer mekanizmalar gibi, toplumun esas başarısı ve yegâne hedefi olan ‘istikrar’ın korunmasına yöneliktir. İstikrar yoksa uygarlık da yoktur.

---

²⁵⁰ A.g.y, **a.g.e**; s.54.

SONUÇ

İnsanlar tarih boyunca yaşadıkları toplumlardaki siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik bozuklukları düşünüp sorgulamışlar ve ideal bir düzene ulaşabilmenin yollarını aramışlardır. Düşünür ve yazarlar, insanların mutluluk ve refah içinde eşit bir biçimde yaşayacağı ideal bir toplumun nasıl olması gerektiği hakkındaki düşüncelerini, yarattıkları olmayan ülkeler, adalar ve devletlerle ortaya koymuşlardır.

Antik çağdan bu yana işlenen ütöpik temalar ilk çağlardan günümüze ideal bir toplumun nasıl olması gerektiğine dair bir portre sunmuş ve ortaya koydukları yeni fikirlerle toplumların gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Ortaya koydukları yasalar ve askeri yönetim şekilleriyle ütöpik düşüncenin tarihsel gelişiminde etkisi olan yasa koyuculardan Lycurgus ve Solon, Antik Yunan kültürünün önemli ozanlarından Homeros ve Hesiodos'un eserlerinin de katkılarının önemli olduğunu ifade etmek mümkündür.

Siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik ve coğrafi anlamda ideal bir düzen tasarlayan ütöpik yazarlar, ortaya koydukları ideal toplum yapıları çerçevesinde insanoğluna umut vermişlerdir. Ütopyalarda bu umut dolu düşler genellikle dış dünyaya kapalı bir cennetvari ada ortamında kurgulanmaktadır. İnsanoğlu yüzyıllardan beri, mutluluk, dirlik, düzen ve ölümsüzlük gibi özlemlerini çoğunlukla uzak bir ada imgesiyle birleştirmektedir. Düşün ve yazın dünyasında özlem duyulan örnek toplumlar genellikle açık denizler ortasında yer alan düşsel adalarda ya da ülkelerde kurulmuşlardır. Dile getirilen mutluluk, serüven ya da kaçış özlemlerinin niteliği çağdan çağa, insandan insana değişse bile, düşsel ada, insanoğlunun ilgisinin hiçbir çağda tükenmediği bir imge olarak ele alınmaktadır

Her ne kadar Antik çağda ütöpik ve karşı-ütöpik temalara rastlansa da ütöpik düşünce tarihinde sistematik olarak yazılmış ilk ütopya ünlü filozof Platon tarafından kaleme alınmıştır. Platon da ütopya tarihindeki diğer düşünür ve yazarlar gibi, *Devlet* isimli ütopyasını ortaya koyarken yaşadığı çağdaki siyasal ve toplumsal sorunlara bir

çözüm getirmeyi istemiş, bu nedenle sınıfsal ayrıma dayalı olan ve bilge olarak nitelendirdiği filozofların devlet yönetiminde bulunduğu bir toplum düzeni tasarlamıştır.

İlk ütopya'yı kaleme alan Platon'dan sonra ütopya kavramını ilk kez kavramsallaştıran düşünür olan Thomas More'un *Utopia* isimli eseri ideal düzene ilişkin bir sembol olarak nitelendirilebilmektedir. Dönemin İngiltere'sinin siyasi, toplumsal, sosyal ve dini açmazlarına yaşamıyla olduğu kadar eserleriyle de katkı sağlayan More, *Utopia*'sında ulusal servetin ortaklaşa paylaşılmasını önererek yaşadığı döneme eleştiri getirmektedir. More'a göre, mülkiyeti ortadan kaldırmak, ülkenin zenginliğini eşit ve doğru dağıtabilmenin ve bunun sonucunda insanlığı mutluluğa kavuşturabilmenin tek yolu olarak görülmektedir.

More ve Platon'un ortaya koydukları ütopyalarda olduğu gibi ütöpik eserlerin yazıldıkları dönemin koşullarına bir tepki olarak kaleme alındıklarını ifade etmek mümkündür. Ütöpik düşünce tarihinde, bu ideal düzen arayışları yüzyıllar boyunca devam etmiş ve insanoğlu kimi zaman uzak bir ada olgusuyla birleştirdiği bu mevcut düzenlerden kaçış fikrini Antik Çağdan on dokuzuncu yüzyılın sonuna değin korumuştur.

On dokuzuncu yüzyılda ütopya, bilimsel gelişmelerin ve aklın ışığında, Avrupa düşüncesine değişim, evrim ve ilerleme kavramlarını katarak dinsel kadercilikten uzaklaşmış ve tarihe bir amaç ve doğrultu veren yeni bir anlam kazanmaya başlamıştır. Condorcet, insanın gelecekteki mutluluğunun habercisinin bilim olduğuna inanmıştır. Bilimin kolektif bir güç haline dönüşeceğini ileri süren Condorcet, bu gücün durmaksızın dünyayı dönüştürüp ileriye götüreceğini öne sürmüştür.

On dokuzuncu yüzyılda yükselme devrini yaşayan ütöpik düşünceye süreç içerisinde ilerleme fikrinin yanı sıra, mücadele, hayatta kalma, üstün ırk gibi kavramlar da eklenmiştir. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıl ütöpik ve karşı-ütöpik düşünceye her iki alanda da verdiği eserlerle katkı sağlayan bir isim olarak Herbert George Wells, bilim ve ütopya kavramlarını bir arada kullanarak, bilim ve teknolojinin insan üzerindeki hem olumlu hem de olumsuz etkilerini gündeme getirmiştir. Yirminci

yüzyılda çöküşe geçen umutlarla birlikte oluşan karamsar gelecek tasarımları başka bir kavramın, karşı-ütopya kavramının doğmasına yol açmıştır.

Ütopyada kurgulanan ideal, adil ve mutlu düzenlerin aksine karşı-ütopyada, tıpkı ütopyanın bir düzeni ve bu düzene gidecek yolu göstermesi gibi belli eğilimler ve yöntemler sürdürüldüğünde varılacak korkunç bir durum tasvir edilmektedir. Karşı-ütopyalar, hicvedici, ironik, uyarıcı ve tehditkâr özellikler taşımaktadır. İnsana ait bu özellikler insanoğlunun kibiri ve kendini tanrı gibi görme isteğiyle birleştiğinde karanlık gelecek tasarımları kaçınılmaz bir hal almaktadır.

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, karşı-ütopik düşüncenin oluşmasında önemli rol oynayan bir altyapıya sahiptirler. Bu gelişmelerin toplumsal ve bireysel anlamda etkilerinin, toplumsal yapıda değişmeye yol açtığını ifade etmek mümkündür. Bu gelişimler ve değişimler bir yandan ilerlemeci ve modern söylemle birlikte desteklenirken diğer yandan anlamı ve amacı boşaltılmış bir dünya oluşturması bakımından eleştirilmektedirler.

Tarihsel süreç içerisinde ele alındığında, yirminci yüzyıl karşı-ütopik düşüncenin temelini, teknolojik ve bilimsel açıdan ilerlemiş bir dünyanın hazırladığını ifade etmek mümkündür. Fakat bu dünya insanlığın güveninin, umudunun ve düşlerinin yok olduğu bir gelecek inşası üzerine kurulmuştur. Yirminci yüzyılda yükselişe geçen karşı-ütopik düşünce birçok eserin yaratılmasında etkili olmuştur.

Bu eserlerin başlıcaları arasında Yevgeni Zamyatin'in *Biz*, Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya*, George Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*, Ray Bradbury'nin *Fahrenheit 451*, William Golding'in *Sineklerin Tanrısı*, Anthony Burgess'in *Otomatik Portakal* isimli eserleri yer almaktadır.

Karamsar gelecek tasvirlerinin, otoriter, totaliter, bilimsel ve teknolojik olarak ileri düzeyde fakat bireyselliğin, insana ait duyguların, değerlerin başka bir deyişle insanın insani özünün önemli olmadığı düzenlerin ele alındığı bu karşı-ütopik eserler aslında insanlığın mutlu düzen umutlarının ne yöne kaydığının da açık bir göstergesi olarak değerlendirilebilmektedir. Bu noktada bilim ve teknoloji bir yandan büyük

umutlar doğururken, diğer yanda oluşturduğu hegomonik söylemle bir tehdit kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. Bilimsel ve teknolojik olarak donanımlı olmak çağcıl dönemde büyük bir güç ile eş değer bir anlam taşımaktadır. Öte yandan bu gücün, bilimi ve teknolojiyi elinde bulunduranların hakimiyetiyle karşı-ütopyalarda tasvir edilen baskıcı, totaliter bir dünyanın gerçekliğine de işaret ettiğini ifade etmek çağcıl düzende mümkündür.

Bu doğrultuda, toplumun temel yapısındaki değişim olarak ifade edilen toplumsal değişme, Antik Çağdan bu yana ütopyik ve karşı-ütopyik yaklaşımların çerçevesinde ele alındığında, bilimsel ve teknolojik değişmelerin etkisiyle farklı bir boyut kazanmaktadır. Toplumsal değişimin özellikle çağcıl dönemde en önemli katalizörlerinden birinin iletişim olduğu ifade edilebilmektedir.

Dünyada yaşanan, ekonomik, siyasal, sosyal ve teknolojik değişim ve gelişmeler toplumsal sistemleri ve kuruluşları da pek çok alanda değişime zorlamıştır. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasına ve söz konusu süreçte kazandığı öneme paralel olarak mevcut değişimler ve dünyanın bir ucunda oluşmakta olan olaylar, kararlar ve etkinlikler tüm toplumları anında etkiler bir hale gelmiştir.

Bu bağlamda bilgiye duyulan ihtiyaç her geçen gün toplumun her kesimindeki kurum, kuruluş ve kişiler için artmaktadır. Bu durum iletişim olgusunun ön plana çıkmasına neden olurken, halkla ilişkiler uygulamalarını da etkilemekte ve halkla ilişkilere önemli sorumluluklar yüklemektedir. Çünkü bu değişme ve gelişimler, toplumu oluşturan bireylerin, tutum ve davranışlarını da etkileme gücüne sahiptir. Buradan hareketle organizasyonla hedef kitleleri arasında karşılıklı anlayış, kabul görme, işbirliği ve iletişimin sağlanıp sürdürülmesine yardım eden halkla ilişkilerin, yapısı ve felsefesi itibariyle etkileşim sürecindeki önemi büyüktür.

Halkla ilişkilerin kurum ve çevresi arasında bütünleşme sağlamayı amaçlayan faaliyetler toplamı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, çevreyi oluşturan kitlenin başka bir deyişle toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik koşulları bu ilişkinin düzeyini ve niteliğini etkilemektedir. Bireylerin ve bireylerden oluşan toplumun sosyal,

teknolojik ve ekonomik koşulları değiştikçe, halkla ilişkiler de büyük ölçüde teknik imkânların zaman içerisinde çok hızlı olarak değişmesine bağlı olarak gelişmektedir.

Halk ile iyi ilişkiler kurmak ve geliştirmek için gerekli düşüncelerin oluşturulmasını sağlayan halkla ilişkilerin amacı, etkin ve verimli olabileceği iyi bir çevre ya da yaşam biçimi oluşturup geliştirmeye yardımcı olmaktır. Mevcut düzenin açmazlarına ve aksaklıklarına çözüm alternatifleri sunan ütopyalar gibi halkla ilişkiler de gerek kamusal gerekse özel kuruluşlarla toplum arasında bir köprü vazifesi üstlenerek toplumsal sorumluluk duygusu yaratmaktadır. Halkla ilişkiler çalışmalarının amaçları arasında ütopyalar gibi, gelecekteki eğilimleri çözümleyerek ve sonuçlarını tahmin ederek öngörülerde bulunmak yer almaktadır.

Dünyanın bilgi çağını yaşıyor olması bilgiye sahip olan ve bilgiyi yöneten kurum ve şirketlere ciddi bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Gelişen iletişim teknolojileri, bilgiyi zaman ve mekân tanımaz kılmaktadır. Bu durum halkla ilişkilerin işlevlerinden bilgi toplama ve yayma işlemlerini daha da önemli bir konuma getirmektedir.

Dolayısıyla halkla ilişkilerin çağdaş kitle iletişim ortamlarının gelişmesi ile varlığını ve etkinliğini sağlamlaştırdığını belirtmek mümkündür. Her ne kadar uygulamalı bir bilim olarak halkla ilişkiler çağcıl dönemde büyük önem kazansa da teorik olarak eleştirel bir bakışa ihtiyaç duymaktadır. Bu eleştirel bakış sayesinde halkla ilişkilerin hem pratik hem de teorik alanda daha büyük ilerleme kaydedeceği ifade edilebilmektedir.

Üretim ve tüketim ilişkilerinin değişmesi göz önüne alındığında, günümüz toplumların sanayi öncesi toplumdaki sanayi toplumuna ve daha sonra da sanayi-sonrası topluma doğru evrildiğini belirtmek mümkündür. Sanayi-sonrası dönemde postmodernizm yaklaşımının da etkisiyle bireyin sürekli tüketime yönlendirildiği günümüzde, tüketim giderek kitleselleşmektedir. Tüketimin kitleselleşmesine neden olan unsurlardan biri olarak yeni tüketim araçlarını göstermek olasıdır. Bu araçlar, başka bir deyişle bireyde tüketme arzusunu tetikleyen ve bireyleri tüketime teşvik eden ortamlardır.

Hipnopedik sloganlar vasıtasıyla toplumsal ve bireysel bilinci manipüle eden reklam ütopyik vaatlerde bulunarak kültür endüstrisinin vazgeçilmez unsurları arasında yer almaktadır. Reklamın kitlelere sunduğu geniş ve mutlu ailelerin, kusursuz cennetvari ortamların, her zaman gülümseyen yüzlerin, korunaklı, güven dolu, ideal yaşamların gerçeklikten uzak olduğu ifade edilebilmektedir.

Bu bağlamda reklamı ütopya evrenine dâhil etmek mümkündür. Abartılmış vaatlerle mutlu düş ülkelerine kısa seyahatler sunan reklamlar çağcıl düzende, ütopyaların mutlu ve eşitlikçi bir düzen idealize etmeleri gibi hedef kitleye sundukları eğlenceli malzemeler ve uyuşturucu bir etkiye sahip olan sloganlarla kendi içlerinde ütopyik bir özellik taşımaktadır. Yirmi birinci yüzyıl insanı bir tür anlam bunalımı ve karmaşası içindedir. Bunun nedeni ise, bireyin dört bir yanı 'hipnopedik ve ütopyik mesajlar' içeren ve bu mesajları sürekli tekrarlayan reklamlar ve anlamsız televizyon programları ile kuşatılmıştır. Dolayısıyla anlamın yok olmasıyla birlikte yok olan aynı zamanda şahsiyetlerdir.

Tüketim, her ne kadar Amerikan toplumuyla özedeşmiş bir kavram olarak düşünülse de gelişmiş dünyanın geri kalan kısmını da kapsamaktadır. Yeni tüketim araçları ve ortamlarına Disneyland dünyası, fast-food restoranlar, zincir mağazalar, modern kataloglar, elektronik alışveriş merkezleri, indirimli mağaza zincirleri, örnek gösterilebilmektedir. Tüm bu ortamlar, tüketimin kitleleşmesinde büyük bir önem arz etmektedirler. Bu yeni tüketim araçları insanlara ihtiyaç duyduklarından fazlasını sunmakta ve böylece yeni arzuların oluşmasına yardımcı olmaktadır. Arzu tüketimin yapı taşı olarak sürekli büyümekte ve yeni tüketim ortamları ile hiç tükenmeyecek bir hal almaktadır.

Postmodern dünyada sürekli arzulayan ve tüketen birey, tüketici olarak pasif konumdan çıkartılıp aktif konuma gelmekte ve bunun sonucunda da tüketici özellikleri de farklılaşmaktadır. Postmodern tüketici, sembolleri ve imajları hem tüketen, hem de üreten durumdaki aktif bir tüketici özelliği taşımaktadır. Sadece ürünün fiziksel ve işlevsel özelliklerinin değil, o ürünün taşıdığı ve gösterdiği imajları da önemseyen

postmodern tüketici bu bağlamda satın aldığı nesnelere farklı anlamlar yüklemekte ve bu anlamlar çerçevesinde kendi kimliğini de yeniden yapılandırmaktadır.

Postmodern tüketim anlayışında cinsiyete, kente ve kamuya ait ayrımlar silinerek tüketim ön plana çıkarılmaktadır. Bu bağlamda herkesin tüketici olduğu günümüz toplumlarında tüm ayrımlar anlamsızlaşmaktadır. Kitle iletişim araçlarının etkisiyle oluşturulan ve giderek gerçekliğin yerini alan sanal bir dünyada artık sanal kimlikler ve sanal tüketimler söz konusudur.

Bu bağlamda, günümüzde toplumsal değişmeyi etkileyen önemli bir olgunun iletişim olduğunu ifade etmek mümkündür. İletişim, insanoğlu için ilkçağlardan bugüne dek süregelen bir gereksinimdir. Fakat bu gereksinimin boyutlarının teknolojik gelişmelerle günümüzde geldiği son durum yeni iletişim teknolojileri kavramıyla yakından ilgilidir. Kitle iletişim araçları, bilgisayar sistemleri ve telekomünikasyon teknikleriyle bütünleşerek hayatın hemen hemen her alanında vazgeçilmez bir rol üstlenmektedir.

Bireylerin bilgi alışverişinde, günlük ve iş yaşamlarında, boş zaman değerlendirmelerinde yeni iletişim teknolojilerini çok önemli bir yer tutmaktadır. Böylece sosyal yaşam, gündelik alışkanlıklar ve her türlü iletişim biçimi bu teknolojilerin insan hayatında konumlanan yerine göre biçimlenmektedir.

Tüm teknolojik ve bilimsel gelişmelerin olduğu gibi, yeni iletişim teknolojilerinin de iki farklı boyutu bulunmaktadır. İnsan hayatını kolaylaştıran bu teknolojiler, aynı zamanda gündelik yaşamda da bir takım sorunları beraberinde getirmektedir. Yeni ortamın neden olduğu olumsuzluklar arasında iletişim teknolojilerinin insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri, sanal ortamla birlikte bireyin yalnızlaşması, yabancılaşması, kimlik karmaşaları ve bireyin atomizasyonu gibi konular yer almaktadır.

Kitle iletişim araçları ve yeni iletişim teknolojileri bir endüstri olarak ürettikleriyle bireyin yaşamının her alanına girmektedir. Dolayısıyla birey üzerinde zihinsel olarak adeta bir uyuşturucu etki yaparak onu tamamiyle etkilemekte ve bireyin

kendi yaşamını gerçekleştirme özgürlüğüne sahip olduğu gerçeğini kendisine unutturmaktadır. Yeni dünya düzeninde sosyal bağın, bireyler ya da toplumsal gruplar arasındaki karşılıklı bağımlılık biçimlerinin değişmesi kitle iletişim araçlarının etkinlik alanlarını genişletmektedir. Bu bağlamda kitle iletişim araçları bireyin, sosyalliğini, gündelik yaşam yetisini yitirmesine, kendisine ve topluma karşı yabancılaşmasına ve böylece yalnızlaşmasına neden olmaktadır.

Bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin yön verdiği bu yeni dönemde toplum, 'bilgi toplumu' olarak nitelendirilmektedir. Bilginin hâkim olduğu dönüşümlerin üretim faktörleri üzerindeki şekli, bilgi toplumunda toplumsal refahın artmasının temel etkenidir. Nitekim 'esneklik', 'hız', 'verimlilik', 'kalite' gibi kavramların değer olarak öne çıkması ve evrensel düzeyde kabul görmesi, üretime etki eden faktörler için de belli değişiklikleri getirmiştir.

Tüm bunlardan hareketle, teknolojik ve bilimsel gelişmelerinin egemen olduğu bir çağda ilerleme bu gelişmelerle eş anlamlı olarak kabul görmekte, insanoğlunun yüzyıllardır nesilden nesile aktardığı birikimleri, gelenekleri, kültürel mirasları, davranış biçimleri etik olup olmadığına bakılmaksızın değişime uğramakta ve başkalaşmaktadır. Bu gelişmeler toplumsal yapıda, ilişkilerde ve kurumlarda özgürleştirme, evrim ve ilerleme söylemleri altında kısıtlayıcı bir etkiye de sahiptir.

Tam anlamıyla bilim ve teknolojiye bağımlı olunan çağımızda, insan ömrünün uzatılması, yaşlanmanın geciktirilmesi, insan beyninin bilinmeyen yanlarının keşfedilmesiyle insani duygular ve özellikler mekanikleşmekte, farklılıkların silindiği standartlaştırılmış birey ve toplumlarla karşı karşıya gelinmektedir. İnsanoğlunun doğaya ve kendi türüne hükmettiği günümüzde, yenilik, gelişme ve ilerleme adı altında insana özgü tüm duygu, paylaşım ve nitelikler farklılaştırılmakta, standartlaşmakta ve bireysellik gitgide yok olmaktadır.

İnsanoğlunun kendi ırkına hükmü bunlarla da sınırlı kalmamaktadır. Gen teknolojilerinin ve klonlamanın söz konusu olduğu çağımızda, insanın 'tanrı rolü'ne bürünmesi bir zamanlar ortaya konulan ve karşı-ütopya olarak nitelendirilen eserlerin bir kurgu ve tasarım olmaktan çıkarak yavaş yavaş gerçeğe dönüşmesinin göstergeleri

olarak ifade edilebilmektedir. Çalışmada örnek olarak ele alınan Aldous Huxley'in *Cesur Yeni Dünya* isimli karşı-ütöpik eseri ele alınan tüm unsurların bir göstergesi olarak çözümlenmiştir. İnsanların şişeler içinde üretildiği, değerlerin, inançların, bireyselliğin, çeşitliliğin yok edildiği bu eserde ifade edilen her yöntem, teknik, kavram ve unsur bir zamanlar karşı-ütopya olarak nitelendirilse de artık bu özelliğini kaybetmekte ve giderek gerçeğe dönüşmektedir.

Hazzın, eğlencenin ve tüketmenin temel alındığı günümüz toplumlarında bireyler içinde yaşadıkları düzen üzerinde düşünmeden, bu düzeni sorgulamadan ve değiştirmeye çalışmadan olduğu gibi kabul etmekte ve böylece de tükettikçe mutlu olan mutlu oldukça haz duyan ve haz duydukça daha da tüketme arzusuna kapılan bireylere dönüşmektedirler. Dolayısıyla giderek yalnızlaşan, mekanikleşen ve etik değerlerini yitirmeye yüz tutan bir hale gelen bireyler giderek bireyselliklerini de yitirmektedirler. Bu bağlamda, Aldous Huxley'in 1932 yılında ortaya koyduğu toplum yapısı günümüz toplumlarıyla birebir paralellik göstermekte ve böylece tarihsel süreç içerisinde karşı-ütöpik bir eser olmaktan çıkarak gerçeğe her geçen gün daha da yaklaşmaktadır.

Tüm bunlardan hareketle, mutlu, refah, herkesin eşit olduğu düzenlerden yola çıkılarak ütopya kavramının anlamıyla ve tarihsel gelişimiyle, yerini bıraktığı karşı-ütöpik düşüncenin gelişimini toplumsal değişim ve iletişim eleştirisi olarak sunmaya çalışan bu çalışmada sonuç olarak şunu ifade etmek mümkündür ki, insanı insan yapan yegâne işlevlerden olan hissetmek, düşünmek, sorgulamak, değiştirmek ve dönüştürmek insanoğlunun kendi ırkı için bir tehlike haline gelmeye başlamıştır. Değişmenin ve ilerlemenin hızlı olarak gerçekleştiği çağımızda insanoğlunun karamsar, yalnız, umutsuz, bir geleceğe doğru yürüdüğü bir gerçektir.

İnsanın bir bilgisayar ya da makineyle etkileşiminden çok insanla olan etkileşimi ve paylaşımının öneminin artması ve toplumsal, sosyal ilişkilerin insanlığı bu yapay, sanal ve mekanik dünyadan sıyırması gerekmektedir. Bu bağlamda bilimin, teknolojinin ve bütün egemen söylem ve paradigmalardan oluşturucusu olan insan, gücünü dünyayı ve ırkını yok etmekte değil eski mutlu bir dünya özlemine dönerek tekrar inşa etmekte kullanmalıdır.

KAYNAKÇA

I. KİTAPLAR

- ADORNO, Theodor W; **Minima Moralia**; Çeviren: Ahmet Doğukan - Orhan Koçak; Metis Yayınları; Yayıncılık Matbaası; İstanbul; 2000.
- AĞAOĞULLARI, Ali Mehmet- KÖKER Levent; **Tanrı Devletinden Kral Devlete**; İmge Kitabevi Yayıncılık; Zirve Ofset; Ankara; 1997.
- AĞAOĞULLARI, Ali Mehmet; **Kent Devletinden İmparatorluğa**; İmge Kitabevi Yayıncılık; Zirve Ofset; Ankara; 2000.
- AKAY, Ali; **Minör Politika**; Bağlam Yayınları; İstanbul; 2000.
- AKAY, Ali; **Sanatın ve Sosyolojinin Ruh Hali**; Bağlam Yayınları; İstanbul; 2001.
- AKAY, Ali; **Postmodern Görüntü**; Bağlam Yayınları; İstanbul; 2002.
- ALEMDAR, Korkmaz- ERDOĞAN, İrfan; **Öteki Kuram**; Erk Yayınları; Pozitif Matbaacılık; Ankara; 2005.
- ALPAGUN, Oktay - DEMİR, Hulusi - ÜNER, Nurel - OKTAV, Mete; **İşletme Ekonomisi ve Yönetimi**; Beta Basım Yayın Dağıtım; İstanbul; 1995.
- ARSLAN, Ahmet; **Felsefeye Giriş**; Vadi Yayınları; Ankara; 1996.
- AYDOĞAN, Filiz; **Medya ve Popüler Kültür Üzerine Yazılar**; MediaCat Yayınları; Yayıncılık Matbaası; İstanbul; 2004.
- BACON, Francis; **Yeni Atlantis**; Çeviren: Kaan Yılmaz; İm Yayın Tasarım; İstanbul; 2005.
- BAINBRIDGE, S. William; **Dimension of Science Fiction**; Harvard Press; Cambridge; 1986.
- BAKHTIN, Mikhail; **Karnavaldan Romana**; Çeviren: Cem Soydemir; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 2001.
- BATUR, Yüksel; **Bilimkurgu Sinemasında Şiddet ve İdeoloji**; Kitle Yayınları; Ankara; 1998.
- BAUDRILLARD, Jean; **Tüketim Toplumu**; Çeviren: Ferda Keskin; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 1997.
- BAUDRILLARD, Jean; **Tam Ekran**; Çeviren: Bahadır Gülmez; Yapı Kredi Yayınları; Üç-Er Ofset; İstanbul; 2001.

- BAUDRILLARD, Jean; **Amerika**; Çeviren: Yaşar Avunç; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 2006.
- BAUDRILLARD, Jean; **Sessiz Yiğınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu**; Çeviren: Oğuz Adanır; Doğu-Batı Yayınları; Cantekin Matbaacılık; Ankara; 2006.
- BAUDRILLARD, Jean; **Simülakrlar ve Simülasyon**; Çeviren: Oğuz Adanır; Doğu-Batı Yayınları; Sena Ofset; Ankara; 2006.
- BAUMAN, Zygmunt; **Postmodern Etik**; Çeviren: Alev Türker; Ayrıntı Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 1998.
- BAUMAN, Zygmunt; **Sosyolojik Düşünmek**; Çeviren: Abdullah Yılmaz; Ayrıntı Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 1999.
- BAUMAN, Zygmunt; **Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları**; Çeviren: İsmail Türkmen; Ayrıntı Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 2000.
- BAUMAN, Zygmunt; **Parçalanmış Hayat**; Çeviren: İsmail Türkmen; Ayrıntı Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 2001.
- BELGE, Murat; **Tarihten Güncelliğe**; Alan Yayıncılık; Mart Matbaacılık; İstanbul; 1986.
- BELK, Russel - DHOLAKIA, Nikhilesh - VENKATESH, Alladi **Consumption and Marketing: Macro Dimensions**; South Western College Publishing; Cincinnati; 1996.
- BELL, Daniel; **The Coming of Post-Industrial Society**; Basic Books; New York; 1976.
- BELLAMY, Edward; **Looking Backward**; Applewood Books; Bedford; 2000.
- BENJAMIN, Walter; **Estetize Edilmiş Yaşam**; Çeviren: Ünsal Oskay; Derin Yayınları; Can Matbaası; İstanbul; 2007.
- BERDYAEV, Nicolas; **The Fate of Man in the Modern World**; Trans: Donald Lowrie; Michigan University Pres and Print; Michigan; 1961.
- BERELSON, Bernard - STEINER, Gary; **Human Behavior**; Harcourt Brace and World Inc.; New York; 1964.
- BERNAL, John Desmond; **Marksizm ve Bilim**; Çeviren: Tonguç Ok; Evrensel Basım Yayın; İstanbul; 2007.

- BEST, Steven - KELLNER, Douglas; **Postmodern Teori**; Çeviren: Mehmet Küçük; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 1998.
- BEZEL, Nail; **Yeryüzü Cennetlerinin Sonu**; Say Yayınları; Çark Matbaası; İstanbul; 1984.
- BEZEL, Nail; **Yeryüzü Cennetleri Kurmak**; Say Yayınları; Çark Matbaası; İstanbul; 1984.
- BIÇAKÇI, İlker; **İletişim ve Halkla İlişkiler**; Mediacat Yayınları; Yaylacık Matbaası; Ankara; 1998.
- BİLGİN, Nuri; **Sosyal Psikoloji Sözlüğü - Kavramlar, Yaklaşımlar -**; Bağlam Yayınları; Önsöz Basım Yayıncılık; İstanbul; 2003.
- BİLGİN, Nuri; **Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi: Teknikler ve Örnek Çalışmalar**; Siyasal Kitabevi; Ankara; 2006.
- BLOCH, Ernst; **The Utopian Function of Art and Literature: Selected Essays**; The Mit Press; Cambridge; 1988.
- BRAVERMAN, Harry; **Labor and Monopoly Capital**; Monthly Review Press; New York; 1974.
- BUCK-MORSS, Susan; **Rüya Âlemi ve Felaket - Doğuda ve Batıda Kitlemel Ütopyanın Tarihe Karışması -**; Çeviren: Tuncay Birkan; Metis Yayınları; İstanbul; 2004.
- BURGESS, Anthony; **Otomatik Portakal**; Çeviren: Aziz Üstel; Bilgi Yayınevi; Cantekin Matbaacılık; İstanbul; 2001.
- BURY, John Bagnell; **The Idea of Progress**; Dover Publishings; Greenwood Print; New York; 2006.
- BUTLER, Samuel; **Erewhon**; Waking Lion Press; West Valley City; 2007.
- CALDER, Jenni; **Huxley and Orwell, Brave New World and Nineteen Eighty Four**; Edward Arnold Publishing; London; 1976.
- CALVINO, Italo; **Amerika Dersleri Gelecek Binyıl İçin Altı Öneri**; Çeviren: Kemal Atakay; Yapı Kredi Yayınları; Şefik Matbaası; İstanbul; 2007.
- CAMPANELLA, Tomasso; **Güneş Ülkesi**; Çeviren: Sadık Usta; Kaynak Yayınları; İstanbul; 2005.
- CHAMBERS, Raymond Wilson; **Thomas More**; Jonathan Cape; London; 1976.

- CHESNEY, George; **The Battle of Dorking**; Kessinger Publishing; Montana; 2004.
- CIORAN, Emil Michel; **Tarih ve Ütopya**; Çeviren: Haldun Bayrı; Metis Yayınları; Yaylacık Matbaası; İstanbul; 1999.
- CLARK, Ronald W; **JBS: The Life and Work of J.B.S Haldane**; Coward-McCann, New York; 1969.
- CLARKE, Ignatius F; **Pattern Of Expectation: 1644 - 2001**; Basic Books; New York; 1979.
- COLLINS, Harry – PINCH, Trevor; **Golem**; Çeviren: Zeki Yemez; İzdüşüm Yayınları; İstanbul; 2005.
- CONDORCET, Mari Jean Antoine; **Sketch for A Historical Picture of the Progress of the Human Mind**; Translation: June Barraclough; Weidenfeld&Nicholson; Noonday Print; London; 1955.
- ÇELGİN, Güler; **Eski Yunan Edebiyatı**; Remzi Kitabevi Yayınları; İstanbul; 1990.
- ÇETİNKAYA, Yalçın; **Reklamcılık ve Manipülasyon**; Ağaç Yayınları; İstanbul; 1993.
- DAVIS, Colin; **Utopia and the Ideal Society: A Study of English Utopian Writing 1516 - 1700**; Cambridge University Press and Print; Cambridge; 1983.
- DEBORD, Guy; **Gösteri Toplumu ve Yorumlar**; Çeviren: Ayşen Ekmekçi - Okşan Taşkent; Ayrıntı Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 1996.
- DEFOE, Daniel; **Robinson Crusoe**; Çeviren: Akşit Göktürk; Yapı Kredi Yayınları; Şefik Matbaası; İstanbul; 2002.
- DELEUZE, Gilles - GUATTARI, Felix; **Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia**; Translation: Robert Hurley-Mark Seem-Helen Lane; Continuum International Publishing Group- Mansell; Londra; 2003.
- DURKHEIM, Emile; **Toplumsal İş Bölümü**; Çeviren: Özer Ozankaya; Cem Yayınevi; Meydan Ofset; İstanbul; 2006.
- EPIKÜR; **Mektuplar ve Maksimler**; Çeviren: Hayrullah Örs; Remzi Kitabevi Yayınları; İstanbul; 1962.
- ERDOĞAN, İrfan - ALEMDAR, Korkmaz; **Öteki Kuram**; Erk Yayınları; Ankara; 2005.

- ETZIONI, Eva - ETZIONI, Halevy Amitai; **Social Change: Sources, Patterns And Consequences**; Basic Books; New York; 1973.
- FAULES, Don F; **Communication and Social Behavior: A Symbolic Interaction Perspective /Dennis C. Alexander**; Addison-Wesley; Massachusetts; 1978.
- FEATHERSTONE, Mike; **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü**; Çeviren: Mehmet Küçük; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 1996.
- FERGUSON, John; **Utopias of the Classical World**; Thames and Hudson Publishing; London; 1975.
- FIRESTONE, Shulamith; **The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution**; Bantam Books; New York, 1972.
- FISKE, John; **Popüler Kültürü Anlamak**; Çeviren: Süleyman İrvan; Ark Yayınları;
- FRANKEL, Boris; **Sanayi Sonrası Ütopylar**; Çeviren: Kamil Durand; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 1991.
- GIDDENS, Anthony; **Modernliğin Sonuçları**; Çeviren: Ersin Kuşdil; Ayrıntı Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 1998.
- GIDDENS, Anthony; **Toplumun Kuruluşu**; Çeviren: Hüseyin Özel; Bilim ve Sanat Yayınları; Ankara; 1999.
- GIDDENS, Anthony; **Sosyoloji**; Çeviren: Cemal Güzel-Hüseyin Özel; Ayraç Yayınevi; Ankara; 2000.
- GOLDİNG, William; **Sineklerin Tanrısı**; Çeviren: Mina Urgan; Türkiye İş Bankası Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 2006.
- GOVE, Philip Babcock; **The Imaginary Voyage in Prose Fiction**; Ayer Co Pub; New Hampshire; 1975.
- GÖKSEL, Ahmet Bülent - YURDAKUL BAŞOK, Nilay; **Temel Halkla İlişkiler Bilgileri**; Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları; No: 15; İzmir; 2004.
- GÖKTÜRK, Akşit; **Ada - İngiliz Yazınında Ada Kavramı -**; Yapı Kredi Yayınları; Şefik Matbaası; İstanbul; 2004.
- GÖKBERK, Macit; **Felsefe Tarihi**; Remzi Kitabevi Yayınları; İstanbul; 1999.
- GÜNEŞ, Sadık; **Medya ve Kültür - Sessiz Yığınların Kültürel İntiharı -**; Vadi Yayınları; ESAM; Ankara; 2001

- GÜNEY, Murat; **Başka Dünyalar Mümkün**; Varlık Yayınları; Kurtiş Matbaası; İstanbul;2007.
- GÜRÜZ, Demet; **Reklam Yönetimi**; Ege Üniversitesi Yayınevi; İzmir; 1998.
- GÜRÜZ, Demet - TEMEL, Ayşen (Editör); **İletişime Yeni Yaklaşımlar**; Nobel Yayın Dağıtım; Nobel basımevi; Ankara; 2005.
- GÜRÜZ, Demet - GÜREL, Emet; **Yönetim ve Organizasyon - Bireyden Örgüte, Fikirden Eyleme -**; Nobel Yayın Dağıtım; Nobel Basımevi; Ankara; 2006.
- GROVER, Smith; **Letters of Aldous Huxley**; Chatto and Windus Books; New York; 1969.
- HABERMAS, Jürgen; **İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim**; Çeviren: Mustafa Tüzel; Yapı Kredi Yayınları; Şefik Matbaası; İstanbul; 1997.
- HABERMAS, Jürgen; **İletişimsel Eylem Kuramı Cilt 1: Eylem Rasyonelliği ve Toplumsal Rayonelleşme, Cilt 2: İşlevselci Aklın Eleştirisi Üzerine**; Çeviren: Mustafa Tüzel; Kabalcı Yayınevi; Yaylacık Matbaası; İstanbul; 2001.
- HALL, Stuart - JACQUES, Martin (Editor); **Yeni Zamanlar - 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi-**; Çeviren: Abdullah Yılmaz; Ayrıntı Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 1995.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan; **Felsefe Sözlüğü**; Remzi Kitabevi Yayınları; Yükselen Matbaacılık; İstanbul; 1979.
- HASCHAK, Paul G; **Utopian and Dystopian Literature**; The Scarecrow Press; Lenham; 1994.
- HARE, Richard Mervyn.; **Platon**; Çeviren: Işık Şimşek - Bediz Yılmaz; Altın Kitaplar; Akdeniz Yayıncılık; İstanbul; 2002.
- HOBSBAWM, Eric; **Kısa 20. Yüzyıl Tarihi: 1914 - 1991 Aşırılıklar Çağı**; Çeviren: Yavuz Alogan; Sarmal Yayınevi; Avcı Ofset; İstanbul; 1996.
- HOMEROS; **Odysseia**; Çeviren: Azra Erhat; Can Yayınları; Şefik Matbaası; İstanbul; 2006.
- HORKHEIMER, Max - ADORNO, Theodor W.; **Aydınlanmanın Diyalektiği - Felsefi Fragmanlar 1 -**; Çeviren: Oğuz Özügül; Kabalcı Yayınevi; Yaylacık Matbaası; İstanbul; 1995.

- HORKHEIMER, Max; **Akıl Tutulması**; Çeviren: Orhan Koçak; Metis Yayınları; İstanbul; 1998.
- HUXLEY, Julian; **Aldous Huxley (1894-1963), A Memorial Volume**; Harper and Row; New York; 1964.
- HUXLEY, Aldous; **Music At Night (Collected Works Of Aldous Huxley)** Chatto and Windus; Collected Edition; London; 1970.
- HUXLEY, Aldous; **Algı Kapıları Cennet ve Cehennem**; Çeviren: Mehmet Fehmi İmre; İmge Kitabevi Yayınları; Pelin Ofset; Ankara; 1995.
- HUXLEY, Aldous; **Ada**; Çeviren: Seniha Akar; Ayrıntı Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 1999.
- HUXLEY, Aldous; **Krom Sarısı**; Çeviren: Berat Çelik; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2001.
- HUXLEY, Aldous; **Cesur Yeni Dünyayı Ziyaret**; Çeviren: Savaş Kılıç; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2001.
- HUXLEY, Aldous; **Ses Sese Karşı**; Çeviren: Mina Urgan; İletişim Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 2003.
- HUXLEY, Aldous; **Maymun ve Öz**; Çeviren: Süreyya Evren; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2004.
- HUXLEY, Aldous; **Mona Lisa Tebessümü**; Çeviren: Seçkin Selvi; Can Yayınları; Özel Basımevi; İstanbul; 2005.
- HUXLEY, Aldous; **Cesur Yeni Dünya**; Çeviren: Ümit Tosun; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2006.
- IŞIK, Emre; **Beden ve Toplum Kuramı**; Bağlam Yayınları; Fatih Gençlik Vakfı Matbaası; İstanbul; 1998.
- JOHNSON, Chalmers A; **Revolutionary Change**; Longman; London; 1983.
- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal; **Edebiyat Akımları**; İnkılâp ve Aka Yayınları; İstanbul; 1984.
- KAZANCI, Metin; **Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler**; Turhan Kitabevi Yayınları; Turhan Kitabevi Ofset Matbaacılık; Ankara; 2006.
- KIVISTO, Peter; **Key Ideas in Sociology**; Pine Forge Press; California; 1998.

- KONGAR, Emre; **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**; Remzi Kitabevi Yayınları; Yükselen Matbaacılık; İstanbul; 2000.
- KUHN, Thomas; **Bilimsel Devrimlerin Yapısı**; Çeviren: Nilüfer Kuyaş; Alan Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 2000.
- KUMAR, Krishan - BANN, Stephen (Editor) “The Frontiers Of Utopia”; **Utopias and Millenium**; Reaction Books; London; 1993.
- KUMAR, Krishan; **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**; Çeviren: Mehmet Küçük; Dost Kitabevi Yayınları; Pelin Ofset; Ankara; 2004.
- KUMAR, Krishan; **Ütopyacılık**; Çeviren: Ali Somel; İmge Kitabevi Yayıncılık; Pelin Ofset; Ankara; 2005.
- KUMAR, Krishan; **Modern Zamanlarda Ütopya ve Karşı-Ütopya**; Çeviren: Ali Galip, Kalkedon Yayıncılık; Can Matbaası; İstanbul; 2006.
- LE GUIN K, Ursula; **Kadınlar, Rüyalar, Ejderhalar**; Çeviren; Deniz Erksan; Metis Yayınları; Yaylacık Matbaası; İstanbul; 2002.
- L’ETANG, Jacquie - Pieczka, Magda; **Halkla İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar**; Çeviren: Gülcan Işık - Derya Telan - Sema Yıldırım Becerikli - Serra Pehlivan - Ayşe Elif Emre Kaya; Vadi Yayınları; Kalkan Matbaacılık; Ankara; 2002.
- LYTTON, Edward Bulwer; **The Coming Race**; Wesleyan Books; Indianapolis; 2005.
- MANNHEIM, Karl; **İdeoloji ve Ütopya**; Çeviren: Mehmet Okyayuz; Epos Yayınları; İstanbul; 2002.
- MARCUSE, Herbert; **Karşı Devrim ve Başkaldırı**; Çeviren: Gural Koca-Volkan Ersoy; Ara Yayınları; Kardeşler Matbaası; İstanbul; 1991.
- MARX, Karl; **Ücretli Emek ve Sermaye - Ücret, Fiyat ve Kâr -** ; Çeviren: Sevim Belli; Sol Yayınları; Özyurt Matbaası; Ankara; 1976.
- MARX, Karl; **Kapital Cilt 1**; Çeviren: Alaattin Bilgi; Sol Yayınları; Özyurt Matbaası; Ankara; 2000.
- MARX, Karl- ENGELS, Frederick; Komünist Manifesto; Çeviren: Levent Kavas; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2003.
- MARX, Leo; **The Machine in the Garden: Techology and the Pastoral Ideal in America**; Oxford University Press; New York; 2000.

- MATTELART, Armand; **Beyin İğfal Şebekesi**; Çeviren: Işın Gürbüz; Ayrıntı Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 1995.
- MATTELART, Armand; **Gezegensel Ütopya Tarihi - Kehanetsel Kentten Küresel Topluma**; Çeviren: Şule Çiltaş; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 2005.
- MATTELART, Armand - Michéle; **İletişim Kuramları Tarihi**; Çeviren: Merih Zıllıoğlu; İletişim Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 2006.
- MAYOR, Federico - FORTI, Augusto; **Bilim ve İktidar**; Çeviren: Mehmet Küçük; Tübitak Popüler Bilim Kitapları; Ajans-Türk Matbaacılık; Ankara; 2000.
- MCQUAIL, Denis - WINDAHL, Sven; **İletişim Modelleri**; Çeviren: Konca Yumlu; İmge Kitabevi Yayınları; Pelin Ofset; 2005; Ankara.
- MERTON, Robert; **Social Theory and Social Structure**; Free Press; Illinois; 1968.
- MILL, John Stuart; **Utilitarianism**; Dover Publishing; New York; 2007.
- MORAN, Berna; **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3**; İletişim Yayınları; Şefik Matbaası; İstanbul; 1998.
- MORE, Thomas; **Utopia**; Çeviren: Sabahattin Eyüboğlu - Vedat Günyol - Mina Urgan; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; Altan Basım; İstanbul; 2006.
- MORE, Thomas, ROPPER, William; **More's Utopia: To Which is Prefixed, the Life of Sir Thomas More**; Translation: Ralph Robinson; Kessinger Publishing; London, 2007.
- MOORE, Wilbert; **Social Change**; Prentice Hall; New Jersey; 1963.
- MORRIS, William; **News From Nowhere**; Wildside Press; Rockville; 2007.
- MUMFORD, Lewis; **The Story Of Utopias**; Biblio Bazaar Books; Charleston; 2007.
- NELSON, William; **Twentieth Century Interpretations of Utopia**; Prentice-Hall Inc; New Jersey; 1968.
- NOZICK, Robert; **Anarşi, Devlet ve Ütopya**; Çeviren: Alişan Oktay; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; İstanbul; 2000.
- ODABAŞI, Yavuz; **Postmodern Pazarlama**; MediaCat Yayınları; Yaylacık Matbaası; İstanbul; 2004.
- ODABAŞI, Yavuz; **Tüketim Kültürü -Yetinen Toplumdan Tüketen Topluma-**; Sistem Yayıncılık; Kurtiş Matbaacılık; İstanbul; 2006.

- ORWELL, George; **Bin Dokuz Yüz Seksen Dört**; Çeviren: Nuran Akgören; Can Yayınları; İstanbul; 2005.
- OSKAY, Ülgen; **Sosyolojik Düşünce Tarihi**; Ege Üniversitesi Yayınları; No: 55; Ege Üniversitesi Basımevi; İzmir; 1990.
- OSKAY, Ünsal; **Popüler Kültür Açısından Çağdaş Fantazy, Bilimkurgu ve Korku Sineması**; Derin Yayınları; Anıl Matbaa; İstanbul; 1994.
- OSKAY, Ünsal; **İletişimin A B C'si**; Der Yayınları; Kardeşler Matbaası; İstanbul; 2001.
- OZANKAYA, Özer; **Toplumbilim**; Cem Yayınevi; Sermet Matbaası; İstanbul; 2007.
- ÖZDEN; Zafer; **Film Eleştirisi -Film Eleştirisinde Temel yaklaşımlar ve Tür Filmi Eleştirisi-**; İmge Kitabevi Yayınları; Pelin Ofset; Ankara; 2004.
- ÖZLEM, Doğan; **Hermeneutik Üzerine Yazılar**; Ark Yayınları; Cantekin Matbaacılık; Ankara; 1995.
- PAZ, Octavio; **The Other Mexico**; Translation: Lysander Kemp; Grove Pres and Print; New York; 1972.
- PIORE, Michael - SABEL, Charles; **The Second Industrial Divide -Possibilities for Prosperity-**; Basic Books; New York; 1986.
- PİRA, Aylın (Editör); **Küresel Köyde Halkla İlişkiler Adına Neler Tartışılıyor**; Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları No: 33; Ege Üniversitesi Basımevi; İzmir; 2004.
- PLATON; **Devlet**; Çeviren: Erhan Bayram; Türkiye İş Bankası yayınları; Altan Basım; İstanbul; 2006.
- POLLARD, Michael; **Henry Ford ve Ford**; Çeviren: Ayşe Aydoğan; İlkaynak yayınları; Ankara; 1996.
- RIFKIN Jeremy – HOWARD, Ted; **Entropi -Dünyaya Yeni Bir Bakış-**; Çeviren: Hakan Okay; İz Yayıncılık; İstanbul; 2004.
- RITZER, George; **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek**; Çeviren: Şen Sürer Kaya; Ayrıntı Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 2000.
- ROBINS, Kevin; **İmaj Görmenin Kültür ve Politikası**; Çeviren: Nurçay Türkoğlu; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 1999.

- ROMERO , Christiane Zehl; **Simone de Beauvoir**; Çeviren: Canan Şöhret Dövenler; Alan Yayınları; Özyurt Matbaası; İstanbul; 1990.
- RUSSEL, Bertrand; **Icarus, or the Future Of Science**; Dutton Publishing; New York; 1925.
- RUSSEL, Bertrand; **The Scientific Outlook**; Routledge Press and Print, New York, 2001.
- SARUP, Maden; **Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm**; Çeviren: Baki Güçlü; Ark Yayınları; Ankara; 1997.
- SAYIN, Önal; **Sosyolojiye Giriş**; Ege Üniversitesi Yayınları; E.Ü. Basımevi; İzmir; 1994.
- SENNET, Richard; **Kamusal İnsanın Çöküşü**; Çeviren: Serpil Durak- Abdullah Yılmaz; Ayrıntı Yayınları; Mart Matbaacılık; İstanbul; 1996.
- SHAKESPEARE, William; **Fırtına**; Çeviren: Can Yücel; Papirüs Yayınevi; Maarif Matbaası; İstanbul; 1996.
- SHELLEY, Mary; **Frankenstein**; Çeviren: Orhan Yılmaz; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2002.
- SUTHERLAND, Max - SYLVESTER, Alice K.; **Reklam ve Tüketici Zihni**; Çeviren: İnci Berna Kalinyazgan; Mediacat Kitapları; Yaylacık Matbaası; İstanbul; 2003.
- SMITH, Anthony D; **The Concept of Social Change: A Critique of the Functionalist Theory of Social Change**; Routledge and Kegan Paul; London; 1973.
- SOROKIN, Pitirim; **Sociological Theories of Today**; Harper International Edition; New York; 1966.
- STEVENSON, Robert Louis; **Define Adası**; Çeviren: Nurettin Elhüseyni; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; Altan Basım; İstanbul; 2000.
- STEVENSON, Robert Louis; **Dr. Jekyll ve Mr. Hyde**; Çeviren: Esen Türay; Oğlak Yayınları; Pelin Ofset; İstanbul; 2004.
- SUVIN, Darko; **Metamorphoses of Science Fiction**; Yale University Press; New Haven; 1979.
- SWIFT, Jonathan; **Gulliver'in Gezileri**; Çeviren: Kıymet Erzincan Kına; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2003.

- SWINGEWOOD, Alan; **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**; Çeviren: Osman Akınhay; Bilim ve Sanat Yayınları; Cantekin Matbaacılık; Ankara; 1998.
- ŞAYLAN, Gencay; **Postmodernizm**; İmge Kitabevi Yayınları; Cantekin Matbaacılık; Ankara; 1999.
- ŞENEL, Alaeddin; **Siyasal Düşünceler Tarihi**; Bilim ve Sanat Yayınları; Cantekin Matbaacılık; Ankara; 1996.
- TAYLOR, Frederick; **Bilimsel Yönetimin İlkeleri**; Çeviren: Bahadır Akın; Çizgi Kitabevi Yayınları; Servet Ofset; Konya; 1997.
- THOREAU, Henry David; **Walden**; Signet Classics; New York; 2004.
- TOFFLER, Alvin; **Future Shock**; Pan Books; London; 1973.
- TOFFLER, Alvin; **The Third Wave**; Bantam Books; New York; 1981.
- TOLAN, Barlas; **Sosyoloji**; Adım Yayıncılık; Duygu Ofset; Ankara; 1993.
- TONNIES, Ferdinand; **Community and Society**; Translation: Charles Loomis; Dover Publications; Blackwell Print; New York; 2002.
- TOSCANI, Oliviero; **Reklam Bize Sırttan Bir Leştir**; Çeviren: Nihal Önoğlu; Milliyet Yayınları; Boyut Matbaacılık; İstanbul; 1996.
- VAGO, Steven; **Social Change**; Prentice Hall; London; 1989.
- VERNANT, Jean Pierre; **Evren, Tanrılar, İnsanlar**; Çeviren: Mehmet Emin Özcan; Dost Kitabevi Yayınları; Pelin Ofset; Ankara; 2001.
- VERNE, Jules; **Yirminci Yüzyılda Paris**; Çeviren: İsmet Birkan; Tübitak Yayınları; İstanbul; 2001.
- VOLTAIRE, François Marie Arouet; **Micromegas**; Çeviren: Hasan Fehmi Nemli; Dost Kitabevi Yayınları; Pelin Ofset; Ankara; 2002.
- VURAL AKINCI, Beril (Editör); **Bilgi İletişim Teknolojileri ve Yansımaları**; Nobel Yayın Dağıtım; Nobel Basımevi; Ankara; 2006.
- YAZICI, İsmet; **Kitle İletişiminde İmaj - Kuramsal Bir Yaklaşım -**; Bilim Yayınları; Ceylan Matbaası; İstanbul; 1997.
- YILMAZ, Aytekin; **Modernden Postmoderne Siyasal Arayışlar**; Vadi Yayınları; Feryal Matbaacılık; Ankara; 1996.
- YUMLU, Konca; **Kitle İletişim Kuram ve Araştırmaları**; Ege Üniversitesi Matbaası; Nam Basım; İzmir; 1994.

- WAGAR, Warren; **H.G. Wells and The World State**; Yale University Press; New Haven; 1961.
- WAGAR, Warren; **H.G. Wells: Traversing Time (Early Classics Of Science Fiction)**; Wesleyan Books; New York; 2004.
- WAGNER, Peter; **Modernliğin Sosyolojisi**; Çeviren: Mehmet Küçük; Sarmal Yayınevi; Avcı Ofset; İstanbul; 1996.
- WEBSTER, Frank; **Theories of the Information Society**; Routledge Pub and Print; London; 1995.
- WEINER, Norbert; **The Human Use of Human Beings: Cybernetics and Society**; Da Capo Press; Cambridge; 1988.
- WELLEK, René - WARREN, Austin; **Theory of Literature**; Harvest Books and Print; Fort Washington; 1984.
- WELLS, Herbert George; **Dr. Moreau'nun Adası**; Çeviren: Ali Kaftan; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2001.
- WELLS, Herbert George; **Dünyaların Savaşı**; Çeviren: Ali Kaftan; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2001.
- WELLS, Herbert George; **Görünmez Adam**; Çeviren: Ali Kaftan; İthaki Yayınları; İdil Matbaacılık; İstanbul; 2001.
- WELLS, Herbert George; **When The Sleeper Wakes**; Modern Library Pub; New York; 2003.
- WELLS, Herbert George; **Dünya Devrimi Üzerine Açık Komplo**; Çeviren: Sibel Cantemir - İbrahim Kapaklıkaya; Anka Yayınları; İstanbul; 2004.
- WELLS, Herbert George; **A Modern Utopia**; Kessinger Pub; Montana; 2004.
- WELLS, Herbert George; **Mind at the End of its Thether**; Monkfish Book Publishing; New York; 2006.
- WOOLF, Virginia; **The Common Reader**; Harvest Books; London; 2002.
- ZAMYATIN, Yevgeni; **Biz**; Çeviren: Füsün Tülek; Ayrıntı Yayınları; Sena Ofset; İstanbul; 1996.

II. MAKALELER

- AKKOÇ, Bülent; “Bilimkurgu Üzerine”; **Varlık**; Varlık Yayınları; Kurtiş Matbaası; Sayı: 1003; 1991.
- AKCAN, Esra; “İletişim ve Tüketim Toplumunda Mekansal Farklılığa Ait Çelişkiler”; **Toplum Ve Bilim Dergisi**; Birikim Yayınları; Kurtiş Matbaası; Sayı: 64-65; Güz-Kış1994.
- BEZEL, Nail; “Ütopyalarda ve Karşı-ütopyalarda Aklın ve İnsanın Durumu ve Kapsamı”; **Varlık**; Varlık Yayınları; Kurtiş Matbaası; Sayı:1026; İstanbul; Mart 1993.
- BRUSCO, Sebastian; “ The Emilian Model: Productive Decentralisation and Social Integration”; **Cambridge Journal of Economics**; Vol: 6; Cambridge; 1982.
- DOLTAŞ, Dilek; “İletişim, Yazın Metni Ve Göstergebilim”; **Toplum ve Bilim Dergisi**; Birikim Yayınları; Kurtiş Matbaası; Sayı: 42; Yaz 1988.
- DURU, Orhan; “Bilimkurgu Nedir?”; **Türk Dili Dergisi**; Erdini Basım ve Yayınevi; Sayı: 256; 1973.
- FRYE, Northrop; “Edebiyatta Ütopya Türleri”; Çeviren: Akşit Göktürk; **Türk Dili Eleştiri Özel Sayısı II**; Sayı: 234; Ankara; Mart 1971.
- GÜNYOL, Vedat; “Campanella Üzerine”; **Varlık Dergisi**; Varlık yayınları; Kurtiş Matbaası; Sayı: 1025; İstanbul; Şubat 1993.
- HAND, John Oliver; “Futurism in America: 1909-1914”; **Art Journal**; Vol: 41; No: 4, Winter 1981.
- KELLNER, Douglas; “Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası”; **Doğu Batı Dergisi**; Doğu Batı Yayınları; Cantekin Matbaacılık; Sayı:15; Ankara; Mayıs-Temmuz 2001.
- KNIGHTS, David – MORGAN, Glenn; “Organization Theory and Consumption in a Post-Modern Era”; **Organization Studies**; Vol:14; No:2; Sage Publishing; Manchester; 1993.
- KOLLUOĞLU KIRLI, Biray; YENAL, Zafer; “Distopyalar ve Ütopyalar Arasında Karşı Küreselleşme Hareketleri”; **Birikim Dergisi**; Sayı: 197; Eylül 2005.

- KUMAR, Krishan; "The End Of Socialism? The End Of Utopia? The End of History?" **Utopias And Millenium**; Reaction Books; Londra; 1993.
- MARTIN, Marianne W - COFFIN HANSON, Anne; "Futurism"; **Art Journal**; Vol. 41; No: 4; Winter 1981.
- MCDOWELL, Linda; "Life Without Father and Ford: The New Gender Order Of Post-Fordism"; **Transactions of the Institute of British Geographers**; Vol:16; No:4; London; 1991.
- MECKIER, Jerome; "A Neglected Huxley 'Preface': His Earliest Synopsis of Brave New World"; **Twentieth Century Literature**; Vol: 25, No. 1; Spring 1979.
- MECKIER, Jerome; "Aldous Huxley's Americanization of the 'Brave New World' Typescript"; **Twentieth Century Literature**; Vol: 48; No: 4; Winter 2002.
- MILMAN, Estera; "Futurism as a Submerged Paradigm for Artistic Activism and Practical Anarchism"; **South Central Review**; Vol: 13; No. 2/3, Futurism and the Avant-Garde; Summer - Autumn 1996.
- NİERENBERG, William Aron; "Cyrano, Physicist"; **Proceeding of the American Philosophical Society**; Vol: 130; No: 3; American Philosophical Society; Philadelphia; 1986.
- OSKAY, Ünsal; "Ütopik Düşünce İle Distopyen Düşünce ya da Batılılaşmanın Yolunun Açıldığı Toplumlar ve Açılmadığı Doğulu Toplumlar"; **Varlık**; Sayı: 1025; Varlık Yayınları; Kurtiş Matbaası; İstanbul; Şubat 1993.
- OSKAY, Ünsal; "Bilimkurgu Toplumsal Gelişmenin Teknolojik Yanını Anlamamızı Sağlar"; **Hürriyet Gösteri**; Hürgüç Ofset; Sayı 244; İstanbul; 2002.
- PALAS, Steven V.; "Rethinking Post-Fordism: The Meaning of Workplace Flexibility"; **Sociological Theory**; Vol:17; No:1; New York; 1999.
- PARRISH, John Michael "A New Source For More's Utopia"; **The Historical Journal**; Cambridge University Pres; Vol. 40; No.2; Cambridge; June 1997.
- PEREZ, Carlota; "Microelectronics, Long Waves and World Structural Change: New Perspectives For Developing Countries"; **World Development**; Vol:13; No:3; Brighton; 1985.
- ROMM, James; "More's Strategy Of Naming Utopia"; **Sixteenth Century Journal**; Vol.22; No;2; London; Summer 1991.

SICKERT, Walter; “The True Futurism”; **The Burlington Magazine for Connoisseurs**; Vol. 28; No: 156; March 1916.

TOK, Gökhan; “Çağdaşımız Bilimkurgu”; **Bilim ve Teknik**; Sayı: 343; 1996.

TUPITSYN, Margarita; “Collaborating on the Paradigm of the Future”; **Art Journal**; Vol: 52; No. 4, Interactions between Artists and Writers; Winter 1999.

III. DİĞER KAYNAKLAR

AKSOY, Azmi; **Yunanca-Türkçe Türkçe –Yunanca Mini Sözlük**; Alfa Basım Yayım Dağıtım; Nobel Basımevi; Ankara; 2003.

ALOVA, Erdal- KABAAĞAÇ, Sina; **Latince-Türkçe Sözlük**; Sosyal Yayınları; Söğüt Ofset; İstanbul; 1995.

EREN, Hasan - GÖZAYDIN, Nevzat - PARLATIR, İsmail - TEKİN, Talat; **Türkçe Sözlük**; Türk Dil Kurumu Yayınları; Türk Tarih Kurumu Basımevi; Ankara; 1988.

ERHAT, Azra; **Mitoloji Sözlüğü**; Remzi Kitabevi Yayınları; İstanbul; 2003.

GRIMAL, Pierre; **Mitoloji Sözlüğü**; Çeviren: Sevgi Tamgüç; Sosyal Yayınları; Söğüt Ofset; İstanbul; 1997.

KELEŞ, Ruşen; **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**; Türk Dil Kurumu Yayınları; Güven Matbaacılık; Ankara; 1980.

Kutsal Kitap - Eski Ahit; Ohan Matbaası; İstanbul; 2005.

MANGUEL, Alberto; GUADALUPI, Gianni; **Hayali Yerler Sözlüğü I-II**; Çeviren: Sevin Okyay-Kutlukhan Kutlu; Yapı Kredi Yayınları; Üç-Er Ofset; İstanbul; 2005.

MARSHALL, Gordon; **Sosyoloji Sözlüğü**; Çeviren: Osman Akınhay - Derya Kömürcü; Bilim ve Sanat Yayınları; Ertem Matbaası; Ankara; 2005.

MUTLU, Erol; **İletişim Sözlüğü**; Bilim ve Sanat Yayınları; Ertem Matbaası; Ankara; 2004.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali; **Çağdaş Türkçe Sözlük**; Arkadaş Yayınları; Özkan Matbaacılık; Ankara; 1980.

RIOT-SARCEY, Michele- BOUCHET Thomas- PICON Antoine; **Ütopya Sözlüğü**;
Çeviren: Turhan Ilgaz; Sel Yayınları; Yaylacık Matbaası; İstanbul; 2003.

SIM, Stuart (Editör); **Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü**; Çeviren: Mukadder
Erkan ve Ali Utku. Ankara: Ebabil Yayınları; 2006.

IV. INTERNET KAYNAKLARI

<http://www.britannica.com/eb/article-9001302/Patrick-Steptoe-and-Robert-Edwards>; 13. 12. 2007.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Soma>; 18. 09. 2007.

ERDOĞAN, İrfan; "Uluslararası İletişim Düzeni"; <http://media.ankara.edu.tr/erdogan/intrntnl.html>; 18.06.2008.

<http://www.huxley.net>; 24. 07. 2007.

<http://huxley.net/whoswho.htm>; 24. 07. 2007.

<http://huxley.net/mccormick>; 24. 07. 2007.

<http://www.huxley.net/studyaids/index.html>; 24. 07. 2007.

<http://www.huxley.net/bnw/index.html>; 24.07. 2007.

<http://huxley.net/soma/index.html>; 24. 07. 2007.

<http://huxley.net/soma/somaquote.html>; 17. 05. 2008.

<http://huxley.net/soma/meaning.html>; 24. 05. 2008.

<http://www.imdb.com/title/tt0145600>; 22. 07. 2007.

<http://www.imdb.com/title/tt0268695>; 20.06.2008.

<http://www.ivf.com/ivffaq.html>; 14.12. 2007.

<http://journals.tubitak.gov.tr/kitap/maknasyaz/index.html>; 29.06.2008

<http://marxists.org/archive/kautsky/1888/more/ch01.html>; 12.10. 2007.

http://www.online-literature.com/aldous_huxley; 15. 09. 2007.

<http://www.subjektif.com/felsefe/konfucyus.htm>; 30.06.2008.

<http://tdkterim.gov.tr/?kelime=%DCtopya&kategori=terim&hng=md>; 20. 07.2007

<http://www.websters-online-dictionary.org/definition/cacotopia>; 20.06.2008.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Aldous_Huxley; 24. 07. 2007.

<http://www.time.com/time/time100/scientist/profile/watsoncrick.html>; 15. 12. 2007.

<http://www.tdk.com.tr>; 11. 04. 2008.

ÖZGEÇMİŞ

05 Ocak 1981 İzmir doğumluyum. İlköğrenimimi Karşıyaka Ankara İlkokulu'nda tamamladıktan sonra, 1996-1999 yılları arasında İstanbul Adnan Menderes Anadolu Lisesi'nden mezun oldum. 1999 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde lisan eğitimime başladım ve 2004 yılında 'Orhan Pamuk'un Kara Kitap Romanı Üzerine Bir İnceleme' başlıklı lisans tezimden başarıyla tamamlayarak mezun oldum. Akademik kariyerime devam etmek amacıyla 2006 yılında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimime başladım. İyi derecede İngilizce biliyorum. Okumanın ve yazmanın bir yaşam biçimi olduğu inancıyla yazdığım makaleler ve yaptığım röportajlar çeşitli gazete ve edebiyat dergilerinde yayımlanmıştır.

ÖZET

Çağlar boyunca bireyler üyesi oldukları toplumların gerek siyasi, sosyal gerekse ekonomik ve coğrafi özelliklerinden memnun olmadıklarından, kendileri için ideal ve mutlu bir toplum düzeninin düşünüyormuşlardır. Ütopya adı verilen bu ideal toplum tasarımları Antik Çağdan, Platon'a, Thomas More'dan H.G.Wells'e kadar geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Teknolojik ve bilimsel gelişmelerin toplumsal değişim yol açmasıyla, toplumlar ya da bireyler bu mutlu ve ideal toplum tasarımlarından uzaklaşarak, yüzlerini giderek karamsar bir geleceğe tasarımlarına dönmeye başlamışlardır.

Bu doğrultuda baskıcı, otoriter, bilimin ve teknolojinin egemenliği altında bireyselliği, inançları ve değerleri yok eden karanlık geleceğe tasvirleri ortaya konulmakta ve ütopyalar bu karanlık tasvirleri tanımlayan karşı-ütopyalara dönüşmektedir. İlk çağlardan bu yana insanın en önemli gereksinimlerinden olan iletişim olgusu, toplumsal değişim çağcıl dönemde farklı bir boyuta taşınmakta ve karşı-ütopyik düşüncenin ortaya koyduğu bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birey ve toplum üzerindeki etkisi başkalaşmaktadır.

Ütopik ve karşı-ütopyik temaların insanlığa gösterdiği toplumsal düzenler çerçevesinde toplumsal yapı, toplumsal değişim ve iletişimin yeni iletişim teknolojileriyle biçimlenmesinin günümüzde sahip olduğu anlamı dayanarak, iç içe ayrılmaz bir bütün olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu anlamda, çalışmada bu bütüne bir örnek teşkil etmesi bakımından seçilen Aldous Huxley'in karşı-ütopyik düşünceye iletişim, toplumsal değişim, bilim ve teknoloji bağlamında katkılarından dolayı *Cesur Yeni Dünya* isimli değerlendirmek anlamlı olmaktadır.

ABSTRACT

Dissatisfied with the political, social, economic and geographical characteristics of their societies, individuals, throughout the ages, have dreamed of an ideal and happy social order for themselves. Since the archaic times, these ideal structures, namely utopias, have manifested themselves in a wide spectrum of works, including those of Plato, Thomas More and H.G.Wells. However, with new technological developments shaping social change, people have abandoned their happy and ideal designs for more pessimistic ones.

In keeping with this, utopias have given way to dystopias, darker, authoritarian depictions of the future, obliterating individuality, beliefs and values, dominated by science and technology. While communication, one of the most basic needs of man since the ancient times, is carried to another level by social change, its influence on the society and the individual is also changing due to the scientific and technological advances set forth by the dystopian thought.

Given the fact that social structure, social change and communication are shaped by new communication technologies within the social orders described in utopian and dystopian thoughts, it is safe to say that these are integral, inextricable parts of a whole. As an example of this whole within this context, an analysis of *Brave New World* by Aldous Huxley, will be in place, considering its contributions to dystopian thought in terms of communication, social change, science and technology.

